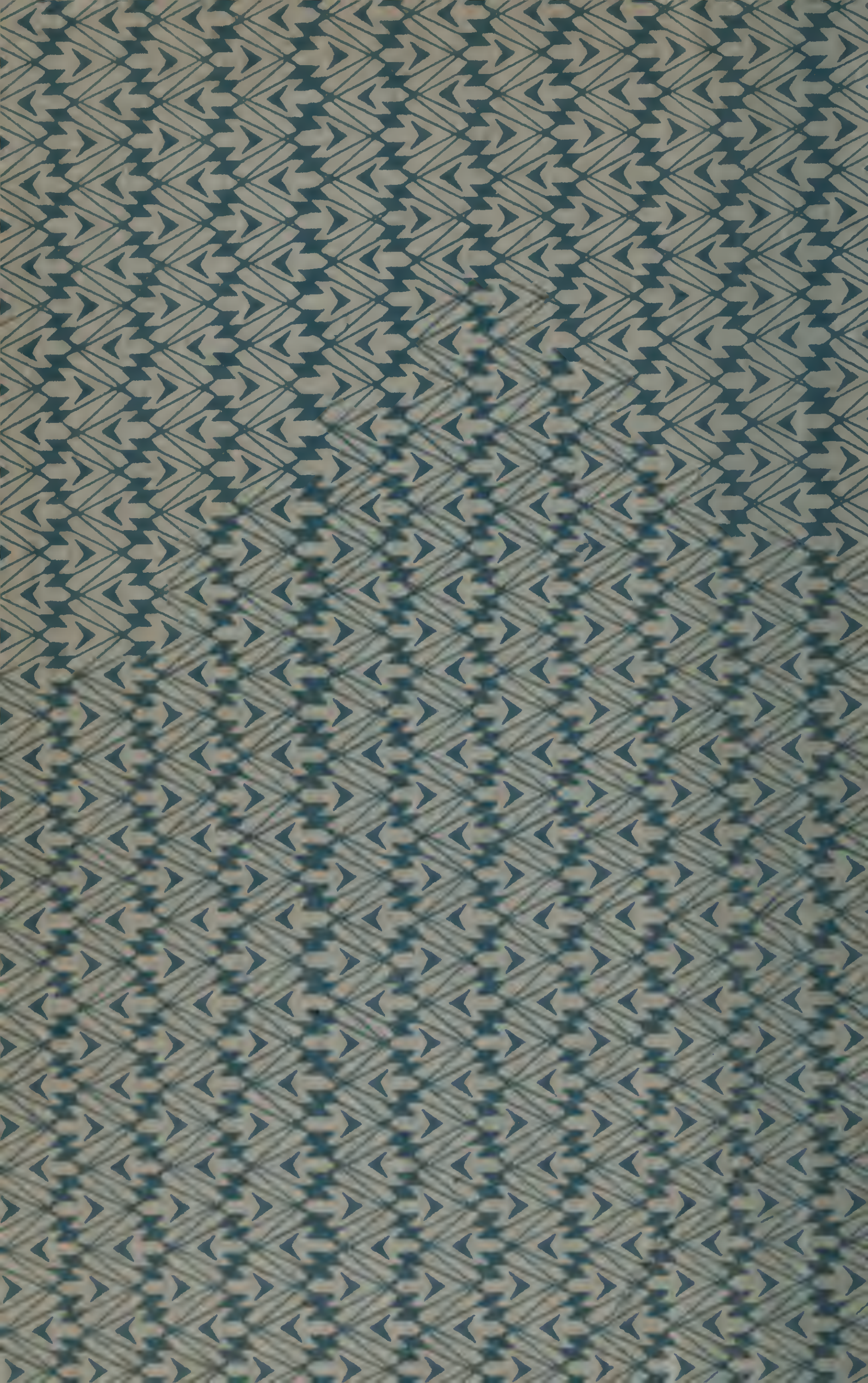

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01730521 0





TISK U K. JEŘÁBKOWÉ, WEDENÍM J. HLAWÁČKA.

STAROČESKÁ

BIBLIOTHÉKA

WYDÁWANÁ

NÁKLADEM ČESKÉHO MUSEUM.

ČÍSLO III.

JANA AMOSA KOMENSKÉHO

DIDAKTIKA.

W PRAZE.
W KOMMISSÍ U ŘIWNÁČE.

1849.

JANA AMOSA KOMENSKÉHO

DIDAKTIKA.

TÉHOŽ

I. NAWRŽENÍ KRÁTKÉ O OBNOWENÍ ŠKOL W KRÁLOWSTWÍ ČESKÉM.

2. PŘÍSLOWÍ ČILI MAUDROST STARÝCH PŘEDKŮ ZA ZRCADLO WYSTAWENÁ POTOMKŮM.

SPISŮ MUSEJNÍCH ČÍSLO XXXIV.

W PRAZE.
W KOMMISSÍ U ŘIWNÁČE.

1849.

Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? His praesertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda atque coërcenda sit.

CICERO 2. DE DIV.

Recte curare adolescentiam, est efformare aut reformare etiam rempublicam. Hic mihi, ut ingenue fatear, multa volutanda, tractanda, mutanda, mitiganda fuerunt, secus quam usus recepit, interque et metum laborandum. Ubi nec nimis fascinari authoritate, nec abripi suis inventis consultissimum est.

— — — —

Desperare de profectu inglorium, dedignari aliena consilia, injurium est.

J. VAL. ANDREÆ DIALOGUS THEOPHILI DE LITERATURA CHRISTIANA.

Mezi jmény wýtečných spisowatelů českých, kteréž pohroma Bělohorská přinutila k wystěhowání se z wlasti, zrowna když po delším nešťastném dřímání národu zdála se zase propukáwati nowá skwělejší doba duchowního žiwota — místo kteréž ale přišlo teprw auplné spuštění — stkwěje se jméno Komenského na předním místě, a stkwěje se netoliko mezi jmény spisowatelů českých, nýbrž mezi wýtečnými duchy wůbec, kteříž měli nějaký důležitý wplyw na nowější wzdělání ewropejské.

Komenský, wystěhowaw se po konečném wypowědění wšech protestantů z Čech (r. 1627) nejprwé do Polska, kdež sprawowal školu osady bratrské w Lešně, byl snad ze wšech tehdejších wystěhowanců českých ten, který nejpilněji rozjímal o prostředcích k nowému zwelebení národu, kdyžby příležitost zase dána byla k nawrácení se do wlasti a kdyžby národ sproštěn byl krutého

*

jha, kteréž jej obtěžowalo na čas, jakž naděje lichotila, snad jen dosti krátký. Mezi prostředky těmito widěl se jemu dobrý spůsob wychowáwání mládeže, čili zřízení školního nejdůležitější a nejpřednější, poněwadž příčiny aupadku spatřowal w duchowním zmalátnění národu nejpředněji. K tomu cíli sepsal za času meškání swého w Lešně swau **Didaktiku**, dílo zajisté, kterýmž razil nowau dráhu w nauce, jíž napotom obětowal nejlepší síly celého swého žiwota.

Málo let prošlo, a žádaucí okamžení zdálo se býti přítomno, nowého spůsobu wyučowání skutečně užiti k obnowení wlasti, když šťastnými zbraněmi saskými r. 1631 Čechy wytrženy byly z rukau swých utiskowatelů, a wystěhowanci protestantští zase se směli nawrátiti, a přiložiti ruku k obnowení předešlých řádů w církwích a školách swých. Tehdáž, jakž z díla samého jasně wyswítá, měl Komenský již dokončeno dílo swé, a připrawowal je k tisku. Tehdáž jmenowitě psal předmluwu a poslední kapitolu knihy, w níž slowy dojímawými napomíná wšecky stawy k oblíbení rady swé a k rozpomenutí se nad důležitostí doby této, aby co prwé dlauhým nedbáním wešlo we zkázu, aspoň nyní hleděli úsilně naprawiti pro budaucí nowé zkwétnutí národu.

A wšak časowé se brzy zas jinak obrátili.

Těžké jho, duchowní i hmotné, odstraněno bywši jen na krátko, přilehlo brzy opět, a neulehčilo se ho již pak po půldruhého století. Takž zůstalo dílo, půwodně českým jazykem a pro národ český psané, na ten čas newytištěno. Roku 1638, byw Komenský powolán od wlády švedské do Stokholma, aby swau radau přispěl k nowému zřízení škol w onom králowstwí, počal k té potřebě překládati, nebo wlastněji, předěláwati dílo swé do latinského jazyka, a týmž jazykem wydal je potom we sbírce wšech swých didaktických děl r. 1657 w Amsterodamě.

Wydání toto liší se od českého prwotního sepsání někde kratším, jinde, a to častěji, širším pojednáwáním o wěcech; a wšak také tím, že w něm wšecko to, co se zwláštním wztahem na Čechy od srdce k srdcím mluweno w prwotním spisu, při překládání wypuštěno jest; nebo spisowatel, musiw se naděje odřici, žeby kdy dílem tím milowanému národu swému bezpostředně slaužiti mohl, dal knize zcela wšeobecnau, kosmopolitickau podobu.

Takž z plodů wýtečného genia českého kořistili toliko cizí národowé. Komenského „Didactica Magna“, jakož i jiní spisowé téhož druhu, předtím i potom od něho wydaní, slaužili za základ wšem pozdějším slawným paedagogům německým; školstwí rozličných zemí zwelebowalo se

dle přirozených zásad, od žádného předtím tak jasně jak od Komenského newyložených. W Čechách bděli mezitím Jesuité nad školami, aby nad čáru, od nich národnímu wzdělání wytčenau, powznésti se nemohly. České pak prwotní sepsání Didaktiky upadlo w zapomenutí, ano drželo se, jako některá jiná díla Komenského, dokonce již za ztracené.

Šťastné příhodě děkowati jest, že dílo, dáwno od milowníků národní literatury oželené, ač snad již jen w jediném exempláři zachowáno, nicméně teprw před málo léty zase objewilo se. Pan professor Purkyně we Wratislawi, zwěděw roku **1841**, že se w Lešně polském, někdejším bydle Komenského, ještě před nedáwnem některé důležité spisy bratří českých w archivu tehdejší protestantské obce nalézaly, nešetřil práce k dalšímu pátrání, zdaližby i některé spisy Komenského tutéž náhodau ještě zachowány nebyly; a hle! kromě jiných menších spisů našel i sauwěký přepis české Didaktiky, pod wlastním dohledem skladatele učiněný, jakž mnohé oprawy a přídawky rukau Komenského psané dokazují. Mnohému a pilnému usilowání zaslaužilého národomila podařilo se, že ač ne spisů samých (o čež se wšemožně wynasnažowal), wšak aspoň dowolení ku přepsání jich pro bibliothéku českého národního museum obdržel.

Sbor musejní pro řeč a literaturu českau newáhal se, drahocenný tento poklad národní literatury učiniti hned jměním obecenstwa, i uzawřel jej nákladem Matice České wydati; a wšak wadila w tom dlauho auzkostliwost censurních auřadů, kteráž se ani žádným wytrhowáním míst záwadných uspokojiti nedala, nýbrž odepřela powolení k tisku z té jedné příčiny, že muž ewropejské sláwy, jenž dílo složil, byl český wystěhowanec.

Tím wíce pokládá si sbor za štěstí, že nyní, za wolnější doby, může pozdrawiti zakladatele Matice a jiné čtenářstwo české spisem slawného paedagoga českého neosekaným, a to w době, kde zase jako ondy za prwního sepsání díla kyne naděje (tentokrát bohdá jistější) w nowé zkwétnutí národa, kteréž přede wším jiným záležeti bude na šťastném obnowení národních škol, na lepším spůsobu wychowání mládeže české!

Týkajíc se spůsobu wydání tohoto, uznalo se mezi jiným za dobré, mnohé latinské názwy a propowědi w prwotním sepsání přicházející (jakž užíwání jich obyčej onoho času s sebau nesl) nahraditi názwy a propowědmi českými, aby se dílo přístupnější stalo wětšímu počtu čtenářstwa, w latině se neznajícího. Postawen tedy názew český wšudež do samého textu, názew pak latinský dolů do noty. Proměnu tuto w rukopise wykonal, když

se dílo nejprwé k tisku připrawowalo, nebožtík professor Josef Chmela.

K wydání Didaktiky přidáno jest tuto přirozeně také Komenského „Krátké nawržení o obnowení škol w králowstwí českém“, zhotowené od něho nepochybně též roku **1631**, co stručný obsah díla onoho. Přidána též Komenského utěšená sbírka přislowí českých, jakožto spis rowněž posud newydaný, a pro malau rozsáhlost swau k zwláštnímu wydání ne tak snadno se hodící. Oba menší tito spisowé pocházejí z téže pozůstalosti Komenského w Lešně, roku **1841** odkryté.

W Praze dne **16.** Čerwence **1849**.

W. W. Tomek.

NÁRODU ČESKÉMU

a wšechněm přednost a spráwu w něm držícím,

wrchnostem a panstwu, kněžím a spráwcům církwí, raddám měst, rektorům škol, rodičům dítek a t. d.

milost pána Jesu Krista a láska boží w duchu sw. rozmnožena buď.

Stwořiw na počátku člowěka bůh z prachu země, postawil jej w ráji, zahradě Eden, kterauž byl štípil na wýchod, nejen proto, aby jej dělal a ostříhal jeho (Gen. 2. 15), ale také aby sám rájem byl rozkoší bohu swému. Jakož zajisté ráj byl nejrozkošnější díl swěta; tak člowěk nejrozkošnější wšech tworů. Ráj štípen byl na wýchod; člowěk k obrazu toho, jehož wýchodowé jsau od starodáwna hned ode dnů wěčných. W ráji wywedeno bylo wšelijaké stromowí, na pohleděni libé a k jídlu chutné, cokoli kde w swětě porůznu bylo; w člowěku wšecka materie, co jí w nebi i zemi jest, a wšecko řemeslnictwí boží, co ho nebe i země má, jako na jednu hromadu shrnuto. W ráji byl strom wěděni dobrého a zlého; člowěku wtip k rozeznáwání, a wůle k wywolowání dobrého i zlého. W ráji byl strom žiwota, w člowěku jest strom nesmrtedlnosti, z kteréhož wěčnost plyne, syn boží, maudrost to boží, kteráž kořeny wěčné w lidech založila (Syr. 1, 14). Řeka wycházela z Eden k swlažowání ráje, a odtud se dělila na čtyry hlawní řeky; w srdce člowěka pramen darů ducha swatého wchází, a z břicha jeho zase řeky wody žiwé plynau (Jan. 7, 38), t. j. w člowěku a skrze člowěka rozmnožuje se maudrost boží, a jako řeka na

prameny rozchází; což swědčí apoštol, prawě, že se angelé skrze církew učí poznáwati rozličnau maudrost boží (Effez. 3, 10). A tak tedy každý člowěk jest ráj bohu swému, když stojí tu, kde ho postawil bůh. Podobně se celá církew rájem, zahradau, winnicí připodobňuje na mnoha místech písem swatých.

Ale, ach žalosti, ach neštěstí! Ztratili jsme ráj ten rozkoší tělesných, w němž jsme byli, a ztratili jsme také sami w sobě ráj duchowní. Na pustiny země jsme wyhnáni, pustinau jsme i sami w srdcích swých učiněni. Newážili jsme sobě opatření rajského, wíce se nám a wýše cosi chtělo na těle i na mysli; zbaweni jsme tedy slušně obojího, tělo i mysl naše břemenem bíd a kwaltowání obtíženo. Slyšme, co o tom bůh skrze proroka Ezechiele w osobě onoho pyšného k pomstě oddaného Tyrského krále mluwí kap. 28, 13 a t. d. W Eden, zahradě boží, byl jsi, a wšelijaké drahé kamení přikrýwalo tě, sardius, topazius, jaspis, tarsis, onychyn, beryl, zaffir, karbunculus a smaragd i zlato, nástrojowé bubnů a píšťal, hned jaks se narodil, připraweni tobě byli. Byls cherubem hned od pomazání swého, hned jakž jsem tě za ochránce (za pána tworům jiným) předstawil; na hoře swaté boží byls, uprostřed kamení ohniwéhos chodil, byl jsi dokonalý na cestách swých, tehdáž když se narodil, až pak neprawost se při tobě našla. Nebo množstwím bezprawí welmi hřešíš. Protož tě wyhladím z hory boží, o cherube! z prostřed kamenů ohniwých, poněwadž se pozdwihlo srdce twé sláwau twau, a k zlémus užil maudrosti swé příčinau jasnosti swé; protož porazím tě (nýbrž porazil jsem) na zem a t. d. Ach porazilť jest nás, rozházel a rozmetal w zůřiwé sprawedlnosti swé přežalostně, že ač jsme byli jako zahrada Eden, již wšak nejsme než jako paušť přehrozná. (Joel. 2, 3).

Chwála wšak, čest, welebnost a požehnání na wěky wěkůw bohu slitowníku našemu, že poopustiw nás, neopustil dokonce, a wěčnau pustinau nás nezanechal; nýbrž maudrost swau, skrze niž štípena byla nebesa i země i wšecko, wyslaw, znowu milosrdenstwím swým ohraditi dal zapuštěný ten ráj swůj, pokolení lidské; a uschlé, uwadlé, zakrsalé stromy srdcí našich, sekerau, pilau, škoblí zákona podtínaw,

zpřeřezaw a ostrauhaw, nowé z nebeského ráje rauby (wíry, lásky a naděje) wštípil, kteříž aby mocně se ujíti i k zrůstu jíti mohli, krwí swau wlastní je zalil, a prameny rozličných milostí ducha swého swatého jako řekami žiwými zawlažowati nepřestáwá, a dělníky swé, štěpaře duchowní, kteřížby je ošetřowali, wysílá. Jakož bůh k Izaiášowi a w osobě jeho k jiným dí: Wložil jsem slowa swá w usta twá, a stínem ruky swé přikryl jsem tě, aby štípil nebesa a založil zemi, a řekl Sionu: Lid můj jsi ty. (Iz. 51, 16). I roste zase jemu milý ráj, církew, srdci jeho božskému potěšení. Slibowal to bůh učiniti skrze Izaiáše, tak mluwě: Potěší hospodín Siona, potěší wšech pustin jeho, a učiní paušť jeho přerozkošnau a pustinu jeho podobnau zahradě hospodinowě. Radost a weselí bude nalezeno w něm, díkčinění a hlas žalmů zpíwání. (Iz. 51, 3). Slibowal i skrze Šalomauna sám choť církwe swé Kristus těmito slowy: Zahrada zamčená jsi, sestro má, wrchowiště zamčené a studnice zapečetěná. Wýstřelkowé twoji jako zahrada, štěpy jablek zrnatých wysazená, s owocem rozkošným jahodek cyprowých s nardem, nardu s šafránem, prustworce s skořicí, s stromowím kadidlo wydáwajícím, mirry a aloes i s wšelijakými zwláštními wěcmi wonnými. (Pís. Šal. 4, 12 a t. d.). Načež choť církew odpowídá: O ty sám wrchowiště zahrad, studnice wod žiwých tekaucích z Libánu! Wěj wětříčku půlnoční, a přijď wětříčku polední, prowěj zahradu mau, ať tekau wonné wěci její, a ať přijde milý můj do zahrady swé, a jí rozkošné owoce swé. (Ibid. X. 15, 16).

Než jakž se pak to nowé ráje štěpowání daří? wšicknili se wýstřelkowé ujímají? wšicknili mirru, kadidla, jablka zrnatá, hrozny jahody cyprowé s nardem a t. d. nesau? Ach nešťastného daření! nešťastného owoce nesení! Poslechněme, co o tom pán winnice swé, církwe, mluwí: Já sem tě sobě štípil jako winný kmen wýborný, aby byla wšecka napořád semenem wýborným; i kteraks mi se pak proměnila w plané réwí a naprosto w jiné? (Jer. 2, 21). Takhle pánu bohu i tento w nowě založený a štípený ráj w haušť a paušť roste; o čemž plná jsau písma S. naříkání, plné uši a oči naše do dnes neřádů, chcemeli se jen na zmatky a spletky, co se jich w samé třeba církwi nachází, díwati. Nejmaudřejší z lidí, Šalomaun, wšecko, co se pod sluncem

děje, i wlastní swé činy, řeči a skutky myslí prohlédaje, w naříkání se wydal, že nikdež nic nenachází než marnost a bídu, a že co křiwého jest, zpřímiti se nemůž, a nedostatků ani sčísti že nelze, pro náramnau totiž zamotanost a zapletenost wšech lidských wěcí (Eccles. 1, 15), až na to přišel, že i samu maudrost a umění trápením ducha nazwal; protože prý, kde jest mnoho maudrosti, tu mnoho horlení, a kdo rozmnožuje umění, tím sobě rozmnožuje bolest (Ibid. X. 18). A to jest prawda. Nebo jakož, kdo neduhu swému nerozumí, nad ním se netrápí, kdo bolesti necítí, nestůně, by kdo nad propastí třeba stál, jestliže we tmách jest a toho newidí, neleká se; tak kdo neřádů, pokolení lidské i církew zžírajících, neznamená, nemá proti čemu horliti, nad čím se trápiti. Ale kdoť sebe i jiné s nesčíslnými neduhy se pryštiti znamená, kdoť wředů a ran swých jitření cítí, a jdaucím z nich puchem chřípě naplněné má, kdo sebe i jiné mezi nebezpečnými roklemi a wýmoly státi, skrze osidla a nástrahy kráčeti, po příkrých skalách a špicích lezti widí, nýbrž jednak toho, jednak onoho dolů letěti, hlawy, ruce, nohy lámati, aneb jiného opět jinde w bahně wáznauti, w wíru tonauti a t. d. widí, těžko jest nelekati se, netrnauti, nebolestiti, nenaříkati, neteskniti. Nebo co jen jest při lidech, jakžby býti mělo? co jen, prosím, na swém místě jen stojí? Nic. Wšecko na opak, wšecko na ruby, wšecko různo, protože wšecken řád, wšecka zpráwa, wšecka ušlechtilost naše rozmotána sem tam. Místo rozumnosti, kterauž jsme angelům podobní býti měli, jest při mnohých (pauhým obmeškáním a nedbalstwím) hlaupost a tupost takowá, že nejpodstatnějších w swětě wěcí málo wíc než ta howada znají. Místo opatrnosti té, aby k wěčnosti jsauce stwořeni k wěčnosti se strojili, jest nejen na wěčnost ale i na tu smrtedlnost se zapomínání dokonalé, a toliko w zemských, tělesných wěcech zároweň s howady se wálení. Místo maudrosti nebeské, kteráž w známosti boha, wšech wěcí učinitele, a dosažení přízně jeho záleží, jest mrzuté od téhož boha, w němž žiwi jsme, hýbeme se a trwáme, odwrácení a jeho proti sobě drážždění. Místo společné mezi sebau upřímnosti a sprostnosti jest chytrost, lest, faleš a neupřímnost na wše strany. Místo přízně jest záwist a nenáwist, místo dowěr-

nosti podhlídání, přesuzowání, walchowání jedněch druhých. Místo swornosti jsau různice, swárowé, hněwowé, záští tajná i nepřátelstwí zjewná, bojowé a wálky. Místo sprawedlnosti nátiskowé, křiwdy, laupeže, krádeže; každý jen sobě naháněje, koho můž, kde můž, šklube. Místo čistoty wnitřní i zewnitřní smilstwí, cizoložstwí, freje, oplzlosti rozličné w mysli, řečech, skutcích. Místo prawdomluwnosti lži, klewety, básně wšudy. Místo pokory nadýmání se jedněch proti druhým, honosnost, šperkowání, hrdost a wzpínáni se, kam kdo můž.

Běda tobě nešťastné pokolení, žes tak hluboko do neřádů zabředlo! Sám bůh z nebe hledě (dí písmo) a patře, bylliby kdo rozumný a hledající boha, nenalezl ani jednoho. Wšickni jsau porušeni, wšickni se odwrátili, a ohawní w snažnostech swých učiněni; není, kdoby činil dobré, není ani jednoho. (Žal. 14). I ti, kdož jiných wůdcowé býti mají, zle jdauce, zle wedau. Kdožby swětlem býti měli jiným, swětla sami nemajíce, mrákotau jsau. Jestli pak při kom co dobrého a zdárného, nespořádané jest, neutwrzené jest, polowičátné jest, nýbrž stín a domnění jest, přirownáno jsúc k tomu, cožby w prawdě býti mělo. Newidíšli toho kdo, wěz že mrákota jest na očích twých, kterážť wěci tak zřejmé widěti nedá; maudří wšickni, ne skrze breyle domnění, než jasným rozumnosti zrakem na swé i jiných wěci hledící, widí a wědí, že jinak není.

Toto dwoje za potěšení máme. Jedno, že bůh ráj wěčnosti pro wywolené swé strojí, kdež zase bude dokonalost, a to plnější, než w onom prwním, na wěky. O tomto ráji mluwil Kristus na kříži (Luk. 23, 43.) a s. Pawel (2. Kor. 12, 4.), a ukázán jest Janowi w zjewení. (Zjew. 2. 7. a 21, 10.)

Druhé potěšení jest, že i zde pán bůh jistými časy ráj swůj, církew, obnowuje, a z pustiny sobě zahradu rozkošnau činí; jakž připomenuté z Izaiáše zaslíbení boží ukazuje. Učinil to několikkrát již bůh; jako po potopě, po přewedení lidu swého z Egypta do zaslíbené země, za Dawida a Šalomauna, po zkažení Babylona a wzdělání zase Jeruzaléma, po wstaupení na nebe syna swého a podmanění ku poslušenstwí jeho národů, za Konstantina, za Husa a Lutera; nejslawnější pak obnowu učiniti zaslíbil po zkažení Babylona duchowního, Antikristowa králowstwí. O čemž přehojná máme zaslíbení,

kterak wšecka pod nebem králowstwí Kristus ujme, a wšickni národowé jemu slaužiti začnau, a wšickni králowé před ním koruny skládati budau, a ďábel swázán jsa, nebude swazowati národů za tisíc let, a ewangelium kázáno bude wšechněm národům, a pokoj bude po wší zemi, že nepowstane národ proti národu, a známostí hospodina wšecka země naplněna bude jako wodami, a že wšickni od boha učení budau, a co wíce přeslawných těch zaslíbení božích jest, kteráž na tento čas wpadají, a my již blahoslawenýma očima splnění jich spatřowati začínáme.

Na tom nejwíce záležeti bude, abychom dobře základu té přepotěšené a slawné ráje tohoto božího obnowě wyrozuměti, a jak k ní bohu, slitowníku swému, napomáhati wěděli. Což, do písem swatých nahlédnauce, najdeme, a rozum sám, že tak jest a jinak býti nemůž, potwrdí. Tomuto pak nás písmo sw. učí, že pod nebem jiné cesty k naprawení zašlostí našich není, jediné mládeže dobré wedení. Šalomaun zajisté, namotaw se mezi motaninami lidskými, a nanaříkaw se, že nedostatků sčísti, a co křiwého jest, spřímiti nemůž, obrátil se naposledy k mládeži, a té prosil, aby se we dnech mladosti swé stwořitele swého báti a přikázání jeho ostříhati učila; nebo prý na tom wšecko záleží (Eccles. 12, X. 1, 13). Podobně Dawid wolal: Pojďte dítky, poslauchejte mne, bázni hospodinowě wyučowati wás budu. (Žal. 34, 12. a t. d.) Podobně boží syn, nebeský ten Dawid a prawý Šalomaun, pro ten cíl z wýsosti, aby lidské neřády naprawil, přijda, tutauž cestu jako prstem ukázal, když řekl: Nechte dítek, ať jdau ke mně, a nebraňte jim; nebo takowých jest králowstwí nebeské. (Mat. 19. Mar. 10. Luk. 18). Ach jakéž jsau toto řeči! slyšež je a rozwažujte wšickni lidé! slyšte, prawím, wšickni lidé, co tuto wšech lidí mistr a pán mluwí! jak samy dítky za spůsobné k králowstwí božímu, nýbrž za dědice téhož králowstwí wyhlašuje! ty k tomu práwu toliko, kdožby se k dítkám připodobnili, připauštěje. O dítky, přemilé dítky, kéž wy tomuto nebeskému privilegium rozumíte! Waše hle jest wšecka sláwa, co ji w porušeném pokolení ještě pozůstáwá! Wáš jest Kristus, waše poswěcení ducha, waše milost boží, waše dědictwí wěka neskonalého; waše wšecko to, protože wám předně

náleží a neomylně náleží, nýbrž samým náleží, lečby se kdo k wám připodobniti uměl. Ai hle my urostlí, kteříž sami sebe za lidi, wás za opičata, wás za nemluwňátka držíme; ai, k wám jsme na učení odesláni! wy nám za mistry dáni, waši činowé našim za mustr wykázáni!

Proč bůh dítky tak welebí, chtělliby kdo uwažowati, příčiny jiné nenajde, než tu, že símě boží na počátku w srdce lidské wsáté (símě totiž maudrosti a rozumnosti, čistoty a swatosti) nejméně ještě při nich poškwrněné jest, a tak pán bůh, co při nich widí, to swým býti poznáwá, k tomu se přihlašuje; zwláště když k tomu již krwí Kristowau pokropení k smytí od Adama přichycené špiny a winy přistaupilo. Ale co my odrostlí při sobě máme, k tomu se pán bůh nechce znáti, protože když zesnuli lidé, přišel nepřítel, a nasel kaukole mezi pšenici, tak že na rolí srdce našeho trní, bodláčí a wšeliká neužitečná směsice roste. Pro tu příčinu prawí Kristus, že se obrátiti a jako dítky býti musíme, to jest, zlým wěcem, jimž jsme se nešetrným wedením a pohoršliwými swěta příklady naučili, odučowati se, a na stupeň sprostnosti, tichosti, dobroty, pokory, čistoty, poslušenstwí a t. d. přicházeti. Ale že pak nic na tom swětě těžšího není, jako nawyklostem odwykati (nebo zwyk druhé přirození; naturam vero furca licet expellas, tamen usque recurrit), jde odtud, že nic na swětě těžšího není, jako člowěka zle naweděného, zle nawyklého, lépe chtíti nawésti a wyučiti. Nebo strom, jak roste, tak stojí, buď přímě buď křiwě, na wýš wystřelený neb na šiř rozložený; přestrojowati ho, pominullis čeho, dokud mladistwý byl, již pozdě, již darmo. Laukot w kolo ohnutá a tak zaschlá w kusy se dříwe dá polámati nežli zase zpřímiti; to wídáme očima swýma.

A z tohoť neproměnitedlně jde zawírka tato, že máli neřádům lidským nějak bráněno býti, to skrze rozumné a prozřetelné mládeže wedení díti se musí; tak jako kdo zahradu pěkně obnowiti chce, mladistwých plání nasázeti a naštěpowati musí, a ty, kteréž rostau, uměle wésti; staré stromy předěláwati a přeštěpowáwati nemožné jest, aneb aspoň těžké a newelmi užitečné. Naprosto nejlépe se bohu sejde to, co swěta ještě nezná. Ukázal to Kristus pán i u figuře,

když do Jerusaléma se ubíraje, oslici s oslátkem sobě při-wésti sic kázal, a wšak raději na oslátko než na oslici sedna jel, a dokládá ewangelista (Luk. 19. 30.), že na tom oslátku ještě žádný z lidí byl neseděl. Zdali to nadarmo se stalo aneb zapsáno jest? Nemyslme tak; každý nejmenší skutek Kristůw, každé nejmenší slowo neb punktík w písmě tajemstwí má ku poučení našemu. Jisté tedy buď, že ačkoli Kristus starých i mladých k sobě wolá, a oboje s sebau do nebeského Jerusalema rád wede, mladí wšak, od swěta ještě neosedlaní, spůsobnější jsau k obwyknutí jhu Kristowu, nežli ti, které swět břemeny swými zemdlil a zwášnil. A protož mládež, mládež, mládež k otci wedena býti má; s těmi a na těch milá jemu jízda.

Wésti pak rozumně mládež jest, opatrowati prostředky, jakby před nákazami a nákwasami swěta ohražena, w tom dobrém, jehož símě w srdci složené má, zachowána i k šťastnému zrostu rozhojněna, též uměním wšelijaké maudrosti a prawé boha i wšech skutků jeho známosti wyučena, a tak prawým prawé rozumnosti swětlem práwě oswícena býti mohla. To kdyby se dálo, byloby prawé, že z ust nemluwňat bůh rozmnožuje chwálu, aneb (jakž náš wýklad wlastněji zní) dokazuje síly, z příčiny nepřátel swých, aby přítrž učinil protiwníku a wymstíwajícímu se, (Žalm. 8. 3.) totiž ďáblu, kterýž se bohu co nejwíc protiwiti a pro odsauzení swé co nejwíce wymstiti chce, maličké tyto boží strůmky, mládež, diwnými neskonalých swých obmyslů ranami poráží a wywrací, neb aspoň jedem swým pekelným kořeny jich rozpauští a nakazuje, aby aneb schli a w pobožnosti dokonce se káceli, aneb aspoň wadli, chřadli, neužiteční byli. A za tauť příčinau pán bůh dítkám i angely za strážné proti ďáblu přidáwá (Mat. 18. 10.), i rodiče za pěstauny wystawuje, a aby je w cwičení a napomínání páně wychowáwali, welí (Effez. 6. 4.), i wšechněm lidem, aby maličkých těch zlými příklady neb jinak pohoršowati se wystříhali, poraučí, nýbrž wěčnau bídau tomu, kdožby dítky naprawowati a wzděláwati maje, pohoršowal je a kazil, hrozí. (Mat. 18. 6. 7.)

Než jakže to w takowém neřádů swěta rozwodnění činiti? Za časuť patriarchů, když pobožní ti muži od swěta se odděliwše, sami obzwlášť bydleli, a w čeledností swé sami

nejen hospodáři a otci, ale i kněžími a praeceptory byli, snáze to bylo. Nebo wzdálené od zlých příkladů dítky a čeládku majíce, a sami dobrým ctností příkladem swítíce, lehýčkým wyučowáním, napomínáním a někdy požehnáním swé za sebau wedli. Což že Abraham uměl, sám bůh jemu swědectwí dal, prawě: Wím o něm, že přikáže synům swým a domu swému po sobě, aby ostříhali cesty hospodinowy. (Moj. 18. 19.) Ale nyní již wesměs bydlíme, dobří i zlí, nýbrž zlých wšudy wíc. Příkladowé pak, jaké mládež widí, takowí se jí chytají, a to mocněji, nežli aby proti tomu podané poučowáním dobrým pomoci platnosti mnoho míti mohly. Co pak že i poučowání dobrých se nedostáwá? Řídcí rodičowé dítky swé čemu dobrému učiti umějí: (buď že sami ničemu dobrému naučeni nejsau, aneb umějíce třeba něco sami) řídcí i praeceptoři w to trefowati umějí, aby zdárně, spanile k šlechetnostem wedli. Pakli se kde kdo takowý wyskytne, uchytí ho některý pán, přeplatí penězi a chowá sobě, wůbec nic. Tak mládež, co jí swět má, na wětším díle jako haušť, jíž žádný neštěpuje, žádný neoklešťuje, žádný nezaléwá, w plané a diwoké powahy roste, a neřádů nejen w swětě wůbec, ale w každém městě, w každém domě, w každém těle, w každé duši, jako hmyzu. Aby dnes mezi nás Diogenes, Socrates, Seneca, ba Šalomaun přišel, jinéhoby nespatřili než to, co jest; by se nám dnes bůh z nebe ozwati měl, jinéhoby neřekl než to, což prwé řekl, že jsme porušení we wšech snažnostech swých.

A protož můžli kdo co poraditi, můžli co wymysliti, můžli co wzdycháním, úpěním, pláčem na bohu wyprositi, co a jakby rostaucí mládeži k dobrému bylo, ten ať nemlčí, ale radí, myslí, prosí. Zlořečený, kdo zawodí slepého, aby blaudil po cestě swé, dí bůh (Deut. 27. 17.); zlořečený tedy také, kdo slepého na cestu prawau nawésti moha, newede. Běda tomu, kdož pohorší jednoho z maličkých těchto, dí Kristus (Mat. 18. 7.), běda tedy také tomu, kdo pohoršení zbrániti moha, nebrání. Nedá pán bůh na howádko w poli neb lesích blaudící neb pod břemenem ležící díwati se, než aby je, kdokoli uhlédá, by newěděl, čí jest, by je wěděl nepřítele swého býti, na cestu nawedl, pozdwihl, domů uwedl; (Exod. 23. 4. Deut. 22. 1.) a má w nás zalíbení míti, jest-

liže ne howado, než rozumný twor, ne jednoho neb dwa, než celau wlast blauditi widauce, díwáme se, míjíme, ruky nepřičiníme? O, nikoli! Zlořečený, kdo dílo hospodinowo lstiwě dělá, a meč swůj od Babylona zdržuje, dí bůh sám (Jer. 48. 10); a myslíme my bez winy býti, Babylon směsice té oškliwé, neřádů našich bezpečnau myslí snášejíce? Ach wytáhni meč, kdo jej máš, neb w které pošwě wězí, widíš, a aby požehnaný hospodinu byl, Babylona pleniti pomáhej! Dělejte to wy wrchnosti, služebníci boží, a mečem tím, kterýž wám připásal bůh, mečem saudu a sprawedlnosti, neřády, kterýmiž teď swět naplněn a bůh drážděn byl, přetrhujíce, wykořeňujte je! Čiňte to, wy kněží, služebníci Kristowi, a mečem ust na obě straně ostrým, wytínejte zlé wěci! Nebo k tomu, aby ste plenili a kazili a hubili a bořili zlé, stawěli pak a štěpowali a wzděláwali dobré, oboji postaweni jste. (Jer. 1. 10. Žal. 101. 5. dokonce. Řím. 13. 4. a t. d.) Již pak jste srozuměli, že šťastněji nemůže bráněno býti zlým wěcem w lidském pokolení, jako aby při mládeži bráněno bylo; šťastněji nemohau štěpowáni býti stromowé, k wěčnosti zrůsti mající, jako aby za mladistwa štěpowáni byli, šťastněji nemůže na místo Babylona Sion wzděláwán býti, jako aby žiwé boží kamení, mládež, dobře wytesáwána a pořádána byla. Protož chceteli spořádané, rozzelenalé, stkwělé obce, církwe, školy, domy míti, školy napřed založte a spořádejte, aby se učením a cwičením prawým rozzelenaly a prawými umění, ctnosti a pobožnosti dílnami byly; tak dojdete cíle swého, jinak na wěky.

To pak jakby se užitečně, uměle a potěšeně státi mohlo a mělo, ai, to wám teď my, kterýchž ducha bůh wzbudil, před oči předstíráme. Co jest, hleďte, kdo oči máte, slyšte, kdo uši máte, rozwažujte a suďte, koho bůh duchem saudu a rozeznání podělil. Odewrauli se komu oči, aby se mu prwé ukryté swětlo zastkwělo, dej bohu čest, a blesku swětla toho těm, kterýmž se rozswěcuje, nezáwiď. Uhlédášli w témž swětle nedostatek a někde ještě zastínění nějaké, by nejmenší, aneb doplň a napraw, aneb aby napraweno a doplněno býti mohlo, napomeň (wíce widí oči než oko.) Tak sobě díla božího wěrně a upřímně dělati pomůžeme; tak zlořečenstwí, lstiwým w díle božím wyhlášeného, ujdeme;

tak nejdražší ten swěta klénot, mládež, dobře opatříme; tak blesku, wyučujícím jiné a k sprawedlnosti přiwodícím mnohé zaslíbeného, dojdeme. Dejž nám to bůh pro milosrdenstwí swé, abychom nejen Babylon ten, kterýž proti nám, ale i ten, který w nás byl, rozmetaný, zbořený, zkažený, w rum obrácený brzo widěli, a prawým, milým, rozkošným Sionem, nad nímž a w němž sláwa boží swítí, jsauce, hned w smrtedlnosti této nesmrtedlnost začínali! Králi wěků nesmrtedlnému, newiditedlnému, samému maudrému bohu, budiž čest a sláwa na wěky wěkůw.

A m e n.

Budau pak wypsání tohoto ráje dwa díly hlawní.

W prwním se spatřowati bude okolek téhož ráje wůkol, též hradba jeho s branami, kudy se tam wchází.

W druhém bude samo wnitřní položení a rozložení téhož ráje, podlé rozdílných w něm cest a průchodišť a mezi nimi stojících, wšelijakým kořením, kwítím, stromowím wysazených záhonů. To jest:

První díl bude weřejný, ukazující na čem blahoslawenstwí člowěka záleží, a jak se jeho dochází. Ten slowe Didactica generalis.

Druhý díl bude částečný, wšecko, co člowěku uměti, činiti mluwiti možné, potřebné, powinné, rozbírající, a jisté wěky, léta, měsíce, dny a hodiny (aby se nikdež prawého cíle chybiti a prawých k cíli wedaucích prostředků minauti nemohlo) rozměřující. A to opět na dwé:

Napřed zajisté budau pro mládež knihy, wšelijakau maudrost a umění, pořádkem tím, jak co za čím neproměnně jíti musí, obsahující, zhotoweny až do léta 18: a ty nazýwám záhony wonným wšelijakým kwítím, bylinami, stromowím wysazené.

Potom budau Informatoria t. j. knihy, instrukcí a zpráwu rodičům a preceptorům o prawém a užitečném oněch knih užíwání dáwající, přidány. A to nazýwám stezkami a průchodišti.

Toto wše budeli oblíbeno, přijato, uwedeno, zkwetnau školy naše, zkwetnau obce, zkwetne církew, zkwetne národ náš, zkwetne po nás nastáwající wěk, a to slawně jako sla-

*

wný a bohu mi ý ráj jeho. Nebo naplněna bude známostí hospodina wšecka země naše, jako moře wodami (Iz. 11. 9.). Maudrost založí w nás základy wěčné, a semeni našemu bude swěřena (Syr. 1. 14.). Summau sláwa přebýwati bude w zemi naší, milosrdenstwí a wíra potkají se spolu, sprawedlnost a pokoj dají sobě políbení. (Žal. 85. 9. 10.) Nebo, ai, bůh silný hospodin pokoj mluwí k lidu swému, jen aby se nenawraceli zase bláznowstwí (předešlých motanin).

O bože, bože, bože plný milosrdenstwí, kterýž z neskonalého pokladu swětla maudrosti swé, jiskřičky nám wysílaje, zaswěcuješ se před očima našima wždy jasněji, učiniž nás hodné swětla swého zde i wěčně.

A m e n.

Ne nám, pane, ne nám, ale jménu swému dej čest pro milosrdenstwí swé a pro prawdu swau. (Žal. 115. 1.)

Komu se tuto poslauží pomocmi těmi.

1. Předně rodičům, kteříž posawad nejistí býwali, budeli co z dítek jejich či nic? Chodili, hledali, starali se, platili, darowali, měnili praeceptory a t. d. tak často na darmo jako s užitkem.

2. Preceptorům, z nichž mnozí, w čem jejich powinnost záleží, neznali, jiní znajíc, jak ji konati newěděli, trápili se, hmoždili se, měnili se, mátli se a t. d.

3. Dítkám samým: aby bez nesnadnosti, bez tesknosti, bez práce, bez tlučení, jako skrze hru a kratochwíl, wedeni byli až k wrchům umění a maudrosti, nýbrž do nebe k bohu.

4. Školám, kteréž skrze to nejen naprawenу, ale i náramně rozšířeny býti mohau. Nebo budau práwě Ludi, domowé kratochwilí, wnad a rozkoší rozličných; a když pro jistotu metodu z každého učedlníka mistr bude w wyšším neb nižším stupni, jak se to wše množiti můž?

5. Obcím, dle Ciceronowa swědectwí: Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? (2. de Divin.) Jaký prý wětší a lepší dar obci přinésti můžeme, jako jestliže mládež wedeme a cwičíme? Nebo zpráwa obcí a společnosti lidské na lidí rozumných dostatku záleží. Protož i Melanchton ad Ca-

merarium napsal, že uměti mládež wésti wíce jest než Troje dobýwati.

6. Církwi, poněwadž toto cesta jest, aby se církwím oswícených učitelů, učitelům pak oswícených posluchačů nenedostáwalo.

7. Národu celému poslauží se a napomůže bůhdá k tomu, aby skrze powstáwání i mezi námi welikých a wysoce oswícených mužů wíce mezi národy wážnosti a wzácnosti měl, poněwadž zřejmé jest, že pro ten nedostatek posawad nejedněm jsme w pohrdání a útržce byli. Tuto tedy, když wšecka mládež naše w literní umění zawozowána bude, a každý stupně swé před sebau, kam dále a wýše jíti má a můž, uhlédá, není možné, aby z tolika tisíců každoročně w nižších školách se brausejících neměl jich dobrý díl k wyšším školám přicházeti, a odtud, jak komu bůh dá, wýše a wýše wtipem zdárným wystupowati, že nejen národ náš, ale i jiné, swětlem maudrosti oswěcowati moci budau.

8. Nebi; a to skrze oswěcowání mnohých, jichžby sic hlas trauby boží, k spasení swoláwající, nedošel. Neb ač se káže i kázati bohdá bude ewangelium po wšech stranách národu našemu: a wšak, jak býwá na jarmarku, w krčmě a w hluku jakémkoli, že ne ten toho poslauchá, kdo nejužitečnějšího co přednáší, než kdo nejblíž koho čím zaměstkná a zaměstknati můž, ten ho drží, tak w swětě, mluwte kněží, kažte, křičte, pište, hrozte, při wětším díle není slyšení, protože mnozí ani do shromáždění nejdau, leč někdy buď náhodau neb z obyčeje, jiní ač chodí, wšak s zawřenýma očima a ušima, protože s jiným se pěstujíce, co se tu dělá, o tom srdce jejich málo zwí. Naposledy byť pozorowali a k čemu se jim slauží wyrozumíwali, nepohybuje to wšak nimi tak mocně, jakby mělo; protože předešlá hříchu nawyklost a domnělá toho sladkost mámí jim rozum; z čehož se wydobyti nemohau, prawého saudu o wěcech činiti se nenaučiwše, a tak w hlauposti a slepotě hříšné jako w okowích a pautech wězí, že jim již w té wšeho toho zastaralosti pomoci z toho nemůž leč sám pán bůh. Protož práwě zázrakem jest, když se starý hříšník ku pokání získá. Ale poněwadž w jiných wěcech, kde pán bůh prostředky lidem ukázal, na zázraky čekati, za wšetečnost a boha pokaušení se

pokládá, tak i tuto. Neliknujmež se tedy wšechné mládeže naší hned z počátku pilněji, než se to posawad dálo wésti, i pozorliwost k božímu slowu w nich wbrausiti, a uhlédáme, že násilí trpěti bude králowstwí boží, jako za dnů oněch.

K čemuž wšemu bůh, wěčné swětlo, swětla milosti a požehnání nám uděliti rač.

Amen.

Nazianzenus.

Τεχνὴ τεχνῶν, τον ἄνθρωπον ἄγειν, τό πολυτροπώτατον καί τό ποικιλώτατον τῶν ξώων. To jest: Umění nad umění, člowěka wésti, nejmistrnějšího a nejwrtkawějšího wšech tworů.

Na listku přiloženém k této předmluwě stojí rukau Komenského poznamenáno:

1650, 20. Julii.

Smilujeli se kdy bůh, a otewře zase bránu do wlasti, a k zakládání škol swobodu, — w dedikací užiti i toho za důwod, že kdysi školy majíc špatné, troštowali se peregrinacími, tam lapati a nahražowati traufajíce. Nyní s těch troštů sešlo, po zchuzení wšech wšudy. Pročež nejlepší pod nebem rada, doma sobě wyzdwihnauti školy hlučné k naučení tím šťastnějšímu mládeže. — —

Oprawa.

Na stránce 1. w řádku 13. místo: zbytků anebo statků, čti: zbytků a nedostatků.

ČTENÁŘI ZDRÁW BUĎ!

Didaktika, slowo nám nowé, řecké jest, znamenající docendi artificium, to jest: umění o učení aneb o umělém wyučowání a cwičení mládeže w uměních, jazyku a maudrosti wšelijaké; jakby totiž snadně, libě, jako ze hry, a na jisto učenými, ctnostnými a pobožnými lidmi učiněni býti mohli. Weliké w prawdě umění, hodné uměním wšech umění slauti, poněwadž se skrze ně jiných wšech umění tak snadně, lehce, libě a wždycky na jisto dochází. Ale zdrž saud, kdokoli toho čteš, dokud nepřečteš, žádám. Weliké jsau wěci, když se slibují; tak jest; ale weliké také wěci uhlédáš, nad nimiž se podiwíš, potěšíš, boha pochwálíš.

Neznáměť to umění bylo, w tom stupni, předešlých časů; protož spletků a zmatků, zbytků anebo statků, temnosti a mrákoty, wad a chyb we wšem literním umění, we wšech školách, při učedlnících a učitelích, wšudy bylo plno. Ale začal bůh minulých let teď, jako záři nowému wěku wyskytaje, některým w německé říši učeným mužům w srdce wnukati, aby na nějaké snadnější, líbeznější, wšak plnější a jistší prostředky, jimižby mládež školská snázeji a šťastněji než posawad cwičena býti mohla, pomýšleli. I prohlédli nejedni, jak komu dáno, a aby, což sami uhlédali, jiným též ukázali, didaktik swých na swětlo dáti se neostýchali: Wolfgangus Rattichius (kterýž tu nejprwnější led prolomil) léta 1612; Joh. Rhenius 1614; Christofa Helvici Didaktika od dědicù jeho po smrti wydána, 1619; Elias Bodinus a Stephanus Ritterus 1621; Glaumius se swými učenci,[1]) (kterýž nejdál že přiwedl widín býti chtěl) léta 1625, a dále

[1]) Rukopis: discipuly.

Joh. Vogelius, 1629; Joh. V. Andreae (kterýž pro wzácnost napřed státi měl) w rozdílných swých knihách od léta 1617 začna, přeoswíceně církwí, politií, škol neduhy odkrýwal, i žádostiwá proti nim lékařstwí ukazowal: jiných drobnějších, aneb jichž jsme nespatřili, nedotýkaje. Až pak i we Francauzích[1]) tau skalau hýbati začato, a Janus Cecilius Frey léta 1629 w Paříži milostnau swau didaktičku wydal.

Poněwadž pak i nám některým z národu českého bůh swíci rozumnosti rozswítil, že jsme při wěci této i nad onyno wšecky jasněji prohlédli (chlauba naše w bohu jest, a ne bez prawdy, i kdo oboje srowná, pozná, že wšechen základ na tajnostech přírody položený náš jest, jakož i částeční wšeho rozwrh a pořádek; jiní toliko s předpisowáním prawidel a oznamowáním obzwláštních pozorowání se zanášeli) [2]): nestawíme ji pod kbelec, ale na swícen, aby swítila wšechněm, kdož w domu wlasti jsau: a kdo miluje swětlo, aby plesal w swětle tom a chodil w blesku jeho. Jazykem swým píšeme, protože národu swému píšeme. Mají jiní, kdoby je probuzowal, napomínal, wzděláwal: mějme i my, a bohu, kterýž po předešlých mrákotách hněwu tak rozkošnými papršlky nám swítiti začíná, wděčně děkujme.

Zdáloliby se komu toto didaktiky wypisowání obšírné, žeby snad tak mnoho k čtení a uwažowání jí času neměl, ten nech saudí, že wětší tato wěc jest, nežli aby se při ní práce a času litowati mělo, protože ona práci i čas bohatě zaplatiti a wynahraditi můž. Aniž wšak tu jaká obšírnost jest; toliko že tak zwláštní, weliká a nám ještě nowá, newídaná wěc s dostatečným důkladem [3]) ukázána býti musela; a čas jest, aby se tau wěcí, na níž podstata i žiwot každého člowěka blahoslawený, pak obcí a církwe spůsob záleží, jednau již aspoň z hluboka [4]) hnulo. Protož nelitowali-liť jsme my po tolik let, dnem i nocí, úsilné práce, aby tato hojící mast přistrojena byla, [5]) nelitujž také některé hodiny, aby sobě oči jí [6]) pomazal a prohlédl, kdokoli toto, což slibujeme, newidíš

[1]) Rkp. Frankrejchu. [2]) wšecka fundamenta in naturae abdita eruta nostra sunt, jako i specialissima omnium dispositio. Alii in praescribendis tantum regulis et prodendis particularibus observationibus occupati fuere. [3]) gruntem. [4]) z gruntu. [5]) toto Collyrium přistrojeno bylo. [6]) jím.

a nerozumíš. Pán bůh, kterýž jest swětlo očí našich, oswěcujž nás ke wšeliké líbeznosti swé. Amen.

---

[1]) Rkp. Specialis scientiarum methodus. [2]) Specialis methodus artium. [3]) Specialis linguarum methodus. [4]) Methodus morum in specie. [5]) Methodus pietatis.

HLAWA I.

Že člowěk nejdokonalejší, nejdiwnější, nejslawnější twor.

Když řecký mudřec Pittakus známé ono powědění γνῶθι σεαυτὸν (poznej sebe samého) ponejprw wynesl, tak se ono hned jiným tehdejším pohanským mudrcům zalíbilo, že schwáliti je wšechněm lidem chtíce, o něm, že s nebe spadlo, hlásali, a nade dweřmi chrámu Apollinowa w Delfách,[1]) kamž se lidu množstwí odewšad sbíhalo, zlatými literami napsati dali. Smyšlenáť to sic od nich řeč byla, že s nebe spadlo; awšak my wíme, že prawá jest. Kniha zajisté písem (kterauž my z milosti boží w rukau máme), s nebe jest, protože hlas boží jest, neznějící jiného nic, než: Poznej člowěče Mne; Poznej člowěče Sebe. Mne, že jsem od wěčnosti blahoslawený, požehnaný bůh, jehož díla jsau nebesa i země, a což w nich jest; sebe, žes obraz můj přistrojený k wěčnosti, blahoslawenstwím a požehnáním mým naplněný, aby spatřowal a sprawowal díla rukau mých, a w tom kochání měl na wěky. Jest tedy člowěk twor sic boží, jako i země, woda, kámen, dřewo, howado, pták a. t. d., ale wšak twor ze wšech tworů nejdokonalejší, nejdiwnější, nejslawnější. Nejdokonalejší, protože co jiným tworům po různu dáno, to jemu wšecko spolu, a ještě nadto wýš. Ku příkladu: někteří tworowé nic nemají jediné byt we swětě, že něčím jsau, a nejsau níčím, jako země, woda, wítr, oheň, kámen, kow. Jiným přidán žiwot, že se krmí, zažíwají, rostau, sílí, síme sobě plodí, a skrze ně se množí, wšak tak, že o tom newědí, a toho w sobě necítí, jako takowý žiwot mají

[1]) Delfis.

stromowé a byliny wšelijaké. Třetí tworů stupeň jest, že některým mimo žiwot dáno cítění w sobě žiwota, a k tomu dýchání a hýbání, aby z místa na místo, pro shledáwání sobě potraw, obydlí a pohodlí wšelijakých, přenášeti se mohli. Protož jim i nástrojowé cítění dáni, jenž smyslowé slowau, zrak, sluch, čich, chuť a hmat [1]) (to jest moc dotýkáním wěc od wěci rozeznáwající), aby tak po blesku, hlaholu, wůni, chuti a. t. d. jdauce, pohodlných přirození swému wěcí hledali, nepohodlným wyhýbali. Takowí tworowé jsau žiwočichowé (odtud, že žiwot nejen mají, ale i čijí, nazwaní), wšecka totiž čtwernohá zwěř a howada, ptactwo létawé, ryby a jiný hmyz wodní, zeměplazowé a žížaly. Nu, toť tré wšecko také člowěku dáno: byt, žiwot, cit neb cítitedlnost, a wšak ještě mu s nebe nadchnutím boha samého rozumnost přidána, aby, že jest něčím, že žiw jest, že cítí a činí něco, rozuměti a tak i sebe i boha, učinitele swého, i wšeliké jiné skutky jeho a skutky tworů jeho znáti, a k čemu co a jak jest a býti má, uwažowati uměl a mohl. A w tomť již s ním žádný zemský twor spolku a towaryšstwí nemá; sám on obrazem wšemohaucího boha slowe a jest. Angelé sic také rozumný twor jsau; wšak poněwadž jsau sama o sobě mysl, bez těla, člowěk pak i mysl angelům nápodobně má i tělo zemským tworům nápodobně, za tau příčinau nejdokonalejším tworem sám on zůstáwá, wšecku plnost wšech tworů sám jediný pospolu maje.

A pro tuť také příčinu nejdiwnějším tworem slowe. Nebo, že zemští tworowé mimo zemnatost a powětrnost swau nic nemají, nebeští pak, duchowé jsauc, že nejwyššího toho ducha duchů rozumnosti účastnost mají, to diwného nic není, protože tu každá wěc w podobnosti té podstaty, z níž a k níž jest, zůstawá. Ale že w člowěku obé to, nebeské s zemským, widitedlné s newiditedlným, nesmrtedlné se smrtedlným se sbíhá, aby w kusu hlíny rozumná, nesmrtedlná, wěčná duše bydlila, a z obojího jediná toliko osoba byla, to maudrosti boží weliký jest skutek, a řemeslnictwí jeho zrcadlo přejasné nad wšecky jiné skutky boží na zemi i na nebi.

---

[1]) košt a takt.

Jest také nejslawnější twor, netoliko nade wšecky zemské twory, jimž za pána představen, ale pro spojení, spříznění a skrewnění se osobně boha s ním. Nebo že při prwním stwoření maudrost boží člowěka k obrazu swému spůsobila,[1]) toho se i angelům dostalo; ale že tatáž boží maudrost porušeného člowěka přestwořiti chtíc, obraz jeho sama na se wzala, to již sláwa jeho jest, jíž se nade wšecky angely chlubiti můž; jakž písmo dí, že bůh zjewen jest w těle a ukázán angelům (1. Tim. 3, 16), totiž nejen aby widěli a díwali se (poněwadž díwati se hned zdáwna žádostiwi byli 1. Petr. 1, 12), ale také aby se tomu w těle zjewenému bohu, nébrž tomu synu člowěka (Žid. 1, 6. Jan. 1, 52. Mat. 4, 11.), klaněli.

Což wše, o! by ne po dweřích a stěnách chrámů tělesných, ani w knihách tu i jinde, ale wšechněm lidem w očích, jazycích, uších a srdcích wyryto býti mohlo! A tuť jest powinnost těch, kdo lidi wzděláwají,[2]) aby je na důstojnost swau hleděti napřed učili.

HLAWA II.

Že cíl člowěka jest wěčné s bohem blahoslawenstwí.

Tento tedy tak dokonalý, diwný, slawný twor k něčemu také dokonalejšímu, diwnějšímu, slawnějšímu nad jiné twory že oddán jest a býti má, rozum sám ukazuje, jmenowitě k tomu, aby s bohem, w němž dokonalosti, diwu a sláwy wrch jest, spojen jsa, nejdokonalejšího s ním blahoslawenstwí na wěčné wěky užíwal. Což ač z písem wíme, a že tak a ne jinak jest, w prawdě ubezpečeni jsme; připomenauti wšak tuto důwody toho, nebude daremné. Čtyři pak jsau toho, že my lidé ne pro tento přítomný žiwot, ale pročsi dalšího jsme, mocní důwodowé. Ukazuje to

1. půwod náš, kterýž není jako jiných tworů z látky[3]) toliko hmotné, slowem rozkazu božího tak neb tak spůsobené,[4]) ale takowý, že bůh prsty swými z hlíny zemské tělo připrawiw, wdechl w ně dechnutí žiwota, jako z podstaty swé jemu toho, aby wlastním jeho obrazem byl, udíleje. Po-

---

[1]) sformowala. [2]) formují. [3]) materie. [4]) sformowané.

něwadž pak bůh nesmrtedlný jest, také obraz jeho nesmrtedlný býti musí.

2. Složení naše ukazuje nám, že na tom, co zde máme, dosti není. Nebo oznámeno w kapitole předcházející, že člowěk trůj žiwota stupeň w sobě má: prwní žiwot rostaucí, s bylinami zároweň; druhý žiwot cítící a hýbající se, s howady společně; třetí žiwot duchowní, stíhající rozumem wšecko angelům nápodobně. Prwní ten žiwot tak w těle swém wězí, že z něho nikam newychází; druhý wychází působením toliko, protože co okolo sebe má, widí, slyší, cítí; třetí i bez těla býti můž, jakž při angelích znamenati. Poněwadž tedy zde zawřenau w těle duši nosíce toliko prwním a druhým spůsobem žiwi jsme, jde odtud newyhnutedlně, že pozůstáwá ještě něco třetího, aby duše bytu swého i bez těla ohledala; a poněwadž zde na nejwyšším stupni žiwota nejsme, že na nejwyšším stupni dokonalosti nejsme, a tak se nám něco wyššího jinde někde chowá.

3. Jest nám to w žiwotě tomto wšelijak před oči wymalowáno, že my zde cíle swého nedocházíme, ale jinam patření míti musíme. Cokoli se zde w žiwotě tomto s námi děje, jen stupňowé jsau, po nichž jdauce wždy wýše wstupujeme, a wždy wyšší nad sebau jiné stupně widíme, nejwyššího nikdy nedosahujíce. Nejprw zajisté člowěk ničímž jest, tak jako byl od wěků; začátek teprw bere w žiwotě matky swé, z krůpěje otcowské krwe. Jest tedy nejprw člowěk co trupel ssedlé krwe, nespůsobný [1]) a nesličný. Potom to roste, a bude kausek masa, podobnost člowěka na se beraucí, wšak ještě bez žiwota a hnutí. Přistaupí k tomu potom hýbání; naposledy prolomíc se wychází na prostranno, otwírají se mu oči, uši a jiní smyslowé. Po některém opět času otwírá se mu smysl wnitřní, že začíná w tom sebe znáti a pozorowati, že widí, slyší, cítí a. t. d. Zatím se rozum zjewuje, saud o wěcech činící; naposledy wůle, to neb ono sobě oblibující a po tom dychtící. A to wše opět po stupních. Nebo i rozumnost naše od malička se začíná, jako z mrákoty wynikající jitřní záře; a tu nám, dokud žiwi jsme (jestliže jen do mrákot bludu, aneb žiwota

---

[1]) neforemný.

zhowadilého wlrženi nebýwáme), wždy wíc a wíc swětla přibýwá, až práwě do smrti. I činowé naši, nejprw nepatrní, tencí, mdlí jsau, potom pak čím dál tím šíře se rozkládají, že dokud žiwi jsme (jestliže nás jen rozmařilost nezachwátí, a za žiwa nepohřbí), wždycky co dělati, čeho žádati, co sobě ukládati, oč snažnost wésti máme, a býwají (při zdrawém člowěku) čím dál, tím wětší wěci. Nemůž wšak nikdy žádný swých snažností ani se nasytiti, ani dojíti w tomto žiwotě. Zřejmé to na wše strany, kamkoli kdo mysl obrátí, a k čemukoli ji přiloží. Nebo zamilujeli kdo statek, čím ho wíc má, tím wíc žádá; by swět měl, ještěby se mu málo zdálo, jinéhoby hledal, jakž Alexandrůw příklad ukazuje. Zadychtílí kdo po sláwě, nic na swětě tak wywýšeného není, na čem by přestal; wždy se wýše pne žádost jeho. Oblíbíli kdo rozkoše, by potokowé wšech libostí skrze něj plynuli, nikdy neřekne dosti, wždycky mu to, což má, zwetší, wždycky se po lahodnějším něčem ohlédá. Oddáli se kdo k umění maudrosti, spatřowání a zpytowání skutků božích i lidských, nenajde také konce nižádného. Čím wíc umí, tím wíce čeho se ještě nedostáwá; čím wíc rozumí, tím wíc po umění prahne. Čemuž ani při smrti konec není. Tu zajisté, kteří prwé o nesmrtedlnosti duše dobře wyučeni byli, těšíce se, že teprw k žiwotu prawému přijdau, chwátají k dokonalosti té, rádi za hřbetem wšeho, čím se tu zaměstknáwali, necháwajíce. Jiných, kteříž se w tento žiwot a wěci jeho tak byli pohříželi, že na budauci to zapomněli, swědomí teprw procituje a mysli oči otwírá, když žiwot ten, o němž jako budaucím wěděti nechtěli, jako přítomný již cítí; a wědíli ještě jakau k bohu cestu, teprw se jí chytají, woláním, pláčem, nařizowáním za sebe obětí a. t. d., tak se wždy k tomu, což nastáwá, strojíce. Mimo to, ač tělo bolestmi potřené umdlíwá, smyslowé se zatmíwají, žiwot se tratí; duše wšak tehdáž nejjadrněji práce swé koná, chwalitebněji často nežli po weškeren žiwot swůj. Nařizuje, prawím, o sobě, o dítkách, o jmění, o obci a t. d. pobožněji, wážněji, prozřetedlněji než kdy; tak že, kdo umírajícího pobožného widí, hlínu rozplýwající se widí, kdo slyší, angelského a nebeského cosi slyší. Tak žiwau tedy w umírajícím těle duši wida, kdo sobě pomysliti nemusí, tak

rowně, jako na kuřátka léhnaucí se sę díwaje, že se sic škořepina boří, alę z ní ptáče žiwé wychází!

A tak tedy troje máme sobě wyměřené bydlení, dwoje projíti toliko, w třetím trwati na wěky majíce. Prwní bydliště naše jest žiwot matky, druhý země, třetí nebe. Z prwního wycházíme do druhého skrze narození, z druhého do třetího skrze smrt a wzkříšení, z třetího nikam na wěky. W prwním máme žiwot toliko a počáteční hýbání, w druhém žiwot, hýbání, smysly a počáteční rozumu užíwání, w třetím wšecko bude dokonalé, bez nedostatku. W prwním žiwotu se hotowíme k druhému, w druhém k třetímu, třetí bude pro sebe sám bez konce. Z prwního když se wychází, musí se odění swléci, lůžko, sám člowěk jako z šupiny jádro se wylaupí; podobně z druhého když se jde, tělo se složiti musí, sama duše k wěčnosti wyniká, dokudž zase nowým stkwělým stánkem přiodína bude. Z prwního do druhého jest těsný průchod, a protlačení skrze něj bolestné: z druhého do třetího podobně (nebo jak smrt tak i narození těžce a bolestně se koná); z třetího že se wycházeti nebude, nebude také tam wíce ani smrti, ani bolesti, ani stónání. Nebo prwní wěci pominuly. A tak cíl člowěka není zde, než potom teprw bude.

4. Ukazuje se to neproměnně s tím, že syn boží wěčný, boží w nás porušený obraz naprawiti chtěje, k nám dolů sstaupil, a skrze wtělení naším přirozeným bratrem učiněn byw, w témž našem těle i umřel, i zase z mrtwých wstal, a na nebesa wstaupil. K čemu? jediné aby nás w smrt upadlé s sebau ze smrti wychwátil, s sebau wzkřísil, s sebau na nebesa pojal. Jakož tedy on nebyl na zemi proto, aby stále byl, než jen aby pobyl, pobuda pak, a proč poslán byl, wyřídě, tam se, kdež jemu sláwa neskonalá připrawena, odebral; tak rowně my, účastníci jeho, ne proto jsme tu, abychom byli, než abychom pobudauce a wyřídíce, proč posláni jsme, ubírali se tam, kdež nám připraweni jsau příbytkowé wěčnosti.

HLAWA III.

Že tedy zdejší žiwot není než příprawa.

Z toho jde, poněwadž žiwot tento ne pro sebe sám, než pro budaucí ten, přijíti teprw mající, že tedy (wlastně mluwě)

není žiwot, než příprawa toliko k žiwotu prawému. Čehož swědectwím jsme předně opět my sami, potom swět weškeren, naposledy písmo.

Sami my widíme zajisté, že cokoli w nás po stupních jde, jèdno druhému příprawau jest. Ku příkladu, prwní náš žiwot w matce jest. Ale k čemu jest? zdali pro sebe sám? Nic. K tomu toliko, aby tělo působeno[1]), a za nástroj duši, k žiwotu tomuto, kterýž na swětě weden býti má, zhotoweno bylo. To jak se sprawí a dokoná, hned na swětlo wycházíme, protože tam we tmách co wíce dělati není. Tak tedy i druhý tento pod sluncem žiwot nic není než příprawa k třetímu, aby totiž tělo s duší sobě zwykly a k tomu, což wěčně konáno býti má, se přistrojily. To když se sprawí, není tu co wíc dělati; wynikáme preč; ač někteří nepřistrojíc se wycházejí, aneb raději wymítáni býwají na zahynutí, tak jako nedochůdčata za rozličnými příčinami také z žiwota býwají pozbýwána, ne k žiwotu, než k smrti; což se na obojím místě, božím sic dopuštěním, lidskau wšak winau děje.

Swět tento widitedlný, po kterékoli straně na něj pohledíme, swědčí také odewšad, že není pro jiné stwořen, než

pro rozplození pro wychowání pro wycwičení	lidského pokolení.

Že zajisté pán bůh ne pospolu wšecky lidi, co jich na wěky míti chtěl, stwořil (jako stwořil pojednau angely w plném počtu; a kdo jemu řekne: proč toto tak, ono onak činíš?), než stwořil jediný pár lidí, a těm, aby se množili, a zemi naplnili, poručil; potřebí bylo k tomu rozplození čas jim dáti. I dal; a aby ten čas nebyl slepý, otočil swět oblohau, a postawiw na ní slunce, měsíc a hwězdy, točiti se jim, a tudy hodiny, dny, měsíce, léta rozměřowati kázal.

Zase pak, že tělesný twor býti měli lidé, místa k bytu, prostranstwí k dýchání a hýbání, jídla a pití k zrostu potřebující; roztáhl pro ně u prostřed swěta půdu pewnau, zemi: a ji wodami wnitř i zewnitř zawlažil, powětřím přiodíl, zrostlinami owoce nesaucími i žiwočichy wšelijakými naplnil, tak že ku potřebě i rozkoši hojnost mají dostatečnau.

---

[1]) formowáno.

A že ku podobenstwí obrazu swého dal mysl člowěku, aby se tu čím pásti, a w čem swůj wtip ušlechtilý brausiti měla, přidal i mimo těla potřebu tworů přerozličných hojnost, w powětří, u wodách, na zemi, pod zemí, jichžby spatřowáním libým a zpytowáním důmyslným i rozkoš duše i ku poznáwání moci, maudrosti a dobroty tworce pomoc míti, i k zamilowání newiditedlné jeho, ještě na ten čas ukryté, krásy a pochotnosti podoben býti mohl. A tak swět wšechen nic není než odchowárna naše, škola naše.

To wše že tak jest, ač rozum ukazuje, písmo wšak swaté nejmocněji twrdí, kteréž oznamuje, že stwořiw bůh swět, a zhotowiw w něm wšecko, teprw člowěka jakožto hospodáře w něj uwedl, poručiw, aby se plodili a rozmnožowali a naplnili zemi, panujíce nade wším, což tu jest; tak že hle! swět ne pro jiné jest, než pro službu lidem. Mluwí o tom bůh u Oseáše zřejmě, že nebesa jsau pro zem, země pak pro obilí, mest, olej a. t. d. a ty wěci pro lidi (2. Os. 21, 22). Item, že swět dotud stojí, dokud se počet wywolených nedoplní; potom že se mu konec stane, toto nebe a tato země že pominau, a nebude jim místa nalezeno, ale jiné nowé nebe a nowá země pro budaucí ten žiwot že stwořena budau, swědčí se. (Zjew. 6, 11 a 7, 3; 2. Pet. 3, 10, 11, 12, 13. Zjew. 20, 10 a 21, 1.) Naposledy mluwí písmo o žiwotu tomto nejinak téměř než jen jako o strojení a připrawowání nějakém; nazýwá jej zajisté cestau, jitím, branau, očekáwáním; nás pak pocestnými, hostmi, příchozími, čekanci. (Wiz Gen. 47, 9; Žalm 39, 13; Job. 7, 12; Luk. 12, 34 a t. d.) A takť jest; nebo kdo poukážíc se na swětě, neschowá se zas? ješto k wěčnosti stwořeni jsme. Tam tedy do té wěčnosti my náležíme wlastně, zde se toliko hotowíme. Protož Kristus řekl: Buďte hotowi, nebo newíte, w kterau hodinu syn člowěka přijde. (Mat. 24, 44.) A tať jest příčina (i to z písem wíme), že pán bůh pobožné častokrát w mladosti ze swěta bere, když jen hotowi jsau, jako Enocha (Gen. 5, 24. Wiz Maud. 4, 14.) Naproti tomu zlým showíwá, nechtěje, aby se kdo opozdil, a nepřihotowený zastížen byl, až pak, když se dočekati nemůž; je předce bere pryč, na saud.

Jak tedy jisté jest, že pobytí naše w žiwotě matky pří-

prawau jest k žiwotu tomuto w těle, tak jest jisté, že pobytí toto w těle přípravau jest k žiwotu tomu, kterýž za ním nastati a wěčně trwati má. Blaze tomu, kdo zdárné, dobře spůsobené[1]) audy z žiwota matky wynesl! blaze owšem nad to tisíckrát, kdo zdrawau, dobře wyčištěnau duši odsud wynese!

HLAWA IV.

Že přípravawa we trém záleží: učiti se totiž zde, sebe (a wedlé sebe wšecko jiné) znáti, sprawowati, k bohu obraceti.

Co člowěk we widitedlném swětě činiti, a jak se připrawiti k nebi budaucímu má, chcemeli místně porozuměti, považme, co bůh, když ho na swět uwozowal, mluwil a činil, a wyrozumíme radě boží a mínění jeho. Píše wšak o tóm Mojžíš takto:

I řekl bůh: Učiňme člowěka k obrazu našemu, podlé podobenstwí našeho, a ať panuje nad rybami mořskými a nad ptactwem nebeským i nad howady a nade wší zemí a t. d. I stwořil bůh člowěka k obrazu swému, k obrazu božímu, muže a ženu, stwořil je a požehnal jim, řka: Ploďte se a množte se a naplňte zemi a podmaňte ji a t. d. A ai! dal jsem wám wšelikau bylinu, wydáwající símě, a wšeliké stwoření, nesaucí owoce, za pokrm a t. d. Potom pak přiwedl k Adamowi wšelikau zwěř polní i wšecko ptactwo nebeské, aby pohleděl na ně, jakéby jméno kterému dáti chtěl, a jakby jmenowána byla atd. (Gen. 1. 26. a 2. 19.)

Z čehož widíme, že člowěku na swětě poručeno (od poslední powinnosti začna): 1. Pohledati skutky boží, a rozdíly jich znamenajíc, jména jim rozdáwati: to jest, učiti se znáti i wypowídati wšeho. 2) Užiti pohodlí těch, kteráž jemu zřídil bůh ze wšech tworů, a wěděti čas, spůsob a míru toho. 3) Býti obrazem božím, to jest, obraceti se k bohu, wšudy a wždycky a wšemi snažnostmi podobnost jeho wyobrazuje.

To troje poručeno člowěku, ten trůj jeho na zemi bytu cíl; nic k tomu přidáwati, nic odtud wypauštěti netřeba; spolu to jíti má a musí, protože na tom trém wšecka pod-

---

[1]) sformowané.

stata přítomného žiwota, wšecka přípravwa budaucího záleží. Má, prawím, každý žiwý člowěk naučiti a wycwičiti se zde, aby byl

Rozumným tworem;
Pánem tworů;
Obrazem božím.

Rozumným tworem jest člowěk, jestliže zná a wí (Šalomaunowými slowy to wypowím), jaká jest podstata swěta a moc žiwlů, počátek, prostředek i dokonání časů, proměny běhu slunečného, rozdílnost počasí i běh roku a spořádání hwězd, přirození žiwočichů, powahy zwířat, moc wětrů a přemyšlowání lidská, rozdíl kmenů i moci koření; anobrž cožkoli tajného neb zjewného jest, jestliže powědom jest. (Maud. 7. 17.) K též rozumnosti přináleží i to, aby cokoli skutkem k skutkům božím wýše již přičinila důmyslnost lidská, rozličnost řemesel a umění wšelijakých znal, až i mistrowstwí jazyka w powědomosti maje, aby maudře o wšelijakých wěcech wyprawowati uměl; a tak aby we welikých i malých wěcech ani jedna jemu neznáma nebyla, (jakž Sirach mluwí, kap. 5, 18.) Tím jména,[1]) že rozumný twor jest, obhájí, a k nebeské akademii hodně se připrawí.

Pánem pak tworů bude, jestliže ku potřebě a pohodlí wšech tworůw užíwaje, wšudy sobě mezi nimi i sám w sobě pansky, to jest, wážně a ctnostně počínati bude, aby jediného toliko welebného učinitele swého nad sebau, a angely, služebníky jeho a spoluslužebníky swé, po boku, jiné pak wšecky twory pod sebau níže býti znaje, ostříhal místa swého, žádnému tworu, ani swému wlastnímu tělu, we službu, otroctwí, se nedáwal, nébrž jich sám k službě užíwal, a to rozumně a rozšafně, wěda jak, kdy, kde, pokud tělu jeho žádostí dáti neb nedati, jak, kdy, kde, pokud k bližnímu whod býti neb nebýti; summau, wěděti jak mrawně, ctnostně, rozšafně a prozřetedlně sebe i wšecky swé činy wnitř i zewnitř říditi.

Naposledy obrazem božím bude, jestliže k bohu se srdcem, žádostmi i wšemi snažnostmi obracuje, wnitř i zewnitř čistoty a swatosti, sprawedlnosti a milosrdenstwí ostříhati

---

[1]) titulo.

bude. Obrazu zajisté dokonalost wšecka w tom záleží, aby podobnost půwoda swého co nejwlastněji wyrážel. Protož bůh, swatý jsa, poraučí, abychom i my swatí byli. (1. Petr. 1. 15.)

Z čehož wšeho záwírka jde, že práwě člowěkem zde na swětě býti, jest oswíceným, ctnostným, pobožným býti, to jest

Znáti jasně sebe i wšecko,
Říditi rozšafně sebe i wšecko,
Obraceti sebe i wšecko k studnici té, z níž plyne wšecko.

W tom trém wšecka sláwa člowěka záleží, proto že to podstata jeho jest. Jiné wěci, jakékoli při něm jsau, neb býti a mysliti se mohau (jako zdrawí, krása, síla, bohatstwí, patrnost, wzácnost, přízeň lidská, přátelstwí, w předsewzetích štěstí, dlauhowěkost a t. d.) nejsau nic než zewnitřní přídawkowé a powrchní ozdoby, jestliže je bůh komu přidáwá; aneb jsau zbytečné marnosti, neužitečná břemena a škodliwé překážky, jestliže kdo sám po nich dychtě je sobě shledáwá, a s nimi se zaměstknáwaje, onyno přednější (na nichž podstata záleží), obmeškáwá. Příklad dám. Hodiny (bicí nebo sluneční) ušlechtilý a potřebný jsau k ostříhání náležitému času nástroj; jichž podstata na řemeslném wšeho rozměření a umělém složení záleží. Pauzdro na ně, řezba, točení neb kwětowání nějaké, pomalowání neb pozlátky nejsau než příbytné wěci, ozdoby[1]) trochu přidáwající, dobroty nic. Kdoby raději pěkný než dobrý takowý nástroj míti žádal, smáli bychom se mu jako dítěti, nesaudícímu, co nač jest. Tak dobrota koně, ne na něčem jiném, než na síle, udatnosti, čerstwosti, umělém se pod jezdcem obracení záleží; ocas rozwinutý neb swinutý, začesaná kštíce, pozlacená uzda, krumpowané sedlo neb deka, ač mu ozdoby něco přidáwají, hlupcem bychom wšak nazwali, kdoby na těch okrasách wzácnost koně zakládal. Opět, zdrawí těla našeho na dobrém žaludku zažíwání a wnitřní audů síle a čerstwosti záleží. Léhati měkce, choditi hladce, jísti a píti lahodně, ani ku podstatě zdrawí nepřináleží, ani mu nenapomáhá, spíše ujímá. Protož kdo wíce lahůdek, pohodlí, šperku než

[1]) křtaltu

zdrawi šetří, nemaudrý jest, owšem tedy nemaudrý a nesmyslný, kdo člowěkem býti chtěje, zewnitřních ozdob člowěka wíc než podstaty samé šetří. Protož kníha maudrosti ty lidi za blázny a bezbožné odsuzuje, kteří žiwot swůj za hříčku mají aneb za tržistě bez prowozowání zisku. Takowí prý nedojdau chwály boží ani požehnání jeho (Maud. 15, 12. a 19). Na tom stůj.

HLAWA V.

Že člowěk toho trého (oswíceni, ctnosti, pobožnosti) základy sám w sobě má přirozeně.

K čemu bůh kterau wěc stwořil, k tomu spůsobnost w přirození její wštípil, tak aby žádná nebyla tím, čímž jest, bezděčně a s násilím, ale ráda; protože z kořenu w ní založených samo wyrostá, což wyrostati má. A tak tedy i člowěk oswícenosti, ctnosti, pobožnosti (poněwadž k tomu trému na swět uweden jest) kořeny sám w sobě má, tak jistotně jako strom kořeny swé, na nichž stojí. Protož netřeba nic z těch wěcí do člowěka wnášeti, maje již w sobě sám hned od přirození; jen aby tíž kořenowé před zhaubau chráněni byli, a pomoc k jadrnému se ujímání a náležitému ratolestí pauštění, též mocnému se rozkládání a zdárnému owoce rozkwetání měli, toho potřeba jest.

Ale poněwadž tomu, co Sirach píše, že maudrost základy wěčné w lidech založila (Sir. 1, 14.), ne wšickni rozumějí, poukažme sobě to po částkách, jaké základy má w nás umění neb oswícenost? jaké ctnost? jaké pobožnost? a uhlédáme, jaký maudrosti boží nástroj jest každý člowěk.

O umění neb oswícení.

Že člowěk k tomu, aby wšecko znal, a wšecko uměl, stwořen jest, důwodowé jsau tito:

1. Stwořen jest k obrazu božímu. W bohu tedy poněwadž se mezi jinými diwnými jeho wěcmi, také blesk jasně na wšecko patřící wšewědaucnosti jeho stkwí; jistotněť i toho podoba w člowěku býti musí; sicby obraz nebyl obrazem. Jakož pak swědčí sama wěc, žeť arci má podobnost w té wěci člowěk bohu. Nebo u prostřed skutků božích w swětě postawen jsa, mysl swau w sobě má, jako

zrcadlo nějaké okrauhlé u prostřed pokoje zawěšené, w kterémž se wšecko, co po wšech stranách jest, samo obleskuje. Wšecko, prawím, co kde jest; nebo mysl naše nejen wěci blízké okolo sebe, ale i wzdálené buď místem neb i časem, i zawinuté tak i jinak, rozwírá, rozbírá, zpytuje, stíhá. Jsau zajisté myšlení naše wěc jakási neobsáhlá a neskonalá, žádnými mezemi obmeziti se nedadaucí, jako sám bůh; nebo by člowěk tisíc let žiw byl, a wydycky se uče jedné wěci za druhau wyrozumíwal, wždycky se to má kde wšecko w mysli jeho směsknáwati; takowá bezedná hlubina jest mysl naše. K tomu, ač tělo lidské, uzíčkými mezemi audů swých sklíčeno jest, čich trošku dále okolo těla dosahá, sluch ještě dále, zrak nejdále, jejž obloha toliko obmezuje[1]); mysl wšak ani oblohau, ani tím, což nad oblohau jest, obmezowati[2]) se nedá; i nad nebesa nebes, i pod propast propastí, by to wše tisíckrát wětší bylo, ona prostupuje a proniká, a wždy ještě dále prostupowati a pronikati můž; a to wše w jednom okamžení, z země na nebe, z nebe do propasti, a odtud kamkoli jinam se přenášejíc. A nechtěli bychom powoliti, že jí wšecko obsáhnauti možné jest? nébrž že k tomu, aby obsahowala, jest? a jiného dělati nemůž?

2. Nazýwá se člowěk a jest malý, w summu shrnutý swět, w němž wšecko zawinuté se nachází, cokoli w sobě weliký swět široce rozprostřené má. (Což plněji wyswětlowati, že tak jest, k jinému místu přináleží.) Protož člowěka na swět jdaucího mysl dobře k seménku bylinnému neb jádru stromowému přirownána býti můž; w kterémž ač podobnosti byliny neb stromu newiděti, jest wšak tam bylina neb strom w prawdě; což skutek snadně ukáže, když dané ono jsúc w zemi, i pod sebe kořínky i nad sebe prautky paušti, kteřiž se potom přirozenau mocí samí w ratolesti rozrostají, listím odíwají, kwět a owoce nesau, jen když se jak kořen tak ratolesti zsílí. Nepotřebí tedy ničeho do člowěka, co úměti má, wnášeti (anby to snad místa w něm nenašlo), než toliko, co w sobě sám zawinutého má, to jemu pomalíčku rozwíjeti, a po částkách, co která wěc jest, ukazowati; uhlédá hned wšecko, hned wšemu wyrozumí. Protož

[1]) terminuje. [2]) terminowati.

Pythagoras říkáwal, že tak přirozené jest člowěku wšecko uměti, že prý, kdyby kdo sedmiletého pacholete se wyptáwati¹) a jeho se rozumně podlé pochopitedlnosti jeho, wytazowati uměl, na wšecky otázky celé filosofie odpowídati by dowedlo²), proto jmenowitě, že sám rozum w člowěku dostatečné jest prawidlo³) a prawá míra wšech wěcí, toliko že po pádu sebau sám zastíněn a zamotán jsa, sám sobě pomoci neumí, a kteříby pomáhati měli, řídko do toho přicházejí,⁴) nýbrž jej wíce zamotáwají a zaplétají.

3. K tomu přidání jsau té rozumné w nás bydlící duši nástrojowé takowí, že cokoli wně wůkol nás jest a děje se, jí tajno býti nemůž; wyzwídá ona skrze ty nástroje, špehéře swé, wšecko, jenž jsau, zrak, sluch, čich, chuť, hmat.⁵)

Poněwadž tedy není w tom swětě, cožby se buď widěti, neb slyšeti, neb woněti, neb okušowati, ochutnáwati⁶), neb dotýkáním, co a jaké jest, rozeznáwati nemohlo; jde odtud, že nic není w swětě, cožby od člowěka chápáno býti nemohlo. Od člowěka, prawím, mysl a rozum majícího, a skrze nástroje ty wšudy dosahujícího.

4. Přiwštípena jest také člowěku chuť k zpytowání wšeho a k wyrozumíwání wšemu. Omnes natura scire desiderant, dí Aristoteles. (Wšickni prý umění žádostiwi jsau z přirození.) Widí se to hned při dítkách, i potom owšem dál, nebo kdo nerád wždycky něco nowého widí? wždycky něco nowého slyší? wždycky něčeho nowého se dotýká? Na prosto přirozené to wšechněm lidem, ačkoli jednomu wíc, druhému méně. Odtud jest, že člowěk wždycky rád někam jde, s někým se shledáwá, na něco se ptá, něco sám powídá, slowem⁷) mysl jeho pokoje nemá, wždycky se na něco táhne, jako i zewnitřní smyslowé jeho. Nad to, lidem učeným diwí se i ti nejhlaupější, za cosi zwláštnějšího mimo sebe je držíce. Čeho to znamení, než že přirození i w nich také k wnadě té se táhne, i že, čeho nemají, aspoňby míti žádali, kdyby, že možné jest, naději míti mohli?

5. Příklady máme, že někteří přirozenau chtiwostí za rozumem jdauce, welikých wěcí se dowtipowali, a bez wůdců k wětšímu umění, než jiní skrze wůdce, přicházeli; jacíž

¹) sedmileté pachole examinowati. ²) trefilo. ³) regule. ⁴) trefují. ⁵) košt, takt. ⁶) koštowati. ⁷) summau.

αὐτοδίδακτοι (sami od sebe učení) slowau. A to čeho důwodem, jediné že člowěk wšecko w sobě má, i lampu, i knot, i olej, i křesadlo se wšemi příprawami. Kdyby jen rozkřesáwati sobě, a z jisker swětlo rozswěcowati, a hořící swětlo utíráním wyjasňowati uměl; widělby hned, jakožto po swětle, diwné maudrosti boží sklady, i w sobě sám, jakožto w malém swětlě a obrazu božím, i kromě sebe, u welikém tom swětě, jak wšecko přerozkošně bůh na počet, míru a wáhu spořádal, libě se díwaje, i w bohu také, jakožto studnici té, z níž plyne wšecko; ješto když se nerozkřesuje w člowěku wnitřní to prawé rozumu swětlo, než jen se mu zewnitř kahanců, a to ještě w lucerně[1]) domnění lidských (authoritatum involucris) podáwá, není jinak (a býti nemůže), než jakoby někoho, w tmawém místě sedícího, tak se swětlem obcházel, aby se mu škulinami trochu něco blyštělo, samo pak plné swětlo k němu nemohlo.

6. A zdaž se to patrně i z wěcí těch, k nimž mysl naše podobnost má, newidí? Země zajisté (k níž srdce lidské přirownáwá písmo swaté často, poučowání pak k semenu) zdali wšelikého semene w se nepřijímá? zdali jedna a táž zahrada wšelijakými wonnými bylinami, kwítím, kořením, stromowím, wysazena býti nemůž? Můž w prawdě, když pilný, umělý, rozšafný zahradník jest; a čím wětší rozličnost se widí, tím libější očím diwadlo, chřípím wnada, srdci občerstwení. Aristoteles člowěka na swět jdaucího mysl připodobnil tabuli prázdné, na níž psáno nic není, napsati se wšak může wšecko. Jakož tedy na tabuli prázdné písař napsati aneb malíř namalowati bez nesnáze můž wšecko, co chce, když jen umí; tak w mysl lidskau wšecko uwésti jednostejně snadná wěc tomu, kdo, jak se to dělati má, rozumí. Čehož nedějeli se, jistě tabule winna není, (kromě že někdy trošku nehladká býwá) než písaře a malíře neumělost. Tento jest rozdíl, že na tabuli nemůže dále a déle psáti, než kam a pokud kraj stačuje; ale w mysli wždycky psáti a rýpati můžeš, kraje a konce nikdy nenajdeš, protože (jakž málo wýš dotčeno) mysl naše neskonalá jest, krajů a mezí žádných nemající. Třetí připodobňuje se mozek náš (w němž

[1]) laterně.

se myšlení konají) wosku, jakožto na kterémž se buď pečeť tiskne, aneb z něho obrázkowé wšelijací a kwětowání rozličná působí [1]). Jakož tedy wosk wšelijaké spůsoby [2]) w se přijímaje, wšecko, co jen chceš, udělati z sebe dá; tak mozek náš wšech wěcí obrazy a podobizny w sobě wytwářeti [3]) dada, wšecko, co swěta širokost obsahuje, chytá; čímž se pěkně, co myšlení aneb umění naše jest, wyobrazí. Cokoli já widím, slyším, ochutnáwám [4]), čiji, makám, to jest pečeť, kterauž se hned w mozku mém podobizna její wyráží, tak že i po oddělení jí od očí, uší, jazyka, chřípí, rukau mých já obraz její w mysli mám, aniž ho (leč jsem nezpozorowal, že se mdle wytlačila) pozbyti mohu, bych chtěl. Ku příkladu, widělli jsem kdy člowěka některého, a naň pilně hleděl, mluwilli jsem co s ním, šelli jsem neb jel cestau, a tu řeku, horu, pole, rybník, les, město, zámek a t. d. spatřil; slyšelli jsem kde střelbu, hřímání, muziku, četlli jsem co bedliwě w knize některé a t. d. to mi se wše na mozku wytlačuje a wyráží, tak že kdykoli na to wzpomenu, tak mnoho jest, jakobych to nyní před očima neb ušima měl. Což, ač se na jednom mozku jinak než na druhém pozoruje a dělá, dělá se wšak na každém wždy nějak. A tu se opět nestíhlá boží maudrost widí, jak ona to opatřila, aby jediný ten w jedné hlawě mozk, jehož tak mnoho není, tak nesčíslné množstwí obrazů w se přijímati mohl. Nebo co jediný člowěk, kterýž třidcet nebo čtyřidcet let žiw byl (zwlášť učený), widěl, slyšel, cítil, četl, zkusil, a nač wzpomenauti při příčině můž, to wše on w hlawě nosí, podobizny na mozku wytisknuté wěcí těch někdy widěných, slyšených, dotýkaných a t. d. an jich na tisíce tisíců, a ještě tisíckrát wíc; a wšak se to wšecko tam směstknáwá, a každý den toho přibýwá. Jaká to boží moc, jaká nestižitedlná maudrost!

Naposledy wšak, nejpodobnější jest mysl naše zrcadlu aneb oku, jemuž cokoli předstawíš, jakékoli podoby [5]) a barwy, hned toho obraz chytí, leč by to po tmě přistrkowal, aneb pozadu, neb pobočně, neb zdáleka jen wyskytowal, z blízka neukazowal, neb to něčím zastěňowal, neb s jiným mátl; tu nebude nic, prawda jest; ale já o tom, co při swětle

[1]) formují. [2]) formy. [3]) formowati. [4]) koštuji. [5]) formy.

a skrze náležité wěcí předstírání býti můž, mluwím. Jakož tedy netřeba oka nutiti, aby hledělo, samo se ono otwírá, a rádo wždycky otwírá, a na wšecko, co swět widitedlného má, rádo hledí, a stačuje wšemu (jen když jedno po druhém, ne spolu), aniž se kdy nasytí hleděním (jakž Šalomaun dí Eccles. 1. 8.); tak rowně mysl naše sama se otwírá, sama hleděti žádá, sama chytá wšecko, a w tom neustálá jest, když se toliko wěcmi nezasypá, a jedno za druhým w slušném řádu jí se podáwá. Chybiti to nemůže; tak neproměnné jest.

O mrawích a ctnostech.

Že pak člowěk k spořádanosti powah mrawných (ad harmoniam moralem) z přirození náklonnost má, tím dwojím dowodím: 1) že se kochá we shodě [1]) wšelijaké, kdekoli ji cítí; 2) že sám není než harmonie, wnitř i zewnitř.

Nebo každý člowěk miluje malowání pěkné, pěkný obraz, pěkného člowěka, pěkného koně, pěkného ptáka a t. d. Proč? Proto že shodu [2]) barew a sauměrnost [3]) audů cítí; to wnada očím jeho přirozeně. Miluje každý člowěk hudbu. [4]) Proč? Protože shoda [5]) hlasů jest, ušim pastwa libá. Miluje každý chutné pokrmy a nápoje. Proč? Protože náležité smíšení chutí [6]) jazyka se jímá přirozeně. Miluje každý mírné teplo, mírný chládek a t. d. Proč? Protože přirození wšecko mírné libuje, w něm swé zachowání, w wýstupku pak zhaubu swau cítě. Nýbrž milujeme jedni při druhých ctnosti (nebo i ti nectnostní ctnostným se diwí, ačkoli nenásledují, za nemožné sobě to, w čem z počátku pokaženi a zwykem zatwrzeni jsau, pokládajíce), proč tedy ne i při sobě? Ach nebuďme slepí, a wizme, že člowěk wšeliké shody [7]). wšech mrawů a ctností kořeny w sobě má, jen kdyby z těch kořenů ratolesti wywoditi uměli.

Něbrž člowěk sám w sobě, w těle i duši, nic není než harmonie. Nebo jakož widitedlný tento swět we wšech swých částkách nic není, než jako přeušlechtilý hodinný nástroj z nesčíslného množstwí kol a cimbálů řemeslně

[1]) Rkp. w harmonii. [2]) harmonii. [3]) proporci. [4]) muzyku. [5]) harmonie. [6]) temperatura saporum (dobré stemperowání chutí) [7]) harmonie.

složený, kdež hlawní kolo swau přirozenau wáhu majíc, jiná s sebau (ačkoli jedno wětší, druhé menší jest, jedno níž, druhé wýš stojí, jedno přímo, druhé nazpět běží) tak pojímá, že wšecka spolu s ním, nad ním, okolo něho se točí, a bitím cimbálů zwuk libý wydáwají; tak jest rowně člowěk jakožto malý swět a onoho welikého swěta obraz. Tělo jeho nic není, duše jeho nic není než takowý řemeslný nástroj. Pohleďme, a spatříme. W těle hlawní kolo jest srdce (nejprwé žiwaucí a nejposléze umírající, a tudy nejprwé se pohybující), [1]) studnice žiwota; jiná kola jsau jiní audowé, wnitř i zewnitř, kteréž srdce, žiwotní duchy k nim rozsílaje, s sebau pojí. Wáha, počátek wšelikého hnutí, jest mozek, kterýž nerwy, jako prowazy, po audech protažené maje, potahuje jich k wšelikému hnutí, jak kde třeba. Co pak se již tím hýbáním sprawuje a dělá, wnitř i zewnitř, to jest hraní [2]) žiwých těchto hodin, těla lidského. Tak w duši hlawní kolo jest wůle; záwaží ji potahující jsau žádosti a náklonnosti rozličné. Zámek (jakýž při bicí straně hodin býwá, jednak se zdwihající a hodinám běh dáwající, jednak zapadající a běh zastawující) jest rozum, kterýž, co wůle oblíbiti má neb nemá, ukazuje. Jiná kola jsau jiná rozličná w mysli hnutí, to jest úmyslowé k činům, jakéž rozum radí. Odkudž (když se jen záwaží, to jest, náklonnostem příliš mnoho wáhy nedáwá, a zámek, rozum, dobře otwírá a zawírá) nemůž než shoda a jednota ctností [3]) jíti, náležité totiž a rozšafné wšech hnutí a činů wnitř i zewnitř pořádání [4]). A tak aj hle! člowěk nic není, nežli shoda [5]) sám w sobě!

A protož, jakož o pokaženém a neshodné zwuky [6]) dáwajícím nástroji [7]) k. p. regálu, warhanech, jestliže jen od dobrého mistra dobře udělán byl, neříkáme, že se nehodí, protože se sprawiti můž; tolikéž o hodinách dobře udělaných, potom pak zle složených aneb rzí zašlých, anebo s potrhanými strunami, nepochybujeme, že dobré předce býti mohau, přijdeli jen dobrý zase na ně mistr, kterýžby je naprawil: tak o člowěku, ke shodě [8]) přistrojeném, nemyslme

[1]) primum vivens et ultimum moriens; et per consequens, primum mobile. [2]) melodia. [3]) harmonia et concentus virtutum. [4]) temperowání. [5]) harmonia. [6]) zlau harmonii. [7]) instrumentu. [8]) k harmonii.

žeby we shodu [1]) uweden býti nemohl (ačkoli pádem rajským porušen jest), jen kdyžby to, co porušeno neb rozsmeknuto jest, uměle zase naprawено nebo wprawено, co pak w celosti zůstáwá, k zůstáwání posilowáno bylo.

O pobožnosti.

Pobožnost že člowěku také přirozena jest, dowodím tím, že k obrazu a podobenstwí božímu stwořen jest. Nebo poněwadž wšech tworů, wšeho swěta powahami to se twrdí, že se podobné k podobnému táhne (Sir. 13. 18.), člowěk pak sobě rowného nic w nebi ani na zemi nenachází, kromě toho, k jehož obrazu upodoben [2]) jest; jde odtud, že se srdcem swým nemá kam obraceti, než k tomu prawému swému, z něhož wyplýwá. To cítě w sobě Dawid, řekl: Kohožbych měl na nebi kromě tebe, bože! a na zemi w nižádném kromě tebe libosti nemám. (Žal. 73.)

Ale díš: to tak býti mělo, kdybychom byli w dokonalosti swé zůstali; nyní již pádem rajským porušeni jsme, že srdce naše odwráceno jest od boha. Odpowím apoštolskými slowy: Takliž jsme tak klesli, abychom dokonce padli? (Řím. 11. 11.) Nabuchodonozorowi když srdce lidské odjato a howadí dáno, zanecháno mu wšak kořenu, aby zase k rozumu lidskému, nébrž i sláwě králowské přijíti mohl, jen jakžby poznal, že nebesa panují. (Dan. 4. a 23.) A což my tak wyťati jsme z ráje božího, aby nám ani kořenu nepozůstáwalo? Odstup to! Nebo zdali i těch neznabohů, pohanů srdce po bohu se neohlédá? netáhne? Wšak Cicero prawí, že na swětě není tak diwokého národu, kterýžby boha nějakého neměl a nectil. Tak hle! hluboce kořenowé toho w nás wězí i po pádu, že tu člowěk není pro sebe sám, než pro boha. A zdaž hned po pádu a wyhlášení pokuty a jako wytětí nás bůh hned zase nowých raubů milosti a pomoci swé (zaslíbením totiž semene ženy) w srdce naše newštípil? Zdali i neposlal syna swého, skrze něhožby naprawено bylo porušení naše? Hanba, že jen o pádu a porušení swém wěděti chceme, o powzdwižení a naprawení nic. Hanba, že starým Adamem nemožnost swau wždycky raději wymlauwati

[1]) w harmonii. [2]) sformowán.

se pokaušíme, nežlibychom, co se w nowém Adamowi, Kristu, může ohledati, pokusili? ješto apoštol (swým i wšech znowu zrozených jménem) dí: Wšecko mohu w tom, kterýž mne posiluje, Kristu. (Fil. 4. 13.) Možnélif jest, aby raub owocný do planého strůmku, wrby, trnu, hlohu a t. d. wrazen jsa, ujal se, a rostl; čím wíc wrazen jsa do ratolesti, w níž swé wlastní kořeny má? (Wiz jak tu apoštol rozumně dowodí [1]). Řím. 11. 24.) Protož možnéli jest bohu z kamení syny Abrahamowy wzbuzowati (Mat. 3. 9.), jak má nemožné býti, abychom my při prwním hned stwoření kořenů swatosti dostawše, a do týchž kořenů nowých milosti raubů skrze Krista, a nowé wláhy skrze ducha swatého dosáhše, ujímati se a růsti neměli? O! nesaužujme milosti boží tu, kdež jí on sám nesužuje! Nebo chcemelif i my, k Kristu připojení a nowým rodem obdaření, s semenem naším nespůsobnými se dělati k wěcem, kteréž jsau králowstwí božího: kterak pak Kristus o dítkách řekl, že jejich jest králowstwí boží? aneb kterakž nás k nim odsílá, obraceti se weleje, abychom jako dítky byli? Kterakž pak apoštol dítky rodičů křesťanských (by prý jeden toliko z nich křesťanem byl) swatými nazwal? nečistými pak je býti odpírá? (1. Kor. 7. 14.) Obmyté zajisté jsau, poswěcené a osprawedlněné we jménu pána Jesu Krista, skrze ducha, boha našeho. (1. Kor. 6. 11.)

A protož, když křesťanské dítky, ne Adama starého plémě, ale Adama nowého símě, synáčky a dcerky boží, bratříčky a sestřičky Kristowy k podobení [2]) berauce, spůsobené k přijímání w sebe semene wěčnosti býti prawíme, nech se to žádnému nemožnau wěcí nezdá; protože ne od plané sliwy dobrého owoce hledáme, ale ratolestkám k stromu žiwota přiwštípeným, aby w něm zůstáwajíce rostly a owoce nesly, napomaháme.

A toť jest, což Šalomaun mluwí, že maudrost snadně spatřena býwá a t. d., nébrž že sama obchází hledajíc a t. d. Sap. 6. 12. a t. d.

---

[1]) argumentuje. [2]) formowání.

HLAWA VI.

Že wšak člowěk, máli člowěkem býti, cwičen k tomu býti musí.

Nezlę z starých jeden člowěka opisowal [1]), že jest animal disciplinabile, to jest, twor k učení narozený. Nebo ač k obrazu a podobenstwí božímu stwořen jest, a bůh bez učení se něčemu wšecko wí a umí, člowěk wšak w té částce bohu podoben není a býti nemohl. Kdyby zajisté bez učení se wšemu rozuměti měl, muselby místem i časem neobsáhlý býti, aby wždycky a wšudy wšemu přítomen jsa, wšecko pauhým pohledem [2]) spatřowal, čehož ani člowěku, ani angelu, ani žádnému tworu dáno není a dáno býti nemohlo, protože wěčnost a neobsáhlost (to jest božstwí) dána býti nemohla. Dosti jest angelům i lidem sláwy, že jim bůh mysl dal, aby stíhati a chápati mohli rozličné skutky jeho, a tím sobě poklad rozumnosti shromažďowati. Protož i o angelích z písem wíme, že se učí, to jest, čemu prwé nerozuměli, wyrozumíwají. (Wiz 1. Petr. 1. 12. Efes. 3. 10. 1. Reg. 22. 20. Job. 16 a t. d.) Za kteraužto příčinau maudrost a umění jejich z nemalé částky experimentalis, to jest, zkušením dosažená, slowe.

Žádný tedy na mysl sobě wstupowati nedej, jakoby člowěk člowěkem býti mohl, jediné leč se nauči člowěkem býti, to jest, wycwičí we wěcech těch, kteréž jemu jakožto člowěku přináležejí. Ukazují to wšech tworů žiwých i bezdušných příkladowé, že máli která wěc tím, k čemuž stwořena jest, býti, musí k tomu lidskau pomocí býti nastrojena, jako:

Kamení k tomu jest, abychom z něho domy, zdi, wěže, dlažby, slaupy a t. d. měli; a wšak máli k tomu užíwáni přijíti, lidskau rukau lámáno, tesáno, wzdwiháno, woženo, nošeno, stawěno a kladeno býti musí. Tak kamení drahé a perly, k ozdobám lidským stwořené, od lidí řezány, strauhány, hlazeny [3]) býti musejí.

Kowowé, zlato, stříbro, železo a. t. d. k rozličným lidským potřebám oddány jsau: wšak se dobýwati, rozpauštěti, přeháněti, přeléwati, a w rozličné podoby [4]) rozkowáwati

[1]) definowal. [2]) simplici intuitu. [3]) polerowány. [4]) formy.

musejí; samy od sebe méně než ta hlína a bláto k užitku přicházejí.

Zrostliny zemské wšelijakau potrawu (pokrm i nápoj) z sebe nám dáwají, wšak tak, že se byliny a obilí síti, spliti, žíti neb trhati, stromowé pak štěpowati, oklešťowati, wyčišťowati se musejí rozličným spůsobem; owšem pak, jestliže odtud co k lékařstwí neb šatstwu nebo k stawení přijíti má, připrawowáno býti musí.

Žiwočichowé, žiwot w sobě a hýbání majíce, sami sebe opatřowati se zdají; a wšak i těch, majíli k tomu, k čemu stwořeni jsau, užiti býti, cwičiti potřebí. Kůň k jízdě, wůl k tahu, osel k břemenu, pes ke stráži a štwaní, krahulec k mysliwosti a t. d. stwořen jest; a wšak newycwičíšli ho sobě k tomu, málo ho užiweš.

Člowěk s strany těla k tomu jest, aby chodil a práce nějaké řídil; a wšak widíme, že s sebau toho na swět nepřináší; i seděti, i státi; i choditi, i rukama práce nějaké konati, dosti pracně se učiti musí. Kdežby tedy mysl naše to nadání [1]) wzala, aby sama od sebe, bez nastrojowání, tím, čímž býti má, býti mohla? Poněwadž wšech stwořených wěcí to práwo jest, aby jak bytnost swau, tak i wšecka působení swá od ničeho začínajíce, nejinak než po stupních wzhůru šly? Nébrž i o angelích, ačkoli tworowé dokonalosti boha nejbližší jsau, prawé jest, že wšewědaucnosti nemají, než stižitedlnost toliko k wyrozumíwání předivné boží we wšech skutcích jeho neskonalým spůsobem zawinuté maudrosti.

Patrné také jest, že byť člowěk we swé rajské dokonalosti byl zůstal, učiti by se wšak byl měl. Nebo ačkoli hned, jakž stwořeni byli, Adam a Ewa choditi a mluwiti i rozumně mluwiti uměli, powědomosti wšak wěci té, kteréž se zkušením dochází, neměli. Což odtud dosti zřejmé, že se Ewa nad hadowau řečí nic nezastawila, nébrž s ním w řečnowání se dala; ješto kdyby sobě byla zkušením rozumnost utwrdila, bylaby wěděla, že řeč tworu nepřipadá, že se tu podwod kryje.

Owšem tedy po pádu, máli člowěk člowěkem býti, něco uměti a rozuměti, učiti se musí, protože my již na swět se

[1]) privilegium.

rodíce mysl s sebau jako prázdnau tabuli toliko (jakž Aristoteles říkáwal) přinášíme, na níž nic psáno není, psáti se teprw, co potřeba, musí. A jest to nám po pádu mnohem pracnější, nežli w ráji býti mělo, protože se i mluwiti i rozuměti i činiti dobře a důkladně[1]) učiti musíme, poněwadž i wěci před námi nyní jsau ukrytější (pro zatemnělost rozumu), i jazykowé nám zmateni, že se jich několika (chcemli lidé s lidmi zacházeti moci) učiti musíme, an i mateřští zmatenější a těžší učiněni, a mezitím nic se s námi nerodí. Příkladowé zajisté jsau, že někteří w dětinstwí bywše, od zwěři diwoké (jakž příhody jsau rozličné), wlků, nedwědů a. t. d. uchwácení, zanešení, mezi nimi wychowaní, a potom zase lapení, nic nad ta zwířata wíc neuměli a nerozuměli, ani mluwiti, ani na dwau nohách choditi, ani owšem jiných lidských prací konati, leč až mezi lidmi zase pobywše, se naučili. O čemž dwa neb tři příklady připomenu:[2]) Před nemnoha léty ztratilo se skrze nešetrnost rodičů dítě w jedné wsi w Hesích,[3]) kteráž wes stromowím a zahradami na skrze prorostlá, a u samého lesa ležící byla, z něhož wlci až do samé wsi wybíhali. Po některém roce wídali sedláci mezi běhajícími wlky zwíře jakési, čtwernohé sic, ale rozdílné od wlků, a kteréž ne tak čerstwě přes ploty skákalo. Ukazowali je sobě často s podiwením, a oznámili to nejprw rychtáři,[4]) potom úředníku, až se to naposledy landkraběte doneslo; kterýž poručil na to zwíře číhati, a jak mohau, na žiwě ho dostati. I přičinili se sedláci, a dopadli ho, a wedli do Kassel, ano na čtyrech dlapách šlo jako wlk, ale na pohledění mrzutější bylo. Když je na knížecí palác přiwedli, uteklo jim a schowalo se pod lawici, hwízdalo a wylo škaredě, jako nějaká nejlítější šelma; ale když jeho pilněji ohledáwali, zdálo se jakoby podoba k lidské twáři a audům, a poručil je kníže mezi lidmi poněkud chowati, ažby se ukázalo, co z něho bude. Ti, jimž to poručeno bylo, ujali se ho oprawdowě, chowali je a cwičili, ano w krátkém čase zrostlo, potom zdwihna se, na dwau nohách choditi, naposledy i rozumně mluwiti, a tak člowěkem býti počalo. A tu on wy-

[1]) z gruntu. [2]) Báječnost toboto wyprawowání čtenáři sama se namítá; zde pauze co důkaz lehkowěrnosti oněch wěků necháno. *Poz. Wydawatelůw.* [3]) Hassii. [4]) Foytowi.

prawowal (jak mnoho o tom pamatowati mohl), a wyznáwal, že w jámě mezi wlky bydlel, a od nich chowán byl, a že jemu wždycky nejlepši díl zwěřiny dáwali. — Wyprawuje tento příběh [1]) M. Dresserus,[2]) a ukazuje tím, jak diwoké zwíře jest člowěk, jestliže cwičení nepřistaupí. Kterýž příběh Camerarius [3]) obnowuje, přidáwá k tomu, že to dítě we třech létech bylo, když se mezi wlky dostalo, a že je nutili na čtyrech nohách běhati, a w zimě že jemu w jámě peleš z suché tráwy a stromowého listí připrawili, a že potom říkalo, kdyby mu to na wůli bylo zůstalo, že by raději mezi wlky, než lidmi, bylo. — A rowně prý téhož léta, na jiném místě, pachole we 12 létech od některých zemanů, kteříž na wlky honili, lapeno jest, jakož wyprawuje týž Camerarius na uwedeném místě.

Jiný ještě diwnější příběh [4]) připomíná se, [5]) kterýž se we Francauzích [6]) zběhl. Léta 1562 sešlo se několik zemanů s sedláky swými, aby wlky, kteříž jim škodu činili, honili, jichž když okolo 12 zabili, wběhla jim naposledy do leče weliká wlčice, a zabita jest; a ai, za ní běžící pachole asi w sedmi létech, nahé a barwy žluté jako se stromu spadlý list, žluté a kadeřawé wlasy mající, k nim přiběhlo, a je wlčici tlauci widěwši, na ně se obořiti chtělo; ale poněwadž jich mnoho bylo, obskočeno a lapeno jest. Nehty mu u noh i u rukau našli pod se skřiwené, jako ptačí pazaury; nemluwilo nic, ale bečelo jako tele. Přiwedeno jest do jedné twrzi, a dána mu, ač ne bez práce, pauta na nohy, a nedali mu několik dní jísti, dokud neokrotlo. Naučilo se potom mluwiti dříw než w sedmi měsících, a wozeno bylo po městech, městečkách a zámcích, a tržili ti, kteříž je ukazowali, nemálo peněz. Přiznala se pak k němu žena jedna chudá. Tak prawé jest, což Plato napsal [7]), že člowěk nejkrotčí, nejbožštější žiwočich jest, jestliže dobrým cwičením

---

[1]) tuto historii. [2]) in lib. de nova et antiqua disciplina. [3]) Hor. Succ. volum. I. c. 75. [4]) historie. [5]) in Thesauro mirabilium nostri saeculi, parte 2. p. 613. [6]) we Frankreichu. [7]) (lib. 6 de legib.) Hominem mansuetissimum atque divinissimum animal esse, si vera disciplina sit mansuefactus; si nulla vel falsa, ferocissimum omnium, quae terra producit.

okrocen bude; pakli žádného cwičení není, aneb zlé, že jest nejdiwočejší ze wšech tworů, které země nosí.

To tak wěřejné, jak wšechněm lidem cwičení potřebí. Již pak pohledímeli na lidi různo, podlé rozdílných připadností jejich, totéž najdeme. Nebo jestliže kdo z přirození hlaupý jest, ten wedení a cwičení proto potřebuje, že sám pro zpozdilost swau na nic přijíti a w nic trefiti neumí. Pakli kdo přirození jemného jest, tomu potřeba mnohem wíc; protože nezaměstknáli on chbité mysli swé něčím užitečným, zaměstkná ona sama sebe ledačímš neužitečným, škodným, hříšným. Jakož zajisté na rolí z přirození dobré nejspíš ostí, trní, bodláčí a chamrať wšeliká roste, tak w mysli jemné wšelijaká wšetečná, hříšná myšlení se zarozují, nechá-wáli se jí aulehlí ležeti. A jakož mlýn točící se, nedáwáli se mu zrna, aby mauku dělal, sám sebe stírá, a drtiny dělaje, neužitečně sobě předce práší, a někdy třeští, praští, láme se; tak mysl potočitá nemáli látky [1]) hodné k sprawowání, jistotně se marností a bláznowstwím zanese, někdy tak dalece, že sama sobě zahynutí příčinau bude.

Potřeba wrchnostem wycwičenu býti, protože wrchnosti bez umění, maudrosti, spráwy, rozšafnosti což jsau než krá-wy Basanské wytylé? co, než koní do wozu zapřažení, wo-zataje však, rozumu, nemající? kdež jak se jede a weze, snadně sauditi, a příkladowé oswědčují. Poněwadž zajisté i učeným, rozumným, w dobré spráwě a bedliwosti wycwi-čeným, spráwu [2]) do rukau dada, [3]) ještě bez toho sotwa býti můž, aby leccos leckdes neohybowalo a newywíralo se; coť býti nemá, když spráwu nad jinými drží, kteříž ani sebe sprawiti neumějí, ani co to jest nerozumějí, ani rozuměti se neučili, obrowé samorostlí, Goliášowé křiklawí a sršlawí, pštro-sowé hlaupí, sami swá wejce sem tam rozhazující a pošla-páwající. Protož máli býti wrchnost hodná, spráwná, pleniti wěci zlé a wzděláwati dobré umějící, musejí ti, kteří se k tomu strojí, wšelijaké dobré spráwě wynaučeni býti, aby jí nejen rozuměli, ale i zwykli. Podobně poddaným, majíli nebýti hlaupí pod břemeny oslíkowé, neb zas bujní kopawí mezkowé, než lidé rozumní, rozumně, pro wůli boží a řád

---

[1]) materie. [2]) regiment. [3]) dada.

swětą wrchnostem swým powolní, potřeba jich nejprw ku poslušenstwí okrotiti a wycwičiti; ne kyjmi, kladami, wěžemi, ale rozumem, protože twor rozumný jsau. Zacházíli se s nimi jako s howady, neucta se w nich tak dobře jako w jiných složenému obrazu božímu činí. Bohatí bez umění co jsau než wepřowé w mlátě ležící. Chudí newycwičení co než telátka a oslátka mizerná?

Spanilý a krásný tělem bez umění co jest než papaušek peřím okrášlený, a štěbet, lidské řeči podobný, bez rozumu wšak, wynášející? aneb (jakž onen řekl) pošwa zlatá, w níž se olowěný meč chowá?

Owšem pak a nade wšecko kněžím a učitelům církwe cwičení potřeba, aby majíce jiné wésti, oswěcowati, brausiti, nebyli lampy bez oleje, swíce bez swětla, mečowé bez ostří, wůdcowé bez očí a t. d. Tolikéž posluchačům, aby wůdce swé znáti, cestu od nich ukazowanau pozorně znamenati i powolně za nimi jíti mohli. Slowem [1]) tedy, wšechněm lidem toho, aby rozumně wedeni a cwičeni byli, potřebí; protože, aby lidmi byli, potřebí; poněwadž i to patrné jest, že čím se kdo méně neb wíce wycwičí, tím méně neb wíce se hodí. Odkudž Šalomaun: Kdo sobě maudrosti a cwičení neważí, bídný jest, (Maud. 3. 11.) proto jmenowitě, že nikdy cíle swého nedojde. A mudřec: Takowým býwá každý, jaké wyučowání jeho [2])

HLAWA VII.

Že cwičení lidí w mladosti nejlepší jest, nébrž w mladosti toliko býti můž.

Rozumíme tedy, že člowěku a stromu jediný jest spůsob. Jakož owocný strom, hruška, jubloň, fík, réw sám od sebe sic růsti a zráti můž, wšak planý a s planým owocem; ale máli sadowé, sladké, dobré owoce nésti, od rozumného štěpaře štípen, zalíwán, ošetřowán býti musí: tak podobně člowěk w lidskau sic podobu sám od sebe, jako i každé howado w swau, roste, ale w rozum lidský oswícenost, zkušenost, počestnost, pobožnost zrůsti nemůže, leč raubowé poučowání dobrých w něho se štěpují.

---

[1]) Summau. [2]) Talis est quisque, qualis ejus educatio.

Nyní se ukáže, že takowé štěpowání za mladu býti má; čehož základ pater.

1. Nejistota žiwota přítomného, jmenowitě že majíce odsud i my i dítky naše, newíme wšak, kdy powoláni budeme. Mezitím zastížena býti nepřiprawena, tak weliká škoda, že na wěčné wěky toho naprawiti nelze. Tento zajisté čas k tomu oddán jest, aby člowěk buď se milostí boží ubezpeče, na wěky jí požíwal, aneb boha a účastnost jeho ztratě, na wěky jí zbawen byl. Nebo jakož w žiwotě matky působí[1] se člowěka tělo, a to tak, že newyneseli odtud wšech již spůsobených[2] audů, nemožné jest potom jich dosáhnauti; tak když z žiwota matky wyjda, w těle žiw jest, přispůsobuje[3] se mu duše w známost a účastnost boha, a to tak, že nedojdeli zde s bohem spojení, potom z těla wyjda, času a místa k tomu není žádného. O welikau wěc tedy poněwadž činiti jest, potřeba pospíchati, nébrž chwátati.

2. Byť i byla naděje delšího žiwota, nébrž by jím ujištěn byl, potřeba wšak časně začíti pro hojnost a rozšířenost wěcí těch, w nichž cwičen býti má člowěk. Weliký zajisté jest swět, široká země, wysoká obloha, hluboká propast, což my wšak uwésti w se wšecko máme; mnoho jest přediwných tworů, kteréž sobě wšak wypořádati máme; diwná rozličnost podob a spůsob[4]), kteréž se nám do očí, uší a smyslů našich tisknau, a my se z nich wymotáwati, a we swornost[5]) sebe i wšecko uwésti máme; důstojný, slawný, sladký, a wšak newiditedlný jest bůh, jehož po nesčíslných, widitedlných šlepějích we wšech stranách hledati a nalézati máme. Slowem,[6]) byť i nejdelší byl žiwot člowěka, má hojně co činiti přebíráním skladu maudrosti a pokladů nesmrtedlnosti shromažďowáním a t. d. Protož kdo mnoho prospěti má, časně mu na wšecko oči otewříti, a k chápání wšeho smysly odemknauti, potřebí.

3. Owšem pak proto mládež do umění hned časně zawazowati sluší, že to w prwním wěku nejsnadnější k tomu přístup.[7]) Nebo wšech přirozených wěcí powaha, že se za mládí a za nowa snadně ohýbají a se podobí[8]), jak kdo

[1]) formuje. [2]) sformowaných. [3]) formuje. [4]) forem a křtaltů. [5]) we harmonii. [6]) Summau. [7]) Pueri celeriter res innumerabiles accipiunt, dicit Cicero. [8]) formují.

chce; zastaralé pak a zatwrdlé tworiti, podobiti [1]) se nedají. Wosk neb sádra zamyká se do wšech forem, welmi hladce líti neb rukama táhnauti a podobiti se [2]) dá; zatwrdneli, nedá se žádným spůsobem podobiti [3]), jen se drobí a tře. Již pak oznámeno, že mozek lidský práwě jako wosk jest, na němž wšecky widěné, slyšené, makawé a t. d. wěci nejinak, než jako přitisknutá na wosku pečeť, se wyobrazují; a ten w prawdě za mladu wlhký a měkký, k přijímání pečetí spůsobný jest, déle potom wysychá a zatwrdá, na němž rýpati neb tlačiti že nesnadno a nehladko přichází, samo zkušení ukazuje. Tak strůmek za mládí se přesazowati, oklešťowati, štěpowati, a jak chceš, ohýbati dá, ješto wyrosteli, a ratolestmi se zmocní, již jest weta. Podobně kdo haužwe dělati chce, mladistwé dřewo wzíti musí; staré, zawilé, sukowité krautiti se nedá. Chceli hospodyně kuřata míti, musí slepici na wejce nowá, čerstwá nasaditi; ze starých a sleželých nebude nic. Chceli jezdec [4]) koně naučiti jezditi, sedlák wola tahati, mysliwec psa štwáti, keyklýř nedwěda tancowati, zajíce bubnowati, papauška, straku, kosa mluwiti, za mladu učiti musí; chtělliby starého koně nebo psa a t. d. k tomu wzíti, nesprawí nic. Protož i přípowídku máme: Starý pes k řetězu nepůjde. Naposledy při samém člowěku to se widí, že máli práci nějakau tělesnau uměti, z mladu se jí naučiti musí, dokud prstowé ohební a k nawedení načkoli spůsobní. Ku příkladu, kdokoli má písařem dobrým neb malířem neb wyšiwačem [5]) nebo krejčím neb kowářem neb hudcem [6]) a t. d. býti, naprosto se za mládí k tomu oddati musí, jinak se umění toho do smrti nezmocní, aby za mistra obstál, jistá jest wěc. Odkudž ono příslowí: Čemu se nenaučí Jeníček, nenaučí se Jan. Podobně tedy w kom se pobožnost má wkořeniti, za mladu musí štípena býti; kdo má z nemrawů a nezdwořáctwí [7]) otesán býti, za mladu otesáwán býti musí; kdo mnoho w umění maudrosti prospěti má, za mladu mu oči otewříti a smysl odemknauti třeba, aby dokud chtiwost žiwá, wtip jemný, paměť čerstwá, smyslowé

---

[1]) formowati. [2]) formowati. [3]) formowati. [4]) rejtar. [5]) krumpířem. [6]) muzykant. [7]) grobiánstwí.

jadrní, jadrně wšecko prohlédali, a hojnost rozumnosti sobě nashromážditi mohl.

4. Jest wěc nejstálejší. Nebo čím hrnek za nowa nawře, tím zapáchá, až se rozrazí. Wlna, jaké se barwy nejprw napije, takowau drží; přebarwowati se nesnadně dá. Strom jak zroste na wýš, na šíř, přímo, pochylo, tak zůstáwá, dokud ho stáwá, by tisíc let, předělati ho již nelze. Haužew za mládí skraucená a laukot za surowa ohnutá, když zatwrdnau, na kusy se raději polámí, nežby se k swé přirozené rownosti a přímosti nawrátily.

A tak jest s lidmi naprosto: čemu za mládí zwyknau, to se jich do starosti drží, buď že dobré neb zlé jest. Nebo co k prwu se wtiskne, to w mysli trwá. [1]) Odtud jest, že mateřský jazyk, kterémuž jsme se nejprw naučili, nejhlauběji nám wězí, že mnohé wěci w mladosti stalé, mluwené, slyšené, lépe než co se teď někdy dálo, pamatujeme, že wad, kteréž se tehdáž nás přichytily, i po mnohém odučowání, posawad zbyti nemůžeme a t. d. [2])

5. Z čehož jde poslední weliká příčina, proč mládež hned, jakž rozumu užíwati začíná, w cwičení maudrosti zawazowána býti má. Nebezpečenstwí, nedějeli se to. Nebo poněwadž mysl žiwého a zdrawého člowěka tak málo jako i smyslowé zewnitřní zaháleti může, půjde z toho jistotně, že nebudeli zaměstknána učením a cwičením, zaměstkná ona sebe sama, a z toho, co widí, slyší, čeho se dotýká, čeho dopadnauti můž, sama sobě sbírati a skládati bude, protože jinak nemůž. Poněwadž pak swět, jakž písmo dí, we zlém leží, čemu než zlému učiti se bude člowěk od sebe sám? aneb aspoň, poněwadž se swými činy nespořádaný jest welmi, nespořádaně také mysl jeho mezi těmi wěcmi motati se, tu i tam wáznauti bude: odkudž ho potom jako z bahna, ne bez nesnadnosti, tesknosti, kálení, mazání (s obojí strany) dobýwati přijde. A tímť jest, že lidi z mládí zmeškané tak pracno přichází literním uměním i mrawům i owšem pobožnosti učiti; odtud také jde, že swět neřádů jest plný naskrz, an tomu ani kněží ani wrchnosti zbrániti nemohau, když na

---

[1]) Primae enim impressiones haerent. [2]) Tak s strany obyčejů skutek sám swědčí, že rc. V. Pansof. k. p. A semť že náleží Kristwo podobenstwí dwoje. Matth. 9, 16, 17.

prawém místě w začátcích žiwota se nebrání. Protož jak komu dítky jeho a šťastný jejich zde i wěčně spůsob milé jsau, tak s nimi pospíšiti má, aby jeho strůmkowé ráje božího časně, wšak příhodně a rozšafně, štěpowáni, zaléwáni, oklešťowáni, a k zdárnému w maudrosti, ctnostech a pobožnosti zrůstu wedeni byli.

HLAWA VIII.

Že mládež nejlép pospolu cwičiti, a tak že škol potřeba.

Rozumějíce již tedy, že mládež, strůmkowé ráje božího jsauce, nemohau jako plané w lese dříwí sami růsti, než že jakožto owocní stromowé, sázíni, štěpowáni, w zrůstu swém opatrně sprawowáni býti musejí; wizmež, kdo a jak to činiti má.

Náleží wlastně a předně práce ta rodičům, aby, co splodili, to také odchowáwali, ne na těle jen (nebo o to, jakožto špatnější zemskau částku, wždycky menší starost býti má), ale na mysli a rozumu, tím, čímž by rostli, je opatrujíce. To že Abraham činíwal, pán bůh jemu swědectwí wydal: Znám (prý) jej, že přikáže synům swým a domu swému, aby ostříhali cesty hospodinowy (Gen. 18, 19). Což aby wšickni jiní rodičowé činili, poraučí bůh w zákoně takto: Budeš slowa má často opětowati synům swým, a mluwiti o nich, když sedneš w domě swém, když půjdeš cestau swau, a léhaje i wstáwaje (Deut. 6, 7.). A swatý Pawel dí: Otcowé! nepopauzejte k hněwu dítek wašich, ale wychowáwejte je w cwičení a w napomínání páně (Efes. 6, 4).

Ale že pak rodičowé k tomu, aby dítky swé zdárně cwičili, často jsau nespůsobní, buď pro neumění a hlaupost, že sami wycwičeni nejsau [1]), buď pro nedbalstwí a lhostejnost [2]), buď pro chaulostiwost [3]), buď pro zaměstknání přílišná při obchodu a žiwnosti aneb na obecných úřadích, jako králowé, páni, úřadné osoby, kupci sem tam jezdíci a k dítkám swým stačowati nemohaucí; tau příčinau začat jest hned od starodáwna obyčej ten, aby osobám k tomu wy-

[1]) Quodque parum novit, nemo docere potest. [2]) Nábal, ožralé nectné howado, čemu dobrému koho naučiti má. [3]) Nebo Eli mnoho má následowníků, na syny kysele pohleděti nesmících.

braným, pobožným, wážným, rozumným mnohých rodičů dítky swěřowány a k cwičení oddáwány byly. Tacíž jsau mládeže učitelé;[1]) sama pak místa, do nichž se k učení schází mládež,[2]) sluchárny, cwičírny, školy (líbeznice), literní hry, sbory, akademie a jinak nazýwají se.

Nejprwnější obecnau školu že nařídil po potopě Sem, Josephus píše, a ta že potom hebrejská škola slaula.

Brzo potom wyzdwihl školu hlučnau w Babyloně Nimrod, kteráž kaldejská slaula; a tu mládež jak w jiném umění, tak obzwlášťně w hwězdářstwí cwičena býwala; w níž za Nabuchodonozora i Daniel prorok se učil,[3]) a wšeliké maudrosti Kaldejských wycwičen byl. (Dan. 1.)

W zemi také foenické měli školy, začátek učení swého (jakž Josephus píše) ze školy hebrejské, od Abrahama, wzawše.

Tolikéž slawné školy měli w Aegyptě; nebo se o Mojžíšowi swědčí, že wší maudrosti aegyptské wycwičen byl. (Skut. 7, 22.)

W lidu potom Israelském z nařízení božího školy po městech drželi lewitowé, mladé i staré zákonu božímu, jak čten a rozumín býti měl, wyučujíce. Kteréž školy až do Krista trwaly, w nichž i on a apoštolé učíwali.

Od aegyptských Řekowé spůsob[4]) škol wzawše, wšudy po městech je wyzdwihli, obzwláštně pak w Athenách, kdež nejslawnější ze wšeho swěta školy byly, rozdílných mistrů, jenž filosofi aneb mudrci slauli. Plato swau školu nazýwal Akademii,[5]) Aristoteles Lycaeum, Zeno Stou,[7]) a jiní jinak; odkudž zástupowé učených lidí wycházeli.

Od Řeků přestěhowali se školy k Římanům, a od Římanů po wší Europě se rozešly, a to obzwláštně po přijetí křesťanské wíry, wěrnau pečí a obstaráním wrchností a biskupů pobožných. O císaři zajisté Karlowi Welikém swědčí se, že kterýkoli národ pohanský přemohl, hned jim kněží a učitele dal, chrámy a školy wzdělal, a učení pro mladé i staré nařídil. Tak kníže české Bořiwoj wíru křesťanskau

---

[1]) mistři, školmistři, preceptoři, professoři, a jak kde slowau. [2]) auditoria scholae, ludi literarii, collegia, gymnasia, academiae etc. to jest. [3]) študowal. [4]) formu. [5]) Academiam. [7]) Stoam.

přijaw, nejprw w Budči školu hlawní, jiné menší wšudy w obcech nařídil; až pak císař Karel čtwrtý, král český, w Praze akademii (léta 1348) založil,[1]) a po něm w říši jiní a jiní z knížat, až do našich časů, takže sama Germania za našeho wěku (l. 1650) akademií, totiž škol hlučných, slawnými wýsadami[2]) nadaných, třidceti šest měla, jinších pak menších škol po městech, městečkách, wsech bez počtu.

A takť býti má naprosto; w každé dobře spořádané obci, buďže jest město, městečko neb wes, má býti škola, do nížby mládež wšecka k cwičení oddáwána, a tak pospolu wedena byla. Příčiny toho jsau:

1. Řád dobrý. Nebo jestližeť sic ne wšecko, čeho otec čelední w domě potřebuje, sám sobě doma strojí, ale řemeslníků užíwá, proč ne i tuto? ku příkladu: potřebujeli chleba, hledí on pekaře; o mauku mlynáře; o maso řezníka; o wíno neb piwo hospodského;[3]) o šaty krejčího; o obuw ševce; o stawení tesaře, zedníka; o radlici, podkowu, hřebík kowáře; o klíč zámečníka a t. d. nébrž pro poučowání se wěcem spasitelným máme chrámy; pro konání saudů a rozepří máme radní domy; proč tedy ne také školy pro mládež? an swiní, kraw a jiného dobytka w dobře spořádané obci nepase sobě každý sám, ale pastýře mají, kterýž wšechněm zároweň slauží, a jiní zatím jiné swé práce wolně konají. To zajisté jest wýhoda[4]) a čisté pracemi spoření, když se žádný nezaměstknáwá než jedním, jiného zase při jeho práci necháwaje, protože tak mnozí mnohým, a wšickni sobě wespolek, platně slaužiti mohau.

2. Potřeba; nebo poněwadž nawrženo, že rodičowé řídko sami buď umějí, buď mohau dítky swé cwičiti, potřeba jest newyhnutedlná lidi míti, kterížby celé obci tím slaužili.

3. Užitečnost; nebo byť i někteří rodičowé sami s cwičením zacházeti uměli, lépe wšak jest mládeži w wětším počtu pospolu býti, protože jim tu snázeji a liběji přichází učiti se, kdež jedni od druhých pochop berau, a jedni druhé brausí. Přirozené to zajisté, jíti, když jest s kým; stíhati, když jest koho; ucházeti když jest komu.[5]) A ten wěk (dětinský)

[1]) fundowal. [2]) privilegiemi. [3]) šenkýře. [4]) fortel. [5]) Tum bene fortis equus reserato carcere currit, cum quos praetereat quosque sequatur, habet.

wíce se příklady sprawuje, nežli zákony wáže. Poraučíšli mu jen, málo se ho chytá; ukazuješli, co jiní dělají, dělati totéž bude, byť i mu neporaučel.

Naposledy, příklad toho nám a wzor [1]) dáwá samo přirození, kteréž co ploditi a působiti [2]) chce, na jednom místě pospolu plodí a působí [3]), ku příkladu dříwí w lesích, byliny po polích, ryby we wodě, kowy w zemi a t. d. a to tak, že w kterém lese místo dáno jedlowí, nebo cedrowí, neb jinému dříwí, tu pokolení to w hojnosti roste, jiné ne tak; w které zemi roste zlato, neroste jiný kow a t. d. Podobně w lidském těle, ač wšickni audowé potraw každodenně přijatých účastnost míti musejí, wšak se jim nerozsílá každému jeho částka, aby ji sobě zažíwal, ale jsau jistá místa, jako dílny, w nichž se pokrm, pro potřebu celého těla zažíwá, a teprw roznáší; žaludek spůsobuje zažitinu, [4]) játra krew, srdce duchy žiwotní, hlawa nerwy, a odtud se krwe, duchů žiwotních, nerwů celému tělu dodáwá a dostáwá.

A zdaž i w uměních řemeslných, když rozumně postupowati chceme, téhož nečiníme. Zahradník oprawdu ne tu, kde pláň státi najde, štěpuje, než wykopaje, nese ji sobě do zahrady, a tu jich na sta, neb i na tisíce maje, spolu ohražuje, zaléwá, šetří a t. d. Tak ryb pro potřebu žiwota doploditi se chtíce, zdali do rybníků plodu nedáwáme? zdali čím wětší štěpnice, ne tím zdárnější štěpowé? zdali čím wětší rybník, tím wíce a wětších ryb neroste? — Protož jak rybám rybníků, a štěpům štěpnic, tak mládeži škol potřebí.

HLAWA IX.

Že do škol wšecka mládež obrácena býti má.

Školy pak býti mají nejen pro některau bohatší a přednější, ale pro wšecku, urozenau i neurozenau, bohatau i chudau, obojího pohlawí mládež. A to proto že

1. wšechněch lidí, co se jich na swět zrodí, jeden a týž jest cíl, lidmi býti, to jest tworem rozumným, pánem tworů, obrazem božím. Wšechněm tedy w umění, mrawích, pobožnosti cwičení potřebí, aby skrze to k žiwotu tomu,

---

[1]) mustr. [2]) formowati. [3]) formuje. [4]) sformuje chylum.

k němuž se wšickni ubírají, wšickni strojeni a hotoweni byli. Nebo u boha není přijímání osob.

2. Newíme my, k čemu bůh koho wywolil, a k čemu užiti chce; to wíme toliko, že častokrát z nejchudších, nejopowrženějších, nejnepatrnějších nádoby slávy swé wywodí. Protož my čiňme, jak slunce nebeské činí, kteréž celé zemi swítí, wšecko oswěcuje, wšecko zahříwá, aby co může žiwo býti, růsti, kwésti, owoce nésti, ožíwalo, rostlo, kwětlo, neslo.

3. Aniž se tu ohlédati třeba, že se někdo tupý, hlaupý, k učení nespůsobný zdá. Máme zajisté příklady, že někteří ku podiwu zpozdilí welikého wšak umění předce docházeli, i wtipných za sebau necháwajíce, a tím že wynasnažení weliké wšecko přemáhá, [1]) dosti ukazujíce. Nébrž jakož na těle někdo z mládí zdráw jest a zdárně roste, potom zneduživí a zákrskem bude, jiný naproti tomu z mládí krsá a kyše, potom z toho wyjda w jonáka zroste; tak na mysli někdo příliš brzo wtipný jest, a potom tupne, jinému nejprw těžce přichází, potom wprawě se, proniká wšudy. Mezitím wšak w zahradě rádi pospolu máme stromy, i ranní i pozdní i prostřední owoce nesaucí; wšecko se časem swým wyplácí, že tu daremně nestojí. Proč w škole také rannějších i zpozdilejších hlaw pospolu trpěti nemáme?

4. Nemůže se také příčiny žádné ukázati, pročby ženské pohlawí (nech i o tom obzwláštně něco řeknu) od umění jazyků a maudrosti odměšowáno býti mělo. Nebo rowně lidé jsau, boží obraz, jako i my, rowně účastnice milosti a králowstwí wěku budaucího, rowně myslí k chápání maudrosti spůsobenau obdařené, nébrž wtipu jemností často nad nás poctěné; rowně jich k welikým wěcem někdy, jako k sprawowání lidí, krajin, panstwí i celých králowstwí, též k dáwání králům a knížatům rad zwláštních, item k umění lékařskému a spomáhání lidem, nébrž i k úřadu prorockému, poučowání a wytrestáwání skrze ně kněží a biskupůw užíwá pán bůh. Proč tedy je abecedau samau odbýwati, a dále potom od knih odháněti máme? Bojíme se wšetečnosti? Čím wíce je do prací mysli zawedeme, tím méně wšetečnost,

[1]) Labor improbus omnia vincit.

kteráž z prázdnosti mysli plyne, místa při nich nalezne; wšak tak, aby ne ledajakás knih směsice jim, jako i mužské mládeži, do rukau byla dáwána (načež že posawad pozoru nebylo, oplakání hodná wěc jest), ale knihy ty a takowé, kteréžby k rozumnému spatřowání skutků božích a nabýwání odtud maudrošti prawé, cnosti a pobožnosti platnau pomocí a prostředkem mocným byly. O čemž následuje.

HLAWA X.
Že mládež we školách wšemu wyučowána býti má.

Maudře řekl, kdož ke schwálení škol řekl, že jsau [1]) dílny lidí; tím se zajisté školám prawý jejich cíl, prawá powinnost práwě wyjadřuje, lidi lidmi dělati. Coby to pak bylo, člowěkem býti, wíc než jednau již ukázáno, jmenowitě býti oswíceným, mrawným, pobožným člowěkem. A k tomuť trému, že wšecka mládež zúplna wedena býti má, tuto ukázati potřebí. Čehož základ nepohnutý jest

1. předně we wěcech samých, mezi nimiž postaweni jsme, a s nimiž zaměstknání máme a míti musíme, wšickni lidé;

2. w samých nás;

3. w Kristu Ježíši, w dokonalém dokonalosti naší obrazu.

W wěcech samých, co jich kromě sebe widěti a wěděti můž člowěk, nachází trého toho základ, tak že nemohau wěci, ty wšecky jinak rozděleny neb rozloženy býti, než na tré, poněwadž

některé toliko k spatřowání člowěku předestříny jsau jako nebe, země, a což w nich jest;

jiné jsau jemu k činění poručeny; jako řád, kteréhož ostříhati má i w sobě sám i kromě sebe mezi jinými twory;

jiné naposledy jsau wěci jemu ku požíwání podané, jako jest milost a požehnání boží, zde i wěčně.

Chceli tedy dosti učiniti těm wěcem, mezi něž jako na podíwanau [2]) uweden jest, musí se učiti i znáti toho, což mu k spatřowání předstaweno, i činiti toho, což mu činiti poručeno, i požíwati toho, čehož mu w sobě samém, jakožto

[1]) Humanitatis officinae. [2]) do amphitheatrum.

studnici wší sladkosti, přeje milostiwý ten učinitel a slitowník jeho, bůh. Ale rozestřeme sobě to trošku jinak, a plněji ještě, na tabuli.

Otázka jest: Čemu we školách mládež učiti náleží? Odpowídám: Wšemu.

A co pak to wšecko? Odpowídám:

Wšecko, co	w bytu jest; a to se má znáti;
	powinné jest; a to se má činiti;
	milost boží dáwá; a to se má požíwati.

Umí tedy wšecko, kdo	wí a zná, co a jak která wěc jest na wšem swětě;	a toť slowe:	oswícení.. neb umění
	snaží se činiti, co činiti má w každé příčině;		ctnost.
	ostříhá toho, což jej milého činí bohu;		pobožnost.

Ke wšemu pak tomu jako přídawek, okrasa a korunka přistupuje wýmluwnost, k tomu slaužící, aby člowěk o wšem tom trojím srozumitedlně, libě, pronikawě bližním swým wyprawowati a je tím wzdělávati mohl. A wšak polože wýmluwnost za umění částku, nebude než troje to stále předce zůstáwati: umění, ctnost, pobožnost.

Kdo tedy chce nabyti:

I. *umění* neb *oswícení;* znáti musí

A. Rozdíl wěcí, jenž jsau:

a) Podstatné, bytnost samy w sobě mající; a ty jsau:

1. Duchowní: bůh, angelé a duše; a o těch wyučuje theologia (bohoslowí);
2. Tělesné, wšecko totiž, co widitedlné jest; a o těch wypisuje physica (siloskum);

b) Případné, w oněch toliko bytnost mající, jako jsau:

1. Počet. Tomu rozuměti učí arithmetica (počítářstwí);
2. Welikost: na dýl, na šíř, na wýš; což wystíhati učí geometria (zeměměřictwí);
3. Podoba, pohled, [1]) krása. Té znáti učí optica (swětloznalstwí);
4. Hlaholu rozdíly a libost: tomu učí musica (Hudebnictwí);

[1]) Rkp. figura, křtalt.

5. Díla wšelijaká wtipná; o nichž wyprawující a jim poučující jest **mechanica** (strojnictwí);
6. Místo w swětě:
   α. wyšší, jenž jest obloha. Tu rozbírá a spatřuje **astronomia** (hwězdářstwí);
   β. nižší, jenž jest země okršlek, kterýž prohlédá **geographia** (zeměpis);
7. Čas swěta, s strany:
   α. běhu samého. Ten ukazuje **chronologia** (časočet);
   β. příběhů w něm rozličných. Ty wyprawuje **historia** (dějepis).

B. Spůsob přemyšlowání o nich; jemuž wyučuje **dialectica** (rozumowěda).

II. Ctnosti neb spráwy žiwota kdo nabyti chce, musí wěděti:

A. Jak se chowati sám w sobě, aby totiž ctnostmi spořádaný byl; jimž učí **ethica** (dobrowěda).

B. Jak se chowati w společnosti:
   a) Domácí neb čelední; o níž jest **oeconomia** (hospodářstwí);
   b) Obecní (spráwě obce); **politica** (státnictwí).

III. Pobožnost na čem záleží, učí **praxis theologiae** (nawedení k pobožnosti).

Wýmluwnosti kdo nabyti chce, musí se učiti myšlení swá wynášeti:

Aa) Jazykem; což mluwiti slowe;
Ab) pérem; což psáti slowe.
Ba) Wlastně; čemuž učí **grammatica** (mluwnice);
Bb) ozdobně; čemuž učí
   1. **rhetorica** (nauka o slohu),
   2. **poetica** (básnictwí).
Bc) Mocně; čemuž učí **oratoria** (řečnictwí).

C. Jazykem wíc než jedním, totiž:
   a) Mateřským, pro každodenní potřebu,
   b) Cizím:
      α. Pro společnost národů; jako nám Čechům potřebný jest
         1. pro sausedstwí s Němci *německý;*

2. pro konversací s jinými národy *latinský;*

β. Pro knihy maudrost boží spasitelnau původně w sobě zdržující, jako *hebrejský* a *řecký.*

Tak se hle wěci samy dělí! tak naše okolo nich cwičení. Pohleďmež již do sebe sami, jaký tu najdeme základ, že na umění, ctnostech a pobožnosti wšecka naše dokonalost záleží; najdeme pak, buďže na podstatu duše naší, neb na cíl našeho stwoření a na swět uwedení pohledíme.

Duše naše, předně, poněwadž z boha jest w nás wdechnuta, k bohu zase patří a patřiti má, protože každá wěc přirozenau swau mocí k swému půwodu se táhne. To tedy nejpřednější powinnost naše, zdržowati duši w bohu láskau, nadějí, poslušenstwím a t. d., a to jedním slowem pobožnost slowe. Zase pak, tatáž duše má w sobě dwě hlawní moci: rozum, k uwažowání a wystíhání mezi wěcí a wěcí rozdílů; a wůli, k oblibowání a následowání dobrého, zlého pak k utíkání. Musí tedy jak rozum k známosti prawé býti oswěcowán, tak wůle k oblibowání dobrého a k utíkání zlého spůsobowána [1]); a to když se děje, nabýwá se onímno oswícení, tímto ctnosti. Protož jakž se duše naše, jedna jsúc, trhati nemá a nemůž, tak se to, což jí w trojím tom napomáhá, trhati nemá.

Opět pak pohledímeli, proč na swět uweden jest člowěk, najdeme, že pro to jedno, aby slaužil bohu, tworům jiným, sobě; druhé aby skrze to a w tom rozkoše užíwal.

Máli se pak člowěk hoditi sobě, bližnímu, bohu; musí pro boha míti pobožnost, pro bližního mrawy, pro sebe sám umění; ač wšecko to sic tak slaučeno jest, že jak pro sebe sám člowěk nejen umělý, ale i ctnostný i pobožný býti má; tak bližnímu k užitku nejen mrawowé jeho, ale i umění i pobožnost přicházejí; a bohu k sláwě netoliko pobožnost, ale i umění i ctnosti obrácený býti mají, a w prawdě obrácený jsau.

Rozkoší žádáli člowěk (jakož k tomu jest stwořen, aby obrazem božím jsa, blahoslawenstwí jeho účastníkem byl), těch také plnost w tom trém záleží. Nahlédneme w to, a porozumíme, že jinak není. Rozkoš zajisté dwoje jest, těla

[1]) formowána.

a duše. Rozkoš těla prawá záleží w zdrawí těla, čerstwosti a síle audů, w pochótnosti pokrmů a nápojů, spaní a odpočinutí libém. Ale to kdo, jediné člowěk střednosti oddaný, míti může? Nestřídmost zajisté (kterauž blázniwá hlaupost lidská rozkoší nazýwá) wšecko tomu na odpor činí, zdrawí zemdluje, nechutenstwí působí, audů třesawost, chromotu, skrčení, bolesti těžké a nemoci dlauhé, i smrt dříwe času přináší; ješto střídmí dlauhowěcí jsau, čerstwí jsau, weselé mysli jsau, chutná [1]) jim dobře wšecko, by suchý chléb, zelí, woda bylo, snem libým odpočíwají, wesele procitují, wesele práce konají. A tak tedy rozkoš prawá těla u střídmých toliko jest.

Duše trojí míti můž rozkoš, jednu we wěcech wšelijakých wůkol sebe, druhau w sobě, třetí w bohu.

Rozkoš we wěcech jest libost ta, kterauž člowěk oswícený w zpytowání wěcí rozličných má. Nebo, kamkoli se obrátí, načkoli pohlédne, cokoli w uwažowání swé wezme, wšude jakausi přelibau wnadu, k níž se mu srdce rozwírá, nachází. Nebo toť jest, což o maudrosti Šalomaun wyhlásil, že není trpký byt její, ani bolestné bydlení s ní, ale potěšené a radostné. (Maud. 8. 16.)

Rozkoš w sobě jest sladké to kochání, kteréž člowěk ctnostný sám w sobě a wnitřní swé spořádanosti má, kteráž libost wětší ještě nad onuno jest, když člowěk sebe ke wšemu, co řád sprawedlnosti káže, hotowého a chtiwého býti cítí, nébrž skutečně sebe, že k řádu tomu stojí, swědom jest. Toť jest, o čemž se říká: Dobré swědomí hody ustawičné.

Rozkoš w bohu jest nejwyšší radosti stupeň, když člowěk pobožný milostiwého sobě cítě boha na wěky, tak se w twáři otcowské jeho kochá, že se w něm plápolající zase k bohu láskau srdce rozplýwá, aniž wí, co činiti, aneb čeho nad to žádati, jediné že na milosrdenstwí boží bezpečně se lože, přelibě odpočíwá, začátek wěčného žiwota dokonalý již w sobě maje. A toť jest jen pokoj boží, přewyšující wšeliký rozum, (Fil. 4. 7.) nadeňž nic wyššího ani žádáno ani myšleno býti nemůž. A tak to tré, oswícení, ctnost, pobožnost, tři studnice jsau, z nichž wšickni nejdokonalejších rozkoší pramenowé plně tekau.

[1]) šmakuje.

Naposledy, troje to že při wšech lidech wzděláwáno býti má a musí, ukázal příkladem swým náš nejmilejší spasitel, ten w lidském těle (aby nám na sobě wšeho příklad wyobrazil) [1]) zjewený bůh. O něm zajisté jest napsáno, že prospíwaje wěkem a postawau, prospíwal také maudrostí a milostí u boha i u lidí; kdež patrně to tré pospolu widíme. Nebo maudrost jest oswícenost mysli; milost u lidí co dáwá, než mrawů a powah ušlechtilá spořádanost? milost u boha co dáwá, než bázeň páně? totiž upřímá, wnitřní, oprawdiwá a wraucí pobožnost? To tedy ciťme na sobě, co i na Kristu Ježíši; nebo on jest wšeliké dokonalosti obraz [2]) nejdokonalejší, a my k němu spůsobeni [3]) býti máme, protože on dí: Učte se ode mne.

Protož nešťastně se to tré trhá, kdekoli se trhá. Nebo umění co jest, neníli ctnostmi ozdobené? [4]) Co Šalomaun o pěkné bez rozumu ženě, to se o učeném bez mrawů člowěku říci můž: Zápona zlatá na pysku swině jest umění při člowěku nectnostném. (Přís. 11. 22.) Jak kaménků drahých do olowa nesázejí, ale do zlata, a třpytí se oboje tím pěkněji; tak umění nemá se pojiti s hrubostí [5]), ale s mrawy dobrými, a bude jedno druhému ozdobau. K obojímu pak když přistaupí pobožnost prawá wnitřní, spůsobí dokonalosť. Nebo bázeň páně, jakož jest počátek a konec maudrosti, tak jest také wrch a koruna maudrosti a wšelikého umění, protože plnost maudrosti jest báti se pána. (Přís. 1. Sir. a jinde.)

HLAWA XI.

Že škol prawých dosawad nebylo.

Prawá tedy škola jest, kde se wtip lidský známostí prawau wšech wěcí oswěcuje, powahy a obyčeje w ušlechtilau shodu a jednotu [6]) pořádají, srdce w bohu mocnými kořeny zakládá, a k rozličné libé wýmluwnosti jazyk spůsobný činí. [7]) Ach neníliž to welikého cosi [8]), suď člowěče, rozum sobě wšelijakých wěcí powědomostí tak naprawiti a sprawiti, aby nic na zemi, nic pod zemí, nic u wodách, nic w powětří,

---

[1]) pro wyobrazení nám wšeho na sobě formy. [2]) kontrfekt. [3]) formowaní. [4]) Qui proficit in literis et deficit in moribus, plus deficit, quam proficit. [5]) grobiánstwím. [6]) harmonii. [7]) formuje.

nic na obloze, nic nad oblohau, nic w propasti tebe tajno nebylo, aby ty, co, kdy, jak, proč jest a děje se, newěděl? Neníli weliké, cokoli w swých uměních lidé mají, wšemu rozuměti? aby i o řemeslných uměních lépe třeba a důkladněji [1]) než sám řemeslník sauditi a mluwiti mohl? Neníli weliké, wšecken swěta okršlek tak w mysli nositi, aby se na rozličné jeho národy, krajiny, města, hory, řeky, zátoky, ostrowy a t. d., kdy chtěl, díwal? Neníli weliké, wšech přešlých wěků obraz tak před očima míti, aby rozličného lidského pokolení, národů, krajin, měst a t. d. činy, příhody, proměny, wálky, potýkání, wítězstwí, slowem [2]) rozličná předsewzetí, a we wěcech daření neb nedaření, dle libosti spatřowati mohl? Neníli weliké, rozdílných národů knihy čísti, a co oni w swých pokladech mají, wyzwídati, tolikéž s nimi o wěcech swých rozmlauwati moci? a to tak, aby i kořenům wšech jazyků rozuměl, i jakaukoli rozkwětlau řeč kdykoli wywésti uměl? Jsau w prawdě weliké toto wěci. Ale wětší, sebe samého, i wnitř w powahách a náklonnostech swých, i zewnitř w obyčejích, činech a hnutích, tak spořádati, aby jako nástroj hudební [3]) řemeslně udělaný byl, jehož wšecky struny dobře proti sobě wespolek znějí a libý od sebe zwuk dáwají. Neb to jest a slowe práwě mrawným a ctnostným býti na wše strany. Největší pak nad oboje to jest, w bohu wěčných sladkostí wnadu cítiti, po té wůni jíti, s bohem se pojiti, boha w srdci pěstowati, a od něho pěstowánu býti. Tomu pak wšemu učiti mají školy, wšemu prawím bez wýmínky, protože dílnami lidského šlechtění [4]) slauti chtějí a mají.

O spůsobu pak a jakosti [5]) týchž škol dotknu, co doktor Lutherus (we swém k městům říšským o wyzdwihowání škol učiněném napomenutí léta 1525) sobě přál, [6]) nýbrž wyhledáwal: předně, aby w každém městě, městečku, wsi škola byla, a to pro wšecku mládež obojího pohlawí (jakž že býti má, napřed w kap. 9. prokázáno), tak aby i ti řemeslům a jiným zaměstknáním oddaní dwě hodiny každý den přicházeli, a wyučowáni dostatečně náboženstwí, mrawům a liternímu umění

---

[1]) gruntowněji. [2]) summau. [3]) muzický. [4]) humanitatis officinae. [5]) formě. [6]) winšowal.

byli; druhé, aby jiný snadnější a libější spůsob učení [1]) wynalezen byl, kterýmžby mládež nercili odhrožowána nebyla od učení, alebrž wábena k němu, a jakž dokladá, aby jim nepřicházelo tížeji a teskliwěji we škole se učiti, nežli po ulicích běhati, w ráže neb ořechy hráti, třeba celý den. Takť on. [2])

Pěkně to za potřebné wyšetřil weliký ten muž! pěkně radil! Ale kdeže která takowá škola posawad byla? Kdo ji widěl?

I. Nebyly wšudy.

II. A kde byly, nebyly pro wšecky, než pro některé, bohatší totiž, protože nákladné byly; chudší a zadnější byli zanedbáwáni, a mezi nimi častokrát čistá hlawa [3]) míjela a mizela.

III. Při těch pak, kdo k školám obráceni, tak twrdého spůsobu učení [4]) užíwáno, že školy wůbec za mučírny a lámání hlaw držány, a mnozí zplašíc se od knih k řemeslům [5]) a jinam prchali.

IV. Kteří zůstali, neb zůstati a cwičiti se dáti museli, při těch neoprawdowě, nerozšafně, neuměle, na opak a na ruby wšecko téměř činěno. Co při nich nejpředněji wzděláwáno býti mělo, na to nejpředněji zapomínáno, aby jmenowitě za základ wšeho pobožnost a prawá boží bázeň kladena, zatím mrawowé a ctnosti, jako raubowé ušlechtilí, w mládež štípeni, a teprw umění w ně uwozowáno bylo. Wůbec prawím na to dwé přední zapomínáno; jak w domácích našich školách, tak i akademiích, anby wrch cwičení lidského, wrch dokonalosti býti měly, tak že odtud místo tichých, pobožných beránků, na wětším díle diwocí oslowé, a neskrocení, bujní mezkowé wycházeli, a místo spanilých, dobře spořádaných obyčejů a powah, šperkowné toliko kroje, a k bujné zdwořilosti a marnostem wycwičené oči, ruce, nohy wynášeli, na to, aby na nich jiní střídmosti, čistoty, pokory, wlídnosti, wážnosti, trpěliwosti, zdrželiwosti a t. d. zrcadlo míti mohli, nic nemyslíce. Třetím toliko, literním cwičením, zanášely se školy. Ale jak i to? a s jakým prospěchem?

V. S takowým, že co za rok lidské mysli pochopiti dáno, w tom pět, deset i wíc let mládež drželi. Co pěkně powlowně w lidskau mysl uwedeno, a jako štětcem [6]) wymalowáno býti mohlo, to se do nich násilně tisklo a tlačilo, nébrž tlauklo a hmoždilo. Co swětle a zřejmě, jako z. wy-

[1]) metod. [2]) Haec ille. [3]) ingenia. [4]) methodu. [5]) werštatům. [6]) penzlíkem.

laupené škořepiny jádro, před oči se stawěti mohlo, to se twrdě, zatemněle, zamatené a zamotaně, jako w pohádkách nějakých, přednášelo; z čehož šlo, že

VI. Práce ta we školách wedená při řídkém za náklad stála, a stálali wšak při kom, k zmaření přicházela na wětším díle. Nebo i z akademií jen s omáčeným uměním wycházeli; práwě učený, kterýžby podlé předloženého (co umění jest) nawržení na zkaušce[1]) ostati mohl, jeden z tisíce nebýwal. A nad to pak u nás. Nebo z našich škol (hanba se přiznati! prawdu wšak wyznati, i swědomí i přítomné předsewzetí nutí) řídko kdo začátky nějaké podstatné wynášel. Na čtenářstwí a písařstwí mládež naše wynakládala swá školská léta a na kaustěk při tom hlasowé hudby [2]) a počítářstwí [3]). Uchytilli kdo drobet latiny neb němčiny, to za zwláštní kořist měl, a w tom wěk mladosti stráwě, dále a wýše někam jíti neměl kdy, a newěděl kudy, ba ani nerozuměl, že se jíti můž někam wýše. Wěc sama mluwí, že jest tak, že se posawad mnozí, prohlédše na nedostatky swé, za sebe styděti musíme, an toho již naprawiti nelze. I řekne každý z nás:

Byť mi bůh má pominulá
Nawrátil léta zhynulá![4])

Ale takowé přání daremné [5]) jest; co pominulo, to jest tam. Žádný z nás zastaralých, aby léta jinak začíti, a jinak se k žiwotu přistrojiti mohl, neodmladne; žádné na to rady není. Toto jediné pozůstáwá, toto samo možné jest, abychom dítkám a potomkům našim, co poraditi můžeme, poradili, a ukážíce jim, kde jsme my neb wůdcowé naši chybowali, tudy jim k wyhýbání týmž chybám cestu ukázali. Což se stane we jménu a wedením toho, kterýž sám nedostatky naše nejen počítati, ale i naprawowati, a tolikéž křiweniny naše přímiti a rownati umí.

HLAWA XII.

Že školy naprawený býti mohau a mají.

Zastaralé nemoci hojiti těžko jest, a téměř se za nemožné pokládá; a wšak nacházíli se kdo zhojiti slibující,

---

[1]) průbě. [2]) vokální muziky. [3]) arithmetyki. [4]) O mihi praeteritos referat si Jupiter annos! [5]) takowý winš daremný.

zdali tím od sebe strká nemocný [1])? zdali netauží raději, aby ruky co nejdřiw přičinil? zwláště když se widí, že ne na nějakém zdání slepě, ale na rozumu podstatně předsewzetí swé zakládá. Na to tedy bude w tomto našem neobyčejném předsewzetí, ukázati napřed, co slibujeme? a jaký toho základ máme? Slibujeme pak školy tak spořádati,

I. aby každý člowěk (leč komu bůh mysli a rozumu nedal) wšemu tomu, což při počátku hlawy desáté a jedenácté ukázáno, wyučen byl.

II. Aby, než na těle zroste, zrostl i na mysli, to jest do 24 let wšemu, co člowěku uměti možné jest, wyučen byl.

III. Aby se k takowému umění žádného bití, tlučení, mrskání, hnoždění, stonání a pláče nepotřebowalo, nébrž wšecko učení a ewičení samo, rádo, mile a libě šlo, aby člowěk w umění tak snadně prospíwal a rostl, jak snadně na těle sám od sebe bez audů natahowání, napomínání a jakéhokoli k tomu nucení roste, jen když se, jak tělu pokrmu, nápoje, sna, a jiných náležitých pohodlí, tak i mysli toho, čím se ona krmí, slušně a rozšafně dodáwati bude.

IV. Aby nejen powrchní bylo umění, říkání totiž a štěbetání něčeho po jiných, ale jeden každý aby sám wěci každé hned z nejhlubšího základu [2]) a důkladně rozuměl, tak jistotně wěda, co wí, a uměje, co umí, jak jist jest, že, co widí, widí, a co drží, drží.

Ale tomu kdo uwěří dříw, než uhlédá? Nebo známa jest w té wěci powaha lidská, že než se co welikého stane, diwí se, jak to možné; a když se stane, proč se to dáwno nestalo, widauc, že snadné jest? Když Archimedes onen zástup lidí s lodí welikau, kterauž Hieron král byl udělati dal, a na moře uwedenau míti chtěl, násilně a daremně zacházeti wida, králi opatřiti to slibowal, aby ji sám král jednau třeba rukau na moře wprawil, žádný tomu wěřiti nechtěl, nébrž za smích to měli; až pak s podiwením uhlédali. Podobně když Jan Faustus, knihtiskařstwí [3]) nálezce, hlásati začal, že umění mú, kterýmž jediný člowěk za týden wíce knih nadělati můž, než prwé deset písařů za rok napsalo, a že bude pěkněji, a že knihy [4]) wšecko jednostejné [5]), a že

[1]) pacient. [2]) gruntu. [3]) impressorstwí. [4]) exemplářowé. [5]) jednostejní.

jednu oprawíc wšecky opraweny[1]) budau a t. d., zdali tomu kdo wěřil, a jakby to býti mělo, rozuměl? Bez pochyby, žeť se to nejednomu žertem zdálo, a nebo chlaubau marnau. Ale skutek ukazowal, a již to i děti wědí a widí. Kdyby Barthold Schwartz, kterýž střelbu ručničnau wynalezl, mezi střelce přijda, byl řekl: Waše kuše, luky, praky za nic nestojí; já nástroj ukáži, kterýmž sám oheň, bez přičinění lidské síly, kamením, železem, olowem bázeti bude, a dáleji, než waši lukowé, donášeti, a mírněji wrážeti[2]) a silněji porážeti, i weliké zdi porážeti a t. d., kdo z nich bylby ho newysmál? Tak obyčejné jest, aby newídané wěci diwnými a nemožnými se zdály! Jako i Amerikánům nemožné se zdálo, aby člowěk s člowěkem nemluwě, než papírek toliko jakýsi od něho dostana, myšlením jeho wyrozuměti mohl, ješto u nás i ti nejhlaupější o tom wědí; tak wšudy, co těžkým před časy býti se zdálo, na smích býwá potomkům[3]).

Nejinakť bez pochyby bude i při tomto nowém předsewzetí (an jsme toho již něčeho zakusili), že se nejednomu mysl zastawí a zatočí. Co to jest, že se lidé nacházejí, kteříž školám říkati smějí: ti waši slabikářowé, ti waši Donátowé[4]), ty waše grammatiky, slowem wšecky waše přípravy[5]), wšecken wáš učení spůsob, nehodí se; meškáte, zamotáwáte, trápíte, kazíte jimi mládež, a k další dokonalosti dokonale cestu sobě i jim zasekáwáte; jinak to, jinak wšecko býti můž. Na čem wy deset let držíte, za rok se sprawiti můž; čím trápíte, to ze hry a kratochwíle jíti můž; čeho kuse necháwáte, plně býti můž a t. d. Protož se wšecko to tak zřetedlně ukáže, aby každý rozumný tak jako před sebau swých deset prstů to widěl; potom pak k rozměřowání wšeho částečně se přistaupí.

Že tedy možné jest člowěku wšecko uměti, a to snadně a mocně, tento (weřejně mluwě) jediný, mocný, dokonalý, nepřemožený bude důwod, že k tomu, aby pobožným, ctnostným, rozumným a oswíceným byl, stwořen jest, a tak že wšecko to jemu jest přirozené. Cokoli zajisté kterému

---

[1]) jeden skorrigujíc wšickni skorrigowáni. [2]) trefowati. [3]) Ardua olim visa risus sunt posteritati. [4]) Jméno latinské mluwnice, Donatem jistým sepsané. *Poz. Wydawatelůw.* [5]) summau wšickni waši apparatowé.

twořu přistwořené a přirozené jest, to jemu nejen možné, ale i snadné i libé jest; tak že zhauba a trápení jeho bude, bráníli se mu toho. Ku příkladu: Pták že k létání stwořen jest, netřeba ho násilně k tomu míti, ani ryby k plowání, ani zwířete k běhání; samo přirození je wede, k čemu oddáni jsau, jak jen audowé jim jakožto nástrojowé dospějí.

Tak wody, aby tekla, kam spád má; ohně, aby hořel, máli co mastného a suchého a průduch k tomu; kamene okrauhlého, aby se s wrchu dolů wálel, hranatého, aby ležel; oka neb zrcadla, aby co mu představíš widělo; semene, aby se wyklíwalo, když je do wláhy dáš a t. d. nutiti netřeba: sama každá wěc, k čemu od přirození spůsobena jest, k tomu se nese, a nepřekážíli se, to dělá neomylně.

Že pak člowěk ku pobožnosti, ctnostem, umění sám w sobě wlastní swau přirozenau moc, chuť a náklonnost má, tak jako woda k toku, oheň k plápolání, pták k létání, ryba k plowání a t. d., to již w kap. 5. zřetedlně ukázáno, a nowých průwodů nepotřebuje. Toliko co tu některým na mysli wězí, aby powoliti wěci té nemohli, to sprawme a námítky ¹) ty swrzme.

1. Říkají: ne z každého prý dřewa můž býti fládr. Odpowídám: ale z každého člowěka můž býti člowěk, nepřistaupíli zkázce nějaký.

2. Díšli (jakž mnozí říkají): wždyť jsau wnitřní naše moci pádem rajským porušeny! odpowídám: ale nejsau wzaty; i tělo jest porušeno a zemdleno, a wšak je předce k chození, běhání a prací rozličných hbitému konání nawésti umíme; nebo jakož Adam s Ewau, hned jak stwořeni byli, i choditi, i wěcem rozuměti a o nich mluwiti mohli (totiž dokonalé jim a dospělé dáno i tělo i mysl); tak my po pádu ani rozuměti, ani mluwiti, ani choditi neumíme, leč se naučíme. A wšak z toho nejde, aby se člowěk jinak učiti nemohl než dlauze, pracně, na nejisto. Naučíli se, co k tělu náleží: jísti, píti, choditi, dělati to neb jiné, tancowati, šermowati ²) a t. d. bez tak příliš weliké práce; pročby i druhému nemohl, kdyby jen wedení dobré bylo? Wíce ještě powím. Naučí koně koníř za čtwrt léta uměle šlapati, skákati, obraceti a točiti se, jak jezdec káže; naučí keyklíř nedwěda tanco-

¹) objeckcí. ²) fechtowati.

wati, zajíce bubnowati, psa zbraní se oháněti a t. d., naučí leda baba straku, krkawce, kosa, papauška lidská slowa wypowídati, neb i písničky [1]) při tom zpíwati a t. d., wše mimo přirození a dosti w krátkém čase, jen když to chytře [2]) wí. A neměl by člowěk we wšecko to, k čemu jej přirození, nedím připauští aneb wede, ale táhne, snadně zaweden moci býti? Hanba toho říci. Protož se odpírati tomu styďme, a raději na prostředky a cesty, jak se to státi má, mysleme.

3. Díš: Sama wěci nesnadnost působí, že ne wšickni chápají. Odpowídám: Jaká nesnadnost? Jestliž mnedle wěc která w swětě tak nebarewná, aby se w zrcadle oblesknauti a wyraziti nemohla? jen postawíšli mu ji příhodně. Jestli jaká wěc, jenž by se na tabuli napsati neb wymalowati nemohla? jen píšeli a malujeli, kdo umí. Jestliž na swětě semeno neb kořen jaký, jehožby země přijíti a zrůstu mu dáti nemohla? jen když kdo wí, kde, co, jak síti neb sázeti má. Přidám i toto. Není na swětě tak wysoké wěže, ani tak příkré skály, aby na ni kdokoli wylezti nemohl, jen zdělášli neb wytešeš mu stupně, a ohradíš je zábradlími. Že tedy k wrchům umění lidských mnozí zdrawí, čerstwí, chtiwí nemohau, aneb s prací, stonáním, nebezpečenstwím, hlawy zawrácením, odpadáním, mozku lámáním lezau, nejde odtud, že by to lidské snažnosti bylo nemožné, než to, že schody nespořádané, nerowné, děrawé, kusé, nebezpečné jsau (totiž spůsob učení [3]) zmatený); dobré, rowné, celé, plné, spořádané zdělaje, že můž kdokoli kamkoli nejwýše wyweden býti, patrné jest.

4. Díš: A wždyť mnozí tupau mysl mají, jichž do ničeho wprawiti nelze. Odpowídám: Sotwať tak zašpiněné neb zdrápané zrcadlo býti můž, aby wždy nějak, byť i temně, obrazů wěcí nechytalo; sotwa tak drsnatá tabule, aby se wždy nějak psáti a malowati na ní nemohlo. Mezitím, jestli tabule drsnatá, wyhladiti ji; a naprawí se wždy něco, že se hoditi bude. Tak mládež wždycky můž oswícena, braušena, hlazena [4]) býti wšecka, a budau se jedni wedlé druhých braušiti, hladiti, [5]) tak že se wšickni wšemu naučí (nepohnutě na tom stojím, proto že základ [6]) můj nepohnutý jest). Ten

---

[1]) melodie. [2]) na to fortel. [3]) metod. [4]) pulerowána. [5]) pulerowati. [6]) grunt.

toliko naposledy rozdíl se ukáže, že zpozdilejší tomu, čemu důkladně[1]) učeni byli, wždy nějak rozuměti budau; wtipnější pak, k takowému wšelijakých wěcí hned z nejhlubších základů[2]) zpytowání zawedeni a w tom pocwičeni jsauce, čím dále tím hlauběji pronikati, tím ostřeji na wšecko hleděti, tím pozorněji wšecko spatřowati, tím wíceji nowých wěcí[3]) nalézati budau, s newyprawitedlným mysli kocháním, sláwy pak a maudrosti boží zjewowáním.

Naposledy nechť jest tak, že se některé hlawy[4]) k studowání nehodí, tak jako některé dřewo k fládru; prawé wšak wšecko to, což přednášíme, bude o zdárných aneb aspoň zdrawých hlawách, jakýchž z milosti boží wždycky jest (i w národu našem) wětší díl. Příliš mdlého a k ničemu nespůsobného mozku lidí málo wídáme, tak jako s nestatečnými audy narozených (chromých, slepých, hluchých) nečasto; slepota, chromota, hluchota, autlost zdrawí od nešetrného chowání obyčejně pocházejí, jakož i nedostatkowé mozku w bohu a přirození winy nemají.

5. Ještě se pak namítá, že prý někteří spůsobnost k studowání majíce, nemají chuti, tak že hnáti je přes moc pracno, teskno a bez užitku jest. Odpowídám: Takť se píše o jednom z filosofů, že dwa učedlníky[5]) měw, jednoho pracowitého, wšak tupého, druhého wtipného, wšak lenocha, oba zahnal, protože jeden moha prospíwati nechtěl, druhý chtěje nemohl. Ale co pak, kdyby nechutí oněch ne jejich přirození winno bylo, než učitelé[6]) sami? Aristotelesť prawí, že lidem jest přirozené umění žádati; což že prawé jest, w hlawě předcházející ukázáno. Než že někdy rodičowé sami rozmazlením swým w lhostejnost je uwodí, někdy od zlé chasy ledacos postranního jim wstřelowáno býwá, někdy oni sami tělesné řemesel neb dwořstwí wnady zacítíc, prawých mysli wnad necítí (jako jazyk hořkým něčím napuštěný sladkosti nerozeznáwá): tím to jest, že čeho neznají, po tom nedychtí.[7]) Učitelowé[8]) pak, majíce, kudy tu w začátku co ucház í, wyšetřiti a naprawiti, jak to dělají? Jestli mnedle kdo z nich, kdožby mu to pomyslil, aby sobě, jako saustružník dřewo, prwé než strauhati začne, otesal? neb jako

[1]) z gruntu. [2]) gruntů. [3]) invencí. [4]) ingenia. [5]) discipule. [6]) preceptoři. [7]) ignoti nulla cupido. [8]) Preceptoři.

kowář železo, prwé než kowati začne, změkčil? neb jako saukenník, než wlnu přísti a tkáti začne, přepral, přebral, zešlehal a zmykal?[1]) neb jako šwec, nežli střewíc dělati začne, kůži wydělal, wymazal, wytáhl, wyhladil? a t. d., aby nejprw i učitel žáka[2]) sobě powolného, chtiwého, spůsobného učinil, kdo z nich na to myslí? Každý jak to najde, tak naň wpadne; hned strauhá, hned kuje, hned přede, hned tká, hned na kopyta táhne, hned hladké a stkwělé míti chce, a nedaříli se (a jakť má?), wzpauzí se, bije, tluče, hází. A diwíme se, že jest někdo, jemuž se to příčí? diw raději, že někdo takowau wěc wystojí!

Ale příčina se dáwá, swětleji něco o rozdílu hlaw powěděti, a to podlé wtipu a powah. Někteří zajisté jsau ostrowtipní, jiní hlaupí a tupí; někteří k učení chtiwí, jiným od knih mysl odpadá k řemeslům, kupectwí, mysliwosti a t. d. někteří powolní a ochotní, jiní swémyslní a spurní. A z tohoť trojího rozdílu hlaw uspořádání[3]) powstáwá. Nebo:

Wtipní, chtiwí a powolní jsau dokonale spůsobní; jimž netřeba než látky[4]) umění dodáwati; porostau, že se jako na strůmek zdárně se wyzdwihující milo díwati bude; prozřetedlnosti wšak potřeba, aby se wědělo, čeho, jak, pokud dodáwati, aby se z počátku pojednau newytáhli a nepřetrhli.

Druzí jsau wtipní a wáhawí bez spaury; těm ostruhy třeba a častého užitku prací schwalowání.

Třetí jsau wtipní a chtiwí, wšak k swé wůli, aby, co se jim widí, to dělali. O takowých se málo smýšlí, a učitelé[5]) je nerádi mají; ale z takowých býwaji nejlepší, jakž Themistokles, kníže Athenské, říkáwal. Nebo že w mládenectwí swém welmi plachých byl obyčejů, rodičům i učitelům[6]) spurný, potom když se proměnil, a maudrým člowěkem byl učiněn, diwícím se tomu některým prawil, že čím plušší w stádě hříbě, tím lepší w konici[7]) kůň, když je kdo jen skrotiti umí. A toť se při Alexandrowě Bucefalowi tak w prawdě ukázalo. Nebo když otec jeho Filipp koně jakéhos neobyčejné plachosti a hned žádného na sobě jezdce netrpícího, jakožto neužitečného, kázal pryč dáti; on litowal, že

---

[1]) skramplowal. [2]) preceptor discipule. [3]) ingeniorum temperatura. [4]) materie. [5]) preceptoři. [6]) preceptorům. [7]) maštali.

tak znamenitý kůň průjezdčích [1]) neumělostí zmařen býti má, a wyžádaw jeho sobě na swau práci, krotil jej hlazením a jinak tak daleko, že ho kůň i na hřbet pustil, a on s ním pomaličku proti slunci (aby ho s tím nesplašil) jeda, naposledy w uzdu a na ostruhy wzal, a sem tam jezdě powolného sobě učinil, nýbrž potom jeho samého jediného, žádného nad něj neměw, we wšech swých bojích užíwal. Kterauž událost [2]) připomínaje Plutarchus dokládá: [3]) Učí příběh tento [4]), že mnoho zdárných hlaw neumělostí učitelů pokaženo býwá, kteříž z koní osly dělají, protože udatných myslí sprawowati neumějí.

Čtwrtí býwají powolní a chtiwí, wšak zpozdilí a tupí. A takowí mohau předce za jinými stačowati, pomáháli se jen mdlobě jejich i neukládáním přes moc, i podkládáním ruky, i snášením, jestližeby předce klesali. Takowí pozdě docházejí, ale stálejší jsau, jako owoce pozdní déle leží. A jakož na olowu tíže se rýpá, stálejší wšak jest, než co se na wosku wyryje; tak tito i déle žiwi býwají (obyčejně) nežli ostrowtipní, i ne tak snadně zapomenau, čemu se jednau naučí.

Pátí jsau hlaupí a k tomu nechtiwí. Wšak nejsauli jen spurní, mohau ještě naprawení býti, toliko že k tomu welikého umění, práce i trpěliwosti potřebí.

Šestí jsau hlaupí a při tom spurní. Z takowých řídko co býwá. Wšak poněwadž každá w swětě wěc wždy se něčím přemáhá (jako diamant žádnému kladiwu neustupující, kozlowau krwí se rozpauští), a strom sám z sebe planý štěpowáním owocný býwá učiněn; nesluší ani tu dokonce pochybowati, nébrž hleděti spauru aspoň wykořeniti. Nepomůžli pak okrocowání, wěz, že jsau zawilé, sukowaté dřewo, z něhož darmo se pokaušeti krautiti haužwe, aneb obrázky strauhati. [5]) Země slatinné, napsal onen Cato, ani dělati, ani pluhem se dotýkati nesluší. Ale takowý dokonce nepodařilý twor sotwa mezi tisíci býwá, což božím darem jest.

---

[1]) Rosspereytrů. [2]) historii. [3]) Admonet nos equus ille, multa bene nata ingenia perire vitio instituentium, qui equos vertunt in asinos, quia erectis et liberis imperare nesciunt. [4]) historie tato. [5]) Cariosam terram neque coli, neque tangi oportet.

Summa wšeho jest: [1]) Jaké se děti rodí, to w moci žádného není; ale aby dobrým wedením na dobré wyšli, to w moci naší jest, dí Plutarchus. Nebo umělý štěpař jakaukoli pláň wezme, hledí ji wésti, aby z ní štěp byl. Že pak mládež, jakýchkoli powah jest, předce pospolu jedním a týmž pořádkem cwičena býti můž, důwodowé toho jsau tito tři:

1. Že wšichni lidé, jakých pak koli obyčejů jsau, jedno předce lidské přirození mají, a jednostejné k tomu, aby lidmi byli, přípravy, zewnitř smysly, wnitř rozum, pamět, wůli a t. d.

2. Že wšickni k jednomu cíli, swatosti, maudrosti wedeni býti mají.

3. Že ty rozdílné powahy nejsau jiného nic, než [2]) wystupowání z přirozené rownoty [3]) wzhůru neb dolů, na prawo neb na lewo; tak jako neduh těla jest, když w kterém audu horkost neb studenost, wláha neb suchost z míry wystaupí. Ku příkladu: přílišná wtipu ostrost co jest, než par mozkowých tenínkost [4]) a mektawost? kteréž nebudauli něčím stawowány, stahowány a ssazowány, rozprchnau se, a nechají mozku buď tupého neb zemdleného; jakž to wídáme, že lidé, při nichž se příliš brzy a prudce weliký wtip zjewuje, stálí nebýwají, mrau brzy, aneb na těle i mysli umdléwají. Naproti tomu mysli tupost co jest, než par mozkowých hustost a temnost, kteréž se častým a pilným mysli prowíwáním rozhánčti a wyjasňowati musejí? Swéwolnost a spaura co jest, než zbytečná srdce udatnost a tuhost, oslabowání potřebující? Lenost a rozmařilost co, než přílišná srdce slabost, stužowání žádající? Protož jakož lékařstwí těla to nejdokonalejší jest, kteréž odpornému odporu neklade [5]) (nebo tak wětší půtka [6]) bude), ale shodu [7]) toliko a náležité promíchání [8]) uwodí, aby s jedné strany neubýwalo, s druhé newybýwalo: tak mysli lidské nejdokonalejší lékařstwí bude spůsob [9]) takowý, kterýmžby přebytky i nedostatky hlaw se promíchávaly, [10]) aby se wšecko okolo středu [11]) pořádalo.

[1]) Quales nascuntur liberi, nulli in manu est: at ut recta institutione evadant boni, nostrae potestatis est. [2]) excessus a defectus naturalis harmoniae. [3]) přirozeného gleychu. [4]) subtylnost. [5]) non contraria contrariis opponit. [6]) pugna. [7]) harmonii. [8]) temperaturu. [9]) method. [10]) excessy i defecty ingeniorum temperowány byly. [11]) centrum.

a w pěknau shodu[1]) uwodilo. Protož tento náš spůsob[2]) na prostřední hlawy strojen, jakýchž wždycky nejwíce jest. Jemnější,[3]) poněwadž zdržowání potřebují, aby se před časem newytáhly, budau tu míti tah, wedlé jiných powlowně! wedeni jsauce: tupějším pak musejí wedlé oněch dwojích popínati; netřeba se báti ztřeštění, protože twrdší majíce mozk, twrdší práci, bez ublížení sobě, snésti mohau.

Ale čas bude, na čem ten takowý spůsob[4]) záleží, oznámiti.

HLAWA XIII.

Že na dobrém pořádku záleží wšecko.

Rozwažujeli se, co to jest, což swět tento i jednu každau wěc w něm w dobrém, weselém, trwanliwém spůsobu zachowáwá; najde se, že jiného nic, na prosto nic, než řád, jenž jest přednějších a zadnějších, wyšších a nižších, wětších a menších, podobných a rozdílných wěcí takowé spořádání, aby jedna každá swé wlastní místo, čas, wáhu, počet měla. Protož mudrci[5]) řád duchem a žiwotem swěta (animam mundi) nazýwali; a neníť jinak. Cokoli spořádáno jest, dokud spořádáno jest, dotud stojí dobře; wyjdeli co kde z swého pořádku a chodu[6]), není možné, aby stálo; ruší se, trhá, boří, ustáwá, zatíná, nejde, aneb jde různo a na kusy. Wšeho swěta příklady, přirozených i řemeslných wěcí, ukázati se to může. Nebo

Co působí, aby swět swětem byl, a w platnosti swé stál? To, že wšechněm jeho stranám a w týchž stranách postaweným tworům řád wytknul, aby jedno každé swého času, místa, přirození ostříhalo. To dokud stojí, swět stojí.

Co působí, aby čas w swětě, na léta, měsíce, dny a hodiny wyměřený, tak pořádně šel, a nikdy se nezmátl? Řád nepromĕnný oblohy jej wywodí.

Co působí, aby tělo lidské tak diwným nástrojem bylo, že ač nemá audů bez počtu, prací wšak bez počtu konati může, a cokoli mu předivných wěcí dělati přijde, ke wšemu hodící[7]) se dostatečné nádobí w audech swých nachází? Spořádanost předivná, přemaudrá, kteráž mezi týmiž audy, i w jednom každém obzwlášťně, se nalézá.

---

[1]) harmonii. [2]) metod. [3]) subtylnější. [4]) metod. [5]) filosofi. [6]) gleychu. [7]) trefující.

Co působí, aby s týmž tělem spojená duše pohodlně bydlila, zdrawí a čerstwosti, bez bolesti a smrti, požíwala? Řád žiwotních par a wlhkostí w těle, kteréž dokud se srownáwají, a každá swého místa, míry, spůsobu ostříhá, dotud žiwot a zdrawí dobře stojí; rušíli se co, a z chodu neb koleje [1]) wystupuje, žiwot a zdrawí nemohau než trhati se, umdléwati, zaléwati, hynauti.

Co působí, aby wčely, mrawenci, pawauci (ať o jiných žiwočiších mlčím) takowá díla konali, že se i lidský wtip čemu podiwiti, a nad čím strnauti má? Řád, kteréhož i mezi sebau wespolek i w díle samém jedno každé to žiwočíše ku podiwu pilně ostříhá.

Co působí, aby král maudrý, jediná jsa osoba, celé wšak králowstwí (na sta tisíce lidí) sprawowati mohl? Co působí, aby we wojště třeba sto tisíc lidí jedinau hlawau se sprawowalo? co ta chce, aby dělali wšickni? rozměřujeli ona dobře, aby bylo wšecko dobře? Nic jiného než řád, že ta jediná hlawa jiné pod sebau má, a ta každá opět pod sebau jiné, a ty zase jiné, až do posledního, a že wšecko to řádem práw, kázně a bázně spojeno jest, aby hnutí jednoho hnutím wšech bylo, stanutí jednoho stanutím wšech.

Co to bylo, že Hieron tíhotu takowau, jíž mnoho set lidí uwládnauti nemohlo, sám jediný, jednau rukau i uzdwihnauti i přes weliký plac na moře wtáhnauti mohl? Příprawa rozumná, to jest nástroj, z mnoha wálců, skřipců, rumpálů, prowazů tak složený, že jedno druhému pomáhalo, šiku [2]) a síly přidáwalo.

Na čem střelba ta nynější násilná, hrozná a strašliwá záleží, než na umělém promíchání [3]) salnitru a síry, na zhotowení slušném příprawy, ručnice neb děla, na nabíjení a směřowání rozšafném? Pořádek naprosto tu býti musí takowý, že chybíli se w jednom, celá wěc nedostatek trpí.

Co to jest, že se papír w tiskárně [4]) hbitě, pěkně, wlastně, pozorně a neomylně písmem naplňuje? Řád w upodobení [5]), sléwání, po přehradách [6]) rozkládání, sázení, ošraubowání a t. d. liter, a potom w strojení papíru, připínání, tlačení, sušení umělém.

---

[1]) gleychu. [2]) fortele. [3]) stemperowání. [4]) impresí. [5]) formowání. [6]) kassách.

Nébrž abych i hmotnějších wěcí dotekl, co to jest, že wůz, dřewo a železo jsa, hbitě za koními běhá, a ku přenášení welikých břemen místo ramen lidských, aneb ku přenášení jich samých místo stolic, lůžek, kolebadel užíwati se dá? Nic než spořádání kol, os, wojí, korb, wáh, držadel rozličných.

Co to, že lidé dřewu se swěříce, na pusté a wzteklé moře se pauštějí i na druhau stranu země dostáwají a wracejí? Nic než spořádaní w lodi dna, boků, zábradlí, wesel, stupňů, bidel, plachet, kotwí, kompasu a t. d. Roztrhneli, pukneli, zlámeli se co, nebezpečenstwí zmítání a naposledy utonutí následuje.

Co to jest, že w nástroji tom, kterýž hodinami nazýwáme, rozkowané a rozstawené železo samo se hýbe? a hýbe shodně [1]), minuty, hodiny, dny, třeba i měsíce a léta rozměřujíc? a to nejen očím zewnitř widitedlně ukazujíc, ale i uším pozorně wyhlašujíc? Co, že tentýž nástroj, kterau chceš hodinu, wzbuditi tě umí? co, že i swětlo rozkřesati, aby ty oči odewra, již swíci před sebau hořící widěl? Co, že tentýž nástroj kalendáře místo zastaupiti, dny a swátky, nastáwání a proměny měsíce, též běhy wšech planet ukazowati může? Co, že již i bez záwaží a šňůr takowí nástrojowé běh swůj konati umějí? Co působí, aby někteří z nich za dwa, tři, čtyry i wíce dnů natahowání nepotřebowali, nébrž aby některý takowý nástroj sám sebe wlastním během swým natahowal? Co ještě, aby žádného natahowání nikdy nepotřebowal, a předce stále šel? Neníliž to wše welikého cosi? neníliž jako wěc žiwá a nesmrtedlná, nic nejsauc než kow mrtwý? A zdali to předtím, než se spatřilo, rowně za tak nemožné, jako aby stromowí létalo neb kamení mluwilo, nebylo držáno? Děje se wšak, widíme to wšickni. To pak, což wěci té mrtwé tak žiwá a tak diwná hnutí dáwá, co jest? Nic než jediný řád: spořádání totiž wšeho na jistau dobu [2]), míru, wáhu, počet, tak aby wšemu cíl wytknut byl, a k tomu cíli jdaucí prostředkowé [3]) zřízeni, a wše jedno k druhému jistý poměr [4]) mělo, a jedno druhým se wázalo, a jedno druhému napomáhalo naskrz. Tak jde mírněji wše-

[1]) harmonicky. [2]) formu. [3]) prostředkowé. [4]) proporcí.

Účelné spořádání... Účelné spořádání lodi. Měření ... (handwritten marginal notes, partly illegible)

cko, a lépe shoduje se [1]), než wěc žiwá. Než rozsmekneli se co, neb přetrhne, neb přelomí, neb oslabne, neb zkřiwí, by nejmenší kolečko bylo, neb zaubek, nebo hřebík, hned buď wšecko, buď na díle stane, a neb aspoň chybuje, a bez užitku se mate. Tak se tu mocně ukazuje, že řádem wšecky wěci stojí.

A tak tedy i wyučowání[2]) na jiném nezáleží, než na rozměření dobrém a wlastním času, wěcí a spůsobů přednášejících. Takowé rozměření dowedemeli [3]) dobře udělati, nebude nemožnější člowěka wšemu naučiti, nežli wezma knihtiskařské[4]) nástroje, dwa neb tři rysy papíru za den pomalowati, postawě Archimedesůw nástroj, domy, wěže, náklady jakékoli wzdwihati a přenášeti, wsedna na lodi, moře přeplauti a na nowý někam swět se dostati a t. d. A půjde wšecko to rowně tak snadně a lehce, jak snadně a bez násilí natažené hodiny swau wáhau jdau; mile a libě, jak milo a libo jest na takowý pěkný nástroj se díwati a jeho užíwati; a tak na jisto, jako kdy takowý dobře udělaný nástroj jíti můž. Ohledejmež tedy, budemeli tak moci školu, jako weliký hodinný nástroj, plný wšech, jichžby se žádati mohlo, připraw, rozměřili, spořádati [5]) a postawili.

HLAWA XIV.

Že pořádek učení přirozený býti musí.[6])

Začneme již (we jménu božím) základů, na nichžby

---

[1]) trefuje. [2]) Didaktika. [3]) trefímeli. [4]) impresorské. [5]) sformowati. [6]) W rukopise naleзá se na tomto místě následující přípisek, z kteréhož wyswítá, že skladatel chtěl úwod ke hlawě této učiniti obšírnější, a wšak toliko chod myšlének w krátkosti poznamenal: k samému pak předělání nepřikročil. Zníť přípisek ten takto: Ukázati w hlawě této, že učiti přirozené jest člowěku, snadné, lehké, libé, protože bůh k tomu nejen nástroje dál, ale i chuť. Nebo že učiti se znáti wšeho nic není než prohlédati. Učiti se dělati, nic není než zwykati. Učiti se wymlauwati, nic není, než s jinými se sdíleti. Již pak přirozené jest člowěku i pásti oči, uši, chřípě, jazyk po wě-

wšeliké učení [1]) jako na skále založeno býti mohlo, dobýwati, kterýchž, poněwadž přirození naprawowati chceme, ne jinde, než w saméni přirození hledati musíme. Nebo prawé jest wšelijak, že umění jde za přirozením, [2]) aneb příklad [3]) bere od přirození.

Čehož pro důwod některý příklad připomeňme.

Widíme rybu u wodě plauti; Přirozené to jí. Kdo ji w tom následowati chce, od ní příklad [4]) wzíti musí, a také se na wodu polože, místo perutí rukau, místo ocasu noh užíwati, a co ona perufmi a ocasem, to on rukama a nohama dělati. Tak dowede, jinak nic. Nébrž i lodí podobu[5]) odtud wzal.

Widíme ptáka létati; přirozené to jemu. Chtělliby kdo následowati, křídlaby sobě také, k udržení jeho dostatečná, přistrojili, připnauti, a potom se, ažby uměl, cwičiti, jako Daedalus, musil.

Wystíženo, že nástroj, kterýmž se z žiwočicha hlas

---

cech libých (jacíž jsau wšickni skutkowé boží w swětě), i pokaušeti se o wšecko podobné, co se mu líbí, i sdíleti se rozmlauwáním společným, protože twor společnost milující jest, formu ke wšemu tomu ukážíc. Prwní snadno ukázati se můž příkladem zrcadla neb oka a malowání. Nebo skrze podobizny a wyobrazení jich wšecko se děje. Ku příkladu: bůh rozličnau swau maudrost wyobrazil w twořích a w písmě na synu swém; tworowé dotýkáním, spatřowáním a t. d. wyobrážejí se w smyslech: oku, uchu, chřípích a t. d. Ze smyslů jdau tytéž podobizny do mozku, kdež je mysl spatřuje, a s nimi se kochá. Toho, co w mozku (w mysli) jest, podobizna jest slowo wyřknuté; wyřknutého slowa obraz psané slowo aneb udělané jakékoli zewnitř dílo. Protož netřeba než wésti člowěka opatrně, t. dobrým příkladem, znenáhla a pozorně, skrze swět, okazowati mu wšecko, daje totiř widěti, slyšeti, cítiti, koštowati, makati wšecko, a jak čemu říkají, jmenowati; hned se ho wšecko jímati, a w smyslech a rozumu wáznauti bude, nébrž nemožné bude, aby se nejímalo a newázlo tím hbitěji, hlauběji, stáleji, čím kdo jadrnějšího wtipu, saudu, paměti dosáhl.

NB. Artes pak nic nejsau než imitamen naturae a t. d. Tu již exempla w hlawě XIV. položená pořád. [1]) docendi et discendi methodus. [2]) Ars imitatur naturam. [3]) mustr. [4]) mustr. [5]) mustr.

dáwá, jest chřtán s rozdílnými wyššími a nižšími kraužky, a na wrchu čípek, ze spod pak dmýchající do něho plícé. I wynalezeny jsau na ten spůsob [1]) píšťaly, kejdy, warhany, do nichž se dmýchá, a wšelijaký zwuk, tlustý, tenký, i sauhlasí [2]), jaké nejlibější býti můž, se wydáwá.

Wyhlídl Bartholdus Schwarz zlatoděj, [3]) že to, což w oblacích bauchá, ohněm a kamením hází, jest zapálená síra s nitrem. I hledal téhož dělati, a dowedl [4]), tak že nynější naše střelba, totéž dělající, (hřímající, blýskající, ohněm, kamením, železem prskající) wynalezena.

Spatříno, že woda w nádobě o dwau hrdlech w jednom hrdle tak wysoko stojí jak w druhém, rownosti po wšech stranách šetříc; i naučili se s wrchu na wrch, skrze jakaukoli nížinu neb údolí, po trubách ji wésti, a ona tak wysoko na druhé straně wzhůru sama jde, s jak wysoka prwé byla sešla. To se uměním děje, wšak z základu přirození.

Hledíno na oblohu, že se wůkol swěta točí ustawičně, a na rozličné okršky rozdělena jsauc, rozdílné hwězdy a planety wodí, tak že odtud libá swětu dnůw a časůw proměna powstáwá. I wynalezen w týž spůsob [5]) tauž oblohu wytwářející hodinný nástroj, také za den a za noc obcházející, a tím obcházením časy a chwíle rozměřující. Musil pak také z kol býti složen (jinak nebylo lze), nejen aby se jedno druhým táhlo, ale také, aby běh bez konce býti mohl. A muselo tu něco býti nepohnutého (jako w swětě země jest [6]) t. slaupkowé a šraubkowé rozliční, potom něco napřed se hýbajícího, a jiné s sebau pojímajícího, jako w swětě jest oheň [7]). Poněwadž pak tuto (w hodinách) nebylo lze poručiti něčemu hýbati se, a jiné za sebau točiti, tak jako stwořitel swětlům nebeským poručil, a pro wůli jeho děje se; tau příčinau se přirození na pomoc wzíti muselo, totiž wáhy a záwaží. Nebo poněwadž wšecko těžké dolů se táhne, přiwěšuje se k hodinám olowěná (neb kamenná) wáha, a to na šnůru, kteráž okolo wálce hlawního kola otočena jest, kterýmž wáhy dolů se tlačením kolo to hlawní se obrací, a jiná s ním spiata jsauc, musejí za ním. Aby pak to wše

[1]) mustr. [2]) harmonie. [3]) Niger alchimista. [4]) trefil. [5]) mustr. [6]) primum quiescens. [7]) primum mobile.

prudce neběželo, než pomalu, přidáwá se minuta, sem tam se wracující a běh zdržující. Straně pak, kteráž někdy jen wyrážeti má, přidáwají se zámkowé, kteříž se, kdy potřeba, zdwihají a zase zapadají. Což aby se náležitě swými časy dálo, rozměření kol, zaubků, kolíků a t. d. to působí. W těch, kde záwaží není, jsau péra oceliwá, násilně stočená, a přirozenau swau mocí k rozmrštění se zase a zpřímění směřující. Ale to násilné rozmrštění, poněwadž se (pro propletení kol s minutau a zámky) státi nemůž, musí se pomaličku rozcházeti a kola za sebau táhnauti. A tak tu hle i základ wšeho hnutí přirozený jest, i spůsob [1]) spořádání kol a běhů jejich z podoby [2]) samého swěta wzat.

A taktéž spůsob [3]) učení (máli lidská mysl wšecko, co se jí podáwá, snadně, mocně, hbitě bráti) z přirození wzat býti musí, a bude na jisto, aniž zmýlí. Poněwadž pak w hlawě V. ukázáno, že mysl naše náramnau má k zrcadlu aneb oku podobnost, nébrž jako oko nic není než zrcadlo žiwé, tak mysl nic než oko wnitřní; jisté jest, že se jedno druhým, a druhé třetím, milostně wyswětliti můž. Pohleďmež tedy, jak se tu co děje a díti musí.

K spatřowání wěci potřebí jest newyhnutedlně čtwerého tohoto:

1. Oka dobrého.
2. Objectum patrného (t. něčeho widitedlného).
3. Swětla.
4. Mírného wěci proti oku postawení.

Nedostáwáli se třeba jedné z těch čtyr wěcí, spatřowání žádného býti nemůž. Nebo nenîli oka, oč se wěc opříti, a kde wyobraziti má? Jestli pak oko tmawé neb zaprášené neb zašpiněné, mdle se wyobráží. Nepředstawíli se oku wěci té, kterauž chytiti má, jak ji chytí? A wšak nebudeli swětlá, byť i wěc do samého oka cpal, neuhlídá jí a nechytí. Naposledy wšak, nech oko, wěc, swětlo pospolu jsau, ještě nebude dosti, protože ještě míry a spůsobu jistého potřebí, jak wěc proti zrcadlu postawiti máš. Nebo dášli wěc oku za hřbet, neuhlédá jí; pakli pobočně, slabě; nechášli jí státi opodál, tratiti se bude patrnost její; pakli

[1]) forma. [2]) formy. [3]) týmž spůsobem forma.

příliš blízko přistrčíš, sama sebau oko zastíní, že se wyobraziti moci nebude. Item musí se oku nemnoho wěcí po jednau cpáti, než jednu za druhau předstírati; tak stačí wšechněm.

A takť jest rowně s wnitřním naším zrakem:

I. Zrcadlo jest mysl neb wtip učícího se.

II. Předmět [1]) jest bůh a swět, to jest wěci wšelijaké, widitedlné i newiditedlné.

III. Swětlo jest rozum, wnitřní to prawé swětlo, mezi wěcí a wěcí rozdílu šetřící.

IV. Míra a spůsob přednášení wtipu wěci, jest pořádek a spůsob [2]) slušný.

To čtwero kdekoli se sbíhá, tak přirozené, snadné, libé jest učiti se, jako tělesně po wěcech libých oči pásti; chybiti to nemůž, jestliže jen učedlník dobré zrcadlo, t. wtip dobrý přinese, učitel pak wěcí užitečných mu dodáwati, a swětlo rozumnosti rozswěcowati, a wšeho míry jisté šetřiti umí.

Zrcadlo aneb oko wnitřní, wtip, přistrojil jednomu každému bůh, jakž ráčil; oprawiti tu nemá co člowěk, kromě šetřiti tohoto trého: 1) aby drahé to zrcadlo před zašpiněním hájil; 2) zaprašowati se mu nedal; 3) třásti a wiklati jemu se nedopauštěl.

Špína zrcadla našeho wnitřního, mysli naší, jsau žádosti nezřízené a wášně zlé, hned z dětinstwí w nás se zjewující; hněw, swéwolnost, zarytost a t. d. Nebo to jest wnitřní srdce našeho zahnojowání, kteréž tak zraku wnitřnímu překáží, jak zewnitřnímu hnojení a krhání oči. O čemž Šalomaun mluwě dí, že w nešlechetnau duši newchází maudrost, a nepřebýwá w těle, podmaněném hříchu; proto že duch swatý, duch kázně, od myšlení nerozumných odstupuje a t. d. (Maud. 1. 4. 5). Musí tedy, kdo prawé maudrosti práwě wyučen býti má, nejprw srdce swé k čistotě a swatosti nastrojené míti.

Prach, wnitřního našeho zrcadla se přichytající a je zastěňující, jsau postranní, zbytečná, neužitečná, marná mysli zaneprazdňowání, jakýchž každého člowěka mysl wždycky

---

[1]) Objectum. [2]) metod.

plna jest. Jest zajisté mysl naše jako kolo ustawičně se točící, nébrž jako mlýn ustawičně melící; jejíž nosiči, smyslowé zewnitřní (zrak, sluch, chuť [1]), čich, hmat [2]), wždycky jí, coby mlela, donášejí. Donášejí pak (nepřihlídáli k tomu wrchní správce, rozum) marného leccos, co kde uchytí, řídko wěcí užitečných zrno, wždycky téměř marnosti plewy, ohrabky, písek, prsť, drtiny a ledacos. Tu pak se děje, jakž we mlýně býwá, že se wšickni kautowé zaprášejí a zanesau. Protož tento wnitřní mlýn, mysl (jenž také zrcadlem a okem slowe) před zaprášením hájiti, jest mládeži daremnými wěcmi se zanášeti nedopauštěti, ale hned časně tím, což k maudrosti prawé přináleží, je naplňowati.

Třetí tohoto wnitřního zrcadla wýprawa jest obránění mu třaslawosti a mektawosti. Nebo na tekuté a mektawé wodě nesnadně se podobizna wěci wyobrazí, na stojaté snadně; a komu se oči třesau, aneb sem tam házejí, málo zraku užiwe. Protož musí mládež učena býti w řádu mysl držeti, aby netěkala sem tam, ale toho, co se kdy dělá, hleděti zwykala. Tak nawedené pacholátko, aby hříchů, marnosti, wrtkawosti prázdné bylo, bude práwě ušlechtilá maudrosti nádobka.

Potud o zrcadlu a oku. Předmět [3]), máli býti patrný, musí býti celistwý a dobře-barwený. Nebo mlha, pára a podobná hamraď, špatnau w sobě majíc podstatu, špatně se w zrcadle mohau opírati. Wěci tedy, kteréž se mládeži přednášejí, ať jsau dobré, prawé, užitečné, libé, a budau se mocně mysli jímati.

Swětla rozumu také potřebí. Nebo jakož po tmě člowěk nic newidí, aby mu co u očí se dělo, tak nerozsaudíli čeho rozumně, aby mu o tom mluwil, neb ukazowal, nic wěděti nebude, jakž při člowěku spícím, aneb mysl jinde majícím, patrné, že wšecko přehlídne a přeslechne; a tolikéž kdo někomu něco zamateně a zatemněle powídá, že se rozum rozwinauti, ano toho přijíti nemůž [4]). Jakož tedy, kdo w noci zraku lidskému něco ukázati chce, swětlo rozkřesati, rozswítiti, a potom tytýž utírati a wyjasňowati musí; tak chceli učitel [5]) neumělému, a jako we tmách sedícímu

[1]) košt. [2]) takt. [3]) Objectum. [4]) ano toho přijíti nemůž. [5]) preceptor.

učni [1]) poklady maudrosti ukazowati, musí jej sobě i ku pozorliwosti nejprw nastrojiti, aby s chutí a žádostí welikau přistupowal (což jak se státi můž a má, níže w hlawě 17. základ 11. a hlawě 19. comp. I. se oznámí) i potom wšecko rozumně předkládati [2]), aby wida widěl.

Naposledy spůsobu jistého potřebí w přednášení wěcí, jenž záleží w těchto částkách:

1. Nestawěti nic za zrcadlo, wšecko před ně, to jest, neukrýwati před žákem [3]) nic ze wšech wěcí, kteréž wěděti má, ani naschwál, ani z zapomenutí. Protož i činnosti i bedliwosti weliké učitelowi [4]) potřebí.

2. Nestawěti pobočně, než přímo proti oku; to jest, ukazowati nejen kraj aneb swrchek wěcí, ale wěci samy, jak nejlépěji možné.

3. Neobraceti hřbetem k zrcadlu, než licem; to jest, wěc každau ukazowati z prawého jejího základu. [5])

4. Nejen zdaleka wěc ukazowati, ale také blíže k opatření podati, to jest, čemukoliw učitel [6]) učí, tak učiti, aby žák [7]) widěl, že to jsau žiwota jeho se dotýkající a jako každodenní wěci, jichž k tomu a k tomu, tu a tu bude potřebí. Nebo to se jímá, když k čemu co jest, učenec [8]) se učí. Mluwíli se mu o wěcech jako o něčem cizím, w Satranské tam někde zemi, on z daleka cosi znamenati bude, že se hmyzí co pak jest, a k čemu, wlastně rozeznati moci nebude, a zapomene to zase hned.

5. Nemnoho pojednau na oči dáwati, než powlowně jedno po druhém, to jest, nezasypati mysli množstwím učení pojednau, než jedno po druhém přednášeti. [9]) Zrak zajisté jinak nemůž.

6. Pomeškati se wšak s každau wěcí před očima tak dlauho, ažby se zrak s ní seznámil, a ji po wšech částkách dobře ohledal, jest s žákem [10]) nejen přeběhnauti umění, [11]) leda se odbylo, než cwičiti ho na každé wěci tak, ažby se jí zmocnil we wšech částkách. Tak sobě w prodleném času

---

[1]) discentu. [2]) e principiis rationis deducendo omnia. [3]) discipulem. [4]) praeceptoru. [5]) gruntu. [6]) Omnia docere per priora, id est per causas. [7]) praeceptora. [8]) discipulus. [9]) uno tempore non nisi unum. [10]) discipulem. [11]) artes.

wšecko wypořádati můž, a bude bez obtížnosti, libě, snadně, mocně a platně.

Ai hle w přirození samém základ wšeho toho, čehož se při wyučowání dítek šetřiti má! A kdyby se šetřilo, jistě by chybiti nemohlo (opětuji to), že jak snadně člowěk do nějakého krásného palácu puštěn jsa, a chwíli sobě wezma, wšecko, co tam jest, malowání, řezby, čalauny a jiné rozličné ozdoby, prohlédati můž bez tesknosti, až by prohlídl wšecko; tak snadně týž člowěk do palácu swěta puštěn jsa, wšechny w něm rozstawené diwné připrawy a činy prohlédati, a jim. až do wypořádání sobě wšeho wyrozumíwati můž.

Wšak poněwadž co tak weřejně nawrženo, ještě častěji, swětleji a jemněji ukázáno býti můž; pohleďme, jací z téhož základu přirození spůsobowé[1]) wzati býti mohau, aby učení na jisto bylo, a to mocně, hbitě.[2])

HLAWA XV.

Jak dělati, aby žiwota k studiím dosti bylo.

Libují sobě maudří Hippokratesa, starého lékaře, wýměšek[3]) první, kterýž (lékařské umění w summu uwésti začínaje) tak položil: Žiwot krátký, umění dlauhé, příležitost rychle mijející, zkušowání nejisté, dowtipowání nesnadné. Čímž pět překážek, pro něž řídcí k wrchům umění lidských wycházejí, jadrně wyslowil.

Prwní jest krátkost žiwota. Nebo začnauce žiwu býti a něčemu wyrozuměti, mřeme, a to, co se při nás ukazowati začalo, s námi.

Druhá wěcí, kterýchž uměti potřebí, náramná rozšířenost, jichž k wypořádání wíce by času, než ho na swětě míti můžeme, potřebí bylo.

Třetí nedostatek příčin a příležitostí dobrých, aneb jsauli kdy, rychlé jich míjení. Nebo nejlepší jest příležitost w mladosti, an wěk ten obyčejně w hříčkách stráwíme; jiná příležitost dáli se kdy, než zwíme, usmekne se zase.

---

[1]) grifowé. [2]) NB. Tato hlawa ještě potřebuje wyswětlení, na čem praxis et eloquium záléží, z latinské didaktiky poslednější kapitole XV. *Poz. Skladatele.* [3]) aphorism.

Čtwrtá zatemnělost wtipu a saudu našeho, že nesnadně k jádrům wěcí pronikati můžeme.

Pátá, chtělliby kdo dlauhým wyšetřowáním, jak toto neb onono jest, porozumíwati, to že pracné jest, a k tomu nejisté. Nebo přehlídneli se co jednau třeba (což jak snadně se státi můž), wšecko skaumání [1]) w nejistotu přichází aniž se kdy ubezpečiti lze.

Toto wše poněwadž wšelijak prawé jest, mysliti potřebí, zda by jak napraweno býti mohlo. Napraweno pak býti nemůže, leč

1. Žiwota prodlužowáním;
2. Umění ukracowáním;
3. Příležitosti uchwacowáním;
4. Wtipu k snadnému chápání odwíráním;
5. Místo nejistého wyšetrowání jistého základu, kterýž by chybiti nemohl, užíwáním.

A o tomť již mluwiti a toho wyhledáwati budeme tímto pořádkem:

I. Jak dělati, aby nám žiwot nebyl krátký?
II. Jak dělati, aby učení na jisto bylo?
III. Jak dělati, aby snadné bylo?
IV. Jak dělati, aby mocné bylo?
V. Jak dělati, aby krátké a hbité bylo, abychom ho mnoho wypořádati mohli?

Co se žiwota lidského tkne, nejen tuto Hippokrates na krátkost jeho naříká, ale to i sám Aristoteles činil, wytýkaje přirození, že jelenůum, hawranům, a jiným zwířatům tak dlauhých wěků propujčilo, [2]) člowěka pak, k welikým wěcem narozeného že tak úzkými žiwota mezemi obmezilo. Ale maudře odpowídá Seneca: [3]) Není nám krátký žiwot dán, než my jej krátký děláme, protože jej nepotřebnými

---

[1]) observací. [2]) naturae exprobrans, quod cervis, corvis et aliis animalibus tanta vivendi spatia concedat. [3]) Non brevem vitam accipimus, sed facimus, nec inopes ejus, sed prodigi sumus; vita, si scias uti, longa est. Item: Satis longa vita et in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocetur. De brevit. V. c. 1. etc.

wěcmi mrháme; sic kdybychom užíwali žiwota uměli, štědře se ho nám, i k nejwětších wěcí wykonání, dáwá.

Naše tedy jest wina, jestliže se nám k wykonání welikých wěcí (to jest: k wyučení se wšemu tomu, což že člowěku náleží, w hlawě 10. ukázáno) žiwota nedostáwá, protože jej sobě mrháme sami: a to spůsobem dwojím, jedno mořením w sobě žiwota, aby nám dříwe času zhasl; druhé mařením toho ostatku we wěcech neužitečných.

Píše zajisté Hippolitus Guarinorius, a dowodí, že každý člowěk zdrawý se na swět narodě, tak mnoho kořenů žiwota w sobě má, aby kdo nejautlejšího jest přirození, 60, kdo nejsilnějšího, 120 let žiw býti mohl. Mřeli kdo před tím časem (jakož arci mře wětší díl lidí w dětinstwí, pacholetstwí, mládenectwí, mužstwí), že to nejde přirozením než nešetrností lidskau, pokažením totiž a porušením w sobě nástrojů žiwota, z čehož násilná smrt následuje.

Že by pak i to málo (třeba 20, 30, 40 let), kdyby se dobře wynakládalo, k welikým wěcem stačowalo, na důwod jsau někteří w pokolení lidském, kteříž w nemnohém wěku welikých wěcí dowodili. Alexander Weliký we třidcátém třetím létě wěku swého umřel; a wšak čeho w těch krátkých létech nedowedl? Wálky mnohé wykonal, wítězstwí weliká obdržel, wšeho téměř swěta pánem učiněn, jména sobě nesmrtelného dobyl, jakž by snad jiný tisíc let žiw jsa nedowedl. Joh. Picus Mirandulanus téhož wěku ani nedošel; došel wšak we filosofii i theologii tak welikého umění, že zázrakem učiněn swému wěku i následujícím. Sám pán a wykupitel náš na swět poslán byw, ne wíce než 34 let w smrtelném těle zůstal, a weliké dílo wykaupení šťastně wykonal, zdali ne na příklad nám (poněwadž wšecko, co při něm bylo, tajemstwí bylo), že jaký se koli komu wěk dostane, k wyřízení toho, což k wěčnosti stačuje, dosti jest?

A protož na toto dwé mysliti jest, máli se w žiwotě mnoho sprawiti:

1. Aby tělo před nemocmi a smrtí hájeno bylo.
2. Aby mysl rozumně w práce byla zawozowána.

Tělo pilně šetřiti, před nemocmi a úrazy hájiti powinni jsme proto: předně, že jest příbytek a stánek duše, a to jediný, kterýž rozbořili se, ona jiného nemajíc hned se

z swěta wen stěhowati musí; pakli se pomalu trhá, láme, boří, aneb třeba zamoká, hnije, nepohodlné w něm bydlení má. Abychom tedy na palácu swěta, kamž milostí boží uwedeni jsme, co nejdéle a nejpohodlněji pobyti mohli, stánek ten swůj pilně opatrowati musíme. Druhé i proto, že tělo nejen stánkem, ale i nástrojem jest duše rozumné. Duše zajisté, w těle jsauc, bez těla nic nemůž: ani slyšeti ani widěti, ani mluwiti, ani z místa na místo přecházeti a t. d. nébrž ani přemyšlowati; netoliko proto, že mysl wšecku látku [1]) od smyslů bere (mysliti zajisté žádný nemůž, leč o tom, co někdy widěl, slyšel a t. d.); ale také, že též látky [2]) kde chowati nemá, než w mozku, ani se s ní jak jinak obírati, kromě podobizny wěcí w mozku jako w zrcadle spatřujíc a t. d. Protož porušíli se mozek jakýmkoli spůsobem, rozum se hned také ruší, aneb mate, aneb zastěnuje; rušíli se jiní w těle audowé a bolest působí, mysl hned také překážku má. Načež hleděl, kdo onen weršíček složil: [3])

Zdrawá mysl w zdrawém těle
Nejlepší klenot, wěř cele.

Zachowáwá se pak tělo naše w žiwotu a zdrawí dobrau dietau, jenž jest míra jistá wšeho toho, což tělu ku pohodlí jeho přináleží. O čemž lékaři [4]) obšírně píší. Tuto nawrhnu toliko něco, a to z základu přirození, příkladem stromu. Strom, máli w žiwosti, čerstwosti swé zachowán býti na dlauhé časy, musí 1. wláhu míti stále; 2. prowíwání časté; 3. odpočinutí tytýž. Wláhu míti musí; nebo kdyby neměl, uswadl by; a wšak ne na zbyt, nebo přílišná mokrost kořen hnojí a zkázu přiwodí. Tak i tělu potřebí pokrmu a nápoje; bez toho ono státi nemůž, protože hladem a žížní žiwot wadne, schne, mře; wšak tak, aby nebylo přecpáwání a přelíwání, než jen ku potřebě; čím mírněji a skrowněji bude, tím jistší a lepší zažíwání. Čehož kdož wůbec nešetří, kazí w sobě žiwot a zdrawí, a umoří se dříwe času. Kdyby wšecky lidi, co jich před časem ze swěta schází, přehlídl; jeden w tisíci sotwa se najde, kterýž od hladu umřel, wšichni téměř od přeplňowání. Nebo smrt jest od nemoci, nemoc od zlých wlhkostí, wlhkosti zlé od nezažíwání, nezažíwání

[1]) materii. [2]) materie. [3]) Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano. [4]) medici.

od zbytečnosti, že se tak mnoho do žaludku cpá a leje, že přewařowati stačiti nemůž. Obzwláštně pak studentům, kteříž se newypracují, střídmosti potřebí, chtějíli zdráwi býti. A wšak nejen skrowná, ale i prostá potrawa býti má, protože přirození na malíčku přestáwá, podlé pak přirození žiwu býti nejlépe jest. Stromu, nechť jest jakkoli wzácný, nezaléwá zahradník wínem neb mlékem, než čím bůh nařídil, wodau. Šetřiti tedy i rodičowé mají, aby dítek mlsům neučili a zdrawí jim nekazili. Není zajisté nadarmo zapsáno, že Daniel s towaryši swými, mládenečkowé spanilí z králowské krwe, bywše oddáni k učení, při wodě a waření prostém zdrawější, tlustší, a (což wíce jest) rozumnější byli, nežli wšickni, kteříž z králowského stolu opatření swé měli. (Dan. 1.) Ale o tom částečněji na swých místech.

Prowíwání také musí míti strom a občerstwowání wětrem, deštěm, mrazem, sic bez toho mdlí a chřadne; nébrž postawilliby strůmek a bylinu někam, kdeby ho wítr docházeti nemohl, neb w teple ustawičném, zatchne se a uwadne. Týmž spůsobem lidskému tělu občerstwowání potřebí, a to procházením, probíháním, pracemi, hrami a jakýmkoli těla pohybowáním a cwičením.

Naposledy odpočinutí stromu potřebí, aby ne wždycky zewnitř kwetl, rostl, owoce nesl, než také někdy zewnitř odpočina, sám w sobě zažíwal a se sílil. Protož nařídil bůh, aby za každým létem následowala zima, w kteréž by dříwí, byliny i země sama odpočíwala; tolikéž lidem poručil, aby každého sedmého léta zemi (t. winicím, rolím, zahradám) odpočinutí přáli. (Mojž. 25.) Tak podobně lidem dal noc k odpočíwání po prácech; a wšak i mimo čas odpočíwání nočního obmýšleti se má a musí, aby tělo, jako i mysl, při prácech swých taktéž odpočinutí a wydchnutí mělo; což se děje zábywkami nějakými. Nebo poněwadž mysl lidská i tehdáž, když se jí od prací popustí, zaháleti nemůž, musí přece něco býti, by zanešena byla, aby se čas nemařil, a mysl spolu s tělem občerstwení měla; a to již něco weselého býti musí, jakož rozpráwky žertowé, hry, hudba [1]), malowání, a cokoli smyslům těla libé a pohodlné jest, wšak bez hříchu.

[1]) muzyka.

Toho trého kdo šetří, jí a pije středmě, tělo pracemi cwičí pilně, pohodlí a občerstwení jemu dodáwá rozšafně, jak přirození káže, není možné, aby žiw, zdráw, čerstew nebyl na dlauhé časy, samu příhodu a moc boží wyjmínic. Protož naučiti se tomu, jak w míru jísti i nejísti, spáti i bdíti, pracowati i odpočíwati, welikau jest pomocí dlauhého žiwota a zdrawí, i bez léků.

Následuje o šetrném času žiwota užíwání. Málo se cosi zdá třidceti let; wyřkne se to pojednau, a wšak mnoho jest w nich dnů, owšem hodin; i pomalíčku jda, může se w tom času daleko přijíti. Stromu jak zrostem přibýwá, díwaje se naň, neuhlédáš, protože pomalíčku a nepatrně roste; a wšak (když jen roste) každý měsíc ho něco přibude, owšem každý rok, že we třidcíti létech weliký bude. Týmž spůsobem jde zrůst těla našeho; newidíme, když roste, widíme, když zroste. A nejináč jest i s pracemi mysli; málo k málu přidáwaje, toliko přidáwaje, nashromáždí se jistě w krátkém čase wíc, nežby wěřiti mohl. Nebo když na stromě každý rok z každého pupence jedna toliko ratolístka aneb prautek wyroste, dřìw třidcíti let bude míti na sta, ba na tisíce wětších a menších ratolestí, listů pak, kwětu, owoce bez počtu. A neměl by člowěk we dwadcíti aneb třidcíti létech také wyrůsti? Porozwržme sobě to malíčko.

Den má 24 hodin; ty pro potřebu žiwota a zdrawí na tré rozděle, budeš míti osm hodin k spaní, osm k jídlu, procházkám, rozpráwkám, hrám a radostem[1]) jakýmkoli, osm zůstane ku práci, kterauž bez nesnadnosti a teskností konati můžeš, každau hodinu platného něco sprawě. Počítej pak do téhodne šest dnů (sedmého celého k odpočinutí zanechaje), bude w témdni ku práci hodin 48; w roce pak budeš jich míti dwa tisíce, pět set a sedmdesáte šest. Co pak w desíti, dwadcíti, třidcíti létech? Kam to hle wyjde, když se pomalíčku jen předce wždycky kráčí? Protož práw jest Seneca, že žiwot tomu, kdo ho užíwati umí, dlauhý jest, a k jakýmkoli welikým wěcem stačuje. Na tom jen záležeti již bude, uměti žiwota užíwati, a to, což se w něm sprawiti má, uměti pořádati. O čemž následuje

---

[1]) rekracím.

HLAWA XVI.

Jak dělati, aby učení na jisto bylo?

Pěkné jest pána našeho promluwení u sw. Marka: Tak jest králowstwí boží, jako kdyby člowěk uwrhl síme w zemi, a spal by, a wstáwal by we dne i w noci, a semeno by wzešlo a wzrostlo, jak, on newí. Nebo sama od sebe země plodí, nejprw bylinu, potom klas, potom plné obilí w klasu, a když zezrá úroda, přičiní srp. (Mark. 4. 26. a t. d.) Čímž ukazuje, že bůh jest, kterýž dělá wšecko we wšech, člowěk aby jen síme poučení dobrých w srdce swé přijímal, že se ujímati bude, a poroste wšecko samo, tak že nezwí, jak wzroste. Protož i při cwičení mládeže na tom toliko záleží, abychom my seménka poučowání dobrých dobře rozsíwati, a strůmky boží štěpowati uměli; zrůst a požehnání od boha bude. K rozsíwání pak a štěpowání umění že potřeba, skutek sám swědčí. Nebo když neumělý štěpař zahrádku wysazuje, wětší díl štěpů mu poschne, a co se ujme, zdařením wíce nežli uměním jeho býwá; ale rozumný a zkušený štěpuje na jisto, wěda kdy, kde, jak, proč dělati neb nedělati má, aby mu chybiti nic nemohlo. Ač chybiti sic i jemu můž, a chybuje, protože aby se někde něco nepřehlídlo, neb nedohlídlo, aneb sic příhoda nepřišla, bez toho těžce býti můž. Ale nyní se o nedopatření neb příhodě nemluwí, než o umění, jak ono jíti má, aby jisté bylo. Poněwadž tedy w školách na wětším díle wšecko se posawad na zdař dělalo, a žádný říci nemohl: Já toho mládenečka w tom a tom čase tam a tam přiwedu, tak a tak wycwičeného postawím a t. d., pohleďme, jakby umění to duchowního štěpařstwí na jistý nějaký základ postaweno býti mohlo, aby nechybowalo. Ten pak základ jiný býti nemůž, než přirozený, aneb od přirození wypůjčený (jakž w hlawě 14. ukázáno), což prohlédneme, a sobě to příkladem předně ptáka, mladé wysedajícího, potom umělého a šlépějemi přírody [1]) kráčejícího stawitele, malíře a štěpaře wyswětlíme, a hned při každém místě [2]) nespráwy školské podotknauc, prawidla [3]) nápravy odtud wywedeme.

Základ [4]) I. Přirození pilně šetří času každé wěci pří-

[1]) naturae. [2]) puncto [3]) regule. [4]) Fundamentum.

slušného. Ku příkladu: pták mladiti se hledí né w zimě (wystydlo by mu hnízdo, a mladá zmrzla), ani w letě (horkem tu prahne a umdléwá wšecko), ani na podzim (moc a žiwot wšech wěcí tu s sluncem jde dolů, a než by je odchowal, přišla by zima); než z jara, když žiwot wšech wěcí okříwati počíná. A to opět po stupních. Nejprw za chladna ještě w žiwotě počíná (protože mu to tam nastydnauti nemůž); když se trošku oteplí, sází wejce do hnízda; opět když tepleji, wyseduje, aby žiwý twor pomalíčku swětlu a teplu zwykal, až i zwykne.

Tak stawitel, šlepejemi přirození kráčeje, znáti musí, kdy dříwí káceti, kdy cihly páliti, kdy grunty klásti, kdy stěny hnáti, kdy mazati co, aby wše w čas bylo.

Tak owšem zahradník ne ledakdys a ledajaks dělá, ale jistým časem a pořádkem wšecko. Neštěpuje w zimě, protože tu wláha u kořenu sedíc, wzhůru k zawlažowání raubu nepůjde; ani w letě, protože tu wláha do ratolestí již wstaupila, w kořenu jí málo; ani na podzím, protože tu wláha dolů do kořenu wstupuje; ale z jara, když wláha z kořene se rozcházeti a wzhůru hnáti začíná. Tolikéž i potom, cokoli při štěpu konáno býti má, toho se čas jistý znáti musí, kdy oklešťowati, kdy hnojiti a t. d., proto že i sám strom swé časy má, pupenců hnání, rozkwetání, zelenáni se, owoce a t. d.

Proti tomuto základu dwojnásobně se hřešilo w školách:
1. Nebraním začátku cwičení, když čas prawý: někteří brzo příliš, jiní pozdě příliš k studiím přistupowali.
2. Nerozměřowáním potom studií takowým, aby wše jedno za druhým přirozeně, jako po stupních šlo.

Neb dokud dítě nemluwnětem jest, cwičiti ho nelze, protože kořen rozumnosti hluboko ještě wězí. W starosti jest pozdě, protože rozumu a paměti zase již ucházi a ubýwá. U prostřed wěku nesnadno, protože se moc rozumnosti po leda wěcech rozprchla, sbírati ji těžko. Šetřiti se tudy má wěku mladého, když wláha žiwota a rozumu wzhůru jde: tehdáž se wšecko ujme, wšecko ukoření. Z toho jde, že

I. Cwičení školské w jaře žiwota začínati se má, to jest w dětinském wěku, protože dětinstwí jara, mládenectwí leta, mužstwí podzimku, starost a sešlost zimy podobnost má.

II. Ranní hodiny k studiím nejspůsobnější jsau, protože opět ráno jara, poledne leta, wečer podzimku, noc zimy podobnost nese.

III. Wšecko učení má podlé pochopitelnosti wěku rozměřeno býti; k čemu kdy wtip spůsobný jest, tehdáž aby w to zawozowán byl.

Základ II. Přirození sobě hotowí látku,[1]) dříw nežli podobití[2]) začíná. Ku příkladu: pták, když sobě podobný létawý twor wywésti má, nejprw sobě z krůpěje krwe swé w žiwotě swém položí zárod, aneb kolikkoli jich; potom se stará o hnízdo, kamž by je schránil. To sobě zhotowě, a wejce snesa, teprw se na ně usadí, a pořád již zahříwá a podobí.[3])

Tak maudrý stawitel, nežli stawěti začne, nejprw dříwí, kamení, cihly, wápno a jiné potřeby shledáwá a swáží, aby nedostatkem potom práce psowána neb meškána nebyla.

Podobně malíř, obraz[4]) dělati maje, plátno sobě přichystá, na rámec rozepne, základ[5]) položí, barwy sobě rozdělá, štětce[6]) zhotowí a t. d., a teprw pak maluje.

Tak zahradník, nežli začne štěpowati, musí zahradu, pláně, rauby a nádobí wšelijaké míti; a ne aby teprw dělati začna odbíhal, a toto onono shledáwal.

Proti tomuto základu[7]) hřeší se w školách:

1. Že potřeb wšelijakých, tabulí, knih a t. d. zhotowených míti nehledí, nébrž teprw, když čeho třeba, shledáwají, diktují, wypisují a t. d. Což, když učitel[8]) neumělý aneb nedbalý jest, přebídně[9]) se děje; jakoby lékař pokaždé, když lékařstwí dáti má, teprw po horách, lesích, polích běhati a shledáwati chtěl, maje pohotowě již wšecku apatéku míti.

2. Že i w těch knihách, kteréž mají, nešetří tohoto přirozeného pořádku, aby látka[10]) šla napřed, a za ní doba;[11]) wšudy téměř naopak se děje; ješto jakť se spořádati mů, když není co? Ku příkladu: řeči učí bez wěcí, a dříwe než wěcem, to jest: nejprw do mluwnice[12]) a slowníka[13]) zawodí, a teprw kdysi po létech do siloskumu,[14]) mathematiky.

[1]) materii. [2]) formowati. [3]) formuje. [4]) kontrfekt. [5]) fundamentum. [6]) penzlíky. [7]) fundamentu. [8]) preceptor. [9]) mizerně. [10]) materia. [11]) forma. [12]) grammatiky. [13]) lexiku. [14]) fyziky.

a t. d., ješto wěci jsau podstata, slowa případek jejich; wěci jsau tělo, slowa oděw toho těla. Protož napřed wěci uwozowány býti mají w rozum, a potom přiodíwány řečí. W jazycích také ne od slowníkůw [1]) aneb spisowatelůw [2]) začínají, než od grammatiky, ješto slowníky [3]) a spisowatelé látku [4]) dáwají, to jest slowa, jimž grammatika toliko dobu [5]) přidáwá, to jest: pořádání a wázání jich. Naposledy při naukách [6]) napřed učí umění, wědy a maudrost [7]) za nimi, ješto tyto o wěcech [8]), onyno o spůsobu wěcí jednají. [9])

Z toho jde, že majíli školy důkladně [10]) napraweny býti, musejí

I. Knihy a wšecko zhotowené míti dostatečně.

II. Wěcem učiti předně, a za tím řeči.

III. Žádnému jazyku neučiti z mluwnice [11]), než z písem spisowatelůw [12]) hodných.

IV. Wěcným naukám spíše nežli strojným (saustawně) učiti. [13])

Základ III. Přirození bere k wěci swé látku [14]) spůsobnau, aneb ji sobě, aby spůsobná byla, strojí. Ku příkladu: pták ne na ledaco w hnízdě sedne, než na to, z čeho pták býti můž, t. na wejce, k nimž přimísíli se kamének, neb něco, wyhodí to. Potom pak na wejcích sedě, sedí pořád, a je dotud zahříwá, až se i upodobí. [15])

Tak stawitel dříwí dobré wybera, ještě je wysuší, oleše, na fošny pořeže; též místo [16]) přihotowí, wyčistí, grunty nowé založí, aneb staré, aby se hodily, stwrdí.

Tak malíř hledí míti dobré plátno, dobrý základ [17]), dobré barwy a t. d.; pakli nejsau, naprawí je sobě jak můž, a nechá nejprw dobře uschnauti; potom pak ještě utře, uhladí, a wšelijak spůsobné sobě učiní.

Tak zahradník 1) hledí pláň dobrau stromu owocného a dobře wkořenělau wzíti; 2) musili ji z lesa do zahrady přenésti, udělá to, a wykopaje přesadí ji i s kořeny; 3) neštěpuje wšak, chceli na jisto, leč až widí, že se wkořenila;

---

[1]) lexikû. [2]) autorû. [3]) lexika. [4]) autores materii. [5]) formu. [6]) in disciplinis. [7]) artes, scientias et prudentias. [8]) res. [9]) modum rerum tradunt. [10]) z gruntu. [11]) z gramatyky. [12]) z textu autorû. [13]) Reales disciplinas ante organicas. [14]) materii. [15]) sformují. [16]) plac. [17]) fundament.

4) tutauž pláň, nežli do ní raub wsadí, oklestí, a ratolestí wšech obnaží, nébrž zetne, a neb pilkau zřeže wšecko pryč až do kořene blízko. Pročpak to? Protože kdyby ratolestí nechal, onyby wšecku wláhu do sebe pily; a raub, málo jí dostáwaje, uwadnauti by a uschnauti musel. Aby tedy on žiwost měl, jiné plané ratolesti ustaupiti musejí.

Hřešeno proti tomu w školách, ne tak sic hlaupých a tupých připauštěním, poněwadž dle základu [1]) našeho wšecka mládež připauštěna býti má, jako wíce

1. Nepřesazowáním jich do štěpnice, to jest neoddáním jich k učení, aby kdo začne, držán w tom byl až do konce.

2. Že rauby umění, mrawů, pobožnosti štěpowati se pokaušeli dříwe, než sama pláň wkořeněna byla, to jest, dříwe než mysl k chtiwému učení nastrojena a zažžeta.

Při některých sic přirozeních jest jakási žiwost a k učení chuť, a toť jsau sazenice samy z sebe hodné; ale při jiných kořenů těch není; pomáhati se jim teprw musí, aby umění oprawdowě zamilowali, a wláhau maudrosti zapájeti se žádali. Což jak se státi má, níže nawrženo bude.

3. Že před štěpowáním mládeže neoklešťowali, to jest mysli od postranných zaneprázdnění, slušným w kázeň, bázeň a řád jich pojímáním, neodwozowali. Protož napotom

I. Kdo se škole oddá, ať se přitom stále drží, dokudž neprojde, co projíti má.

II. Kterémukoli umění se přistupuje, mysl žáků [2]) nastrojena buď, aby s žádostí přistupowali; o čemž plněji hlawa následující w základě II.

III. Překážky žákům [3]) ať se wšecky odejmau, o čemž plněji w hlawě následující w základě II.

Základ IV. Přirození jednoho času jednu toliko wěc dělá nejpředněji. Ku příkladu: pták nenese wšech wajec pojednau, ale po jednom, jak jich mnoho. A když na nich sedí, ač na wšech spolu sedí, wšak nejprw zahříwá toliko, potom obrací, potom prokluwáwati pomahá, potom mladé krmí, pak létat učí a t. d., wše časy swými.

Podobně stawitel, když jeden dům začne, na té práci

[1]) fundamentu. [2]) discipulů. [3]) discipulům.

trwá, až dodělá, a když zakládá grunt, nedělá střechy, ani když stěny pořádá, střechau se zanáší.

Tak malíř nedělá deset neb dwadcet obrazů [1]) spolu, ale jeden; byť pak i mezitím někdy druhému neb třetímu základ [2]) strojil, neb jiného něco, wždy přece jedna sama práce přední a hlawní jest.

Podobně zahradník nesází raubů do několika plání spolu; ani, sázíli do jedné dwa (jestliže je snésti a užiwiti může), spolu, ale wše jedno po druhém, aby se nemátlo.

Neřád tedy byl w školách, že při mládeži několiko wěcí spolu začínáno, k několikerému spolu hnáni byli. Nebo kdo newí, že w třídách [3]) každé téměř hodiny, celého dne, jiné učení [4]) bylo? Ješto neníližto matení? Který šwec tak dělá, aby pět neb šest bot spolu šíti se pokaušel; a na každé kausek udělaje odložil, a jinau chytil; a tu opět odlože, jinau, a tak pořád chytal a pauštěl, až do wypořádání? Který pekař tak dělá, aby jednak jednu, jednak druhau žemli do peci sázel, a zase wynímal? tak aby každá několikrát tam a wen musela? Smáli bychom se, kdybychom to widěli: proč pak sami w školách tak směšně děláme? Proč se od nich spůsobům [5]) neučíme? Šwec jistě, dokud jedné boty neušije, druhé nezačíná. Pekař, dokud se mu jedno neupeče, druhého nesází. Tak tedy nechť jest i w škole. Dokud se neupeče mluwnice [6]), nech počká rozumowání [7]); dokud se newkoření latina, nech počká řečtina a. t. d. Sic bude jedno druhému překážeti, protože mysl wíce wěcmi zaměstknaná roztržitá býwá [8]). Znal to wtipný muž Jos. Scaliger, protož nikdy nepracowal než w jedné wěci jeden čas; a to myslí celau, až ji dokonal. Ku příkladu, když se řecky učil, odložil wšech jiných knih na stranu, toliko řecké spisy čítal [9]), až se wšech zmocnil; tak potom židowsky, chaldejsky, a jiné jazyky; tak umění jedno za druhým, pokaždé samo [10]). Tak sobě wšecko, co lidé w uměních swých mají, sám wypořádal, wšecko s důkladem [11]) uměl, a zázrakem učených učiněn; a

---

[1]) kontrfektů. [2]) fundament. [3]) klasích. [4]) jiná lekcí. [5]) gřifům. [6]) grammatyka. [7]) dialektika. [8]) pluribus intentus minor est ad singula sensus. [9]) authory evolwowal. [10]) Artes jednu za druhau, pokaždé samu. [11]) z fundamentu.

kdokoli ho w tom následowati hledal, ne nadarmo hledal. A tak tedy

W jeden čas w jedné wěci toliko ať pracuje žák [1]).

Základ V. Přirození začíná působení swé od wnitřka. Ku příkladu: pták nepůsobí [2]) napřed pazaurů, neb peří, neb kůže; než napřed wždycky wnitřnosti se působí [3]), potom teprwa zewnitřní podoba [4]).

Tak štěpař ne ke kůře powrchu raub přištěpuje, aniž pobočně toliko nějak s ním zawrtá, než rozštípí tělo pláně až do wnitřnosti k jádru, a to učině, wpustí tam raub hned za wláhy, co nejhlauběji; obnowuje wšak jej pěkně, aby se s rozštípeným snětem čistě, plně spojil a slehl; tak se ujímá. — Malíř, poněwadž swrchek jen maluje, o wnitřnosti obrazu swého se nestará. Ale hojič ran, chceli dobře zhojiti, musí nezačínati powrchu, aby se rána toliko ostupowala, než hojiti od kosti [5]). Podobně strom sám, když se mízau země napájí, krmí a sílí, nejprw a předně napájí kořen, pak teprw snět a ratolesti, naposledy kwět a owoce. A wšady se míza rozplýwá ne po kůži neb kůže zewnitř, ale po prostřed wnitř. A protož jak štěpař nepoléwá ratolestí, než zaléwá kořen, a žiwočich potrawy ne audům zewnitřním dáwá, než žaludku, a on zažíwaje jiným rozsílá audům; tak rowně mládeže učitel, kořene umění když dobře šetří, jiné wšecko poroste jistotně. Kořen pak umění rozum jest aneb saud; snět s ratolestmi paměť jest; kwět s owocem hbité nabytého umění užíwání jazykem neb pérem.

Hřeší tedy ti učitelé [6]), kteříž žákům [7]) jen čísti, říkati a z paměti se učiti káží, bez wyswětlowání jim wěci. Nebo to dílo neužitečné jest, aneb aspoň nejisté; někdy se něco ujme, na wětším wšak díle neujme se, podeschne a spadne zas. Též [8]) chybují, kteříž sic wyswětlowati chtějí, ale přijíti [9]) w to, aby kořen rozumnosti rozštípili, a naučení mocně wsadili, neumějí. Nébrž hmoždí se s wtípem učence [10]) tak hamižně, jako když kdo místo dlátka kyjem neb palicí pláň rozštípiti chce. Protož

---

[1]) discipulus. [2]) neformuje. [3]) formují. [4]) křtalt. [5]) z gruntu. [6]) preceptoři. [7]) discipulům. [8]) Item. [9]) trefiti. [10]) discipule.

I. Wždycky napřed rozum a saud spůsobowati [1]) chtějí, a teprw zatím paměť, jazyk, ruku.

II. Wyšetřowati má učitel [2]) wšecky spůsoby [3]), jak a čím se mysl žáka [4]) snadně odmyká, a užíwati jich. O čemž w hlawě následující.

Základ IV. Přirození, cokoli působiti [5]) začíná, toho sobě weřejně nejprw celau podobu udělá, a potom teprw po částkách wyděláwá. Ku příkladu: když má z wejce pták býti, nepodobí [6]) mu přirození nejprw hlawy, neb oka, neb pazauru, neb péra a t. d., než zakulí celé wejce, roztáhne a protáhne žilky naskrz, aby se nápodobení [7]) a základ celého těla udělalo; a to již pomalíčku po wšech stranách působí [8]), až se podobnost ptáka udělá, že se widí, co hlawau, co tělem, co křídlem a t. d. býti chce; to teprw w každé částce k dokonalosti wede, až dowede, naposledy pak peřím ozdobí.

Tak stawitel nejprw sobě celého domu, z papíru neb dřewa, podobu [9]) udělá, a tu, potřebali co, oprawě, podlé toho stawí. Potom pak sám dům také tak stawí, že nejprw základ, stěny, střechu postawí; zatím wyplňuje dweřmi, okny, kamny, lawicemi a t. d., naposledy teprw ozdobuje řezbami, malowáním, čalauny a t. d.

Tak malíř obraz [10]) udělati maje, ne od ucha, oka, úst, začíná, než celý oblíčej neb celého člowěka uhlem nawrže; a widíli, že poměr [11]) auda proti audu dobře stojí, teprw toho barwau potwrdí weřejně, ještě pak po částkách žiwými barwami wyplňuje. Podobně rypák obraz udělati maje, nejprw špalek z hruba oteše, potom drobněji, aby již cosi k obrazu podobného bylo, a teprw podobí [12]) audy, naposledy maluje.

Tak zahradník, štěpowati maje strom, wezme raub, z kteréhož by se strom celý ihned založiti mohl. Nebere zajisté raubu o jednom pupenci, než celau za rok wyrostlau ratoléstku, z níž by, kolik pupenců má, tolik se ratolestí hlawních založilo a rozrostlo.

---

[1]) formowati. [2]) preceptor. [3]) fortele. [4]) discenta. [5]) formowati. [6]) neformuje. [7]) delineaci. [8]) formuje. [9]) mustr. [10]) kontrfekt. [11]) proporcí. [12]) formuje.

Z toho jde, že se zle děje, když se umění jakéhokoli po kusích jen utrhuje a učencům [1]) podáwá, aneb když učitel [2]) zaweda žáka [3]) do jednoho umění, w tom samém ho, bez jiných, dokonalého učiniti chce.

Tak zajisté nám děláwali učitelé [4]) naši, dialektiku třeba, rhetoriku, metaphysiku a t. d. hned nejprwé s wýklady [5]) a diwnými otázkami, grammatiku latinskau se wšechněmi wýmínkami [6]), řeckau pak i s nářečími [7]) do nás cpajíce, an jsme nic, co se to dělá, neweděli.

Náprawa tedy toho neřádu napotom bude takowá:

I. W mysli k cwičení oddaného dítěte má se hned z místa zakládati wšeobecné wycwičowání [8]), to jest takowé wšeho nakreslení [9]), aby následující učení [10]) nic nowého nebylo, než částečnější toliko toho, což nejprw založeno, rozwírání. Tak zajisté na stromu, by on sto let rostl, nowých ratolestí nepřibýwá; nejprw toliko narostlé se rozrostají a zahušťují.

II. Každému jazyku a umění wyučowati [11]) se má nejprw dle jednoduchých a co nejpowšechnějších základůw, a wšak celotně [12]); za tím skrze prawidla a příklady; [13]) po třetí skrze úplné slow a sad skládání s připojenými wýmínkami [14]); naposledy teprw skrze wýklady [15]), potřebali jich wšak. Nebo kdo wěci důkladně [16]) wyrozumí, wýkladůw [17]) sám nepotřebuje; a potřebujeli kdo jiný, nadělati jich dosti umí.

Základ VII. Přirození se nezamotáwá, ale po swých stupních pořád kráčí. Ku příkladu: ptáka upodobowání [18]) má swé jisté stupně, jichž ani přestawowati, ani přeskakowati nelze. W jinau se zajisté chwíli zakládají kosti, w jinau se rozdělují žíly, w jinau se zhušťuje maso, w jinau se potahuje kůže, w jinau roste péří a t. d. A starý pták, když mladého létati učí, nežene ho pojednau z hnízda, ale cwičí pomalu, nejprw nad hnízdem křídélka roztahowati, potom nad

---

[1]) discentům. [2]) preceptor. [3]) discipule. [4]) preceptoři. [5]) komentáři. [6]) anomaliemi. [7]) dialekty. [8]) universalis eruditio. [9]) delineací. [10]) studia. [11]) každá lingua et ars tradowati. [12]) per simplicissima rudimenta generalissima, totaliter tamen. [13]) per praecepta et exempla. [14]) per synthemata plena adjunctis anomaliis. [15]) per Commentarios. [16]) z prawého gruntu. [17]) commentárů. [18]) formowání.

týmž hnízdem se powzdwihowati, pak okolo hnízda se paušťeti, to z ratolesti na ratolest létati, z stromu na strom, potom teprw z hory na horu, naposledy kdekoli pod nebem wolně a bezpečně se proletowati.

Tak štěpař díla swého stupně míti musí; pláň najíti, wykopati, přesaditi, oklestiti, rozštípiti, raub wsaditi, sewříti zas, obwázati a t. d., wše jiná a jiná práce jest, ničeho se wypustiti, ničím druhého předstihati nelze. A když se to tak po stupních pilně dělá, řídko chybiti může.

Zle tedy se w školách děje, když sobě žákům [1]) celého učení nerozdělí učitelowé [2]) místně, aby se naskrz wšecko, co za čím jde a jíti má, widělo. Druhý neřád, že sobě také času nerozměří, kdy kterau wěc sprawiti chtějí a mají na konec. Protož sobě to často matau, k něčemu chwátáním a něčeho míjením. Jako když před grammatikau do básnictwí, [3]) před dialektikau do rhetoriky a t. d. wedau; někdy také před náwodem cwik žádajíce a we slohu aby se cwičili, na ně doléhajíce [4]), dříw než jim slow potřebu dodali, aneb je w sady skládati [5]) naučili. Protož náprawa bude

I. Wšech studií weřejnost na jisté třídy [6]), co z čeho, a za čím jíti má, rozděliti, tak aby nic jedno druhému nepřekáželo, nébrž cestu stlalo a swíci rozswěcowalo.

II. Rozměřiti čas co nejpilněji a nejplněji, nejen na léta a měsíce, ale i na dny a hodiny.

III. Šetřiti rozměření takowého stále, aby se ničeho nemíjelo, ale wšecko po swých stupních šlo.

Základ VIII. Přirození jak začne, tak nepřestane, až dokoná. Jako pták začna na wejci, (pudem přirozeným) [7]) seděti nepřestane, až ho wysedí. Nebo kdyby přestal, třeba na půl dne, wystydlby zárod, a zkazil se. Tolikéž, když se wylaupí, nepřestáwá ho zahříwati a pokrmu jemu dodáwati dotud, dokudž se žiwot nezsílí, péří nezroste a samo to již také dokonalým ptákem nebude.

Tak malíř obraz [8]) začna, nejsnáze jej pořád wede, aby barwa na barwu přicházejíc, lépeji se míchala [9]) a mocněji se usazowala.

[1]) discipulom. [2]) preceptoři. [3]) poesí. [4]) ante theoriam praxin exigentes, id est, styli exercitia urgentes. [5]) construowati. [6]) classes. [7]) naturae instinctu. [8]) kontrfekt. [9]) temperowala.

Týmž spůsobem stawení domu nejlépe jde pořád. Sic přestaneli se, dešť, wítr, slunce, psují začatau wěc, a ostatek potom ne tak užitečně se přilepuje, a jest wšecko kuse, nestále, nehladce.

Tak štěpař, jak ruky k štěpu přičiní, odjímati nemusí, dokudž k konci nepřiwede. Musí zajisté, jak raub wezme a pláň rozštípí, hned wsaditi za wláhy. A aby wítr k wysušowání wláhy nemohl, musí zahraditi a obecpati wšecky díry, skuliny a průduchy, dole, nahoře, i po stranách, zemí, nebo drnem, nebo mechem, a aby to neodpadlo, obwázati, i přihlídati a opatrowati dotud, dokudž se rozštípeniny wlahau samého stromu nezalejí a nescelejí, aby se pewně ujalo. Odkudž patrné, že se zle děje, když mládež jedenkrát se do školy dáwá, jednak strhuje, a k jiněmu obrací. Též,[1]) když učitel[2]) při žácích[3]) jednak toto, jednak onono začíná, a ničeho pořád čerstwě k cíli newede, až i toto, když sobě každé hodiny něco jistého newezme, cožby na konec při učedlnících sprawil, a k jejich prwnímu prospěchu přidal, aby přibytí něčeho jemu a jim patrného bylo. Dobře se zajisté říká w příslowí: že se za tepla železo kowati má, protože dášli mu wychladnauti, darmo na ně kladiwo dokládaje, hňusiti se s ním budeš; musíš znowu zahříwati, a tím hned i času ubude i železa, proto že čím častěji do ohně chodí, tím se wíce pálí. Protož

1) kdo škole oddán, stále při tom zůstáwej, dokudžby w člowěka oswíceného, mrawného, pobožného uspůsoben[4]) nebyl.

2) Škola buď w místě pokojném, od hluku a překážek wzdáleném.

3) Co se podlé rozměření dělati má, děláno buď od učících se i učitelůw jejich[5]) jadrně, žiwě, stále.

4) Wšeliké do školy nechození anebo z ní wybíhání, pod jakaukoli záminkau, nikomu nebudiž dowoleno.[6])

Základ IX. Přirození pilně odporným wěcem wyhýbá. Jako pták, na wejcích seděti začna, nedá k nim wětru stude-

[1]) Item. [2]) preceptor. [3]) discipulích. [4]) sformowán. [5]) docentů i discentů. [6]) Emansiones et evagationes (quocunque praetextu) nemini concessae sunto.

nému, owšem dešti neb krupobití, též [1]) i hady, drawé ptáky a jiné škůdce, co na něm jest, odhání; tak stawitel dříwí, cihly, wápno a t. d., pokudž možné, w suše chowá, a co wystawí, to aby zase bořeno neb wikláno bylo, nedopauští. Podobně malíř k měkkému ještě obrazu wětru, zimy prudké, ohně, prachu, ruky cizí a t. d. nedopauští. Tak štěpař, aby mu štípku nowého kozel, zajíc neb jiné zwíře buď ohlodáwati neb zlámati nemohlo, tyčkami neb košem jej ohrazuje.

Zle se tedy děje, když se mládeži hned z počátku otázky a hádky, [2]) a tak pochybowání o tom, čemu se učiti mají, přednášejí. Nebo to což jest, než strůmek w nowě wsazený a wkořenění potřebující wiklati? Prawdiwě zajisté Hugo napsal: Nikdo k důwodu prawdy newnikne, kdo s pochybowáním wyučowati se začne. [3])

Také [4]) když se jim knih ledajakýchs nespořádaných, owšem bludných, lžiwých, oplzlých, též i towaryšstwa zlého nebrání. A protož potřebí:

I. Knih žádných, kromě z nichž se učí, do rukau jim nedáwati.

II. Ty knihy tak sprawené míti, aby nic nebyly, než trubau [5]) maudrosti, ctnosti, pobožnosti.

III. Towaryšstwí postranních jim nedopauštěti.

HLAWA XVII.

Jak dělati, aby učení snadné bylo?

Znaje tak učitel [6]) práce swé pořádek, opatrowati zatím musí, aby učedlníku to, což se při něm koná, odporné a twrdé nepřicházelo, ale snadné a libé. W čemž opět od přirození příklad [7]) wzíti přičiníme se; kteréž poněwadž chowance swé, stromy, byliny, žiwočichy i naše wlastní těla, tak powlowně, lehce, libě i počíná, i rodí, i krmí, i wede, že bez wšelijaké bolesti a trápení, nébrž s libostí zwláštní zažíwají, rostau, sílí se; i námť to opatřiti jest, aby

---

[1] Item. [2]) disputací. [3]) Nunquam ad rationem veritatis intrabit, quisquis a discussione coeperit erudiri. [4]) Item. [5]) trichtýř. [6]) preceptor. [7]) mustr.

týmž spůsobem mysl mládeže štěpowána, zawlažowána, chowána a wedena byla k wolnému a weselému w uměních prospíwání. Prohlédněmež opět, jako i prwé po částkách, jak tu co přirození dělá.

Základ I. Přirození wždycky od nezačatého začíná, a pakli co začato jest, to nejprw zkazí. Ku příkladu: Když pták na wejce sedá, musí w něm nebýti zárodu žádného, než hmota [1]) prázdná, čistá, čerstwá; sic byllí již prwé zárod jaký w tom wejci, nic z něho nebude; zkaženo býti musí, a jiné hledáno.

Tak stawitel chceli postawiti dům nowý, musí míti místo [2]) k tomu prázdné, aneb starého něco zbořc, uprázdniti sobě.

Podobně malíř nejlépe na tabuli prázdné a hladké maluje. Bylali tabule prwé již pomalowána neb pokálína a poškrtána, wymazati se a wyhladiti musí, aby wěc z místa [3]) swůj wlastní začátek měla. Jakož i kdo do nádoby něco líti úmysl má; nechceli, aby se mu pokazilo, nádobu nejprw dobře wypláknauti musí.

Tak zahradník nejlépe na tom štěpuje, což stromem ještě nebylo, t. na pláni. Pakli chce na strůmku neb stromu, musí mu nejprw ratolesti wšecky odjíti, a tak jej ku přijetí nowé podoby [4]) spůsobiti.

A toť jest, proč Aristoteles odjem do počátkůw wěcí [5]) počítal, že hned nemožné jest, aby podoba [6]) nowá w látce [7]) místo našla, leč prwní ustaupí.

Z toho jde: předně, že pacholátkům nejsnáze přichází učiti se wěcem dobrým, dokud mysl ještě jiným zanešena není, t. j. hned jakž se rozum zjewowati začíná; čím se déle cwičení nezačne, tím jim tíže. Druhé, že jim ani mílo, ani prospěšno býti nemůž, když jednak jeden, jednak druhý učitel [8]) je chytá, jednak tím, jednak oným pořádkem. Třetí, že neuměle dělají, kteříž pacholata a mládenečky odrostlé k cwičení berauce, nezačínají od mrawů a ctností, aby je powahy w uzdu pojímati, a sebau wládnauti učili, než hned je do literního umění wedau; ješto koníř prwé koně udidly

---

[1]) materie. [2]) plac. [3]) z gruntu. [4]) formy. [5]) privationem inter principia rerum. [6]) forma. [7]) materii. [8]) preceptor.

sewříti a powolného sobě učiniti musí, nežli ho tak a tak působí.[1] Protož dobře Seneca: Mrawům prwé a pak maudrosti uč se, kteréž bez dobrých mrawů daremně by se wyučowal.[2] A Cicero: Mudrctwí mrawné připrawuje duši k přijetí semena[3] a t. d. A tak tedy

I. učení nejlépe časně začíti, dokud mysl jako tabulka prázdná, ke wšemu spůsobena.

II. Nejlépe jest, aby učedlník w jednom umění jednoho toliko učitele užíwal w jeden čas.

III. Cwičení se nejlépe od naprawowání[4] mrawů a powah začíná.

Základ II. Přirození wždycky látku[5] tak nastrojuje, aby podobiti[6] se dáti chtiwá byla. Ku příkladu: ptáček, když w wejci žiw býti začne, zsílí se, pomahá sobě z něho sám, klube, láme, drápe, tiskne se. Wytlače se na prostranno, rád jest, když ho matka, sedíc na něm, zahříwá; rád, když krmí, sám ústka otwíraje, a chtiwě, co se mu do nich pustí; požíraje; rád, když ho na wyhlídnutí neb prolítnutí pustí, rád, když ho létati učí, létati ohleduje; rád potom lítá, slowem[6] rád a s chtiwostí k tomu, co jemu náleží, pospíchá. Tak zahradník opatrowati musí, aby štěp opatrně štípán jsa, a wláhy i tepla dosti maje, rád spanile rostl a t. d.

Zle tedy činí, kteří učedlníky bez chuti přece bezděk nutí, a do nich mimo wůli jejich cpají; ješto jaký užitek? Nepřijímálit žaludek s chutí pokrmu, a cpá se přece, nic odtud pojíti nemůže, než nechutenstwí a wýwratek, aneb nezažitost a neduh. Naproti tomu, když lační žaludek, bere chtiwě, co mu koli dáš, a zažíwá dobře, a obrací w krew a mízu žiwota. Protož dobře Isokrates:[7] Budešli se rád učiti, mnoho se naučíš. A protož

1. chuť k učení má w mládeži wšelijakým spůsobem rozněcowána býti: protože

Kdo co dělá s chutí míle,
Práce jest mu kratochwíle.

---

[1]) Formuje. [2]) Mores primum, mox sapientiam disce, quae sine moribus maledisciłur. [3]) Philosophia moralis praeparat animos ad satus accipiendos a t. d. [4]) formowání. [5]) materii. [6]) formowati. [7]) summau. [8]) αν ἦσ φιλομαθης, ἔση πολυμαθης.

2. Spůsob předkládání jim wšeho takowý býti musí, aby jim wšecko učení nepřicházelo jinak, než jako hra a kratochwíl.

Nerozwážliwě powěděl Demokritus, že kořen (počátek) učení hořký, owoce ale že sladké. [1]) Málit býti owoce sladké, kořen hořký býti nemusí. Ale bezpochyby, žeť to podlé zwyklého spůsobu mluwí, když učitelowé [2]) jinak přednášeti neumějí než w pohádkách, ani jinak wábiti, než ferulí pěstí, metlau. Komužby to nezhořklo? Ale mohau se najíti s pomocí boží takowé cesty, aby mládeži nic hořčeji nepřicházelo učiti se, nežli perník a cukr jísti, neb ořechy lauskati, neb jahody sbírati, neb w ráže, koně, panny hráti, neb po trhu [3]) choditi, lelky sbírati, neb rozpráwek nějakých libých poslauchati, protože wšelijaká umění rowně nejsau než wnady wtipu lidského, lahůdky a rozkoše přelibé, když se jen we spůsobě [4]) cukru, hry, diwadla, rozpráwek přednášejí, to jest tak, jakž wěk ten chápati můž; i cukru se tak neopatrně dáwati můž, že se dítěti zoškliwí, aneb se na něm nemoci dojí; i hra mu přesednauti můž, kdyby ho k ní ne w čas a nemírně doháněl. Slowem [5]) každá dobrá wěc máli dobrau, chutnau, zdrawau zůstati, dobrému chce užíwání.

Zaněcuje se pak w mládeži chuť k učení od rodičů, od učitelů [6]), od školy, od wěcí samých, od spůsobu učení, [7]) a od wrchnosti.

Rodičowé mají před dětmi učení a učené lidi wychwalowati, diwiti se, a jak to pěkné wěci jsau, wyprawowati; též [8]) slibowati dětem, budauli se pilně učiti, pěkné knížky, šaty a t. d. obzwláštně pak učitele [9]) toho, kterémuž dítě oddati strojí neb oddali, wychwalowati, jak to znamenitý, učený, wlídný, otcowský muž. (Nebo láska a podiwení prudké jsau city ke wštípení horliwého následowání). [10]) Mohau mu i po dítěti někdy něco na schwál wzkázati neb poslati; tak se stane, že se ani cwičení, ani cwičitele děsiti nebudau.

Učitelowé [11]) pak, budauli k mládeži wlídní, ochotní, otcowští, žádným spůsobem jich od sebe, slowem, ani přísným

---

[1]) studiorum radices amarae, ale fructus dulcis. [2]) preceptoři. [3]) jarmarku. [4]) formě. [5]) Summau. [6]) preceptorů. [7]) metodu. [8]) Item. [9]) preceptora. [10]) Nam amor et admiratio vehementes sunt affectus ad imprimendum imitandi studium. [11]) preceptoři.

wzezřením neodháněijící, ale raději wšelijakau přiwětiwostí k sobě wábící, laskawě s nimi někdy promlauwající, slibující též neb dáwající někdy žemličku, ořech, jablko, knížku a t. d. i také, [1] jestliže někdy pochwálí, pohladí, políbí, popěstují, rodičům po nich něco wzkáží, někdy k sobě wezmau, nějaké malowání, kauli zemskau, [2] nástroj [3] jiný a t. d. ukáží, a tak slowem [4] k žákům [5] swým, jejich wěku, wtipu, powahám šikowati [6] se budau, získají je sobě snadně; tím se zajisté mládeži srdce ukrádá, aby třeba raději u učitelůw [7] někdy, než doma seděli.

Škola sama má býti místo weselé, plné pastwy očím, wnitř i zewnitř. Wnitř má býti pokoj swětlý, čistotný, ozdobený malowáním po wšech stranách, buď že obrazy [8] jsau lidí zwláštních, neb tabule zemí, krajin, měst neb příběhůw [9] nějakých památky, neb wykládání [10] nějaká. Zewnitř, aby bylo i místko [11] pěkné k hraní, poněwadž se toho zwláště mladšímu wěku tytýž dopauštěti má, i zahrada nějaká, do níž časem uwozowáni, a jim stromowí, byliny, kwítí, ukazowány býti mohau. Tak dějeli se, roste jim mysl, aby do školy jako na trh [12], kdež wždycky něco nowého uhlédati a uslyšeti daufají, [13] rádi chodili.

Wěci samy jímají mysl mládeže, když jsau swětlé a pěkné, owšem pak libé; jakéž se wždycky k wážným wěcem přiměšowati [14] mají každý den.

Spůsob [15] wšeho musí býti předně přirozený. Nebo cokoli přirozeného, [16] to rádo jde. Wody, aby dolů tekla, prositi netřeba; udělá to sama ráda, jen jí posluž a odhraď. Ptáka wypusť z klece, nebude ho pobízeti třeba, aby letěl. Oku krásného něco ukaž, anebo uchu libé nějaké zpěwy [17] a kusy hudebné [18] podej, netřeba jich bude nutiti k hledění a poslauchání, spíše někdy zdržowati. Na čem pak přirozený spůsob učení [19] záleží, i w předcházející hlawě již nawrženo, i w následujících prawidlech [20] hlawy této se oznámí. Druhé, aby spůsob ten [21] libý byl, má někdy cukrowau opatrností

[1]) Item. [2]) sphaeram, [3]) instrument. [4]) summau. [5]) discipulům. [6]) formowati. [7]) preceptorů. [8]) kontrfektowé. [9]) historií. [10]) emblemata. [11]) plácek. [12]) jarmark. [13]) traufají. [14]) serioribus studiis proměšowati. [15]) method. [16]) naturale. [17]) melodie [18])symphonie. [19]) method. [20]) regulích. [21]) metod.

oslazen býti, totiž, aby wěci potřebné pod spůsobem rozmlauwání, pohádek, podobenství, až i hádání a zápasení společného přednášiny byly. O čemž o wšem na swých místech plněji.

Wrchní správcowé školy také napomáhati mohau k rozněcowání chuti, přítomností někdy při zwlášťnějších případnostech [1]), a owšem při zkauškách [2]), a to pilnějších schwalowáním, i dárků nějakých rozdělowáním, wšak bez přijímání osob.

Základ III. Přirození sobě maličký a prostičký, weřejný wšak a plný začátek klade. Ku příkladu: z čeho pták býti má, to se w kuličku swine, a škořepinkau popne, že se to i w životě lehce nositi, i na tom snadně seděti můž; a wšak jest to tak spůsobené,[3]) že odtud pták wyrůsti můž, protože základ tam jeho jest. Strom, jakkoli weliký býti má, shrnuje se wšak w jediné owoce swého jádro wšechen, kteréž do země dadauc, wykleje se, a strom odtud wyroste. Tak bylina w semének jest celá, a z seménka wyroste celá, a roste sama již w jakaukoli welikost.

Tak stawitel, dům postawiti maje, nejprw sobě z papíru neb dřewa wzorek [4]) udělá, podlé čehož potom stawení působí, [5]) rozličné k tomu ozdoby přidáwaje, třeba bez konce.

Tak zahradník nesází w pláň celého stromu, než maličký toliko raub, a wšak z něho strom roste. Bůh toho také w zákoně swůj příklad [6]) ukázal. Nebo nejprw obsáhl wšecko w desíti slowích, t. přikázaních. Exod. 20. Potom široce to rozweda, zase w jedno [7]) shrnauti rozkázal wůli swau, sliby, pohrůžkami ohraženau, a to w spůsob písně pod rytmy, aby se jí snáze naučiti mohl k dobrému zpozdilý lid. Protož je Mojžíšowi napsati i jim také wydati poručil. Deut. 31. 19. a t. d. Čímž ukázán příklad wšelijakých ukrácení [8]) weršů pamětních [9]) a podobných mdlobě lidské pomocí.

Ach jak se proti tomuto těžce w školách hřeší! ach, jak řídcí rauby sázejí a semena rozséwají! Wětší díl učitelůw [10]), i za nejprozřetelnější jmíni býti chtících, byliny sejí,

[1]) aktích. [2]) promocích. [3]) sformowané. [4]) mustr. [5]) formuje. [6]) mustr. [7]) suminu. [8]) compendií. [9]) memorialních. [10]) preceptorů.

a stromy sázejí, to jest, na místě základních sad směsici rozličných záwěrků žákům do myslí cpají,[1]) a tím wšecka umění zastěňují a nesnadná činí; ješto jak jisté jest, že ze čtyr žiwlů swět sestáwá, we spůsobách toliko rozdílný,[2]) tak jisté jest, že wycwičowání w přemalíčko zásadách záleží,[3]) z nichž[4]) nesčíslné množstwí následků, průpowídek a záwěrků[5]) wywstáwá, rowně jako na stromu z jednoho kořene na sta ratolestí, a na tisíce tisíců listí a owoce zrůsti můž. Ach kéž se bůh smiluje, a dokonale někomu oči otewře, aby spojitost wěcí[6]) dobře spatřil, i jiným je ukázati mohl! My učiníme, co budeme moci, nepochybujíc, že ostatek skrze jiné učiní bůh. Tuto znamenejme, že

I. každé umění má se co w nejkratší a nejweřejnější prawidla[7]) ohsáhnauti,

II. Každé prawidlo[8]) co nejkratšími a nejswětlějšími slowy powěditi.

III. K každému prawidlu[9]) množstwí příkladů, jak se ho užíwati má, přidati.

Základ IV. Přirození postupuje od snadnějšího k nesnadnějšímu. Ku příkladu: když se wejce zakládá, nezakládá se[10]) napřed škořepina, než napřed samo wejce, potom okolo něho mázdra, kteráž na wítr wyjdauc, teprw stwrdne. Tak když potom pták ptáčka létati učí, nejprw ho naučiti musí (a neb počkati, až by se naučil) na nožičkách státi, pak křídélka roztahowati, tož se přizdwihowati a třepati, teprw se wznášeti nad hnízdo a okolo hnízda proletowati, wšak se zase do hnízda (jako centrum) wraceti, naposledy, když se utwrdí, teprw wolně pod nebem létati.

Tak tesař učí se nejprw dříwí sekati, pak tesati, tož orubu dělati, pak chalaupku neb stodolu uměti postawiti, teprw domy, wěže a t. d. wše po stupních, od menšího k wětšímu, snadnějšího k nesnadnějšímu, jakž i malířské i jiné každé umění jde.

---

[1]) Pro fundamcentalibus principiis variarum conclusionum chaos discipulis ingerunt. [2]) ex quatuor elementis mundus constat formis tantum variatus. [3]) eruditio ex paucissimis consta principiis. [4]) cognitis differentiarum modis. [5]) porismat, sententií, conclusí. [6]) rerum nexus. [7]) regule. [8]) regule. [9]) reguli. [10]) neformuje.

Tak štěpař musí nejprw uměti štěpy znáti, potom přesazowati, pak lámati rauby, teprw sázeti, a to opět nejprw domácí, potom cizozemské, můželi je míti.

Proti přirození tedy děje se w školách, že 1. latinskému jazyku z latinské grammatiky učí, což tak mnoho jest, jakoby židowskau grammatiku židowským jazykem předkládali, aneb malířskému učedlníku jak barwy tříti má, arabsky powídali; 2. že latině učiti se majícím slowníky latinsko-české[1]) cpají, ještoby naproti tomu býti mělo, protože se nemají učiti z latiny češtině, než z češtiny latině; protož podlé mateřského s oním neznámým známeni býti mají, a ne naopak. Sic jest to práwě tak, jako kdybych já se někoho na cestu ptal z Prahy do Benátek, a onby mi tak powídati začal: z Benátek přes zátoku do Triestu neb do Aquileje, a t. d. totiž powídalby mi zpátkem z Benátek do Prahy, načež já se neptám. Nemůž to než matenice[2]) býti. 3. Že české mládeži často učitele[3]) cizí dáwají, kteříž jim toho, čemu žáci[4]) porozuměti mají, powěditi a wyswětliti neumějí; a tak hledí jeden na druhého co zewel, a stawějí Babylon; jeden toto prawí, druhý onono rozumí; mysl leccos nejistého lapá, když tak jen dowtipowáním s obojí strany proti sobě šermují. Mizerná wěc. 4. Že jedněmi grammatickými prawidly[5]) (ku příkladu Ramowými) wšecku mládež, českau, německau, francauzskau, uherskau a t. d. latině učiti chtějí, an každý ten jazyk obzwláštní swůj k latině poměr[6]) má, jehož se šetřiti musí, máli se podlé přirození postupowati, a podlé známého neznámému učiti.

Náprawa tedy bude, aby napotom

1. Učitel a žák[7]) byli téhož jazyka, rozumějící sobě.

2. Wšecko, co se k wyrozumění přednáší, ať se jazykem srozumitelným děje.

3. Každá mluwnice i slowník[8]) ať se k jazyku tomu hodí,[9]) kterýž žákowi[10]) přirozený jest, aneb sic již prwé dobře známý.

---

[1]) Lexica latino-vernacula. [2]) confusum. [3]) preceptory. [4]) discipuli. [5]) praecepty. [6]) proporcí. [7]) preceptor a discipul. [8]) grammatika i lexikon. [9]) formuje. [10]) discipulowi.

4. Cokoli se předkládá, čte, z paměti učí neb říká, neb se wyslýchá[1]); wždycky ať známý jazyk jde napřed, a druhý za ním.

5. Kdo se cizímu jazyku učí, po stupních ať to jde; aby se mu totiž učil nejprw rozuměti, potom psáti a teprw mluwiti.

6. Wěci samy tak se pořádati mají, aby napřed to, což známe, a každodenně w rukau neb óčích jest, potom to, co na blízce, a teprwa, co wdálené, předkládáno bylo.

Základ V. Přirození se nepřetěžuje, přestáwá na mále. Ku příkladu, z jednoho wejce nežádá míti dwau ptáčat; přestane, když se jedno podaří.

Tesař na jednu podwalu dwau stěn nestawí: protožeby se snad základ podwrátil, a zřítilo se wšecko.

Tak zahradník na jednu pláň tří, čtyr neb wíce raubů nesází, než jeden; pakli pláň silnější, dwa.

Roztržitost tedy jest, a neužitečné, nébrž škodné žáctwu[2]) obtěžowání w školách, že každého roku, ba každého téhodne, nébrž každého dne několikero rozdílné učení[3]) se předkládá; naprosto jakoby štěpař několik raubů spolu sázel, a zase dobýwal, a zase sázel, co se lépe ujíti chce, zkaušeje. Ale to co než směsice? Nebo překáží jedno druhému, a naposledy byť se ujali wšickni ti raubowé, nebudau wšak jen zákrskowé.

Pohodlí tedy žákům[4]) bude, w jeden čas jednu toliko wěc dělati hlawně.

Základ VI. Přirození na se nekwapí, powlowně jde. Ku příkladu: Pták aby zahříwáním w wejci žiwot zanítil, nesází ho do ohně, než přirozenau swau powlownau teplostí zahříwá dotud, dokudž se newykline. Aniž potom, aby dospíwalo, spěšně cpá neb leje do něho mocí, protožeby zacpal a zadusil spíše, ale pomalíčku, prozřetelně, jak autlý žaludeček stačowati můž.

Tak stawitel, polože zdí základ, nežene díla prudce wzhůru, než raději necháwá dóbře wšeho se ssedati a wysychati, a býwá wěc stálá. Sic kwapíli s dílem, spodek ještě neusazený a newyschlý snadně ustupuje, a wšecko se

[1]) examinuje. [2]) discipuli. [3]) studium. [4]) discentum.

na hromadu suje a boří, jakž příkladowé jsau. Protož žádné weliké kamenné stawení za rok wywedeno býti nemůž; po wůli jíti musí.

Tak zahradník nežádá, aby mu štěp za měsíc wyrostl, aneb hned toho neb druhého roku owoce nesl; protož ho nebere často do rukau, nezalíwá wždycky, netopí mu, než nechá, aby wedlé přirozeného slunečného zahříwání rostl, jak stačiti můž. A takť rowně dětinský, mdlý žaludeček často a pomalu krmen býti musí, jako i nedužiwým srkati raději lékaři než píti welí.

Trápení tedy mládeže bylo to, což se w školách dálo: 1. Že šest, sedm, osm hodin každý den we škole míwali, nébrž i zwláště [1]) ještě také hnáni byli. 2. Že zasýpáni a zalíwáni byli nemírně wýklady a wyswětlowáním [2]) rozličným, nemírně diktowáním a z paměti se učením obtěžowáni, ješto tak tuze mládež hnáti, co jest než kaziti? Tím zajisté spůsobem aneb se jim učení [3]) zoškliwí, aneb mysl stupí, že potom, by chtěli, nebudau moci; an se kůň přetrhne neb zwášní, když se mu přeloží; a nádobku mášli s úzkým hrdlem, k níž podobni jsau přirození darowé [4]) mládeže, musíš nelíti pramenem, než po krůpějích. Sic co sprawíš? Přetékati bude na darmo; a čím wíc mimo, tím méně do nádoby. Protož hlaupý jest, kdo mladé učí ne podlé toho, jak oni chápati mohau, než podlé toho, jakž sám mnoho cpáti můž. A protož pohodlí bude žákům: [5])

1. Co nejméně hodin za den k učení [6]) obraceti, přes čtyry jistě ne.

2. Co nejméně pamět jich obtěžowati, nic leda wěci základní do paměti wštěpowati. [7])

3. We wšem se ku pochopitelnosti wěku a prospěchu uspůsobowati. [8]) Malé wěci malým, wětší wětším náležejí.

Základ VII. Přirození ničeho netiskne wen, leč dozrá. Ku příkladu: Zárodu z wejce netlačí dotud, dokudž se dokonale nespůsobí [9]) a nezsílí. Aniž ho potom k létání má, leč mu peří naroste; aniž ho z hnízda žene, leč když se létati naučí.

[1]) priwatně. [2]) kommentáři. [3]) studia. [4]) ingenia. [5]) discentům. [6]) studiím. [7]) nihil nempe nisi fundamentalia memoriae infigendo. [8]) formowati. [9]) nesformuje.

Tak na štěpu pupenců dříwe nežene, leč až je wláha z kořene wzhůru se tlačící tlačí; aniž týchž pupenců odwírá, leč až se w nich listí s kwětem učiní; [1]) aniž kwětu smítá, leč až se owoce založí a kůrkau obtáhne; aniž owoce odmítá, leč až dozrá a t. d.

Násilí se tedy mládeži děje: 1. Když se k tomu, k čemu ještě wtip nedospěl, nutí. 2. Když se jim něco bez dostatečného nastrojení, wyswětlení, ukázaní, buď z paměti učiti, neb dělati poraučí. A protož napotom

I. nic nedělati při mládeži, čeho wěk a wtip nedopauští, nébrž nežádá;

II. Nic ať se jim w pamět newkládá, čemu rozuměti z místa [2]) dobře naučeni nejsau.

III. Nic ať se jim dělati neporaučí, čeho jim spůsob [3]) dokonale ukázán není.

Základ VIII. Přirození sobě pomáhá, kolika spůsoby můž. Ku příkladu: W wejci má zawřenau přirozenau horkost; kteréž kdyby nebylo, zárodby býti nemohl. A wšak pomáhá zewnitř také i slunečnau teplostí, i peřím sedícího na něm ptáka. A když se ptáče wylíhne, starý ho wždy předce zahříwá, dokudž samému peří nezroste; a krmí, dokudž samo sobě hledati neumí, a létati učí, dokudž neumí, a tu pomáhá jak můž. Ukazuje mu létáním okolo něho, a hlasem ho k témuž nabízí, a bera ho přizdwihuje, aby se křídlama třepati učilo; potom ho na hřbet wezma, s ním okolo hnízda lítá (na čápích to wídáwáme); pak někdy ho pustí a zase podejme, a wšudy na pomoc mdlobě přispíwá, až do zsílení. A takť i chůwy, dítě choditi učící, činí. Nejprw učí je státi, aby nožičky stawěti zwyklo, pak postupowati trošku, též kráčeti. A to nejprw pod paže je berauc, pak na wodidlech držíc, tož do wozíčka sázejíc, naposledy, když trošíčku utwrzeni jsau, ne dokonce wšak, za ruku wodíc. A když je mluwiti učí, nejen mu wěc jmenuje, ale i ukazuje, a ono teprw chápá.

Nemilostiwý tedy jest učitel, [4]) který whodě žákowi [5]) něco, ani mu toho dokonale newyswětlí a neukáže, ani udělati nepomůže, než samého se s tím namáhati, stonati, potiti

---

[1]) sformuje. [2]) z gruntu. [3]) mustr. [4]) preceptor. [5]) discipulowi.

se nechá, a když chybuje, s ním se bije a tluče. Ale to co jest, než rasowání mládeže? naprosto jako kdyby chůwa s dítětem, na autlých nožičkách ještě se třesaucím, a bez podpory hned klesajícím, natlaukati se chtěla. Jináč nás přirození učí, jmenowitě dotud mdlobu snášeti, dokud síla nepodejde, aby pak podešla, tomu rozšafně napomáhati. A protož napotom

I. bití žádného ať není pro učení. Nebo neučíli se kdo, ne on tím, než učitel [1]) winen, že ho k učení chtiwého učiniti, a jemu rozšafně předkládati neumí.

II. Čemu se koli žáci [2]) učí, wšecko jim tak swětle předkládati sluší, aby to jako prsty swé před sebau widěli.

III. Aby pak to w nich wázlo, užíwati sluší w přednášení jim wšeho wšech smyslů, kterýchž jen užiti možné; ku příkladu sluchu a zraku, jazyka a ruky wždycky spolu. To jest, nejen jim z ust w uši powídati, co potřebí, ale i malowati před oči; a oni hned ať se učí a ohledují i toho wypowídati, i psáti neb malowati, i učiti, a to dotud, až to w uších, w očích, w rozumu, w paměti, w ruce uwázne. A pro tu příčinu, co se koli w které třídě wyučuje, [3]) ať se po stěnách též třídy [4]) rozwěsí, i slowy [5]) nejpřednější téhož učení [6]) buď rozwrhy [7]) neb sady [8]) položíc, i figurami a obrazy rozličnými líbezně očím představíc. I neuwěřilby, kterak cosi takowého těší, a ke wštípení i k upewnění wštípeného napomáhá. [9]) Též, [10]) cokoli slyší přednášeti a wyswětlowati, to wšecko sami ať zapisují; nébrž byť i tlačené ty knihy měli, ať je přepisují. Což proč a jakby se dáti mělo, níže při wypisowání a tříd pořádání [11]) se ukáže.

Základ IX. Přirození nic newywodí, kromě co se hned ukazuje, k čemu jest. Ku příkladu: když ptáčku působí [12]) křídla, tu se hned widí, že k létání, nohy k běhání, pysk k zobání a t. d. Tak na stromě cokoli roste, wšecko jest k něčemu a t. d.

Tedy [13]) přidá se učedlníku snadnosti, jestliže čemu ho koli učíš, hned jemu, k čemu to jest w životě obecném

---

[1]) preceptor. [2]) discipulowé. [3]) klassí traktuje. [4]) classy. [5]) textem. [6]) též discipliny. [7]) disposicí. [8]) axiomata. [9]) Quod incredibile quantum et delectet et penetret, si quantum adjumento impressionis tum robori. [10]) Item. [11]) formowání classí. [12]) formuje. [13]) ergo.

a při wšední potřebě,[1]) přátelsky[2]) ukážeš. Wšudy na prosto to býti má, w mluwnici, w dialektice, w počitářstwí, w zeměměřictwí, w siloskumu[3]) a t. d. Nebo bez toho, by ty mu, jak chceš mluwil pilně, bude mu, jakoby o nějakých amerikanských zámořských wěcech wyprawowal, kteréž kdo wí jsauli na swětě[4]), a kdo wí, jak jest to tam a zdali; ale ukážešli k čemu co jest, ne jinak než jakoby mu to do rukau dal, hned to i uhlédá i spamatuje, nébrž dělati hned to bude. Tedy

Nic neuč, čehoby, k čemu užíwáno býti má, hned neukázal.[5])

Základ X. Přirození wšecko na jeden spůsob[6]) dělá. Ku příkladu: Jaké jest jednoho ptáka rození, takowé wšech, nébrž wšech žiwočichů; málo něco rozdílu jest s strany místa, času a zewnitřního spůsobu.

Tak w rostlinách, jak se jedna bylina w semeni počíná, rodí, roste, tak wšecky; jak se jeden strom štěpuje, pučí, kwěte a t. d., tak wšickni a wždycky. A jaký jest na stromě jeden listek, takowéž wšickni na tom stromě; a jaký létos, takowýž přes rok i wždycky.

Matau tedy náramně mládež, a jí učení[7]) těžké činí rozličností spůsobůw[8]), nejen že autorowé rozdílní jsau s rozdílnými spůsoby[9]), ale že jeden a týž učitel, ku příkladu Ramus, jiným spůsobem mluwnici[10]) wede, jiným dialektiku a t. d., ješto to wše na jeden spůsob[11]) býti můž, wšecko, prawím, wedlé wšeobecné shody.[12]) Ale jakž jinak bylo možné, když se přirozených základů[13]) míjelo? Protož napotom

1. jeden spůsob[14]) ať jest na wšecky jazyky, a jeden na wšecka umění,[15]) totiž jaký bude w uspořádání hlawní školy.[16])

2. W jedné a též škole ať jest wšech cwičení jeden pořádek.

---

[1]) In vita communi et usu quotidiano. [2]) familiarissime. [3]) grammatice, dialektice, arithmetice, geometrii, fysice a t. d. [4]) in rerum natura. [5]) Ergo nihil nisi ad praesentem usum. [6]) jednu formu. [7]) študia. [8]) metodů. [9]) methody. [10]) methodem grammatiku. [11]) jednu formu. [12]) ad harmoniam universi. [13]) naturae fundamenta. [14]) metod. [15]) wšecky artes. [16]) in formationa scholae classicae.

3. Knih wydání,[1]) pokudž možné, wšech jednostejné. Tak nebude matení, trhání, zatínání žádného nikdež; půjde wšecko, jako mazaný po rowině wůz.

HLAWA XVIII.

Jak dělati, aby učení mocné bylo a hojný prospěch neslo?

Není dosti, snadně prospíwati; než aby to, w čem kdo prospíwá, mocné a trwanliwé bylo. Nebo mnozí mnohým wěcem se učí, a předce málo umějí.[2]) Proč to? Protože se učí, a zapomínají zas. A řídký jest, kdožby se k tomu přiznati nemusel; tak ta wěc obecná. Kdybychom zajisté wšecko uměli, co jsme jak žiwi slyšeli, četli, a skrze hlawu nám prošlo, coťby nás mnoho maudrých a učených bylo? Že pak není, patrné odtud, že řídčicí wodu wážíme, ana wytéká wždycky zase. Ale můžliš tomu jaká rada býti? Může: Půjdemeli zajisté opět k přírodě do školy[3]) na naučení, naučíme se tam, jak dělati, aby nejen to, čemu se učíme, stálé bylo, ale také abychom wíc, než se naučíme, uměli, to jest, učedlník ze školy wyjda nejen něco z učitelských[4]) diktat neb od jinud wyříkati uměl, ale aby sám důkladně[5]) wěcem wšechněm wyrozumíwal, a wěděl, což wí, ne pro něčí wyprawowání, neb podlé domnění toliko, ale podlé prawdy, a wedlé toho jemu samému čím dál tím wíc se oči otwíraly. Pohleďmež tedy, jak přirození dělá, když jadrného, celistwého, trwanliwého něco wywésti chce.

Základ I. Přirození nic daremného nezačíná, ničeho potřebného neopauští.

Ku příkladu: ptáčeti budaucímu při působení[6]) jeho nezakládá šupin, plýtwí, rohů, noh čtyr neb wíc a t. d., protože mu ničeho toho potřebí nebude. Zase pak co míti musí, hlawu, srdce, křídla, nohy dwě a t. d. toho mu působiti[7]) nezapomene.

Tak přirození stromu nezakládá[8]) sobě očí, uší, noh, jazyka, ani peří, chlupů a t. d., protože mu nic potom není, než kůru, lýko, běl, stržen a t. d., protože toho potřebu cítí.

---

[1]) editiones. [2]) multi multa discunt, pauca sciunt. [3]) in scholam naturae. [4]) prebeptorských. [5]) z gruntu. [6]) formowání. [7]) formowati. [8]) neformuje.

Tak kdo užitečnau rolí, winici, štěpnici míti chce, neseje a nesází kaukole, kopřiw, wrbí, trní a bodláčí, ale rostliny užitečné a wzácné. Podobně kupec, když mnoho zboží z zámoří přiwésti chce, nenaplňuje lodí kamením, neb hraudím a blátem, neb plewami, ale kupí drahau. O čemž Němci říkají: Am Besten ist der beste Kauf, t.: Na nejlepším prý nejlépe se wydělá. A zajisté, kdo nerozumí, že zlatníci, klenotníci [1], aksamitníci a t. d. bohatší býwají, než trhowníci [2], hrnčíři, šindeláři, mazáči? A proč to? Protože s dražšími a zištnějšími wěcmi zacházejí.

W školách tedy

I. cokoli se dělá, ať slauží a napomáhá budaucímu žiwotu. Nebo zewnitřní (po tento žiwot) cwičení malého jest užitku (1. Tim. 4, 8). Takowým wěcem učiti se třeba na swětě [3], řekl Hieronymus, jichžto wědomost by potrwala do nebe [4].

II. Pakli co pro tento také žiwot w mládež uwodíme, takowé aspoň býti má, aby budaucímu nepřekáželo, a bylo z wěcí oprawdowých, užitek celému žiwotu w prawdě nesaucích. Nebo co po fraškách a básních? co po powětrném leda wěcí umění? leč abychom místo jádra plewami wycpáni, a místo tuku dýmem wyduti byli? Co po takowém umění, jemuž se, k dalšímu wěku přijda, odučowati třeba? aneb aspoň, na něž sic zapomenauti přijde? Ach žiwot náš kratičký má hojně, čímby byl wyplněn! na to mysleme. A toť již na rozměření školám samých swatých, dobrých, počestných, prawých, užitečných wěcí záležeti bude; o čež další naše s pomocí boží bude práce.

Základ II. Přirození nic neděla bez základu neb kořene. Ku příkladu: nemáli wejce žlautka, jenž jest zárodu kořen, nepůsobí [5]) ptáčete. Nemáli samého jádra, nekline ze. Pakli má, wždy nejprw kořen dolů paušti, a teprwa wzhůru w nať. Tak štěp neb pláň, newkořenílí se dolů dobře, wzhůru neporoste. Pakli kdy roste a zelenati se začne bez kořene, wadne wšak zase a usychá. Protož štěpař šetřiti musí, aby raubů, leč na strůmek kořen mající, nesázel. Tak stawitel

---

[1]) jubilíři. [2]) jarmarečníci. [3]) Ea discenda sunt in terris. [4]) quorum scientia perseveret in coelos. [5]) neformuje.

nestawí nic, leč základy položí, aby stawení na čem státi mělo; sic se oboří zase.

Podobně malíř každému malowání základní barwu [1]) dáti hledí; sic se barwy otírati, opadati, blednauti a zacházeti budau, a práce w nic.

Zle se tedy při učedlníku práce začíná bez základu. Což býwá, když: 1. nenastrojí ho, aby cíle swého žádostiw byl, t. člowěkem býti taužil; 2. když ho sobě powolného a pozorliwého neučiní; když se mu wšeobecná předstawa [2]) toho, k čemu ho zawodí, w mysli newymaluje, aby sám on, k čemu přistupuje, z místa wěděl. Tím zajisté spůsobem, když učeň [3]) dělá bez chuti a bez pozoru a bez rozumu, čemu se naučiti má? Protož napotom:

I. K jakémukoli se učení [4]) přistupuje, to na nejwýš schwáliti (užitečnosti, potřebnosti, ušlechtilosti, snadnosti a t. d., jeho wyjádřením), aby učedlník oprawdowé k němu chuti nabyl.

II. Předstawu o jazyku neb o umění [5]), to jest krátký wšeobecný přehled [6]), wždycky napřed w mysl uwésti, aby částkám toho se učíce [7]), wždycky wěděli a rozuměli, kde jsau, a co dělají. To bude prawý a dobrý základ.

Základ III. Přirození kořeny hluboko paušti. Ku příkladu: žlautek nejhlauběji w wejci wězi, nejprw se formuje, žiwotné audy [8]) z něho se dělají; bylina, strom, čím hlubší kořeny má, tím pewněji stojí, tím wíce wláhy pije; sic strom, kterýž má kořeny pod drnem, snadně se wětrem wywrací.

Z toho jde, že jak chuť k učení oprawdowá wzdělána býti musí při učedlníku, tak předstawa [9]) neb krátký přehled [10]) napřed mocně wložiti, aby učitel [11]) k dalšímu částečnému [12]) předkládání ani nepřistupowal, dokudžby toho weřejného rozložení dobře wkořeněného newiděl. Nebo jak kostra [13]) jest základ celého těla, tak weřejný nákres umění [14]) jest základ jeho [15]).

---

[1]) fundament. [2]) ideam generalem. [3]) discipulus. [4]) studium. [5]) Ideam linguae vel artis. [6]) Epitomen generalem. [7]) in particularibus versantes. [8]) vitalia membra. [9]) idea. [10]) epitome. [11]) preceptor. [12]) partikularnímu. [13]) sceleton. [14]) delineatio artis.

Základ IV. Přirození wšecko z kořene wywodí, odjinud nebeře nic.

Ku příkladu¹): peří, kterým pták odín býti má, ne z jiného ptáka bere, než z wnitřností jeho wywodí; tak na stromu list, kwět, owoce ne odjinud, než ze samého stromu wyrostá. Neb ačkoli wláha dešťowá přichází, neb zahradník přiléwá, wšak musí wšecko skrze kořen projíti, a teprw do ratolestí, listů, owoce jíti.

Protož i štěpař, ač odjinud nese raub, wšak ho tak připojiti musí a přiwštípiti, aby on přirosta, z kořene wláhu bral, a odtud zrůst měl, ne aby se mu listí a wětwowí odjinud přilepowalo.

Tak stawitel, cokoli stawí, tak stawěti musí, aby stawení na swém wlastním základu a w swých úhlech tak leželo, aby bez pomocí zewnitřních swau wlastní mocí a pewností stálo. Potřebujeli pobočních podpor, pilířů, slaupů, za nedokonalé se saudí, a bez nebezpečenstwí skácení není.

Tak kdo cisternu dělá, neporaučí wody od jinud snášeti a naléwati, aniž na deštiwau jen čeká, ale z studnic žiwý pramen majících ji wede, aby se přebrati nemohla.

Z toho základu²) jde, že wyučowati mládež není přednášeti jim z rozličných spisůw³) hromady slow, spůsobů mluwení, propowědí⁴) smyslů wšelijakých a t. d., a tím je wycpati; ale odwírati jim rozum, aby z něho samého jako z pupence listí, kwět, owoce, ratoléstky wyrostaly, a druhý rok opět z pupenců každé ratoléstky tolikéž, a tak pořád až do zrostu dokonalého. Čehož se jistě posawad w školách nedělalo. Newedli mládeže k kořenům umění, ale ze spisůw⁵) jen ratoléstky utrhujíce, jimi je obwěšowali; aniž studnici rozumnosti w nich složenau odkopáwali, ale potůčky cizími toliko zawlažowali; to jest, neukazowali, jak wšecky wěci samy sebau a w sobě jsau, ale jak o nich tento, onen, třetí, desátý píše; tak že nejwětší umění bylo, powědomu býti, co kdo o čem smyslí a saudí. Na čemž ustrnauc mnohý, dál nešel, a newěděl kam, jen že se we spisích⁶) wálel, a odtud wěci, spůsoby mluwení, propowědi⁷) wybíraje, umění)

¹) Ex. gr. ²) fundamentu. ³) authorů. ⁴) frazí, sentencí. ⁵) z autorů. ⁶) w autořích. ⁷) res, phrases, sententias,

swé w hromadu lípal, tak z cizích potůčků swau cisternu naplňuje. Ale Horatius, wida tu neužitečnau pracowitost, wolá: o následowníci, plémě otrocké! [1]) práwě otrocké plémě [2]), cizí břemena nosící howádka! Nebo proč se mám cizím peřím odíwati, maje swé? Proč cizím zrakem hleděti, maje swůj? Proč cizím rozumem rozuměti, maje wlastní swůj? Že pak to dělali, cizíma nohama chodili, cizíma očima hleděli, cizím rozumem rozuměli, z cizích studnic pili posawad, důwodem jest spůsob wšelikého umění [3]), kterýž takowý jest, že neodmyká studnic, a jak z nich praménkowé plynau, neukazuje, než ukazuje w knihách [4]) praménky, a po těch na zpět jíti káže k studnicím. We wšech uměních [5]) to widěti. Žádný slowník neučí obyčejně mluwiti, nébrž rozuměti; žádná mluwnice neučí řeči skládati, ale rozbírati; žádná kniha neukazuje, jakby spůsoby mluwení uměle se skládaly, a tak neb onak se jinačily, nébrž jakausi míchaninu takowých spůsobů mluwení předkládá. Nikdo neučí siloskumu očitými důkazy a zkušbami, každý jen slow Aristotelesowých anebo něčích jiných z paměti powídáním. Mrawůw nikdo wnitřním žádostí naprawowáním nešlechtí, nébrž zewnitřním ctností wyměřowáním a rozwrhowáním powrchně nastěňuje [6]). Ukáže se to potom (bohdá), když se zwláštní spůsob wyučowaní uměním [7]) předkládati bude. A diwná jistě wěc, žé w tom od starých lépe není prohlédnuto aneb to posawád naprawenó, jelikož jisté jest, že w tom práwě příčina tak zdlauhawých prospěchůw leží [8]). Nebo který tesař tak činí, aby učedlníka swého bořením

[1]) o imitatores servum pecus! [2]) servum pecus. [3]) method omnium artium. [4]) autořích. [5]) artibus. [6]) Nulla dictionaria vulgaria docent loqui, sed intelligere; nulla grammatica sermonem componere, sed resolvere; nulla phraseologia phrasium artificiose componendarum et variandarum rationem monstrat, sed phrasium tantum confusam farraginem objiciunt. Nemo physicam oculari demonstratione et experimentis docet, omnes textus Aristotelici aliusve recitatione. Mores nemo per internam affectuum reformationem format, sed per externas virtutum definitiones et divisiones superficie tenus adumbrat. [7]) specialní metod artium. [8]) cum certum sit tam tardorum profectuum hic causam residere verissime.

stawěti učil (t. stawení rozbíraje, kde se co čeho drží, ukazowal), než ukazuje mu, jak se to staví, totiž rozměřuje, otesuje, wrtá, wzdwihá, klade, pojí, stahuje a t. d. Nebo kdoť stawěti umí, tomu bořiti nebude nic těžkého [1]), rowně jako tomu, kdo šíti umí, párati; ješto bořením stawěti, a pářáním šíti žádný se na wěky nenaučí.

Jakož pak že se spůsob ten [2]) w školách nenaprawil, toto čtwero zlé z toho šlo: Jedno, že umění mnohých na pauhých jménech [3]) se stawowalo a stawuje, to jest, že názwy a prawidla wšelikých umění a wěd [4]) říkati sic umějí, co se pak tím w prawdě míní, a k čemu to jest, nemnoho rozumějí.

Druhé, že žádného umění není nauka wšeobecná [5]), než wše kusá a látaná, toho kauštěk, onoho kauštěk, a wše různo.

Třetí, že byť kdo potom zpáteční tau cestau proti pramenům wzhůru k studnicím chtěl, (jakož mnozí jadrnější se pokaušejí), přichází jim to těžko, jako proti praudu plawati, a s nemnohým také užitkem. Nebo napiwše se z ledajakéhos kaliště neb bahna, i čistau potom wodu sobě kálejí, i samu studnici zanečišťují. Čehož při sobě sami pociťujeme, kteříkoli čistší ty praménky maudrosti před sebau w prawdě widíme, a wšak jich w čistotě požíwati pro předešlé mysli zakalení a zašpinění nemůžeme. Protož také ne tak sobě, jako po nás jdaucím je ukazujeme, a k nim cestu strojíme.

Čtwrté zlé, ze zlého posawad užíwaného spůsobu [6]) jdaucí, toto jest, že umění to ze spisů [7]) jiných sebrané, podobné jest wystawenému na poswícení sedlskému stromu (májowí jemu říkají), kterýž ač zeleným wětwowím, kwítím, owocem, wěnci, šátky a t. d. obwěšen jest, wšak poněwadž toho z kořene wlastního nemá, nemůž nésti owoce, a co naň nawěšeno, to uswadnúc oprší. Ale člowěk dokonale učený [8]) jest strom na swém kořenu stojící, swau wlastní wláhau se napájející, wždycky stále, a čím dále tím silněji, rostaucí, zelenající se, kwetaucí, owoce nesaucí. Slowem [9]) tedy,

---

[1]) žádný kunst. [2]) metod. [3]) nomenclatuře. [4]) terminos et regulas artium et scientiarum. [5]) scientia universalis. [6]) metodu. [7]) autorů. [8]) ex fundamento doctus. [9]) Summau.

máli to naprawcno býti, a umění wlastními kořeny w mysli mládeže mocně se zakládati i šťastně rozrostati, musí napotom

1. Nic pro něčí wyprawowání, wšecko smyslem a rozumem wlastním [1];

2. Nic nezačínati od ratolestí, wšecko od kořene [2].

Základ V. Přirození, čím dokonalejší dílo obmýšlí, tím zřetelněji na jisté články rozděluje, protože kde rozdílu není, tu směsice jest. Ku příkladu: strom, čím rozloženější má kořeny, tím mocněji stojí; čím rozrostlejší ratolesti, tím lepší zřetel a weselost dáwá. Podobně žiwočich, čím který wíce příhbí má w audech, jako kůň, jelen a t. d., tím hbitější jest k běhu; slon, že příhbí w nohách nemá, těžce chodí.

Z toho jde, že při wyučowání mládeže wšecka slowa a wšecky wěci tak wlastně a pozorně rozestříti se musejí, aby nikdež nic zamotanélio nezůstalo, a jedno za druhé [3]) se nebralo; zwláště pak w počátku, dokud se saud neutwrdí. A protož přewelice mnoho na tom záležeti bude, aby wšecky školské kníhy, od nejnižších slabykářů začnauc, wedlé přirozeného spůsobu toho co nejpilněji možná [4]) zhotoweny byly.

Základ VI. Přirození w ustawičném zrůstu jest; nikdy nejde zpět, nikdy nestojí, nikdy prwní opustíc nowého nezačíná, ale jen předešlé wšecko nowého přidáwáním rozmáhá a sílí. Ku příkladu: w zárodu ptačím co se začalo zakládati [5]) hlawau, nohau, křídlem a t. d., to se již nemění, ale tak zůstáwá, sílí toliko, a čím dál tim dokonaleji se působí [6]). Podobně owocný strom, co mu koli ratolestí naroste, neodmítá jich, ani wláhau neopauští ale krmí a žiwí, a aby se w jiné ratolestí rozrostaly, působí, wyměně toliko šupinky některé okolo pupenců a owoce; kterýchž dokud potřebuje, dotud je drží, když nepotřebuje, odmítá.

Protož w škole

I. spořádati tak učení [7]), aby se nikdy nic zapomínati, ani, čemu se jednau naučí, w stranu dáwati nemohlo, ale wšudy jedno z druhého wyrostalo, jedno na druhém se stawělo, jedno druhými se twrdilo ustawičně.

---

[1]) Nihil authoritate, omnia rationibus. [2]) Nihil methodo analytica, omnia synthetica. [3]) quid pro quo. [4]) ad hanc naturae methodum accuratissime. [5]) formowati. [6]) formuje. [7]) studia.

II. Cokoli se předkládá, wšemu místně wyrozuměti, wšecko plně w paměť wložiti, přidržíni býti mají učňowé [1]). Nebo poněwadž w tomto přirozeném spůsobu [2]) wšecky předcházející wěci wšech násfedujících základem býti musejí, nelze jinak. A sic Quintilianus napsal (lib. 11, c. 2): Wšeliké učení w paměti záleží, i darmo učíme se, jestliže, co slyšíme, mimo jde [3]). Čehož užitek druhý ten bude, že jak wtip častým braušením se zostří, tak paměť častým jí naplňowáním se rozšíří. O čemž pěkná jsau Ludwíka Vivesa slowa. Nechať za prwního wěku cwičí se paměť, kterážto cwičením se množí; nechať mnoho z paměti učeno, s rozumem a často. Nebo wěk ten necítí namáhání, protože wšecko si rozwažuje. A tak bez namáhání a práce paměť se rozšiřuje a nejchytlawější se činí. A jinde: Paměti odpočíwati nenecháwej. Nekocháť ona se tak prací, jako se množí. Den co den něco w ni ukládej; čím wíce w ni ukládati budeš, tím wěrněji wšecko zachowá, a čím méně, tím newěrněji [4]). Čehož přirozený příklad ukázati se můž. Strom zajisté, čím wíc wláhy pije, tím silněji roste, a aby wíc a silněji pil, k tomu se spůsobuje. Protož prwnímu wěku w této částce naprosto neodpauštěti (jen wšak s rozumem), základem bude hojného a mocného w uměních prospěchu.

Základ VII. Přirození wšecko spolu pojí a wáže ustawičně. Ku příkladu: když ptáčka působí [5]), tak působí [6]), aby se jedno s druhým wšecko pojilo, každá kost s kostí, žílka s žílkau a t. d. naskrz. Tak i [7]) kdekoli jest spojení jaké, wšudy jest cosi, suk neb uzel, aby se rozčesnauti nesnadně mohlo; takowí swazowé jsau w klaubích a okolo příhbí a t. d.

---

[1]) discipulowé. [2]) metodu. [3]) Omnis disciplina memoria constat, frustraque docemur, si quidquam eorum, quae audimus, praeterfluat. [4]) Prima aetate exerceatur memoria, quae excolendo augetur; multa ei commendentur, cum cura et saepe. Nam illa aetas laborem non sentit, quia omnia expendit. Ita extra laborem ac negotium dilatatur memoria, et fit capacissima (lib. 3.) de trad. Discip. Et. in Introd. ad sapientiam dí.) Memoriam quiescere non sines. Nihil est, quod aeque labore gaudeat et augeatur. Commenda ei quotidie aliquid; quo plura ei commendabis, hoc custodiet omnia fidelius; quo pauciora, eo infidelius. [5]) formuje. [6]) formuje. [7]) item.

Podobně jest na stromu. Z kořene wyrostá snět, ze sněti se rozrostají ratolesti, z ratolestí ratoléstky, z ratoléstek raubowé, z raubů pupence, z pupenců list, kwět a owoce, tak že by na tisíce ratolestí, na tisíce tisíců listů a owoce bylo, není wšak wšecko to než jeden strom; a kdekoli se co rozrostá neb wyrostá, wšudy jest suk.

Tak i w stawení museji nejen wšecky půdy, stěny, stropowé jedno druhým se držeti a twrditi, ale i každé w stěně, půdě, stropu dřewo a dřewko, každý we zdi kámen a kamének tak s jinými wázati, aby na swém místě wězelo a odtud se nehýbalo; k čemuž skoby,[1] hřebowé, klíště, zátesy a t. d. napomáhají.

Z toho jde:

1. že wšecka učení[2] po wšecken žiwot tak spořádaná býti mají, aby dohromady byla celkem,[3] jako strom na swém kořenu stojící. Čehož mustr, dá pán bůh, we wšeuce[4] naší ukážeme.

2. Že čemukoli se učí člowěk, nemá nic býti jako přílepek postranní, ale wše jako z kořene prw založeného a z ratolestí prw rozložených wyrostáwající wěc. Což jak býti může a má, aby wšudy a wždycky jedno z druhého šlo, to se w následujících knihách při zwláštním[5] wšeho rozměření (bohdá) ukáže, a dokonale teprw didaktiky této užitečnost uhlédá.

3. Že se wšecko, čemu se kdo učí, dobře twrditi, a jako hřebíky zaraziti, skobami[6] a klíštěmi stahowati má, aby mocně trwalo; což se děje udáwáním příčin[7], to jest, když se nejen, jak co jest a býti má, ukazuje, ale také proč tak jest a býti musí, a jinak nemůž. Neboť wěděti jest wěc za příčinau její poznáwati.[8] Ku příkladu, kdyby otázka byla, lépeli se dí *cunctus populus* či *totus populus?* dím *cunctus*. Nedoložímli proč pak lépe, zapomene na to žák[9] snadně. Ale doložímli, že *cunctus* jest quasi *conjunctus*, protož *totus* že se lépe dí o wěci, která sama w sobě jedna

---

[1]) klamrowé. [2]) studia. [3]) byla Encyclopaedia. [4]) pansofii. [5]) specialním. [6]) klamry. [7]) docendo per causas. [8]) Scire enim est rem per causas cognoscere. [9]) discipulus.

celá jest, *cunctus* pak o hromadě neb pospolitosti nějaké; na to již zapomenauti nesnadné bude, lečby příliš hlaupý byl. Podobně hádají se grammatikáři,[1] proč se říká: *mea refert, ejus refert?* to jest: proč w prwní a w druhé osobě ablativa se užíwá (nebo tak wůbec smýšlejí, že ablativus jest), w třetí pak genitiva? Já odpowídám, že proto, že *refert* záleži ze slow[2] *res* a *fert*, a protož že se říkati musí *mea res fert*, *tua res fert*, *ejus res fert;* toliko že se prostřední *s* wypauští; a tak *mea*, *tua* že nejsau ablativi, než nominativi. Zdali tu žákowi[3] swíce nerozswítím? Slowem[4] toto míním, aby půwody wšelikých slow a základy wšelikých umění wěd i prawidel[5] ukazowány byly. A to mimo nejwětší potěšení i znamenitý užitek přinese, jelikož důkladnému wycwičowání cestu twrdí.[6]

Tedy[7] wšeho příčiny znáti a zpytowati ať se učí žákowé.[8]

Základ VIII. Přirození mezi kořenem a ratolestmi poměru jistého[9] šetří.

Ku příkladu: Jak se podzemní kořen silně nebo mdle rozkládá, tak rowně nad zemí strom neb bylina, ne wíce ne méně. Nebo kdyby strom wzhůru silněji rostl, kořen, mdlejší jsa, neudrželby ho a wywráceníby jistě následowalo; pakliby do kořena jen wšecko rostlo, byloby bez užitku, protože strom nese owoce, ne kořen.

Chcemeli tedy, aby mládež pewný kořen umění wnitř měla, spořádati to bude:

1. aby wšecko w saud a pamět wkládáno bylo;
2. wšecko (pro plnější jistotu) do knih (locos communes) zapisowáno.

Chcemeli pak, aby ratolesti zewnitř mocně se rozkládaly, přidržeti je: 1. aby čemukoli kdo wyrozumí, hned tomu jiného učil, aby se umění při každém, a skrze něho i při jiném, tak množilo, jak na stromě ratolesti, kdež každá ra-

---

[1] disputují grammatici. [2] jest contractum. [3] discipulowi. [4] Summau. [5] originationes omnium vocum, a fundamenta omnium in artibus, scientiis et regularum. [6] Quod praeter jucundissimam delectationem insignem quoque habebit usum; solidissimae quippe eruditioni viam sternet. [7] Ergo omnia doceantur per causas, to jest. [8] discipuli. [9] proporcí.

toléstka hned zase jiné z sebe wypauští po wšem stromě; 2. Čemukoli se kdo naučí, hned aby myslil k čemu to obrátiti w živote swém, aby nic nadarmo (jako strom žádného mrtwého pupence nedáwá) w sobě nenosil; což jim příklady těmi i jinými ukazowati přijde.

Protož při rozměřowání wšelikého učení [1]) šetřiti se musí, aby prawidla a cwičení [2]) wždycky w tak jistém poměru [3]) proti sobě stawena byla, aby nemohlo než jedno druhým se twrditi. Ale o cwiku [4]) následuje.

Základ IX. Přirození hýbáním častým se čerstwí a sílí. Ku příkladu wejce zahřatá přebíráním a obracením; ptáčka žiwého hýbáním, wstáwáním, ústek, nožiček, křidélek roztahowáním, pozdwihowáním se, létáním, až do zsílení.

Tak strom, čím wíc wětrem se prowíwá, tím čerstwěji roste, tím mocněji se wkořeňuje; nébrž rostlinám k dobrému jest příwal, krupobití, hřímání, blýskání a t. d.; protož krajina hřímání a wětrům poddaná, mocnější dříwí wywodí, jiná mdlejší, jako Aegypt.

Tak stawitel musí k dílu swému pauštěti i slunce i wítr, aby wysušowáno a stwrzowáno bylo dílo jeho.

Tak kowář, chceli železo stwrditi a k ostrosti připrawiti, musí je tytýž z ohně do wody dáwaje i rozhříwati i studiti, změkčowati i twrditi.

Z toho jde, že není možné zmocniti se w žádném umění, leč skrze časté opakowání, wyslýchání, [5]) ohledáwání, pokaušení a cwičení. A protož opakowání a cwičení [6]) ustawičně býti musejí každého dne a každé hodiny.

Kdo oku lidskému něco chce w noci ukázati, musí nejprwé swětlo rozswítiti, potom wěc tu před oči podati; naposledy držeti ji a obraceti tak dlauho, ažby se zrak dokonale s ní seznámil. Tak kdo mládež, (jejíž mysl ještě jako zrcadlo we tmách sedí, oswítiti a wyučiti chce, tohoto trého newyhnutedlně užíwati musí: nejprwé powěditi co nejswětlejšími slowy, co chce aby učedlník rozuměl, a to bude prawidlo; [7]) potom ukázati mu toho příklad, dwa, tři [8]); naposledy

---

[1]) wšech studii. [2]) precepta a exercitia. [4]) proporcí. [5]) exercicích. [6]) repetowání, examinowání. [6]) Repeticí a exercitací. [7]) praeceptum. [8]) a to bude exemplum.

opakowati[1]) to s ním tak dlauho, ažby i wyrozuměl, i mluwiti o tom i dělati to uměl; a to bude cwik[2]). A tak trého jest potřebí: prawidla, příkladu a cwiku neb cwičení. Prawidla[3]) při každé wěci, nejen w literním umění, ale i w mrawích a pobožnosti, co jak jest aneb býti má, ukazují; příklady[4]) to wyswětlují a zřejmé činí; [5]) cwičení to, čemuž se porozumělo, w rozumu a paměti twrdí, a k užíwání toho hbitost dáwají.

Bez prawidel býti nemůže, proto že ony jsau jako složení těla z kostí (sceleton) w každém umění. Bez příkladů[6]) býti nemůž, protože ony jsau jako maso wyplňující tělo, aby podstata byla. Bez cwičení[7]) býti nemůž, protože ona tomu wšemu žiwot a hýbání dáwají.

Bez prawidel[8]) z samých příkladů, [9]) šťastný býti musí wtip, aby wěcem wyrozuměl, jakož na některých řídkých samoucích[10]) widíme. A co dím? Wšak také někteří neobyčejný zrak míwají, že i w noci widí; ale takowí řídcí. Owšem pak řídcí jsau, kteříby z samých prawidel[11]) bez wyswětlowání skrze příklady[12]) chápali; což odtud jest, že se wěci snáze, wždycky na ni pohlédnauc, nežli o ní slyšíc, wyrozumíwají. Protož prawidla a příklady[13]) wždycky spolu jíti musejí. Oboje to wšak bez cwičení, [14]) to jest, častého opětowání a ohledowání, dotud, dokudžby se neutwrdili, nic nedáwá než theoriam, to jest, powědomost bez umění; jakauž měl onen, řemeslu kowářskému celý rok samým díwáním se učící. Nebo že se pilně díwal; spatřil a naučil se, jak se železo hřeje, kuje, obrací, táhne, štiká, aby to neb ono z něho bylo; spatřil to prawím a naučil se, protože to často wídal; ale že ruky nikdy nepřičinil, dělati potom sám chtěje, nic neuměl, a umění jeho na domnění se stawilo. Podobně šewcowský, krejčowský neb jiný učedlník, by pět let u mistra stoje, jak on co měří, krájí, stříhá, obrubuje, sšíwá, hladí, swírá[15]), se díwal, neohleduje-li a necwičí ku práci té sám swých rukau, nic uměti nebude. Zdáti se mu sic bude, že umí; bude o tom i mluwiti

---

[1]) repetowati. [2]) usus. [3]) praecept, exemplí a usu neb exercitací. Praecepta. [4]) exempla příkladů wedením. [5]) exercitaci aneb. [6]) exempli. [7]) exercitaci. [8]) praecept. [9]) exemplí. [10]) αυτοδιδάκτοις. [11]) praecept. [12]) exempla. [13]) praecepta a exempla. [14]) exercicí. [15]) presuje.

uměti; ale kážeti mu kdo co udělati, nebude wěděti, kam rukau hnauti. Protož musí mistr kowář učedlníku kladiwo do rukau dáti, mistr šwec učedlníku změřiti, zkrájeti, zstříhati, (byť pak i pokaziti něco přišlo), též šídla a dratwy, jehly a nití něco podrati poručiti; tu teprw učedlník učedlníkem, a brzy potom i mistrem bude. Nebo Ovidius práw jest, že jediný, kdo umělce činí, jest cwik. Též [1]) což jiný řekl: Nikdo nic práwě nedělá, leda byw častěji naprawowán. A jiný zase: [2]) že žádný neumí neblauditi, leč kdo blaudíwal často; [3]) tak také [4]) že žádný dobře dělati neumí, leč kdo často naprawowán byl. Učedlník zajisté každý od kazu začíná; přirozené to, protože kdo nikdy nekazí, nikdy neumí, kdo pak často ohleduje, často kazí, a často naprawowán jsa, omylům wyrozumíwá, a wyhýbati jim zwyká.

A tak tedy o tom trém (o prawidlech, příkladech a cwiku, [5]) jak skrze ně mládež wésti, důkladně [6]) se wěděti musí; že totiž prawidla [7]) mají býti krátká, příklady [8]) swětlé, cwik [9]) častý. Nebo o prawidlech [10]) Horatius tak napsal: [11])

Čím kratší a srozumitelnější prawidla, [12]) tím lepší.

O příkladech [13]) Seneka tak: [14]) Dlauhá a motawá jest za prawidly cesta, za příklady ale krátká a působná. Čím wíc tedy a swětlejších příkladů, tím lépe.

O cwičení [15]) Vegetius tak: Wšeliká umění i wšeliká díla každodenním konáním a stálým cwičením prospíwají. [16]) Čím tedy častší cwičení, tím jistší prospěch. A z tohoť základu [17]) jak knihy školy naší, tak i pořádek cwičení užitečně bohdá spořádáme.

Základ X. Přirození se rozkládá a množí, kolikerým můž spůsobem. Ku příkladu: Na stromě, kolik jen pupenců wy-

---

[1]) Solus et, artifices qui facit, usus erit. Item. [2]) Nemo quidquam recte facit, nisi correctus saepius. Item. [3]) Nemo non errat, nisi qui quam saepissime erravit; to jest. [4]) item. [5]) praeceptis, exemplis, usu. [6]) z gruntu. [7]) praecepta. [8]) exempla. [9]) usus. [10]) o praeceptech. [11]) Quidquid praecipies, esto brevis, ut cito dicta. — Percipiant animi dociles teneantque fideles. [12]) praecepta. [13]) exemplích. [14]) Longum et perplexum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. [15]) exercitací. [16]) Omnes artes omniaque opera quotidiano usu jugique exercitatione proficiunt. [17]) fundamentu.

tlačiti můž (na tisíce jich), tolik tlačí, a z každého aby nowá ratolest byla, obmýšlí. Tak w žiwočichu každý aud žádostiwě wláhu pokrmu pije a zažíwá, a přewaře ještě, jiným zase dodáwá; tak se wšudy jedno druhým žiwí, sílí, množí. Z čehož jde, že máli w učení [1]) mocné prospíwání býti, musí študent

1. wždycky umění žížniti, a odkud může, ssáti je, to jest, žádostiwě a pozorliwě poslauchati, čísti, zpytowati, a na wšecko, čemu nerozumí a neb nedokonale rozumí, ptáti se.

2. Přežíwati a zažíwati dobře, totiž w knihy a w paměť wšecko pilně wkládati.

3. Sdělowati se hned zase s jinými, totiž učiti jiné wšemu, čemu se sám naučí.

Čemuž dobře rozuměl, kdo prawil: Často se wyptáwej, wyptané si pamatuj, pamatowanému wyučuj; tyto tři wěci žáka nad mistra činí. [2]) Tak [3]) ten, kterýž řekl: Mnohému já naučil se od učitelůw, a wšak wíce od spolužákůw swých, od žákůw ale nejwíce. [4]) Nebo kdo jiné učí, nejen to, čemu se sám naučil, w sobě obnowuje, ale i welmi mocně twrdí; a nejen to, čemu prw rozuměl twrdí, ale i k wyrozumíwání jinému a jinému sobě oči otwírá. Protož Thriverus napsal: Nikdo nemůže mnoho wěděti, leč kdo sám mnoho učíwal. [5]) A jiný: Umělého znamení jest, že učiti umí. [6]) Protož slawný muž Joachimus Fortius o sobě píše, že co kdy slyšel neb četl toliko, to mu dříwe měsíce wždycky zase wšecko wyplynulo; čemu pak jiné učil, to wšecko tak jistě wždycky zase před sebau měl, jako ruce swé; a že newěří, aby mu to leč smrt wzíti mohla. Protož radí a napomíná, aby každý študent míti hleděl, kohožby wšemu tomu, čemu se sám učí, učil, by to prý sobě za peníze kaupiti, a na to pohodlí swému ujmu naložiti měl. Ale můžeť se to jinak sprawiti, jmenowitě, aby každý učitel [7]) swé žáky [8]) k tomu přidržel. Což takto býti můž. Stráwě učitel [9]) půl hodiny w předkládání

---

[1]) studiích. [2]) Saepe rogare, rogata tenere, retenta docere, haec tria discipulum faciunt superare magistrum. [3]) Item. [4]) Multa ego didici a praeceptoribus meis, sed plura a condiscipulis, a discipulis autem plurima. [5]) Nemo potest multa scire, nisi qui multa consuevit docere. [6]) scientis signum est posse docere. [7]) preceptor. [8]) discipule. [9]) preceptor.

úkolu,[1]) druhé půl hodiny strávili se můž w opakowání[2]) též úlohy[3]) od samých žákůw,[4]) a to tak, aby komu učitel[5]) poručí (jen od wtipnějších začínaje), hned wystaupil, a totéž co slyšel, jako sám již učitel,[6]) obnowil; po němž druhý, třetí, čtwrtý (wšak bez pořádku, jednak ten, jednak onen, jak učitel[7]) potřebu uzná) wystaupiti, a totéž dělati můž, dokud času stačuje.

Z toho cwičení pater weliký užitek půjde:

1. Učiní sobě učitel žáky[8]) pozorliwé. Nebo poněwadž to hned opakowati[9]) přijíti má, a každý toho tak dobře na sebe jako na jiného čekati musí; musí, by nechtěl, pozor dáti, aby wěci dobře wyrozuměl, a nic nepřeslechl. Jakož pozorliwost, když jí mládeneček za některý rok w škole zwykne, zwláštní na něm bude klénot po wšecken čas žiwota.

2. Zwí učitel[10]) pokaždé na jisto, porozumělili wšickni tomu, což přednášel, čili nic. A najdeli se co jináč (jakož bez toho řídko býti můž), to hned naprawí, tak že bude tím jist býti moci, že pochopeno jest.

3. Když se tak několikkrát každá úloha[11]) obnowí, i ti nejhlaupější žáci[12]) do ní se wprawujý, aby s jinými zárowen táhnauti mohli.

4. Samým tím opakowáním[13]) tauž úlohu[14]) sobě wšickni w pamět uwedau platněji, nežby se s ní doma[15]) dosti dlauho trápili,[16]) tak že na noc jen a ráno ji sobě obnowíc, jakoby ji našli, bude, a tím spůsobem wšechněm jako ze hry učiti se přijde.

5. Naposledy, když tak na učitelskau[17]) stolici žák[18]) puštěn býwá, dáwá to nejen mysl a chuť k učení, ale i smělost a udatnost k brání před lidmi do ust počestných wěcí. Což samo weliké jest.

Můž i krom školy to býti, aby jedni s druhými o látce[19]) té, kterauž kdy w úloze[20]) mají, se radili,[21]) zwláště jádrnější zpozdilejším wždy to wyswětlujíce. K čemuž i přidržeti

---

[1]) lekcí. [2]) repetowání. [3]) lekcí. [4]) discipulů. [5]) preceptor. [6]) preceptor. [7]) preceptor. [8]) preceptor discipule. [9]) repetowati. [10]) preceptor. [11]) lekci. [12]) discipuli. [13]) repetowáním. [14]) lekcí. [15]) privatim. [16]) macerowali. [17]) praeceptorskau. [18]) discipulus. [19]) materii. [20]) lekcí. [21]) konferowali.

je učitel[1]) má napomínáním a nejhodnějšímu [2]) nařízením. Bylliby w tom kdo neživý postižen, owšem pyšný a zpurný, že by tázán třeba a žádán jsa od spolužáka, [3]) poučiti ho nechtěl, to přísně trestáno býti má.

W písmě cwičení[4]) takowé býti můž: předně aby každý swau úlohu[5]) wždycky domů přijda přepsal do obzwláštní k tomu založené knihy; což trwati bude přes celau školu českau i hlawní[6]) pro příčiny čtyry:

1. Tím lepšímu wštípení napomoženo bude.[7])
2. Ruka pocwičí se w krásopisu a rychlém psaní.[8])
3. Prawopis čím dále tím wíce se založí a utwrdí.[9])
4. Důkazem toho bude, že tomu wšemu netoliko se naučí, ale i také doučí. Neboť nelze bude čeho s wětším spěchem konati,[10]) než pokud mysl ruce utíkati stačuje.

Druhé dobré bude, aby ranní úlohu[11]) každý po obědě nejprw tak prostě přepíšíc, hned zatím ji slowy jinými, pak na spůsob listu neb werše[12]) co nejkratšími a nejwybranějšími slowy a příklady[13]) sepsal; a to učitel[14]) při začátku popoledních cwičení[15]) přehlédnauti neb přeslechnauti, a kde potřeba přioprawiti můž. O čemž w částečném[16]) wšeho rozměřowání plněji.

HLAWA XIX.

Jak dělati, aby učení krátké a hbité bylo?

Dobréť jsau to, dí někdo, ale pracné, dlauhé, obšírné wěci. Nebo k takowému weřejnému a plnému we wšem člowěka wycwičení kolik učitelů[17]), kolik bibliothek, kolik let neb wěků stačowati můž? Odpowídám: Prawéť jest, což řekl Hypokrates, že učení dlauhé jest. Jest zajisté tak dlauhé, široké a hluboké, jako sám swět, jejž sobě w mysl uwésti máme. A wšak prawé také, že se dlauhé wěci stahowati, a

---

[1]) preceptor. [2]) Corypheu. [3]) condiscipule. [4]) Scriptionis exercitium. [5]) lekci. [6]) per totam vernaculam et classicam scholam. [7]) Juvabitur impressio. [8]) Manus exercebitur in callographia et ταχυγραφια. [9]) Orthographia sensim formabitur et firmabitur. [10]) Testimonio erit, didicisse omnia haec, et quidem perdidicisse. Non enim perfunctorie quidquam percurri poterit. [11]) lekcí. [12]) epistolice neb carminice. [13]) exempli. [14]) preceptor. [15]) exercitií. [16]) particularním. [16]) preceptorů.

w krátkost uwozowati mohau. Welikýť jest nebe i zemi obsahující swět; a wšak jej bůh na maličkau hromádku shrnul w jednoho člowěka, a člowěka opět w maličkau krůpěji krwe, jako i celý strom w každém jadérku, celá bylina w každém nejmenším zrnku se zdržuje, a odtud wyrostá. To se přirozeně děje. A co pak že i přirození jestě uměním posilowáno býti můž? Jakož není neznámé, že zahradníci semena tak strojiti umějí, aby we dwau dnech od wsetí, nébrž dříwe wzejdúc, pod sebe kořeny, nad sebe w nať mocně hnala? Kdo newí, že tkadlci na tisíce tisíců nití hbitě proplétati, a řemeslná díla, nástroje k tomu majíc, hotowiti umějí? Kdo newí, že mlynáři na tisíce tisíců zrn obilných hbitě potírati, a mauku od otrub tak čistotně oddělowati umějí? Kdo newí, že tesaři newelikými presy, skřipci, rumpály a t. d. domy třeba zdwihají? (anby toho sic bez šiku [1]) sto jonáků nedowedlo). Kdo newí, že saukenníci wáhau, kteráž libru sotwa wáží, kameny a centnéře wážiti umějí? A což aby sobě sami učení k hbitému a wtipnému we swých wěcech postupowání žádných šiků [2]) a chytrostí [3]) wymysliti neuměli? Odstup to. Ohledejme tedy, a poněwadž začátek hojení jest wyrozuměti nemoci, rožwažme, co to bylo, což posawad umění dlaubým činilo, že mnohý, od kolíbky do šedin w školách jsa, ještě wšech umění [4]) neprošel, ba do některých jak žiw ani nenahlédl?

Příčiny pak prawdiwé jsau tyto:

1. Že nebylo jistého cíle wytknuto, a

2. jistých prostředků wyměřeno, k němuž a jimižby každý nepromënně weden a doweden býti mohl. Což z předcházejících wěcí patrné.

3. Že což w přirození spojeno a jako spiato jest, nehledělo se toho také při učení spolu bráti, a jako spínati, než po různu se to wedlo. Ku příkladu: wšudy učili nejprw čísti, potom teprw po roce kdyžsi neb po dwau psáti. Tak i [5]) w latinské škole učili slowům a řeči bez známosti wěcí, tak že wšecka mladá léta jen w grammatice a lexicích strávili, a potom teprwa w hojnějším wěku k filosofii se pau-

---

[1]) fortele. [2]) fortelů. [3]) grifů. [4]) artes. [5]) Item.

štěli. Tak také [1]) nutili dítky jen učiti se, učiti jim nedowolowali nikdá; ješto to wše (čísti a psáti, slowům i wěcem rozuměti, učiti se a učiti jiného) tak spolu býti a jíti má, jak w běhu nohy wzdwihati a stawěti, w rozprawě poslauchati a odpowídati, we hře mičowé házeti a lapati.

4. Že se nic z prawého důkladu [2]) newedlo a na prameny nerozwodilo, tak jmenowitě, aby wšecko umění, jako z jednoho kořene wyrostající, a na ratolesti se rozrostající strom, před očima stálo; než hledělo se na umění [3]) jako na nějakau hromadu dříwí neb roždí a t. d., kdež se nic, co se čeho drží, neznamenalo. I chytal jeden to, druhý ono, an wše různo bylo.

5. Mnoho bylo spůsobůw učení [4]); každá škola měla jiný, ba každý učitel [5]) jiný, nébrž jeden a týž učitel při každém umění a jazyku [6]) jiný; a což nejhoršího, jeden a a týž w jedné a též wěci jednak tak, jednak jinak; protože když se na základ přirození nepřišlo, spůsob [7]) ten ustanowen býti nemohl, wiklal se wždycky, a před očima učedlníků i učitelů se mátl. Odkudž zatemnělost, nejistota, jinak a jinak jedné a též wěci ohledáwaní a při ní meškání, naposledy, když jedno tak drsnatě šlo, jiného se zdaleka štítění a hrození, že se mnohý mnohého ani netekl.

6. Mnoho bylo w školách práce, a to roztržité příliš. Nebo na wětším díle každý z učedlníků jiné dělal, a s každým obzwlášť pracowáno. Což, byloli mnoho žákůw [8]), neskonalá teměř práce byla, na níž mnoho času wycházelo; aniž bylo možné, aby, než se wypořádali, aneb někteří zaháleti, aneb whodiloli se co komu zatím k dělání, pracně se s tím sami hmožditi nemuseli. Učitelowi [9]) pak nemožné bylo, aby se neunawil, aneb umělli sebe šetřiti, na odbyt nedělal.

7. Pakli bylo wíce učitelů [10]) (jakož každá trochu wyšši a přednější škola wíce jich měla) co bylo než trhání? jeden toto, jiný jiné wedl; každau téměř hodinu přes celý den jiná úloha [11]) byla, a každý swým spůsobem [12]). Čímž nemohla než mysl mládeže náramně matena býti.

---

[1]) Item. [2]) fundamentu. [3]) artes. [4]) methodů. [5]) preceptor. [6]) preceptor in quavis arte et lingua. [7]) netrefilo, method. [8]) discipulů. [9]) preceptoru. [10]) preceptorů. [11]) lekcí. [12]) methodem.

8. Naposledy, i w jednom a témž umění jeden a týž učitel [1]) dowolowal jiné a jiné knihy míti; ten toho spisowatele [2]) pěstowal, onen onoho, aneb třeba jeden a týž rozdílné. A zdálo se, že čím kdo wíc spisowatelů, [3]) do nichžby nahlédati, a z nich bráti mohl, má, tím wětší má pomoci, ano pak tím wětší matení.

A protož nebylo diwu, že přeřídcí wšecka umění prošli; nébrž diw byl, jestliže se kdo z těch labyrintů wymotal, což jediné wtipnějším hlawám se podařilo [4]).

Napotom tedy, aby se takowému mizernému motání a matení wyhnauti mohlo, naprawiti to potřebí bude. W čemž za příklad sobě z přirození samého wezmeme tento stálý a pewný zákon přírody. Co menší mocí lze učiniti, k tomu netřeba bráti wětší [5]). Za příklad pak wezmeme nyní slunce nebeské, kteréž welikau a jako neskonalau powinnost má, po wšem širokém okršlku země paprsky rozsílati, wšechněm žiwlům, podzemním kowům, pozemním, hmyzícím se na zemi, w zemi, u wodách, w powětří, žiwočichům, rostlinám (an každého pokolení na tisíckrát tisíc tisíců jest) swětla, tepla, žiwnosti, čerstwosti, síly dodáwati; a wšak ono wšemu tomu stačuje, wšecku powinnost swau každý rok sobě wypořádá. Wizme tedy, jak ono w čem postupuje.

1. Slunce, samo jediné jsúc, zahříwá ne jeden toliko strom, ale celau zahradu spolu, nébrž celau krajinu a celau zemi. 2. Jedněmi a týmiž paprsky wšechněm swítí; jedním a týmž oblaků sehnáním a zase rozpuštěním wšecky zawlažuje, jedním a týmž wětrem wšecky prowíwá, jedním a týmž mrazem wšecky projímá a občerstwuje a t. d. 3. W jeden a týž čas po celé zahradě, nébrž krajině, jaro, léto, podzimek, zimu dělaje, působí, aby wšecky zárowen rostliny se pučily, wšecky zárowen kwětly, wšecky zárowen owoce nesly (ačkoli jedny nad druhé rychleji dospíwají). 4. A dělá to wše jedním a týmž pořádkem, jak lůni tak létos, tak přes sto let; jak jeden strom tak druhý wšecko

[1]) preceptor. [2]) autora. [3]) autorů. [4]) quod non nisi divinioribus ingeniis contingebat. [5]) hanc immotam naturae legem, quod per pauciora fieri potest, ne adhibeantur plura.

z kořene w slaup a ratolesti, pod kůrau dřewo, a w dřewě stržni; jaké spůsoby [1] jeden pupenec, kwět, list, owoce a t. d., takowéž druhý, třetí, stý a t. d. nepromenně wždycky. 5. A wede jednu každau wěc ze semene neb kořene jejího wlastního, w kterémž zawinuto jest nepatrně wšecko, a odkudž potom, zarodíc se samo wyrostá, a w ratolesti a prameny se rozrostá wšecko. 6. A cokoli spolu býti má, spolu wywodí, kwět s listem, dřewo s kůrau, owoce s šupinami a t. d. 7. A wede wšecko po jistých stupních, tak že jedno z druhého samo jde, a wždycky jedno druhému cestu strojí. 8. Naposledy wšeho nepotřebného se wzdaluje, a neb narosteli co, odmítá je.

Podlé tohoto příkladu, jestliže

1. Jeden učitel [2] toliko bude w jedné škole,

2. Jedny toliko knihy w jednom předmětu [3],

3. Jedna toliko práce w jeden čas se wšechněmi,

4. Jedním spůsobem [4] wšecky nauky [5] a wšickni jazykowé,

5. Wšecko s důkladem [6], krátce a mocně, aby se jen rozum jako klíčem odmykal, a wěci před ním samy se rozwínaly,

6. A půjdeli wšecko, co spolu jest, spolu;

7. A to tak, aby čemu se dnes učí, to zítřejším wěcem základ dáwalo, naskrz,

8. A budauli se pilně nepotřebné wěci odměšowati, budeli (prawím) toto wše; okolek wšech umění že rychle obejde, o tom tak málo pochybowati třeba, jako že slunce každý rok swět sobě wypořádá; čemuž poněwadž sotwa kdo odepře, než raději, jak by toho dowedeno býti mohlo, tázati se bude, k tomu přistupme.

I. Jak to může býti, aby jeden učitel [7] celé škole stačil?

Aby jediný učitel [8] celé škole jedné stačil, by na sta žáků [9] bylo, nemožné nebude, když wšickni spolu w jednom předmětu, [10] w jeden čas, a z jedněch knih cwičeni budau. Protož jak slunce nebeské nesstupuje k každému stromu

[1] formy. [2] preceptor. [3] jedné materii. [4] metodem. [5] disciplíny. [6] z fundamentu. [7] preceptor. [8] preceptor. [9] discipulů. [10] jedné materii.

neb bylince obzwlášť, než z daleka stojíc, weřejně oswěcuje a zahříwá wšecky, a ony do sebe swětlo a teplo pijí; tak učitel [1]) s žádným samým nikdy nic ať nepracuje, než se wšechněmi spolu, totiž na kathedře nejwýš stoje (na nějž oči i uši wšech obráceny budau), ať jim mluwí, ukazuje, píše a maluje před oči, co potřeba, a bude se jímati zárowen wšech šikowností [2]); toliko bude potřebí, uměti je sobě pozorliwé učiniti, aby za to majíc, že usta učitelská [3]) jsau (jakož jsau) ta studnice, odkudž a kudyž k nim wšelijaká maudrost plyne, kdykoli se tato studnice odwírá, zwykali nádobku uší a pozoru hned podstawowati, aby nadarmo nic neplynulo. Tak když učitel [4]) stále užitečné wěci, jednu každau, kde jí místo a čas, wynášeti, a žáci [5]) stále na usta učitelowa [6]) pozor dáwati budau, nepodobné k wíře, jak snadně, spěšně, mocně wšickni, co jich jest, prospíwati mohau.

Dowésti sobě pak toho učitel [7]), aby pozorliwé učedlníky měl, takto může: Předně nedopauštěti, aby když on co mluwí, oni mezi tím šeptati, neb přesedáwati, neb se tlačiti, neb pod se hleděti, neb někam zewlowati měli; než jak oči učitele [8]) po nich jdau, tak oči wšech jich na něj aby obráceny, a jako w něj wetknuty byly, k tomu je přidržeti. Druhé napomáhati jim k wyrozumíwání a w paměť wkládání nejedním jen smyslem, sluchem, než i zrakem, malowáním jim před oči (t. na tabuli), co se jen malowati a psáti můž; též i třetím smyslem, hmatem [9]), poručením jednomu, druhému, třetímu wywstati, a totéž buď promluwiti, neb napsati. W předmětech smyslných [10]) někdy mohau i ostatní dwa smyslowé, okus [11]) a čich, ku pomoci brány býti. Třetí, wpadnauti leckdys můž uprostřed swé řeči učitel [12]) s otázkau jednak na toho, jednak na onoho. Ty, neb ty, co jsem nyní řekl? O čem mluwím? Jak jsem to wypowěděl? Bylli by kdo postižen, že nepozorowal, hned na odiwu jiným trestati; tak se při wšech bedliwost brausiti bude. Podobně, když na jednoho otázka jest učiněna, hned na druhého, desátého, třidcátého pro odpowěď skočiti, bez opětowání otázky, wše

---

[1]) preceptor. [2]) grifů. [3]) preceptora. [4]) preceptor. [5]) discipulowé. [6]) preceptorowa. [7]) preceptor. [8]) preceptora. [9]) taktem. [10]) in Physicis. [11]) košt. [12]) preceptor.

k tomu cíli, aby, co se jednomu mluwí, wšickni poslauchali; co se s jedním pracuje, wšickni užiti hleděli. Čtwrté, dowoleno býti má, aby když učitel[1]) odmluwí, kdo chce, co chce, se zeptal, buď že čemu nedobře wyrozuměl, aneb že mu sic něco na mysl přišlo, buď tu za učení[2]), neb předtím prwé. (Nebo se domácích[3]) dotázek nedopauští; kdokoli se oč s učitelem[4]) radili chce, weřejně[5]) ať to činí, aby se hodilo wšechněm.) Kdo tak často hýbá, zwláště užitečným něčím, pochwáliti ho, jednau i wíc, před jinými, aby se i w jiných chuť dělala. Pakli kdy žádný se neptá, sám učitel[6]) nech se jednoho, druhého, desátého zeptá, jak tomu neb onomu srozuměl; tak aby po každém čtení[7]) chwílečka takowými dotázkami stráwena byla; znamenitě to pozorliwost brausí. A takowé pozorliwosti za některý rok w škole zwykna mláděek, bude na sobě míti[8]) zwláštní klénot po wšecken žiwot, že cokoli dělati bude, wšecko myslí přítomnau, jadrnau, oprawdowau dělati, a wšecko, co kde před ním jest neb se děje, sám, nečekaje, aby se do něho cpalo, chápati a jímati bude. A takowé školy majíc, jakžbychom znamenitých lidí míti neměli? Nech to rozwáží, kdo rozwážiti umí.

Díli někdo: A wždyť přihlídati k každému potřebí, dobřeli sobě úlohu[9]) píše, jak sobě šwarně knihy chowá, wyslýchati je z paměti říkající, a podobné; k čemuž, když mnoho žáků[10]), mnoho času a práce potřebí. Odpowídám, na wšecko jest rada. Předně, ať sobě učitel[11]) školu rozdělí na desátky,[12]) a w každém desátku nejwtipnějšího jiným wystawí za dozorce[13]), kterýž jakožto poručný učitel neb pomocník[14]) jiných hleděti bude, aby wšickni jako wždycky přítomni byli, aby pozorowali, aby šwarně knihy i wšecko chowali, aby dobře napsané měli, aby, co z paměti uměti mají, uměli, před každým odříkáwáním[15]) je sám wyslýchaje. Učitel[16]) toliko jako k wíře přihlídaje, při každém wyslýchání[17]) jednomu neb dwěma (bez pořádku) písma a wýtahy[18])

---

[1]) preceptor. [2]) lekcí. [3]) priwatních. [4]) preceptorem. [5]) publice. [6]) preceptor. [7]) každé lekci. [8]) to na něm. [9]) lekcí. [10]) discipulů. [11]) preceptor. [12]) decurie. [13]) inspektora. [14]) preceptor neb pedagog. [15]) každau lekcí. [16]) preceptor. [17]) každé lekcí. [18]) dictata a excerpta.

přečísti káže, nejen rozwláčitě a zřetelně[1]) ale i doslowným[2]) doložením punktů, čárek[3]) a t. d., jiní pak do swých hledíc, ať oprawují. Můž i nahlédnauti jednomu neb dwěma (zwlášť, kterým nedowěřuje), a kdoby koli w nedbalstwí postižen byl, trestati.

Ale o tom, jak učitel[4]) w škole plný řád míti můž, aby wšecko, co jíti má, plně šlo, níže w obzwláštní hlawě wypsáno bude.

II. Jak býti můž, aby se z jedněch knih učili wšickni?

Jedny toliko že mají býti knihy w jednom předmětu,[5]) a to w celé škole, toho základem jest tato sada[6]), že wětší počet předmětůw činí mysl roztržitau,[7]) to jest: že čím kdo čeho wíce před sebau má, tím při tom roztržitější jest. Protož

1. weliké přispoření[8]) bude, wšelijaká školní náčiní neb nářadí[9]) (tabule, předpisy, slabykáře, slowníky, mluwnice, rozmluwy, slowem[10]) knihy a nástroje wšech umění) zhotowené míti, protože když učitel[11]) teprw tabulky dělati, předpisy hotowiti, prawidla a písem[12]) wýklady do péra dáwati[13]) a podobné wěci shledáwati teprw má, příliš to mnoho času wezme, a nemůž býti než wšecko jinak a jinak, a na wětším díle hak mak. Protož dobré bude, wšecky knihy, co se jich koli we wšech třídách školních[14]) potřebuje, s hotowými wýklady tištěné míti. Tak zajisté, co se na diktowání času wynakládá, užitečněji se na wyswětlowání, opakowání, wyslýchání,[15]) a skrze rozličné příklady w mysl wkládání obrátiti můž; a netřeba se báti, aby kdo zle psal, a na nejisto se potom učil; netřeba ani s přehlédáním času mařiti, a bude wšecko na jisto. Aniž kdo mysli, žeby se tak učitelům[16]) příliš howělo. Nebo jakož český kazatel, když čtení české[17]) z biblí přečta wyswětlí, a užitek jeho posluchačům k poučení, napomenutí, wýstraze, potěšení ukáže, dosti učiní po-

---

[1]) distincte. [2]) textowně. [3]) kommat. [4]) preceptor. [5]) w jedné materii. [6]) toto axioma. [7]) objectorum pluralitas distrahit sensum. [8]) compendium. [9]) instrumenta scholastica. [10]) wokabuláře, grammatiky, colloquia, summau. [11]) preceptor. [12]) diktowati, formowati, precepta a textu. [13]) diktowati. [14]) klassích škol. [15]) repetowání, examinowání. [16]) preceptorům. [17]) text český.

winnosti swé, by on pak sám toho čtení [1]) w židowské řeči newykládal, než jiní. Nebo posluchačům na tom nic nezáleží, jako i žákům [2]) na tom, učitelli [3]) jim sám z swé hlawy co wykládá, či kdo jiný to učinil, když jen co míti mají, mají; nébrž jest to jim i učitelům [4]) daleko užitečnější, aby hotowé bylo wšecko.

2. Tak škole dobré knihy a jiné spráwy opatříc (aby žádného w tom nedostatku nebylo), dobře učiní učitelowé, [5]) aby jiných, postranních zatím ani do rukau bráti žákům [6]) nedopauštěli, protože čím méně jiné w očích, tím wíce tyto w mysli budau; nezmýlí to.

3. Dobré také bude, aby knihy wšecky byly jednoho wydání [7]) w celé škole, aby se i stránky i řádky, i wšecko srownáwalo, a to jak pro ukazowání, [8]) tak i pro místní pamatowání, [9]) aby w ničemž žádného nejmenšího ani matení, ani meškání nebylo. Za kterauž příčinau při každé přední a hlučnější škole (aneb aspoň nedaleko odtud) knihtiskárnu [10]) míti potřebí bude.

III. Jak to býti můž, aby w jednu a túž chwíli jedno a též dělali wšickni?

Užitečné že jest, aby w jednu chwíli jeden toliko předmět wyučowán [11]) byl w celé škole, odtud patrné jest: 1. Že když okolo jedné a též wěci pracují mnozí, snáze pospolné mezi žáky horlení, kteréž ostnem býwá pilnosti, [12]) se zaněcuje, a jeden od druhého pochop bere. 2. Jest wšechněm lépe, protože jeden druhým ostří. Nebo když jeden sám neb nemnozí učitele [13]) poslauchají, leccos mimo uši a mysl uteče, to tam; ale když wšickni spolu, neztratí se nic; každý něco chybí, a potom při společném wšeho opakowání [14]) wšecko se najde, wšecko wšechněm k užitku bude. 3. Snáze jeden na druhém wadu [15]), chybu, omyl, nedostatek uhlédá, než na sobě sám; a když při jiných omyly naprawowati widí a slyší, přijde to i jemu samému k užitku. Protož setník, [16]) wojáky

[1]) textu. [2]) discipulům. [3]) preceptorli. [4]) preceptorům. [5]) preceptoři. [6]) discipulům. [7]) edicí. [8]) allegowání. [9]) propter memoriam localem. [10]) impressí. [11]) materie traktowána. [12]) aemulationes, jenž jsau diligentiae calcar. [13]) preceptora. [14]) rewání. [15]) vitium. [16]) hejtman.

nowé sobě cwiče, nepáře se s žádným jedním samým, než do pole je sobě (jak mnoho jich má) wyweda a spořádaje, wšechněm spolu, jak kterau zbraň do rukau bráti, jak se s ní zatáčeti, jak doráželi, odrážeti a t. d. ukazuje. A naprawujeli w něčem jednoho obzwlášť, nedělá toho w kautě někde, ale tu přede wšemi, aniž dá jiným zatím zewlowati, než poraučí hleděti, aby jednoho cwičení wšech cwičení bylo. Slowem, [1]) jak pekař jedním zaděláním a zatopením mnoho žemliček, a cihlář mnoho cihel peče; též knihtiskař[2]) jedním formy nasazením množství knih tlačí, a jedním oprawením [3]) wšecky oprawuje : [4]) tak učitel [5]) jedněmi úlohami a cwičeními [6]) welikému množství žáctwa [7]) spolu slaužiti můž; jen když se wšickni spolu wedau, a w jedné a též wěci [8]) wždycky wšickni pracují.

Ale jak to pak býti můž? Tak aby učitel [9]) nepřijímal mládeže do školy leckdys, než jednau w rok, a to wšecko škole dospělau mládež celé obce w jeden den, tak jako slunce jednau w rok, z jara, se wšemi rostlinami spolu práci začíná. Potom potřeba učiteli, [10]) aby wšecko tak na dny a hodiny rozměřené měl, jakžby stačowati mohli wsickni. O čemž plněji w hlawě 26.

IV. Jak to býti můž, aby jedním spůsobem [11]) wšecka prawidla [12]) a wšickni jazykowé wedeni byli, to se w hlawách následujících 20. 21. *a* 22 *zřetedlně ukáže.*

V. Jak mládeže rozum krátce a hbitě otwírati?

Z jednoho, k jednomu, skrze jedno wšecko; [13]) kdo to wšudy ukázati umí, ten rozum na wšecko jako klíčem odemknauti umí, to jest, kterak wšecko z jednoho konce [14]) wywstáwá, k jednomu cíli jde, a jednau cestau. Tak zajisté swět od jednoho boha jest, z jedné materie (mrákoty) postawený, jedním ohněm (swětlem) spořádaný, k jednomu cíli (aby obrazem byl sláwy jeho) obrácený. Tak lidské pokolení z jednoho člowěka Adama, jemuž jediná přidána pomocnice

[1]) Summau. [2]) impressor. [3]) korrigowáním. [4]) korriguje. [5]) preceptor. [6]) lekcími a exerciciemi. [7]) discipulů. [8]) materii. [9]) preceptor. [10]) preceptoru. [11]) metodem. [12]) discipliny. [13]) Ab uno, ad unum, per unum omnia. [14]) terminu.

Ewa, a z nich již popořád wšickni k jednomu cíli. Tak na stromu z jednoho kořene jeden snět, a z něho ratolesti nesčíslné, a wšak jedno z druhého wšecko přirozeným pořádkem a t. d. Týmž spůsobem rozum lidský jisté swé základy a kořeny má w malickém počtu,[1]) kteréž jen obžiwíc dobře, na jisté ratolesti a neskonalé samy se rozrostati budau, a to čerstwě a hbitě. Aby pak tomu wšickni mládež cwičicí i sami rozuměti, i w mládež to uwoditi mohli, potřebí bude knihy wšech úmění nowým spůsobem[2]) sepsati, a to tak, aby tytéž knihy kratičké, a wšak k prawému, snadnému a hbitému každé wěci před oči předestření dostatečné byly, a práwem klíč rozumu slauti mohly. Welikými zajisté rozdutými bucefaly mládež wycpáwati, k žádné platnosti není. Wíce lidskému žaludku pastwy dá skywa chleba a nápitek[3]) wína, nežli koryto plné plew a wody. Lepší w měšci peníz zlatý jeden, nežli olowěných plný pytlík; an to bůh ukázal, když prorokům swým knížečky malé, popsané wšak wnitř i zewnitř, požříti daw (jakž se Ezechielowi a Janowi stalo), naplnil je uměním welikým. To zajisté nepromėnně prawé zůstáwá, což w hlawě V. oznámeno, že člowěk sám w sobě má wšecko, a nepotřebuje, aby do něho wnášíno bylo cokoli (sicby neskonalá práce byla, nébrž nemožná); než potřebuje toliko, aby mu klíč podán byl, kterýmž by se mu smysl odemknul a swětlo, při němžby spatřowal wšecko. To když se při něm spráwí, může k spatřowání božských i lidských skutků i k čtení jakýchkoli kněh puštěn býti; bude již rozuměti wšemu sám od sebe.

VI. Jak dělati, ady se jednau prací dwoje neb troje wěc dělala?

Že se může w jeden čas, a jednau prací několikeré spolu sprawowati, toho příkladů přirozených w celém swětě plno máme. Strom zajisté jednoho a téhož jarního času i pod zemí roste i nad zemí, i na šíř se sílí i na wýš, i kwět zakládá, i listí i owoce twoří[4]) i jádro w něm, a šupinu neb škořepinu okolo a t. d. Podobně se při zakládání[5])

[1]) principia vocat. [2]) metodem. [3]) trunk. [4]) formuje. [5]) formowání.

a zrostu žiwočichů děje. Mezitím každá stromu částečka, každý w těle aud wíce než jednu powinnost má. Nohy zajisté člowěka i zdwihají, i nosí, i stawějí, i obracejí rozličným spůsobem. Usta jsau i wrata tělu, i mlýn potrawy potírající, i trauba, kdy potřeba, znějící. Plíce dýcháním swým i srdce ochlazují, i mozek očerstwují, i w chřtánu napiatém hlahol dělají a t. d. A že totéž může býti i w wyučowání lidí, aby každé práce dwůj neb trůj užitek byl, toho sám mistr nebeský duch swatý w písmě swém zřetedlný příklad ukázal; w kterémž ačkoli přední wěc jest uwozowání w srdce lidská známosti a bázně boží, a wšak při tom i wšelijakých ctností zrcadlo, i obecné [1]), domowní a wálečné správy obraz [2]), nébrž i řemesla rozličná, i dějepis prawý i zeměpis, i siloskum, i prostowěda, [3]) dialektika i rhetorika ušlechtilá a t. d. obsažena jest, tak že práwě jest krátký přehled weškerenstwa, [4]) jakž Triumphus biblicus Alstedii ukazuje, a wšickni práwě cwičení to poznáwají, že o čemkoli kdo přemyšlowati neb psáti začne, na wšecko w písmích i prawidel [5]) i příkladů se dosti najde; čehož žádná jiná kniha w swětě nemá. Může tedy a má w cwičení mládeže tak postupowáno býti, aby každá hodina a wedená w ní práce wíc než jeden užitek nesla. Což se stane, jestliže wždycky, [6]) co s čím spiato jest aneb se drží, spolu brána budau, ku příkladu: rozuměti wěcem a slowům, čísti a psáti, učiti se a učiti jiného. Protož nápotom

1. wěci a slowa tak spolu wésti, jak se wíno s sudem wozí, meč s pošwau nosí, dřewo s kůrau, a owoce s šupinau roste. Kterému tedy koli jazyku učiti se bude mládež, i mateřskému, slaužiti se jím musí, aby cokoli jmenowati slyší a čtau, hned také rozuměti wěci tím wyznamenané mohli, což podlé položených již prawidel [7]) nesnadné nebude. A zase, cokoli widí, slyší, cítí, jakýmkoli spůsobem, aby to wypowídati se učili, přidržeti je, aby se wždycky rozum a jazyk spolu brausil.

2. Čísti a psáti wždycky a w každém jazyku také spolu jíti má. Při dětech zajisté, kteříž nejsauce do školy obra-

[1]) politické. [2]) mustr. [3]) historia prawá, i geographia, i fysika i metafysika. [4]) universi epitome. [5]) regulí. [6]) relatum a correlatum. [7]) regulí.

cení, mateřskému písmu učiti se mají, nemůž platnější wymyšlena býti buď ostruha neb nástraha, jako aby písmena [1]) znáti nejinak, než skrze psání jich učeni byli; protože k malowání dětem přirozená jest chuť, a mezitím dwojím spůsobem obraznosti se napomáhá. [2]) Podobně když se plněji potom a pěkně již psáti učí, ne na jiném, než co sic bez toho w paměť uwésti potřeba, ať se učí; s polowici ubude práce. Ku příkladu, když se latině, řecky, hebrejsky učiti mají, čísti napřed se naučiti potřeba; prawda jest. Ale na čem? Zdali na leda písmu, [3]) jemužby nerozuměli? Nikoli, ale wzíti k tomu wěc [4]) kteréž bez toho potom učiti se přijde, totiž skloňowání a časowání, [5]) na těch se lámati čtením i psaním toho, až se oboje čistě otře. Z toho půjde čtwer užitek: Předně, čísti se naučí, a to snáze než na jiném písmě, [6]) poněwadž se jen koncowé slow mění; čímž se potom i pozornost sama tím lépe brausí. Druhé, oblomí sobě w cizím tom písmě ruku. Třetí, naučí se wýznam [7]) některého toho slowa. Čtwrté, spůsob skloňowání [8]) (anby se jim bez toho obzwlášť učiti přišlo, a nebyloby bez nesnáze a tesknosti) w paměť sobě jako ze hry uwede. A téhož se při wšelikém spůsobu učení [9]) šetřiti můž, aby se dělaje to, což se dělati má, následujícímu brána otwírala, a tak jedné každé práce dwůj a trůj užitek byl. O, jak to přeušlechtilé přispoření! [10])

3. O učení sebe i jiného, wždycky spolu, ukázáno w hlawě XVIII. zákl. IX.; což, poněwadž nejen k mocnosti, ale i hbitosti prospíwání napomáhá, sem také přináleží.

VII. Jak dělati, aby wšecko po stupních šlo?

Wzor toho ukázán w hlawě XVI. zákl. V., VI., VII., VIII., a w hlawě XVIII. zákl. V., VI., VII. A podlé toho wzoru uspořádání [11]) býti musí wšech nowých těch, o nichž mluwíme, školních knih, s připojením k tomu pro učitele [12]) jisté a neomylné zpráwy, jak jich užíwati, a wšeliké umění rozkošně po stupních w mládež uwoditi mají.

---

[1]) liter. [2]) duplici sensu vis imaginativa juvatur. [3]) textu. [4]) materii. [5]) deklinací a conjugaci. [6]) textu. [7]) signifikaci [8]) formu deklinací. [9]) per omne studiorum genus. [10]) compendium. [11]) sformowání. [12]) školmistry.

VIII. Kterak wěci nepotřebné odměšowány býti mají?

Může se mládeži i na samých wěcech něco uspořiti; nezanášeje totiž žádného tím, k čemuž mu přirození spůsobnosti nedalo. Nebo jakož rostliny jiné a jiné swé powahy mají, některá chce wlhka, jiná sucha, některá zemi mastné, jiná písčité, některá roste na wýš, jiná na šíř a t. d. jak dřiwí některé jest měkké, jiné twrdé, některé se dá táhnauti, neb štípati, neb na haužwe krautiti, neb w nádoby strauhati, neb hladiti, neb rýpati a t. d. jiné nedá; kůň jeden má patrnější k tahu sílu, jiný k běhu čerstwost, jiný k jezdění obratnost, jiný k boji udatnost a t. d. jak pes, jeden se hodí ženským [1]) na klín, jiný k wratům na řetěz, jiný owčáku k stádu, jiný mysliwci, a to opět jiný k slídění, jiný k honění, jiný na ptactwo powětrní, jiný na ptactwo wodní: týmž spůsobem wtip hlaw lidských k jinému a jinému jest. Někdo ke wšemu jemný jsa, k hudbě [2]) jest nespůsobný [3]); jiný k počitářstwí, [4]) jiný k básnictwí, [5]) jiný ku písařstwí, jiný k jinému ani mysli ani wtipu nemá. Jakož tedy daremné jest z chrta chtíti wyžlence udělati, aneb z wyžlence chrta, daremné rukáwního psíčka k stádu dáwati, daremné stádního k mysliwci a t. d.; tak [6]) jakož daremné jest pokaušení, z osyky haužew krautiti, z borowice šály strauhati, z fládru obrázky rýpati, eben štípati a t. d., protože každá ta wěc ne k tomu jest, aniž může wšecko ke wšemu býti; protož k wěcem rozdílným rozdílných powah a náklonností potřeba; žádný pak mimo to, což mu dáno, wzíti sobě nic nemůž.

I člowěka tedy k tomu, k čemu ho přirození newede, přes moc přece chtíti hnáti, jest s přirozením daremně zápasiti; (neboť učící není pánem, ale sluhau přírody; není přetwůrcem ale utwrditelem,) [7]) aneb se nic nedowede, aneb nic zwláštního. Protož lépe jest, k čemu koho přirození newede, z toho jej propustiti, w naději, že se to jinau stranau nahradí, jakož obyčejně býwá. Neb když se na stromě jeden raub neb ratolest zčesne, ostatní rostau tím mocněji. A když

---

[1]) do fraucimoru. [2]) muzice. [3]) asinus ad lyram. [4]) aritmetice. [5]) poesi. [6]) item. [7]) Docens enim naturae famulus est, non dominus; confirmator, non reformator.

žádný k ničemu přes moc a wůli swau nebude hnán, nebude míti, cožby se mu příčilo, a dlauhau dělalo chwíli; s chutí a hbitě půjde mu jiné wšecko.

HLAWA XX. [1]

Krátké obnowení, jak snadně, mocně a hbitě člowěk naučen býti můž, znáti čehokoli.

Složmež to již w jedno, [2] aby pospolu zřetelně stálo wšecko, a nejprwé, jak se snadně, mocně a hbitě učiti máme znáti wěci; potom jak snadně, mocně a hbitě dělati wšecko, jak snadně, mocně a hbitě w jazycích prospíwati, jak snadně, mocně a hbitě w mrawích cwičiti, a naposledy i w pobožnosti.

K nabýwání známosti wěcí přináleží oswěcowání wtipu, aby jemně bral, co se mu poskýtá, wšecko, a zostřowání paměti, aby, co chopí jednau, stále zdržela.

Wtip lidský snadně oswítíš, aby i nejskrytější wěci chápal, jestliže

1. pokaždé učícího se [3]) nastrojíš, aby k spatřowání wěci s chutí, žádostí a pozorliwostí přistupowal. Což schwálením jemu wzáctnosti, užitečnosti, líbeznosti wěci té, k níž přistupuješ, nesnadně se sprawí;

2. po stupních ho powedeš od wěcí bližších k dalším, a znamenitějších k neznámějším.

3. Jestliže jemu wšecko, co chopiti má, wymalowané (nemůžli sama žiwá wěc tu býti) před oči postawíš, makati, woněti, ochutnati [4]) mu každau wěc dada, aby wlastními swými smysly jí se dotýkaje, s ní se seznámil.

4. Jestliže mu teprw o ní wyprawowati budeš, což jest, odkud, k čemu, kdy, jak, proč, pokud se jí užíwá, a wše řečí krátkau, prostau, srozumitedlnau.

5. Jestliže se tytýž zeptáš, rozumíli, a aby to sám obnowil, poručíš; kdež nepochopilli čeho práwě, plněji mu to wyswětliti, a opět po druhé i po třetí wyslechnauti [5]) (wše přátelsky, wlídně, domácky), příčina bude.

6. Naposledy, jestliže ho wždycky od weřejnosti powedeš, napřed auhrnkem celau wěc předkládaje, a potom ji

---

[1]) Specialis scientiarum methodus. [2]) summu. [3]) discenta. [4]) koštowati. [5]) examinowati.

drobněji po částkách rozbíraje dokonce, a neb pokud třeba. Tak wyrozumí wšemu, aniž možné bude newyrozuměti. Nic mu nebude tak subtilného, ani tak twrdého, čehoby nepronikl; nic tak wysokého, ani tak hlubokého, čehoby nedosáhl; nic tak širokého ani tak dlauhého, čehoby neobsáhl. Ku příkladu: o složení lidského těla weliké knihy se píší, a znáti je za nemalé umění se drží, a na samo to mnoho času se wynakládá, ješto to naším spůsobem [1]) ani těžká ani dlauhá práce nebude, takto: Wezmi z pýtwy [2]) některau kostru [3]) těla lidského, anebo místo kostí z dřewa je udělati dej, a napsati na každé kosti černidlem zřetedlně jméno a powinnost její, udělati za tím z jirchy wnitřní audy, jazyk, jícen, žaludek, střewa, játra, srdce, plíce, ledwiny, slezinu a t. d., každý w té míře welikosti a podobě, jak w těle jest, a napsati opět, co jak slowe. Týmž spůsobem, z jirchy také udělati se mohau žíly, tepny, [4]) nerwy, swazowé, swaly, [5]) a opět jmény swými wyznamenati; naposledy potáhnauti celé tělo koží. Tuhle příweda žáka, přirozeným [6]) wěcem se učícího, jedno za druhým rozwínaje, ukáže mu powlowně wšecko; a on jako ze hry wyrozumí wšemu. Jakžby to chybilo? jen že na přístrojení toho práce, nákladu, a owšem pilnosti a prozřetelnosti potřebí bude. A takowéť wtipu braušení bude i paměti ostření; nebo čemu kdo jednau práwě místně wyrozumí, na to zapomenauti nesnadno jest, protože se tu hluboce w mozk wryjí a wštípí. A wšak pšedce obzwláštní na cwičení a twrzení paměti chytrosti [7]) míti sluši, zwlášť tu, kdež se mnohým a rozličným wěcem učiti přijde, a nebezpečenstwí jest, žeby jedno druhým tytýž zastíněno, ba zawaleno a zasuto býti mohlo.

Trůj pak jest prostředek k twrzení paměti.:

Malowání	wšeho, s čím se kdy zachází.
Zapisowání	
Opakowání [8])	

O zapisowání dobré jest spozorowání Ludwika Vivesa [9])

[1]) methodem. [2]) anatomie. [3]) skeleton. [4]) arterie. [5]) musculi. [6]) Physicae discipulum. [7]) gryfy. [8]) repetowání. [9]) observací. Ludovici Vivis (lib. de trad. Discipl.)

těmito slowy:[1]) Přeužitečné prý jest, co sobě w paměť uwésti chceme, psáti to. Aniž zajisté jinak to wázne na srdci než na papíru, protože pozorowání při tom, co píšeme, déleji se mešká. Za to tedy nech mají wšickni, že k nabytí hojného umění nic tak nenapomáhá, jako mnoho a často psáti, mnoho papíru a černidla pokaziti. A protož nařízeno býti musí, aby cokoli se w školách žákům přednáší (hned od té abecedy začna,) to wšecko oni psali, jmenowitě, nejen co učitel[2]) před oči jim na tabuli psáti bude, po něm píšíce, ale i wlastní ty swé tištěné knihy, z nichž se učí, přepisujíce, a owšem, cokoli dále potom kdy potřebného ukazowati bude učitel,[3]) wšecko z úst mluwícího pérem uchwácujíce, a na papír uwodíce. Což jak by se dáti mělo, aby nic s sebau nesnadnosti a tesknosti neneslo, než libost raději, ukáže se w uspořádání[4]) školy české i latinské, kdež se wěci té i líbeznost i mnohotwárná užitečnost očitě spatří.

Opakowání[5]) také potřebné jest, protože se ráz na penízi některým udeřením lépe než jedním neb druhým wyrazí. Protož co učitel[6]) chce, aby dobře spamatowáno bylo, to při každé úloze[7]) předně sám jednau, po druhé, po třetí wypowí. Druhé to též hned také jednomu, druhému, třetímu a t. d. (a jiní ať poslauchají) obnowiti poraučí. Třetí, chwílku jim dá k uwedení sobě tichým opakowaním[8]) w paměť. Čtwrté, hlasitě zase a z paměti již říkati poručí. Podlé čehož nikdy wíc na jedenkráte učitel[9]) ať nepředkládá, než co se za čtwrt hodinky dostatečně předložiti a wyswětliti můž. Druhé čtwrt hodiny ať je wyslýchá,[10]) wyrozuměli? Třetí čtwrt hodiny ticho buď, a každý tomu na paměť se uč. Naposledy, jeden po druhém z paměti to říkejte. Tak nebude možné, aby hluboce w paměti wždycky neuwázlo wšecko. A wšak ještě nařídí jim každé soboty opakowání,[11]) aby jeden druhého wybídnauti, a s ním se o to,

[1]) Utilissimum est, quae memoria continere cupimus, ea scribere. Neque enim aliter infiguntur stylo in pectus, quam in chartam; quia videlicet attentio in eo, quod scribimus, diutius immoratur. Item persuadeant sibi omnes, quod revera est, nihil ad amplissimam eruditionem perinde conferre, ut et multa, et multum scribere, multum atramenti et chartae perdere. [2]) preceptor. [3]) preceptor. [4]) informatorium. [5]) repetowání. [6]) preceptor. [7]) lekcí. [8]) repetowáním. [9]) na lekcí preceptor. [10]) examinuje. [11]) repetowání.

kdo wíc a lépe z wěci téhodne toho předkládaných pamatuje, ohledati mohl; kdež kdo pilnější bude shledán, pochwalu odnese. Čímž netoliko se wšecky zwláštnější wěci obnowí, ale také k opětowání sobě domácně [1]) podnětem to bude. K kterémuž domácímu opakowání [2]) rada se jim dáwati má, aby na wšecko prawidlo jisté bylo, kdy a jak to dělati mají, jmenowitě wečer a ráno. Wečer má každý pilný študent, wezma knížky swé, přeběhnauti wšecko to, co toho dne slyšel, psal, četl, z paměti se učil, a na to pánu bohu se pomodle spáti jíti, tak wšak, aby co nejpilnějšího z těch wěcí jest, to sobě nejpředněji w mysl wzal, a s tím i na loži ještě se obíral, ažby usnul. Nebo, co se tak u wečer paměti swěří, to ona ráno jakoby našla. O čemž L. Vives tak dí: [3]) Na odpočinutí jíti maje wždycky čti (neb slyš) něco pamětihodného, o čemžby i sníti užitečné a milé bylo, a ty i z nočních widění prospěch bral. Jakož co jiného míní w žalmu Dawid, že prý i w noci wyučují mne ledwí má? (Žal. 16. 7.) Protož ráno procítě, a bohu za ochranu poděkuje, hned se na wčerejší wěci nawrať, je myslí přebíhaje, sobě obnow. Takowé toto kolikerým spůsobem wěcí, jednau wtipem pochopených, opětowání, nemožné jest, aby jich w paměti dobře ustanowiti nemělo, zwláště když podlé spůsobu [4]) tohoto wšech wěcí, na nichž umění maudrosti záleží, takowé spořádání, sjetí a spětí bohdá bude, aby nemohlo než jedno na druhé staweno, a samo jedno druhým twrzeno býti.

HLAWA XXI. [5])

Jak snadně, mocně a hbitě člowěk naučen býti můž, dělati čehokoli?

Kůň k tahu, pták k letu, a člowěk ku práci, říkáwali staří. Protož není dosti prohlédati w školách wěci, a jak co w swětě neb w knihách jest, wyrozumíwati. Práce také, a to rozličné, uměti potřeba, rukama, nohama, jazykem, hla-

---

[1]) priwátně. [2]) priwátnímu repetowání. [3]) Cubitum iturus lege vel audi aliquid dignum, quod memoriae mandetur, et de quo salubre ac jucundum sit per quietem somniare, ut etiam nocturnis visis discas et fias melior, to jest. [4]) methodu. [5]) Specialis methodus artium, t.

wau, srdcem a t. d. A nelže Vives:[1]) Že známost wěcí snadná a krátká jest, a mimo líbeznost wíce nic nepřináší; ale známosti k skutku wedení to že pracné a dlauhé, wšak mnoho s sebau užitku nesaucí jest. Nic méně i dělati wšeho, k čemu stwořen jest člowěk (audy jen zdrawé maje,) snadně se naučí, jestliže mu:

1. Ne od makowice staweni začínati, než od gruntu, poručíš, to jest, nebudeš mu toho, seč ho ještě není, ukládati, než od malíčka začínaje, po stupních ho powedeš; takť půjde do wšeho šťastně. Nemožné jest malířstwí od dělání podobizen[2]) začínati, možné a snadné od dělání teček a čar;[3]) odtud zajisté přijde k spojowání jich a šetření poměru[4]) jedné proti druhé, též k reysowání domů, wěží, ostrowů, žiwočichů prostějších, a tak wždy dál a wýš, wše po zwůli. A podobnau prozřetelností musí s každým učedlníkem w každém umění postupowáno býti; jinak nebude než těžké, teskliwé, daremné a neužitečné namáhání[5]) a hmoždění.

2. Snadná bude učedlníku každá práce, jestliže mu wšeho, co kdy dělati má, zřetedlný wzor[6]) ukážeš, aby odkud začíti, kam směřowati, kudy wésti má, wždycky jasně widěl. Tu samo ho přirození, aby se toho chápal, powede, protože žádná opice powahy té, wšecko co jiného dělati, hlauběji w sobě nemá, jako člowěk, jen když, jak se co dělá, wěděti můž. Protož učitel[7]), wečkoli kdy učedlníky zawozuje, nejen jim psanau neb malowanau toho podobu[8]) dáti, ale také sám, jak se co dělá, pokaždé wždycky zřetedlně ukázati, a tak wždycky we wšem jim žiwým příkladem[9]) býti musí; a uhlédá, že po něm rádi s chutí wšecko dělati budau, lečby kdo nepodařilý byl, jemuž by do ničeho nebylo; ale i takowíť snad w žiwé dílně žiwých lidí občerstwují, aneb metla také něco napomoci můž.

3. Naposledy, poněwadž snadně w každé práci prospěje ten, kdo ji často dělá, aby tedy učedlníci rádi často dělali, napomůž k tomu toto, aby se jim k cwičení jejich dáwala

---

[1]) Theoria rerum facilis est et brevis, nec praeter oblectationem quidquam adfert: usus vero arduus est et prolixus, mirabiles ferens utilitates, t. [2]) kontrfektů. [3]) punktů a lín. [4]) proporcí. [5]) kwaltowání. [6]) mustr. [7]) preceptor. [8]) formu. [9]) mustrem.

látka[1]) libá, z nížby se jim nercili nestýskalo, alebrž rozkoš z ní měli, a ona je sama k sobě wábila. Takowá pak látka jsau wěci jim prwé již na díle znamé a k každodennímu užíwáni přináležejicí, též k wěku a stawu obzwláštně se hodící.[2])

Dobře pak a wlastně aby se každého díla dělati učil, k tomu také trého potřebí:

1. Wzoru aneb příkladu[3]) co nejdokonalejšího. Nebo kdo se z zlého učí, jak se dobře naučiti má? Prtákem bude ne písařem neb malířem dobrým, kdo se z leda písma, z leda malowání škrtati učí. Protož dokonalost hned z místa naměřowati se musí, ačkoli jí hned z místa wyhledáwati nelze.

2. Prwni okolo předloženého wzoru[4]) práce a pilnost welice pozorliwá býti musí, aby ani nejmenším trhem (pokudž nejwýš možné) nechybil. Nebo, co se tu chybí, těžce se dále potom naprawí, protože každá wěc, jakau nejprw wezme podobu,[5]) tu drží, přetwořiti aneb předělati[6]) se nesnadně dá. A protož tu učitelům[7]) pilnosti potřebí, aby nejprwnějších čárek[8]) dobře dělati učili; tomu zajisté když se naučí, další wěci snáze, a samy přicházeti budau; a nekwapiti tedy s žádnau wěcí w počátcích, než pomalu, znenáhla, powlowně, toliko ať dobře; a musí tu učitel[9]) nelíknowati se k každému osobně přihlídati, a jak nástroje do rukau má bráti, jak kdy držeti, obraceti, wésti, jak wšecko sprawowati a naprawowati, ukazowati. Nebo takowá tato prwní bedliwá pilnost hojně se potom wynahradí.

3. Ohledowati každé wěci dotud, až se poddá, a opětowati ji dotud předce, ažby na jisto a hbitě působiti mohl; a bude wyhraná.

HLAWA XXII.[10])

Jak se snadně, hbitě a mocně jazykům učiti.

Řeči že se spolu s wěcmi učiti máme, ukázáno w hlawě XIX., Comp. VI., a wšak poněwadž jazykům ne spolu, než jednomu po druhém se učíme (i znajice již wěci) obzwláštních na ně spůsobů[11]) potřeba.

---

[1]) materia [2]) trefující. [3]) Exemplaře aneb mustru. [4]) mustru. [5]) formu. [6]) přeformowati. [7]) preceptorům. [8]) lineament. [9]) preceptor. [10]) Specialis linguarum methodus. [11]) grifů.

Kterémukoli jazyku dokonale se naučiti a plně w něm zmocniti chceme, ten sobě musíme rozděliti na čtyry jako wěky:

Dětinský,	w kterémž se učiti přijde mluwiti jazykem tím	jakkoli, leda byl pořádek;	a každé to opět	nejprw rozuměti; potom psáti; pak teprw mluwiti.
Pacholecí,		wlastně, a práwě;		
Mládenecký,		ozdobně a krásně;		
Mužský,		mocně a pronikawě;		

Aniž jinak než po těch stupních jda, k celosti a plnosti kterého jazyka přijíti možné jest, a neboť bude spletené, kusé, nedokonalé wšecko, jakž při sobě na wětším díle poznáwáme a oplakáwáme, kdo jsme tak wedeni nebyli.

Každý pak wěk opět musí míti tři jako stupně: nejprw zajisté cwičí se uši, aby rozuměli; potom péro, aby psalo; pak jazyk, aby mluwil. Prwní to jest nejsnadnější, druhé těžší, třetí nejtěžší. Wyrozuměti zajisté cizí řeči každý můž, trochu při tom pobuda; psáti jest již tíže, wšak že se chwílka wzíti, pomysliti, slowníků [1]) a jiných pomocí užiti můž, ne tak těžko; mluwiti pak, poněwadž to na obrátku [2]) býti musí, a toho, aby slowa i spůsoby mluwení [3]) na poskoku byli, potřebí, nejwyšší jest stupeň. Ukáži toho příklad na jazyku latinském, kterémuž se podlé nynějšího w swětě spůsobu co nejdokonaleji wynaučiti musí, kdo učeným býti chce. Ten k začátkům míti musí

Základy nebo počátky, [4]) kdež nejobyčejnějších a nejsprostějších slow a spůsobů mluwení [5]) některé sto do rozmluwy [6]) (s českým wšudy wýkladem) uweda, připojí se k tomu kratičká jazykem českým zpráwa o čtení a wyslowowání, skloňowání a časowání [7]) latinských slow. Toto se nejprw pořád čísti bude po třikrát, pro seznámení se s tím, obwyknutí w čtení a wyrozumění. Potom se to po kausku bráti bude, jak mnoho se který den a hodinu w paměť uwésti můž; skloňowání a časowání [8]) přitom (místo

[1]) lexiků. [2]) ex tempore. [3]) phrases. [4]) Rudimenta neb Tirocinium. [5]) frazí. [6]) dialogu. [7]) deklinowání a conjugowání. [8]) declinací a conjugací.

obsahu) prowodíc.[1]) Naposledy potřetí to do rukau wezmauc, po stránce, dwau, třech, z paměti říkati, a jazyk již latině žwatlati přiwykati bude.

S tím dwa měsíce stráwíc, přijde se k seminarium latinae linguae, wšecka již slowa téhož jazyka, jak se co kde wlastně jmenuje a wypowídá, obsahující; s českým opět také wlastním wýkladem dáno w ruce bude, s připojením k tomu plnější již grammatiky a lexika česko-latinského; kdež seminarium po kausku w pamět wkládaje, mluwnici[2]) pak a obojího užíwání překládáním[3]) každodenním z češtiny do latiny jiných a jiných wěcí cwičíc, a w tom osm neb nejdél dewět měsíců se pomeškajíc, uhlédá se, že při dobíhání roku učedlník nejen w knihách jiných latinských běžných wšecko rozuměti, ale i bez chyb škodných wšecko z latiny do češtiny, a z češtiny do latiny přeložiti, nébrž také wšecka téměř myšlení swá jazykem latinským srozumitedlně wynášeti moci bude; a tak dříw roku latiny se zmocní.[4])

---

[1]) argument, exercitujíc. [2]) grammatiku. [3]) obojího usum překládáním.

[4]) Toto poněwadžby se buď nemožné, neb k dowedení nesnadné někomu zdáti mohlo, doložím aspoň o slowníku, jak náramně mnoho na něm záležeti můž, kdyby dobře sprawen byl; jakž sprawenélho posawad ještě newíme w žádném jazyku. Předně zajisté wšickni posawad w češtině, němčině a t. d. dikcionáře psali, latinu jen do swého jazyka překládajíc, ješto mládeži české Lexicon Latino-Bohemicum (aneb německé Latino-Germanicum) dáwati, jest tak mnoho jako kdybych někomu z Čech do Wlach jeti strojícímu cesty pořádek ne od Prahy k Římu, než od Říma k Praze dal, a tím se jemu sprawowati poručil. Tu zajisté poněwadž nestojí kam od Prahy nejprwé se hnauti, než kam od Říma (kdež on ještě nebyl, a míst těch powědomosti žádné nemá), nač mu to bude? Díš: může ten cesty registřík zpátkem čísti, od spodu začna. Odpowím: a pročež mu tedy neudělal tak, jakž ho užíwati má? Nač jest to tak hrozné ὕστερον πρότερον? Mezitím není možné, aby to s takowým užitkem bylo. Nebo dámli pautníkowi přímé cesty wyznamenání, odkud, kam a kudy, půjde snadně, wždycky před očima, to což míti má, maje, každý wrch, les, wěži, řeku, zátoku a t. d. přímoli k ní směřowati, či na prawo neb na lewo nechati, a kam se uhnauti, podlé ukázání swého wida. Sic podlé onoho opáčního, wíce za sebe než před sebe, račím obyčejem, hleděti musí, a to ne bez mnohem wětší a zamotanější

K ozdobné latině přistrojili se může Viridarium (Florilegium), obsahující w sobě rozmlůwy o wšelikých wěcech, spůsobem,

práce, a tytýž ještě ne bez omylu. Ale takowéto Dictionářů strojení ratoléstka jest weřejného toho hlawního, w hlawě XVIII. základ IV. ukázaného omylu, že wšecko posawad methodo analytica děláwáno bylo. To tedy při lexicích weliký jeden omyl (na nějž sám Gregorius Knapius, polský lexicographus, prohlédna, wydáním Lexici Polonico-Latini jej naprawil) se nalézá, pro nějž nemožné jest mládeži platně a hbitě prospíwati. Ale díš: I wšak u nás také na to prostředek jest. Zdali Reschelius při latinském dikcionáři českého registříku, po němž se wšecko najíti můž, nepoložil? Zdali M. Adam Sylvam quadrilinguem, kdež čeština wšudy napřed stojí, newydal? Odp. Tak jest, stalo se oboje příkladem Němců, když to tak w swém jazyku prwé sprawili, a naši jejich šlepějemi jdauc, tauž podobně wěcí swým poslaužili. Ale tu opět dwůj přenáramně weliký zůstáwá nedostatek, pro nějž wšecko to instituowání wíc než kusé jest. Předně zajisté, od žádného není celý mateřský jazyk proti celému latinskému ohledán. Protož w žádném tom dikcionáři, nedím polowice, ale ani třetí, ani čtwrtý díl slow a frází českých není; jakž snadně pozná, kdo náš (bohdá) dikcionář s jinými těmi srowná, aneb sám toho rozumně ohledá. Chtělliby se zajisté kdo uprázdniti, a wezma před sebe některau knihu českau (ne podlé latiny psanau, než práwě českau, jacíž jsau starých spisowé, a zejména Husowy, Chelčického, Michalcowy, Augustowy, Blahoslawowy a t. d. knihy, rozmlauwání Walaucha s Petrkau, Labyrint swěta a t. d.) čísti je, a co tam slow a frází najde, těch w dikcionáři neb Sylvě hledati, nalezne to, co prawím, nedostatek hrozný, a to nejpotřebnějších a nejplatnějších slow neb spůsobů mluwení; tak že z češtiny do latiny ničeho nelze překládati, z latiny pak do češtiny kuse, twrdě, newlastně, tak že to ani české ani latinské nebude. Nebo i ten jest druhý w týchž dikcionářích nedostatek, že ani ta slowa a spůsoby mluwení, kteráž shledána jsau, nejsau tak místně a jadrně wyložena, aby s wýkladem tím wšudy obstáti bylo; často leda se wěchtem díra zastrčila, ledcos ledkams. Čehož se na ujmu a zlehčení předků a preceptorů milých nic nemluwí (požehnaná buď památka wšech, kteříkoli upřímně wlasti tím, čím mohli, slaužili), ale proto, že mámeli sobě z nedostatků pomáhati, wyrozumíwati jim musíme. Ne pojednau wysypá dary swé pán bůh; po stupních maudrost jeho wždycky a wšudy kráčí. I naše invencí, ač předešlých nedostatků mnoho naprawiti mohau, nowými wšak a jemnějšími invencími že zastíněny býti mohau, wíme: a že bohdá skrze discipule naše budau, naději sobě děláme.

jaký w seminarium jest, ale obšírněji a rozličnými výrazy a postawami mluwnickými a řečnickými ozdobami wšelijakými promíchané, aby totiž celá stawba jazyka tu na jewu byla.[1]) K čemuž se místo prawidel[2]) připojí pojednání o pěknostech jazyka, jakéžto jsau: 1. slownické, totiž zwláštnosti latinské; 2. mluwnické postawy, totiž wýpustky, přebytky, jinoslowí a t. d., 3. dějepisné, totiž příslowí, 4. básnické, počet a míra.[3])

Naposledy půjde Thesaurus (Viridarium universale), mající w sobě prawidla nowá o bohatosti a wýbornosti jazyka;[4]) wezmau se před ruku spisowatelé[5]) práwě latinští, z nichžby se té mocnosti a pronikawosti řeči nabýwalo: Seneka, Terentius, Plautus, Caesar, Cicero, Sallustius, Livius, Horatius, Virgilius a t. d., a za tím jakékoli jiné.[6])

Týmž spůsobem i čeština, a komu toho potřeba, i němčina, k nabytí w ní dokonalosti, předkládati se musí. A na češtinu sic pro školní naši mládež bystré prostředky již míti budeme, skrze něž se bohdá snadně k tomu poslauží, aby se nám Plautowé, Ciceronowé, Virgiliowé a t. d. w jazyku našem množili; na němčinu také aby pro naši českau mládež pomoci nějaké platnější než posawad byly, na to myslíme.

W řeckém a hebrejském dosti bude míti Tirocinium a Palaestram. A na těchť se cwičení jazyka při mládeži naší w školách našich stawí.

Slowníku tedy žádáme takowého, podlé něhožby i latinské wšelijaké knihy do pěkné, libé, dokonalé češtiny snadně a ze hry překládány, i zase cokoli českého do pěkné latiny, a to ještě buď Ciceronowým, neb Plautowým, neb Tacitowým a t. d. slohem, jak kdo chce, uwozowáno býti mohlo. Jakýž slowník již začat, a požehnáli milý bůh žiwota, dle možnosti dokonán bude.

[1]) Dialogos de rebus omnibus, methodo seminarii, sed prolixius et phrasi varia figurisque grammaticis et rhetoricis ornamentis omnibus intermixtis: ut nempe totum linguae artificium hic prostet. [2]) praecept. [3]) traktat de elegantiis, quae sunt 1. Lexicae: videlicet idiotismi latinae. 2. Grammaticae figurae, nimirum ellipses, pleonasmi, enallogae a t. d. 3. Historicae, nempe adagia. 4. Poeticae: rhytmus et metrum. [4]) Praecepta nova de verborum copia et delectu. [5]) autorowé. [6]) autory.

Budeli komu wlasky, hišpansky, fransky uměti také potřebí, latině uměje, za málo některý měsíc tomu se naučí, zwlášť wyjdeli nawedení [1]) Ph. Claumii, kterýž wlaskému jazyku newíce než 1 měsíc, hišpanskému tolikéž, franskému půl druhého dáwá, a owšem cestujíc [2]) k tomu do těch zemí. Též budeli kdo chtíti syrský, kaldejský a arabský připojiti, z hebrejského k nim wolný přístup bude.

Přijde pak w jazycích nejwíc pamět brausiti, wíc než we wědách a uměních; [3]) nebo se na wětším díle wšecka slowa, spůsoby mluwení, propowědi, [4]) nébrž celé knihy w pamět uwésti musejí, aby kdykoli, o čemkoli psáti a mluwiti potřebí, na poskoku byly. Což sic nemálo práce i času potřebuje, a wšak se lekati toho netřeba; protože pamět není jako sklenné hrdlo, kteréž, jaké jest, také zůstáwá, roztáhnauti se nemůž; ale jest jako usta neb žaludek žiwočicha, kterýž čím wíce w se přijímá (jen rozšafně), tím wíce potřebuje a žádá, protože se sílí. Tak štípek malý pomaličku wláhu země pije; wšak čím wíc pije, tím wíc roste, a aby wíce píti mohl, k tomu se spůsobuje. Protož mladého wěku z paměti se učením šanowati netřeba, nýbrž šanowati škoda jest. Ludwík Vives o tom tak: [5]) W prwnímť jest wěku cwičiti pamět, kteráž braušením se množí; protož jí mnoho poraučej, pilně a často. Nebo wěk ten práce necítí, protože nerozwažuje. Tak bez práce a zaměstknání rozšiřuje se pamět a prostranná učiněna býwá. Tentýž [6]) dí: Paměti odpočíwati nedej. Nic není, což by tak rádo w práci bylo a prospíwalo. Swěř jí každý den něco. Čím jí wíce swěřowali budeš, tím toho ostříhati bude wěr-

---

[1]) methodus instituendi. [2]) peregrinujíc. [3]) in scientiis et artibus. [4]) frases, sentencí, periody. [5]) Lib. 3. de trad. discipl. Prima aetate exerceatur memoria, quae excolendo augetur. Multa ei commendentur, cum cura, et saepe. Nam illa aetas laborem non sentit, quia non expendit. Ita extra laborem ac negotium dilatatur memoria, et fit capacissima, to jest. [6]) in introduct. ad Sap. Num. 180 dí: Memoriam quiescere non sines. Nihil est quod aeque labore gaudeat et augeatur. Commenda ei quotidie aliquid; quo plura commendabis, hoc custodiet omnia fidelius; quo pauciora, eo infidelius, to jest:

něji; čím méně, tím newěrněji. A takowéto paměti cwičení že i dále potom w mužském wěku trwati má, swědčí Cicero, tak prawě: [1]) Cwičiti má se paměť učením se co nejwíce spisům, jak našim domácím tak i cizím, a to z paměti a slowem od slowa. Spůsob [2]) pak k snadnému slow, wýrazů a propowědí [3]) spamatowání tento jest znamenitý a zkušený: aby písmo latinské [4]) do češtiny sobě přeložе, hned zase (knihu [5]) daje w stranu) z českého swého do latiny překládal, a potom zase knihu [6]) wezma, podlé ní [7]) wýklad swůj naprawil. Tak zajisté slowo slowem, wýràz wýrazem [8]) se wážice, a společně se ohledajíce, jako ze hry se w paměť laudí a tam wáznau.

O opakowání, [9]) kterýmž se wšecko w paměti twrdí, w hlawě XX. oznámeno.

HLAWA XXIII. [10])

Jak obzwlášťně mrawům prospěšně učiti.

W mrawich a ctnostech mládež cwičiti, není nesnadné (poněwadž jsme w hlawě V. prokázali, že wšeliké shody [11]) kořeny w sobě má člowěk, jestliže se

1. cwičení časně začne, dříw než se nespůsobowé a nectnosti hnízditi začnau. Nebo neoseješli z jara časně rolí, wydá sic ona byliny, ale jaké? Kaukol, ostí, bodláčí, kopřiwy a jinau chamraď; jíž mášli úmysl kořeny podtrhati, snáze to sprawíš, časně podoraje a semenem dobrým zemi zaměstnaje, (aby onyno místa, wláhy, síly a zniku neměli) nežli potom jednu po druhé tu neřest, (an tě bůsti, pichati, páliti konečně budau) wytrhati chtěje. A zdaž sic newíme, že čím hrnek nejprwé nawře, tím zapáchá wždycky? láhwice také wodau napitá, wodnatost wždycky drží; každé wíno w ní wywětrá. Wlna, kterau barwu nejprwé chytí, tu drží; přebarwiti se nedá. Wosk a sádra za měkka se poddáwají [12]), snadně, a ráz jaký chceš na sobě wytisknauti dají; než jak zatwrdnau, darmo

---

[1]) Exercenda est memoria ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis. [2]) fortel. [3]) frásí, sentencí [4]) text latinský. [5]) autora. [6]) autora. [7]) něho. [8]) phrasis phrasy. [9]) repetowání. [10]) Methodus morum in specie. [11]) harmonie. [12]) formují.

jest předělávati je; protož prwní a přeweliký, na němž wšecko skoro záleží, prospěch [1]) jest, hned z maličkosti dítě k dobrým powahám a obyčejům wésti.

2. To pak wedení nejpředněji na tom záleží, aby dobré příklady ustawičně před očima měli. [2]) Uč je činiti swým činěním; nebo děti opičátka jsau; co uhlédají, dobrého neb zlého, hned dělají. Protož rodičowé, chůwy a čeládka středmě, mírně, wážně, k sobě wespolek uctiwě, a wšelijak mrawně a ctnostně wésti sobě mají, pro dítky; owšem pak učitelowé [3]) nejwýbornější z lidí býti musejí, obyčejů a powah líbezných a prawé ctnosti zrcadlo, protože se k nim jistotně žákowé podobiti [4]) budau.

3. Připojowati se wšak mohau i poučowání, aby wždy rozumně, co dělají, dělali, a že se tak dělati má, wěděli. Kteráž poučowání mohau se konati buď wlastními slowy aneb podáwáním pěkných powědění z písem a mudrců, aby se jim z paměti učili. Nebo Šalomaun dí, že slowa lidí maudrých jsau ostnům podobná a hřebíkům wbitým (Eccles. 12, 11.); a tím ukazuje, že jak se hřebíkem něco zaráží, aby se newiklalo, a ostnem se howádko k tahu neb běhu pobádá, tak powěděními jemnými k běhu ctnosti mysl zdárná se nejen twrdí, ale i ponauká.

4. A jakož příklady a napomínání k ctnostem stále jim obmýšleti sluší, tak zase naproti tomu příklady zlé a řeči neb slowa nákažliwá wšelijak od nich wzdalowati. Nebo poněwadž jsauce porušeni, sklonnější jsme z přirození ke zlému; nebezpečenstwí jest, aby se zlé raději nechytalo než dobré, kdyžby se oboje na oči a mysl jim pauštělo. Protož wšeliké nákaz příčiny od nenaprzněného ještě wěku s pilností odháněti, weliká opatrnost bude; jako jsau towaryšstwo zlé, řeči oplzlé, knihy neužitečné, až i zahálka wšelijaká. Lidé zajisté, nic nedělajíce, zlého dělati se učí, protože mysl prázdná býti nemůž, a nezaneseli se něčím potřebným, prázdnými, marnými, ničemnými wěcmi sama sebe zanáší. Pro kterauž příčinu dobré jest, aby wždycky w něco zawozowány byli děti, aspoň we hru nějakau, kterážby zdrawí těla aneb čerstwosti mysli napomáhala, a za tím čas, kterýž-

[1]) fortel. [2]) Doce facienda, sed faciendo. [3]) preceptoři. [4]) discipulowé formowati.

by zahálkau se byl strávil, minul. Když poodrostau a w ctnostech se pozmocní, ne tak jim škoditi moci bude, cokoliby potom (poněwadž z swěta nelze) zlého widěti, slyšeti, čísti jim se dostalo; jakž onoho mládenečka příklad ukazuje, kterýž u Platona mudrce wychowán byw, když se k otci swému dostal, a u něho (mezi jinými nespůsoby) smích a chechtání nemírné spatřil, podiwil se, a že on toho u Platona newiděl, prawě, nawrátiti se odtud pospíšil. Totoby sic mohlo býti, aby učitel [1]) sám některé nespůsoby (zwláště k nimž mládež sama z sebe náchylna) ukazowal, a jak to mrzuté jest, stěžowal; ku příkladu, na jedné noze co čáp státi, podepra bradu seděti, sem tam zewlowati, na lidi prstem ukazowati a t. d. A k té potřebě dobrý jest nezdwořák, [2]) takowé newycwičených lidí nemrawky pospolu a žertowně ukazující; nedalliby kdo na se pozoru, aby tyrán býti mohl.

5. A poněwadž sami řídko tak bedliwi býti můžeme, jakž potřeba; neškodí rodičům za pomocníky sobě přiwzíti buď z dítek starších, neb čeledinů wážnějších, kteřížby i w nepřítomnosti jejich na mrawy pozor dáwali. Učitelowé [3]) pak mohau w každé třídě [4]) pomocníky zříditi z žáků [5]) swých, o čemž wiz w hlawě XXVI. plněji.

6. Naposledy, poněwadž bázeň a ostýchání při mladých býti musí, majíli na cestě ctnosti zdržáni býti, kázně také k cwičení mládeže newyhnutedlně potřebí. Nebo kde není kázně, nezí bázně. A kázeň, prawím, že býti musí, ne tak pro učení (kteréž když se náležitým pořádkem wede, samo z sebe wnadau a libostí jest lidské mysli, a nucení žádného nepotřebuje), jako pro mrawy; aby jmenowitě otec, matka, pěstaun, učitel [6]), kdekoli co neslušného widí, netrpěl, ale hned napomenul, okřikl, přemrštil, jak potřeba. Nebo poučowání swětlo a cesta žiwota jsau domlauwání wyučujícího, dí Šalomaun. [7]) Ctnostem pak učeni musejí býti wšechněm, žádné newynímajíc, wnitř i zewnitř. Wnitřní hlawní ctnosti jsau: opatrnost, střednost, udatnost a sprawedlnost. Opatrnosti, prawím, o wšech wěcech poučowáním nabýwati bu-

---

[1]) preceptor. [2]) grobián. [3]) preceptoři. [4]) klassí. [5]) discipulů. [6]) preceptor. [7]) Přísl. 6, 23.

dau snadně, poněwadž rozdíl prawý mezi wěcí a wěcí wšudy uměti dělati, wšeliké opatrnosti základem jest. Středmosti a mírnosti zwykati budau w jídle a pití, snu a bdění, prácech a kratochwílení a t. d., aby wšudy, čeho kdy čas, a pokud míra, užíwati se učili, jinak nic. Udatnosti cwičení bude w přemáhání samých sebe a skrocowání žádostí, wášní, netrpěliwosti, hněwu a t. d. slowem zwykáním po jiného raději wůli choditi, než po swé, a poslaucháním ochotným starších, we wšem, co poraučí, byť proti rozumu a mínění jejich bylo. Nebo ne nadarmo Lactantius napsal: Kdož koně dobře hledí, učí je nejprwé na uzdě poslauchati; kdož tedy mládež wyučowati chce, přede wším tomu nechať ji nawykají, by na slowo poslauchala.[1] Takť jest w prawdě: Projezdný[2] nesprawí při koni nic, jestliže ho sobě nejprw nepojme w uzdu, aby se mu nejinak, než po jeho wůli obracel. (Wiz o tom w Sirachu w kap. 30 od 1. do 14.) Naposledy sprawedlnost w nich kořeny klásti bude, budauli učeni a přidržáni, aby žádnému neškodili, žádného neurážeti a nekormautili wědomě, nýbrž každému, co jeho jest, oddáwali, prawdu wždycky milowali a mluwili, lži a lsti utíkali, w hod, seč komu mohau, činili a t. d.

Zewnitřní ctnosti budau zwyklé mezi lidmi wlídnosti obyčeje,[3] uměti k wyšším pokorně a uctiwě, k rowným šetrně, k nižším příwětiwě, ke wšechněm ochotně se míti, přicházející wítati, k nimž sami přicházejí, pozdrawowati, pozdrawujícím děkowati, a to jak kde sluší, klobauku snětím, ruky podáním, políbením, pokloněním, w stranu ustaupením a t. d. též prozřetelným poselstwí přednešením, a zase šetrným, načby tázán byl, odpowěděním, a podobně. K tomu wšemu mladého sobě milostně nawésti můž, kdo napřed položených w kapitole této prawidel[4]) šetří.

HLAWA XXIV.[5])

Jak obzwlášťně pobožnosti swaté mládež učiti.

Apoštolské napomenutí, abychom pečowali, kterakby duch i duše i tělo bez úhony chowáno bylo (1. Thess. 5, 23) w tomto

[1]) Qui equos recte alunt, eos primum docent parere freno; pueros igitur qui instituere vult, primum assuefaciant, ut dicto sint audientes. [2]) Rossbereiter. [3]) ceremonie. [4]) regulí. [5]) Methodus pietatis, t.

o wedení mládeže uwažowání tak na pozoru býti má, abychom, co mezi tím trojím nejpřednějšího jest, k tomu nejpředněji směřowali. Nejpřednější pak jest duše, obraz nesmrtedlný nesmrtedlného boha. Jakož tedy o chowání těla w hlawě XV. a o pořádání [1]) skrze umění a mrawy ducha neb mysli w hlawách následujících až dosawad mluweno; tak již o ozdobě duše, to jest pobožnosti swaté, se promluwí. Kteráž ačkoli boží dar jest, a z nebe se působením ducha swatého dáwá, poněwadž wšak týž duch swatý pomocníky míti chce, kteřížby rajské jeho strůmky widitedlně štěpowali, zaléwali, oklešťowali (1 Kor. 3 w. 6. 8.); sprawedliwé jest, aby oni práce a powinnosti swé spůsobu a pořádku wyrozumíwati se snažowali.

Předně pak, aby wždy wšech, kdož to čísti budau, mysl na wěc tuto obrácena byla, ještě to obnowím, že wšecko mládeže cwičení od pobožnosti se začínati, i po weškeren cwičení čas nejwyšší na ni pozor obracen býti má. Čehož důwodowé tito jsau:

1. Co nejpřednější jest, napřed jíti má. Nejpřednější pak jest to, což nejpřednějšímu našemu cíli, wěčnému totiž s bohem spojení, nejpředněji napomáhá, jenž jest pobožnost. Nebo písmo dí, že proroctwí přestanau, jazykowé utichnau, umění w nic přijde, ale láska zůstane na wěky (1 Kor. 13.). Co tedy k wěčnosti patří, nejhlauběji a za základ wšemu jinému kladeno býti má.

2. Nejsnáze jest pobožnost nejprwé štípiti w srdce lidské, dříwe než se ono marnostmi nějakými zanese a zaplawí. Tak jako snáze oheň hasiti w jiskře, než se rozhoří, a wodě tok zastawiti zacpáním pramene, než potom děláním hrází; a snáze wyčistiti od kaukole obilí, když růsti počíná, než potom; tak i wzdělátwání pobožnosti, an i s tím ještě práce bude, podrostající zlé wýstřelky wytínati.

3. Nádobu, do níž drahau mast klásti míníš, wyčistiti nejprw potřebí: sic se zasmradí, zkyselí, zkazí. [2]) Duši tedy

[1]) formowání. [2]) Sincerum est; nisi vas infundas, quidquid acescit.

swau, do níž maudrost shromažďowati máš úmysl, napřed musíš wyčistiti, nechcešli, aby umění twé smradem pýchy a marnosti zohaweno bylo.

4. Kdokoli k cwičení maudrosti přistupuje, potřeba mu wůdce a učitele, ducha swatého, kterýž sám dokonalým učitelem jest a slowe a uwodí we wšelikau prawdu. Ten pak duch, swatý jsa a duch kázně, utíká lsti a odstupuje od myšlení nerozumných, protože přicházející neprawostí přemožen býwá. W duši nešlechetnau newchází maudrost, aniž bydlí w těle podmaněném hříchu. [1]) Protož host ten, učitel nebeský, napřed hledán, zwán, uwozowán, wšak do příbytku čistého, býti musí.

5. Pán bůh zákonem wšecky prwotiny sobě přiwlastnil; zdali tedy ne prwotiny wěku našeho také? Obzwláště pak pozorowání hodné jest, co o štěpowání stromů byl nařídil. Slowa jsau tato: Když w zemi swé nasázíte wšelikého stromowí, owoce nesaucího, tedy obřežete neobřezání jeho, jenž jest owoce jeho. Po tři léta budete je míti za neobřezané; nebude jedeno. Čtwrtého pak léta buď poswěceno k chwálení hospodina, a pátého teprw léta sami z něho jísti budete, aby wám hospodin rozmnožil úrody jeho. Nebo já jsem hospodin, bůh wáš. (Levit. 19. 23 a t. d.) Co že to medle? Zdaliž bůh o stromy pečuje, čili na prosto pro nás to prawí? Pro nás jistě. (Wiz 1 Kor. 9. 9. 10.) Což tedy to jest? Po tři léta zamítati owoce, čtwrtého roku poswětiti je hospodinu, pátý teprw sobě? a budeli to činěno, že rozmnoží úrody naše? To jest: Strůmkowé ti, w zemi izraelské štípení jsau mládež w církwi zrozená. Prwní tři léta jsau léta mladosti; w nichž, co se s námi rodí a roste, diwočina jest (rowně jako při jiných wen z církwe splozených), kteráž se odřezowati a preč odmítati musí. Potom prwotiny snažností našich dány mají býti bohu, a teprw pak, co k žiwotu tomuto patří, toho hleděti. Ten pořádek budeli ostříhán, slibuje bůh rozmnožowati při nás dary swé; a naposledy práwem swým toho wyhledáwaje, poraučí, aby se tak dálo. Nebo (prý) já jsem hospodin, bůh wáš. Jinak tedy nelze.

---

[1]) Sap. 1.

6. Sama pobožnost zaslíbení má přítomného i budaucího žiwota (1 Tim. 4. 8. Mat. 6. 33.) Obzwláště pak zjewowati tajemstwí samým bojícím pána se slibuje. (Žal. 25. 14.) A za tauť příčinau bázeň boží počátkem, kořenem, studnicí, pramenem, korunau maudrosti se nazýwá. Což i pohané znamenali; protož Cicero řekl:[1] Boha cti, a bude tě wnukáním swým říditi. To zajisté rozum sám ukazuje, že kdo se k swětlu obrací, od swětla oswěcowán býwá; čím blíž, tím wíc. Bůh pak swětlo jest.

7. Radí nám rozum náš i písmo swaté, abychom pracem swým přiměřowali wždycky weselost srdce, protože to jest žiwot člowěka (Syr. 30. 23.) Již pak weselosti žádné na swětě wětší není a býti nemůže nad weselost swědomí dobrého w bohu, pro kterauž se člowěk pobožný stromu při wodách žiwých štípenému, wždycky se zelenajícímu, a wždycky kwětaucímu, (Žal. 1. 3, a 92, 13.), naproti tomu pak nepobožný wřesu, na paušti, w místech wyprahlých wadnaucímu (Jer. 17. 6.) přirownáwá. A protož pobožnost wšech našich snažností, wšeho potěšení, wší maudrosti, wšeho žiwota, přítomného i budaucího, začátkem, základem, kořenem, podporau jsauc, napřed jíti má neproměnně.

8. Naposledy z pohanských mudrců příkladu totéž mocně wywodím; mezi nimiž, kteří nejwýš w maudrosti přišli, Socrates, Plato, Seneca, Epictetus, Cicero, na to též přicházeli, nač naposledy Šalomaun, aby se o naprawowání[2]) srdce k wůli bohu starali; což knihy jejich ukazují. Nýbrž sám spůrce[3]) Aristoteles wšecken žiwot w hlubokém toliko mudrowání[4]) stráwiw, při smrti zwolal:[5]) O ty, kterýž jsi bytnost bytností, smiluj se nademnau! Protož, co tento při smrti teprw uznal, nač jiní ti po dlauhých teprw zápolích přišli, my pročbychom našim z místa hned za cíl a terč newystawowali? Tak bůh káže, tak rozum welí, tak potřeba nutí; nelze jinak; na tom stůj neproměnitedlně, ať školy naše křesťanské chrámowé pobožnosti a ducha swatého dílny jsau! Amen, Ježíši Kriste, Amen, Amen.

---

¹) Deum cole, et omnia facies divino instinctu, t. ²) formowání. ³) disputator. ⁴) subtýlném toliko filozofowání. ⁵) Ens entium miserere mei!

W čem pobožnost záleží?

Pobožnost (krátce mluwíc) jest ochotné, libé, ustawičné srdce našeho po bohu se obracení. Což se děje myslí, wůlí, skutkem.

Myslí se po bohu obracíme, když na něj, jakožto swého učinitele a zdržowatele, dobrodince a otce, w němž žiwi jsme, hýbeme se, i w bytu trwáme, ustawičně pamatujíce, we wšem wšudy, cokoli widíme, slyšíme, okaušíme, cítíme, a čeho se dotýkáme, šlepějí moci, maudrosti a dobroty jeho šetříme.

Wůlí, když jej swrchowaným swým dobrým býti poznáwajíce, z wnitřností srdce milujeme, po ničem na tom swětě wíc, jako po milosti a přízni jeho, netaužíce, ničeho na tom swětě wíc, jako rozhněwání a nemilosti jeho, se nelekajíce.

Skutkem, když we wšem wůli swau wůli jeho poddáwáme, a wšecky powahy swé k jeho božským ctnostem tak podobíme,[1]) aby čistoty a swatosti, sprawedlnosti a milosrdenstwí prawý, práwě wyražený boží obraz při nás se skwěl. Blahoslawený, kdo toho trého dojde.

Jaký toho základ?

Máli pak to tré w mládež uwozowáno býti mocně, musí se prawý toho základ wěděti; jenž jest trůj: písmo, swět a sám člowěk.[2])

W písmě musíme poznáwati boha, jakéhož se nám zjewil w hlasu swém; w swětě, jakého se nám wyobrazil w skutcích swých; w nás samých, jakého se nám okazuje w dobrodiních a saudech swých; ač wšecko to sic tré půwodně se duchem božím w písmích swatých wyjewuje, potom wlastním skutků božích spatřowáním rozumu našemu rozwíná, naposledy wnitřní citelností srdce stwrzuje. A protož musí to býti, aby wšickni učedlníci pobožnosti napřed a nejwíce hleděli písem swatých. Co zajisté Hyperius řekl, že[3]) se bohoslowec[4]) w písmě wyléhnauti musí, to swatý Petr

---

[1]) formujeme. [2]) Scriptura, natura et providentia particularis. [3]) in scriptura nascitur Theologus. [4]) Theologus.

šířeji obrací na wšecky boží syny, že znowu zrozeni býti musejí z neporušitedlného semene, žiwého slowa božího, zůstáwajícího na wěky. (Petr 1. 23.) Tato tedy swatá kniha, biblí, w školách křesťanských počátek i konec [1]) býti musí, aby wšickni křesťanští mládenci příkladem Timothea, od dětinstwí písma swatého znajíce, a slowem wíry wykrmeni jsauce, maudří byli k spasení. (Tim. 4. 6 a 2. Tim. 3. 15.) Zatím potom teprw místo bude filosofii, protože tehdáž teprw rozumné bude a užitečné wšelijakých božských i lidských skutků spatřowání a wším tím swědomí swého wzdělávání.

Jaké cwičení?

Co weliký muž D. Martin Luther řekl, že tři wěci činí bohomluwce: přemyšlowání, modlitba, pokušení, [2]) to my sem obrátiti můžeme a musíme (nebo jiné cesty není), že práwě pobožného křesťana činí toto tré: přemyšlowání, modlitba, pokušení.

Přemyšlowání jest písem swatých, skutků božích a dobrodiní božích časté, bedliwé, nábožné při sobě zpytowání a rozwažowání. Což jak se užitečně konati má, mládeži ukázati potřebí bude, jakož při částečném potom wypisowání, co kterému wěku přísluší, ukazowati se nepomine. Obsah toho [3]) jest: aby se učil wšudy šetřiti a porozumíwati, že wšech wěcí počátkem, prostředkem i dokonáním jest bůh sám; protože z rady wůle jeho plyne wšecko, buď že co činí on sám, buď že aby se dálo, dopauští; mocí a maudrostí jeho že jde a řídí se wšecko; k sláwě milosti a sprawedlnosti jeho že musí wyjíti wšecko.

Modlitba jest časté, a jako ustawičné k bohu wzdychání, a to jak pro posilowání srdce w bohu a wážení odtud potěšení a radosti, tak i pro dosáhnutí (dosahowání) při wšech wěcech rady a pomoci. Nebo na tom stojí, že my nic nemůžeme sami z sebe, jakožto sami z sebe ani pomysliti něco dobrého, ale wšecka naše dostatečnost toliko z boha jest. Musíme tedy učiti se o wšecko wždycky k bohu patřiti, tak jako oči služebníků k rukám pánů obráceny jsau (Žal. 123),

---

[1]) Alpha i Omega. [2]) Tria faciunt theologum, meditatio, oratio, tentatio. [3]) Summa.

tak aby každý z nás we wšem wždycky boha se dokládaje, naprosto více s bohem nežli s lidmi času trávil. Což snadně býti může, jestliže nejen se k modlitbám uprázdně, na kolenách kleče, ruce wzdwihaje, hlasem wolaje (což obzwláštního místa a času wyhledáwá), ale při jakékoli práci, w jakémkoli hluku, leže, stoje, chodě, sedě, mluwě, poslauchaje, a cokoli dělaje, na boha wzpomínati, láskau, nadějí a žádostí k němu se wznášeti budeš. Nebo toť jest, což o Enochowi zapsáno, že stále chodil s bohem. (Gen. 5.)

Pokušení jest zkauška [1]), jak mnoho člowěk w pobožnosti prospěl, wyjewující; a jest troje, lidské, ďábelské, božské; lidské wlastní a cizí. Wlastní zkušowání sebe samého tytýž w swědomí, chowáli se we wšem wedlé wůle boží, čili se někde něco, a jak mnoho nedostáwá. Cizi: přátelské i nepřátelské. Přátelské, předložených někdy na to i jiné wytazowáni aneb nepatrným spůsobem w pilnosti, wěrnosti, tichosti a t. d. zkaušení. Nepřátelské, když nás kdo nenáwidí, podhlídá, sočí, pomlauwá, utrhá, laupí, trápí jakýmkoli spůsobem. We wšem tom, hle, musejí mladí oswěcowáni býti, aby wěděli i sami sebe jak w ustawičné stráži, swědomí držeti, i jakýmkoli bližních swých průbám obwykati, wěříce, že i když nám bůh člowěka po boku neb nad hlawu sází, toho darmo nečiní. Owšem pak jak ďábelská pokušení znáti, jak božská od nich rozeznáwati, a w obojích jak se trpěliwě, stále, tiše, wraucně chowati, aby wěděli a uměli, k tomu jich nastrojowati potřeba. Což wše níže na swých místech bohdá činěno, a spůsob [2]) wšeho toho w každé škole ukázán bude.

HLAWA XXV.

Že majíli práwě křesťanské školy býti, pohanské knihy odbyty býti musejí.

Newyhnutedlná káže potřeba, čehož jsem w předcházející hlawě nawrhl, o tom šířeji promluwiti, že chcemeli práwě křesťanské školy, prawé pobožnosti dílny míti, musíme knihu boží, biblí, do škol uwedauc, wšecky naproti tomu pohanské knihy ze škol wyobcowati; jinak swého při mládeži cíle nedojdeme.

[1]) průba a examen. [2]) forma.

Zajisté newyhlásil bůh lidem žádné jiné školy, kromě w síňci swé, u ust swých, to jest w písmích swatých. Tak zajisté mluwí bůh: Slyš Izraeli! Hospodin, bůh twůj, bůh jeden jest. Protož budau slowa ta, kteráž já přikazuji tobě dnes, w srdci twém, a budeš je opětowati synům swým, a mluwiti o nich, když sedneš w domě swém, i když půjdeš cestau, léhaje a wstáwaje. Uwážeš je za znamení na ruce swé, a jako náčelník mezi očima swýma. Napíšeš je také na weřejích domu swého, a na branách swých a t. d. (Deut. 6. 4. a t. d.) A u Izaiaše: Slyšte nebesa, a pozoruj země; nebo hospodin mluwí (Iz. 1. 2.). Já, hospodin bůh twůj, učím tě, aby prospěch bral, a wodím tě po cestě dobré (48. 17.). Item, nemáliž se lid na bohu swém dotazowati? (Iz. 8. 19.). A syn boží dí: Zpytujte písma. (Jan. 5.) a t. d.

2. Wyhlásil bůh slowo swé za dokonalé prawidlo [1]) žiwota, a za dostatečné rozumu swětlo. Nebo tak skrze Mojžíše lidu swému mluwil: Wiztež, naučil jsem wás ustanowením a saudům! ostříhejtež jich tedy a čiňte je. Nebo toť maudrost waše a opatrnost waše před očima národů, kteříž slyšíce ustanowení tato, řeknau: Jistě lid maudrý a rozumný jest národ tento (Deut. 4. 5.). A k Jozuowi: Neodejdeť kniha zákona tohoto od ust twých, ale přemyšlowati o něm budeš dnem i nocí: nebo tehdáž šťastný budeš na cestách swých, a tehdáž opatrný budeš. (Joz. 1. 8.) A skrze Dawida: Zákon hospodinůw dokonalý, občerstwující duši; hospodinowo swědectwí prawé, maudrost dáwající neumělým, oswěcující oči a t. d. (Žal. 19.) Až i skrze apoštola wšeliké písmo od boha wdechnuté užitečné jest k učení, aby dokonalý byl člowěk boží (2. Tím. 3.). Což podobně wšickni nejoswícenější swatí muži znáwali a wyznáwali. Chrysostomus dí: Cokoliw buďto wěděti buďto newěděti třeba, tomu z písem učíme se. [2]) Cassiodorus pak: [3]) Písmo we školách nebeské a t. d.

3. Mimo to zapowěděl bůh lidu swému zjewně, jinam se na učení obraceti. Takto prawí hospodin: Cestě pohanů neučte se. Nebo ustanowení národů těch jsau pauhá mar-

---

[1]) dokonalau reguli [2]) Quidquid vel discere vel ignorare opus est, in scripturis discimus. [3]) Scriptura in scola coelestis a t. d. Pol. p. X. 41.

nost. (Jer. 10. 2.) A opět: Neníliž boha w Izraeli, že jdete dotazowati se Belzebuba boha Akaron? (4. Král. 1. 3.) Tak též:[1]) Nemáliž se lid na bohu swém dotazowati? Protož, k zákonu a k swědectwí. Pakli nechtí, newzejde jim záře. (Iza. 8. 20.) Proč to? Protože wšeliká maudrost ode pána jest, a s ním toliko zůstáwá na wěky. Jedenť jest sám maudrý, hrozný welmi, sedící na trůnu swém. Sic kořen maudrosti komu jest zjewen? a důmyslnosti její kdo wyrozuměl? (Syr. 1.) Ač swětlo nebeské wídali, cesty wšak umění nepoznali. Není slýcháno w zemi kananejské, ani wídáno w Téman; ani synowé Agar, kteříž wyhledáwali rozumnosti, ani kupci Máranští, wykladači pohádek, nepoznali cesty maudrosti. Ale ten, kterýž wí wšecko, powědom jest jí, a wynalezl ji rozumem swým. Wyhledal wšelikau cestu umění, a dal ji Jakobowi, služebníku swému, a Izraeli, milému swému (Baruch 3.) Neučinilť tak jiným národům, protož saudu jeho nepoznali (Žal. 147.)

4. Pakli se kdy od zákona jeho k wnadám postranním obracel lid jeho, nemlčel k tomu bůh, ale to stěžowal, nejen jim za nejwyšší nesmyslnost pokládaje, že studnici maudrosti opauštějíce (Bar. 3. 12.), ale za dwojnásobní zlost, že opauštějíce pramen wod žiwých, kopají sobě cisterny prázdné (Jer. 2. 13.) Tak skrze Ozeáše naříkaje, že se s pohany a ustanoweními jejich milkují, dokládá. Toho pak, což jsem jim zwláštního napsal w hojnosti w zákoně swém, neważí sobě, rowně jako wěci cizí (Oz. 8. 12.). I hle co tuto mluwí bůh! že wěci zwláštní w zákoně napsány jsau, a to w hojnosti. Bohuliž wěřiti nebudeme? Pamatujme raději, co Mojžíš o zákonu řekl: Není daremné slowo toto, abyste jím pohrdnauti měli; ale jest žiwot wáš a t. d. (Deut. 32. 47.)

5. Protož prawá církew, a wšickni prawě pobožní, ani neměli, ani nežádali jiné školy, kromě slowa boha nejwyššího, a měli maudrost nade wšecku maudrost swěta. Dawid, zajisté král maudrý a prorok weliký, odkud umění a maudrosti nabyl, wyznáwá w žalmu 119. w. 98. a t. d. Nade wšecky prý nepřátely maudřejšího mne činíš přikázaními swými; nebo mám je ustawičně před sebau. Ano i nade

---

[1]) Item.

wšecky swé učitele rozumnější jsem učiněn; nebo swědectwí twá jsau má přemyšlowání. I nad starce opatrnější jsem. Z přikázání twých rozumnosti jsem nabyl. Protož wšeliké bludné cesty nenáwidím. Též [1]) swíce nohám mým jest slowo twé, a swětlo stezce mé. Swědectwí twá jsau mé rozkoše a moji rádcowé a t. d. Podobně Šalomaun, z lidí nejmaudřejší, wyznáwá. Hospodin dáwá maudrost, z ust jeho pochází umění a opatrnost. (Přís. 2. 6.) Podobně Jesus Sirach, předіwnau maudrostí se stkwící, w předmluwě swé oswědčuje, že ne od jinud, než ze čtení zákona a proroků jí nabyl. Protož i plesáwali swatí boží nad zákonem, w tom swětle božím widauce swětlo (Žalm. 36.). Blahoslawení jsme, Izraeli, dí Baruch, že, které wěci líbí se bohu, známé jsau nám (Bar. 4. 4.). A apoštolé: kam od tebe půjdeme pane, a ty slowa wěčného žiwota máš? (Jan. 6. 68.)

6. Příkladowé wšech wěků a běhů oswědčují, že kdykoli se církew od těchto studnic Izraelských k cizím pramenům uchýlila, wždycky to začátkem bludu a zawedení býwalo. Což o staré Izraelské církwi z častých božských skrze proroky na to žehrání zřejmé; o křesťanské pak nowé církwi také z historií patrné, že dokud apoštolé a náměstci jejich samé čisté slowo boží wedli, dotud přesnost wíry trwala, a muži boží welikým božím swětlem se stkwěli. Ale když se pohané hromadně do církwe obraceti začali, a skrze nebedliwost strážných mnoho pohanských kněh do církwe se wlaudilo a wtrausilo, tak že wšecky školy jimi opanowány byly, nač nepřišlo, žalostný pod Antikristem posawad církwe spůsob swědčí. Ztracen byl klíč rozumnosti a umění od těch, kteříž jej míti se domníwali; swětlo wíry w srdcích lidských zatemněno; smyslů zcestných a bludů slepých pohanských, proti zřejmému božímu slowu, we wšech článcích [2]) se rozplodilo; roztržek a sekt po wšech stranách hojně powstalo; láska ustydla, pobožnost prawá utuhla; zkrátka [3]) jménem křesťanským přioděné pohanstwí wšudy panowalo. Pohrůžka zajisté pána nebe i země dojíti musila, aby, kteří pohrdli zákonem a swědectwím, neměli záře (Iz. 8.), ale naplněni byli duchem chropotu, a měli zastřené oči proroci i knížata jejich, tak

[1]) Item. [2]) artikulích. [3]) summau.

aby jim wšeliké widění bylo jako kniha zapečetěná. A poněwadž bázeň jejich, kterauž se báli boha, byla z přikázání lidských pošla, zajíti musel s nimi bůh, tak jakž se oswědčowal diwně a zazračně, aby zahynula maudrost maudrých a opatrnost opatrných wymizela. (Iz. 29. 10. 11. a t. d.) Prawě to se i na nich naplnilo bylo, což o pohanských mudrúcích powěděl duch swatý, že marní učiněni jsau w myšleních swých, a zatmíno jest nemaudré srdce jejich. Měwše se za maudré, blázni učiněni jsau a t. d. (Řím. 1.) Protož máli šťastně církew obnowena, a od bludů wyčištěna býti, jinak se to státi nemůže, jediné aby pohanské knihy, jako na onen čas w Efezu, na hromadu snešeny, a spáleny byly; tak by teprwa mocně rostlo slowo páně, a ukořeňowalo se (Skut. 19. 19.); tak by se naplnilo, což prorok dí: že wšickni wyučeni budau od hospodina (Iz. 54. 13.), kdyžbychom se ne od lidí, a to ještě slepých pohanů, než od boha samého wšickni učiti začali.

7. Sedmá důstojnost nás křesťanů a dítek našich nedopauští nám tak se opomítati, abychom s nečistau pohanskau zběří towaryšiti se měli. Nebo co? wšak pak dítkám knížecím za učitele [1]) nedáwají fatkářů, šašků,[2]) kratochwilníků, a podobných lehkých lidí; ale osoby wážné, wzácné, maudré, ctnostné. A máme my dědicům wýsosti, Kristowým bratříčkům, za wůdce dáwati oplzlého šaška [3]) Plauta? nečistého sodomáře Ovidia? bezbožného neznaboha [4]) Luciana? žertowného keyklíře Diogenesa? slepého šermíře Aristotelesa? básniwého rapsoda Plinia? chlubného Cicerona? Ach, dosti jsme bláznili, již přestaňme; dosti jsme se mámiti dali, již prohleďme, aby se nám a potomkům z mrákoty zase zaswítilo swětlo boží. Daleko odtud, daleko buďte pohané.[5]) Bůh dítkám swým dokonalau w domě swém (církwi) odewřel školu; kdež ředitelem [6]) a wrchním spráwcem [7]) jest duch jeho swatý; učitelowé [8]) a mistři patriarchowé, proroci a apoštolé, wšickni prawau maudrostí oswíceni, wšickni neméně příkladem než slowem swítící, swatí muži, kdež učedlníci jsau toliko

---

[1]) preceptory. [2]) šprochýřů. [3]) šprochýře. [4]) athea. [5]) Procul hinc, procul este profani. [6]) rektorem. [7]) diktatorem. [8]) professoři.

wywolení boží, wybrané prwotiny z země bohu a beránkowi; spolu pak učedlníci jsau angelé, knížatstwa a moci na nebesích; (Efez. §. 10.) kdež cokoli se přednáší, umění jest prawé, jisté, dokonalé, nade wšecky důmysly wlastního mozku, a wšecko k užitku a potřebě přítomného i budaucího žiwota se wztahující. Nebo usta boží toliko jsau ta studnice, z níž wšeliké maudrosti pramenowé wyplýwají. Twář boží jest blesk ten, z něhož se papršlkowé swětla prawého wyrážejí; hlas boží jest kořen ten, z něhož ratolesti rozumu wyrostají a rozwínají se. Protož blaze těm, kteří k twáři boží patří, kteří na usta jeho pozor mají, kteříž hlas jeho w srdce pauštějí! protože to jediná jest k dojití maudrosti prawé, nebeské, wěčné cesta, mimo niž jiné není.

8. Připomenauti také toto náleží, jak se obrazně [1]) bůh onomu lidu swému oswědčowal, a co z toho pošlo, když neuposlechli. I wyplení před tebau hospodin národy ty a t. d. ale ty rytiny jejich ohněm popálíš; nepožádáš stříbra a zlata, kteréž w nich jest, aniž ho sobě wezmeš, aby nebylo tobě osidlem. Nebo ohawnost jest hospodinu bohu twému; ty tedy newnášej ohawnosti do domu swého, aby nebyl i sám proklatý. (Deut. 7. 22. 25. 26.) A w kap. 12. (w. 30 a t. d.) Kdyžby wyhlázeni byli od twáře twé, wystříhej se, aby neuwázl w osidla, jda za nimi. Newyptáwej se tedy na bohy jejich, říkaje: Jak oni činili, tak já učiním. Neučiníš tak hospodinu bohu swému a t. d., ale což já přikazuji wám, toho ostříhati budete; nepřidáte k tomu, aniž co z toho ujmete. Což ač jim potom po wítězstwí Jozue připomínal, a aby hned modly wšecky složili, a od sebe preč dali, napomínal (Joz. 24. 23.); oni wšak když toho neučinili, stalo se podlé pohrůžky boží, že w osidle tom zwázli, a w modlářstwí ustawičně ubíhali, až práwě do zkažení králowstwí Izraelského i Judského. A neměliby chom my býti maudřejší, a cizím neštěstím se kajíc pohanským osidlům wyhýbati? Knihy nejsau modly, dí někdo. Odpowěd: Ale jsau pozůstalosti pohanů, kteréž wyhladil bůh před twáří lidu swého křesťanského, jako i tamto; a wšak nebezpečnější pozůstatky [2]) než tamto. Tamto toliko jímáni byli ti, jichž zhlupělo srdce. (Jer.

[1]) we figuře. [2]) reliquia.

10. 14.). tuto i nejmaudřejší w nebezpečenstwí jsau (Col. 2. 8.) Tamto zbylo dílo rukau lidských (jakž to často bůh, bláznowstwí lidem wytýkuje, připomíná); tuto dílo wtipu lidského. Tam stříbro a zlato, libé očím; tuto maudrost rozumu tělesného, příjemná tělu. A co, že nejsau knihy ty modlami? komuž pak k wůli Julian císař Krista opustil? kdo Lwa desátého papeže tak zmámil, aby historii o Kristu bájkau [1]) býti prawil? čím duchem nadchnut jsa Sadolét kardinal, Bemba, biblí čtaucího, těmito slowy: Takowého muže neměly by takowé tlachy trápiti, [2]) pamatowal? Co maudré Italy, Hispany, a jiné z knih pohanských toliko maudré na neznabožstwí [3]) přiwodí? O byť i mezi námi nebýwalo těch, jimž Cicero, Plautus, Ovidius, Catullus, Martialis nad příliš woní, a od písem po sobě táhnau! Díli kdo: Jiným pak čtení těch kněh neškodí; pobožnými křesťany předce jsau? Odpowídá apoštol: Wíme, že modla nic není; ale ne wšech jestiť to umění. Protož wiz, aby umění twé nebylo k urážce mdlým (1. Kor. 8. 4. 7. 9.) Ačkoli tedy bůh milosrdný mnohé před pobleskami zachowáwá, my wšak wymluweni nejsme, jestliže nástrahy takowé, ličidlem rozličným důmyslů lidských ušperkowané, oči a srdce neopatrných jímající, a do satanowých osidel zaplétající, trpíme. Mlčme; boží rady raději poslechněme, blesku domnělého stříbra a toho zlata mámiti se nedejme, do domů swých ohawností newnášejme, osidel sobě nedělejme! Nečiňme neučené hospodinu bohu swému; sláwy jeho (sláwy maudrosti) rytinám nedáwejme; Dágona k arše jeho nestawějme; maudrosti té, kteráž jest shůry, s tau, která z dola jde, nesměšujme; ale toho, co přikázal nám hospodin, ostříhejme, nepřidáwajíce a neujímajíce.

9. Naposledy, neuposlechnemeli rady boží, k zahanbení nám budau w den saudný oni Efezští, kteříž, jak je swětlo maudrosti boží obešlo, hned swé pohanské wšetečné knihy popálili (Skut. 29. 19.) A nynějšího času církwe řecké, kteréž ačkoli wlastním swým krásným jazykem od pohanských předků swých (mudrcůw a básnířůw [4])) sepsané mají knihy, protož wšak, že ne z ducha Kristowa, ale z ducha

---

[1]) fabuli. [2]) Tantum virum non vexent istac ineptiae. [3]) Atejstwí. [4]) filosofů a poetů.

swěta pošly, a maudrosti rozumu lidského, porušeného ne maudrostí boží prawau naplněny jsau, čísti jich w školách swých nedopauštějí; nébrž toho tak pilně brání, že dopustilliby se kdo čtení jich, z církwe wylaučen, a teprw, když skutečně naprawí a knih těch se zhostí, do církwe zase přijat bywá. O čemž náš p. Harant w putowání swém swědčí w dílu prwním, na st. 376. Ačkoli tedy církwe řecké, barbarstwí a slowa božího zanedbáwání mezi sebe pustíc, w škodliwau při mnohých wěcech hlaupost a pověry uběhli; skrze to ale wšak pohanských knih se wystříhání zachowal je pán bůh před welikým swodem, aby se omámiti, a tak daleko od apoštolské prawdy zawésti nedali. Protož w té wěci naprosto následowání hodni jsau. Nebo wzdále od sebe pohanstwí, wdálíme swětské mámení; a přidámeli (nad onyno pěkněji) w božím slowu cwičení, (nad onyno i wšecky jiné) maudrosti a rozumnosti prawé nabýwati budeme, protože w božím toliko swětle widí se swětlo. (Žal. 36. 10.) A protož wšickni, kteří jste z domu Jakubowa, pojďte, a choďme w swětle boha našeho (Iz. 2. 5.)

Ale rozwažme také, co proti tomu přewraucí rozum swěta říká, a čím sobě postranní ty pohanské wnady libují.

1. Jest prý weliká w knihách mudrcůw, řečníkůw, básníkůw [1]) složena maudrost.

Odpowídám: Hodní jsau oslepení, kdo od swětla odwracejí oči. Není sic nowá w swětě wěc, že se sowě saumrak swítáním, a tma noční polednem zdá; alef jiní, jasnějším zrakem obdaření, tworowé jinak wědí. Ach člowěče marný, kdokolis se do lidských mrákot zahleděl! Pozdwihni k bohu oči, a uzříš jiné swětlo; wšak jestližef bůh lupiny, kteréž zastěňují zrak twůj, aby prawého blesku neznamenal, sejme. U boha toliko prawé jest swětlo: u lidí blyštíli se co, jiskřičky jsau, kteréž jim w jejich tam tmách swítily, a něčím se býti zdály; nám, poněwadž swíce hořící (slowo boží) do rukau dány, co po jiskrách? Nebo, buď že rozmlauwám [2]) o swětu, o wěcech přirozených, nic nejsau než powrchní důmyslowé, domnění, hádky. *Vitrum lambunt, pultes non attingunt*, jakž se znají sami. Ale w písmích

[1]) filosofů, oratorů, poetů. [2]) dišputují.

sám swěta pán o swých skutcích welebná tajemstwí wynáší, a z nejhlubších wnitřností[1]) wšech widitedlných i newiditedlných tworů základy odkrýwá. Mluwíli o ctnostech filosofi, a úsilnau o dobré spořádání[2]) člowěka, domu, obce práci wedau, co jiného činí, než co pták s oblepenými křídly, k letu se zdwihaje, a třepá se, nikam wšak nemoha? Ale w písmích k ctnostem jsau poučowání prawá, probuzowání mocná; pronikawější nad meč, a prostupující až do kosti a mozku, na wšecko wšak příkladowé žiwí. Pakli ku pobožnosti wésti chtějí pohané, k bezbožnosti, powěrám, slepotě wedau, protože jinak možné není, když oni boha prawého nepoznali, ani wůli jeho newyrozuměli, ani jiných cest jeho neznají. Tma přikrýwá zemi, a mrákota národy; nad Sionem wznáší se hospodin, a sláwa jeho widí se. (Iz. 60. 2.) Protož, ačby zapowědíno nebylo nám synům swětla, k těm synům tmy někdy přistaupiti, a podíwajíc se na bídné jejich mrákoty, politowati jich; to wšak nesnesitedlné jest, že se u ohně jejich zhříwati, a jiskrami jejich swítiti sobě chceme.[3])

2. Námítka. A wždyť nás písmo filosofii neučí; pro theologii dáno jest.

Odpowěd: Studnice maudrosti jest slowo boha na wýsostech přebýwajícího (Syr. 1, 5.) Prawá filosofia nic není, než známost prawá boha a wšech skutků jeho, kteráž nikdež jinde kromě w písmích dokonale se nepředkládá.

Což z nemalé částky Joh. Henr. Alstedius we swém Triumphus biblicus[4]) ukázal, kdež základy wšelikých umění a wěd mudrckých[5]) z samé biblí wywedl. A jistě předivné jest ducha swatého w biblí mistrowstwí, že nejpředněji sic k známosti a bázni boží směřujíc, při tom wšak i základ wšech wěcí, přirozených i řemeslných, i spůsob[6]) wšeliké dobré sprawy srdce, domu, obce, školy, církwe, i pořádek běhu a příběhů swěta a příhod rozličných příklady hojně

---

[1]) gruntů. [2]) sformowání. [3]) Huc apponendum Isidori testimonium e Palyanthea Langii p. X. 41. in specie pak Arist. Judicium Melanch. in Hypothes f. 16. 6. [4])in suo triumpho biblico. [5]) omnium artium et scientiarum philosophicarum. [6]) forma.

a dostatečně předkládá; čehož wšeho stín sotwa u filosofů jest; kdyby jen bůh ducha swého swatého w té míře někomu dáti chtěl, aby wšecka ta nesčíslná tajemstwí dokonale rozwíjeti, a jiným ukazowati uměl! Na to wšak čekati nepotřeba, ažby takowá dokonalost byla; proto že i nedokonalí w boží škole dokonalejší jsau nade wšecky w swětě, dokonalejšími se chlubící. A poněwadž maudrý jeden bohoslawec [1]) napsal, že maudrost Šalomaunowa záležela w tom, že [2]) zákon boží rozwedl do domů, škol, obcí a dworů); my budemeli místo pohanských škared zákonu božímu mládež učiti, ke wšeclměm powoláním a obchodům odtud prawidla [3]) bráti, co než Šalomaunowu, to jest prawau a nebeskau, maudrost w ně uwoditi budeme?

3. Námitka. Aspoň tedy Terentia, Plauta, Cicerona a t. d. pro sloh [4]) čísti budeme. Nebo odkudbychom se sic latině a řečnictwí [5]) učili?

Odpowěd: Protoli medle, aby děti naše mluwili se učili, po krčmách, smetištích, záchodích, hampejzích, woditi je budeme? Nebo kudy sic Terentius, Plautus, Catullus, Ovidius a t. d., než po takowých ohawných místech, wodí? co než šprýmy, powyky, žrádla, freje a prostopášnosti wšeliké, ukazují? či není člowěk sám z sebe dosti k zlému klopotný, že mu mrzkostí wšelijakých postawy [6]) ukazowati, podněty w srdce trausiti, a tím k peklu předse dostrkowati musíme?

Díš: Wzdyť není wšecko zlé w těch spisech? [7])

Odpowěd: Ale zlé wždycky snáze se nás chytá; protož mládeže tam paušteti, kdež zlé i dobré pospolu jest, nebezpečno, an jed od škůdců žiwota nedáwá se sám o sobě těm, jimž se strojí, než co w nejlepším wíně, co w nejlahodnějších krmích, neb pokrautkách; [8]) a protoť moc swau prowodí k záhubě tomu, kdož ho do žiwota dostane. Tak i ďábel, wrah pokolení našeho, chtělli nás zkrásti, pekelné trawениny swé cukrem wýmluwnosti a zdwořilosti pohanské obaliti musel; a my o tom wědauce nerozwržeme mu předce wražedlného jeho krámu?

---

[1]) theolog. [2]) legem Dei deduxit in domos, scholas, aulas t. j. [3]) regule. [4]) propter stylum. [5]) oratorii. [6]) formy. [7]) autořích. [8]) konfektích.

Díšli: Newšícknit tak oplzlí jsau: Cicero, Virgilius, Horatius a t. d. jsau počestní.

Odpowěd: Ale předce pohané slepí, od boha prawého k nebohům, k Jupitrowi, Marsowi, Neptunowi, Venuši, Fortuně a jiným (ješto bůh řekl: Jména bohů ani nepřipomínejte, aniž bude slyšáno z úst twých. Exod. 23, 13., čehož Dawid ostříhal Žal. 16, 14.), též k hadačstwí a powěrám swau i čtenářů mysl zawozující; toho, což při mládeži kořenem maudrosti býti má, prázdni jsauce, a naprosto jinými wěcmi, nežli ducha Kristowa mínění jest, učedlníky[1]) swé naplňujíce. Kristus wolá ku pokoře; tito slávu a powěst oslawují. Kristus chce míti krotké, tito činí wypínající se a bujné. Kristus holubí sprostnost přikazuje; tito schytralostem a auskokům učí. Kristus poraučí stydliwost; tito k žertům, šprýmům, prostořekosti cwičí. Kristus dowěrné libuje; tito při wšem pochybowání, rozepře[2]), hádky strojí. Slowem,[3]) jaké jest obcowání swětla s temnostmi? a jaké srownání Krista s Belialem? a jaký díl wěrnému s newěrnými? a jaké spolčení chrámu božího s modlami? (2. Kor. 6.) Běda každému, kdo pohorší jednoho z maličkých wěřících, dí Kristus (Mat. 18, 6.) Běda tedy také, kdo pohoršení wzdáliti moha, nechává ústrků takowých před nohama maličkých Kristowých, dítek křesťanských.

Mezitím, co pak tak krásného jest w pohanských těch knihach, což je tak jímá, a čehož by w nebeských našich nebylo? Zdali sami pohané okrasám slow rozuměli? Ach duch swatý tu jest mistr nejdokonalejší, jehož slowa dražší jsau nad zlato, sladší nad med, ostřejší nad meč na obě strany ostrý, a nad ostny a hřebíky probíjející zeď, a těžší nad kladiwo rozrážející skálu, jakž swatí boží mluwíwali, a posawad pobožní pocifují. Samili pohané paměti hodné, utěšené příběhy[4]) měli a psali? Plná jich biblí naše, zwlášťnějších, diwnějších, prawdiwějších, nežli oni mají. Samili přenosky, jinotajky, narážky[5]) wésti umějí? Wrch toho jest u nás. Málomocný to saud, který sobě Alann a Farfar, řeky Damašské, nad Jordán a wody Izraelské libuje (4. král.

[1]) discipule. [2]) disputací. [3]) Summau. [4]) historie. [5]) tropy, allegorie, allusí.

5. 12.). Krhawé to oči, kterýmž Olympus, Parnassus,- Helikon milejším jest, než Sinaj, Sion, Hermon, Tábor, Oliwetská hora, diwadlem. Zalehlé to uši, jimž Orfeowy, Homerowy, Virgiliowy húsle nad Dawidowu harfu liběji znějí. Porušená to chuť,[1]) kteráž sobě nektar, ambrosii a zdroje kastalské[2]) nad mannu nebeskau a studnice Izraelské zachutnáwá. Porušené to srdce, které se wíce jmény Jupitera, bohů a bohyní, mus a milostek[3]), nežli jmenem hospodina zástupů angelů a archangelů, knížat a panstwa, trůnů a mocí kojí. Slepá to naděje, která w lukách elysejských[4]) raději než w ráji božím se prochází, a rozkoše spasenců prohlídá. Nebo tamto wšudy pohádky,[5]) básně, stín prawdy, tuto podstata, jistota, prawda neomylná.

A nechť jest tak, že mají něco bystrého, což se i nám hoditi můž, wýrazy[6]) jadrné, a nejedné propowědi[7]) mrawné. Zdaliž wšak proto hned k nim musíme? Zdali nemohau synowé izraelští ægyptských oblaupiti a jim zlaté jejich klénoty pobrati? Mohau, dowolil bůh; práwem nám, synům církwe, dědictwí wšech pohanů náleží.

Díš: Tedyť musíme jíti a bráti ty wěci?

Odpowím: Manases a Efrain, když se užíwati mělo dědictwí pohanů, šli zbrojně, wšak samí muži, dětí nechawše w místě bezpečném, kdež jim již byl dal pán (Joz. 1, 14.). Tak tedy i my čiňme, a pro kořisti pohanů mdlé mládeže neposílejme. Nebo co, kdyby nám děti naše nepřátelé zbili? neb poranili? neb pozajímali? Ach, máme příkladů žalostných hojně, jak mnohé filosofie Kristu odjala, a na zahubení přiwedla. Protož nejlepší rada jest zbrojné oděnce poslati, a dáti pobrati a odnésti, a mezi dítky Izraelské, bez nebezpečenstwí jejich, rozdělowati ty kořisti, to jest: wybrati z písem[8]) pohanských propowědi[9]) pěkné, a rozděliti, ku které co wěci[10]) náleží, po naukách.[11]) K čemuž bůh někoho z učených wzbuditi a nastrojiti rač. Naposledy, mělliby kdo z pohanů w osobě wlastní k dítkám křesťanským pauštěn býti, nechby byl Seneca a Epictetus, jakožto kteříž nejméně powěr, nejwíc prawdy mají, a k prawidlům[12]) křesťanské filo-

---

[1]) appetit. [2]) ambrosiam, et fontes castalios. [3]) musarum et Charitum. [4]) in campis elyseis. [5]) fabule. [6]) phrases. [7]) sentencí [8]) autorů. [9]) sentencí. [10]) materii. [11]) disciplinách. [12]) regulím.

sofie nejblíž přistupují. Protož to ďábel tak opatrowal, aby w křesťanských školách oni ani místa nenalezli; nebo nikdež předkládáni [1]) nejsau, ačkoli nejwíc skutečné maudrosti mají. Poněwadž tedy ďábel, protože jemu platně neslaužili, je wylaučil; [2])neměliliby od nás poctěni, a do škol (wšak pozadu) pauštěni býti, toho k wyššímu saudu zanecháwáni. Erasmus sice, muž ten, kterýž u prostřed Antikristowých temností swíci jazyků a umění swobodných rozswěcowati začal, powolilby; kterýž k tomu, aby křesťanská mládež w písmě swatém hned wypěstowána byla, radě, dokládá potom: Kdyby pak na swětském umění trwati bylo, tedy bych radil, aby stalo se to w těch, ježto příbuznější jsau knihám swatým. [3]) A i to opatrně, wypustíc, kde tam co modlářstwím, jako jména bohů, zapáchá, neb zlé některé a bezbožné pohanů obyčeje připomíná, poněwadž se i tím mysl mladá naprzniti můž. S tau wýminkau dowolowal bůh panny pohanské israelským pojímati, aby jim nejprw wlasowé a nehtowé byli ostříháni a raucho změřeno (Deut. 21, 12). Naposledy, nechť jest tak, nech jest wolno celé pohanské knihy čísti, nebráníme, wědauce jakým privilegium Kristus wěřící w sebe (aby i hady bráti mohli, a pililiby co jedowatého, aby jim neškodilo Mar. 16.) ohradil. To wšak wždy zůstati musí, že ještě u wíře autlé dítečky boží mezi hady metány býti nemají, ani jim před časem podáwati příčin, aby smělau opowážliwostí jed do sebe ssáti se pokaušeli. K tomu ani hned s užitkem mládeže spisowé ti předkládáni [4]) býti nemohau tomu wěku, protože ani Cicero ani Virgilius, ani jiný žádný nepsal mládeži toho, co psal, ale lidem saudu dospělého. Nač tedy jest mládež tím obtěžowati, čeho ještě nechápají? Uchopí marnost a hřích; wěcí wyšších, kam co patří, neuchopí. Tisíckrát wíc prospěje w dospělém wěku přečísti Cicerona jednau, než se mu w mladosti z paměti třeba naučiti. Mladé zatím w písmě swatém cwičiti nejkřesťanštější wěc bude.

Námitka 4. Říkají, kteří Satanowu proti Kristu při wedau: Písmo jest na mládež ještě wěc wysoká; dáwají se jim za-

---

[1]) proponowáni. [2]) wymustrowal. [3]) Quod si immorandum sit profanis literis, equidem id fieri malim in iis, quae propius affines sunt sacris libris. (Eras. in Theol. Comp.) [4]) authorowé ti proponowáni.

tím jiné knížky do rukau, až by saudem trošku dospěli. Ale to řeč jest nemaudrých, neznajících písem, ani moci boží. Což se několikerým spůsobem ukázati můž. Předně, Timotheus na onen čas slowútný hudebník [1]), když mu kdo učedlníka přiwedl, tázal se wždycky nejprw, učilli se již prwé? Řeklli, že neučil, přijal ho na mírnau mzdu; pakli se učil, dwojnásobní mzdu jmenowal, proto prý, že dwojnásobní s ním bude práce: jedna, odučiti ho, co se od zlého mistra zle naučil, druhá, učiti ho teprw znowa. My tedy, majíce wyhlášeného lidskému pokolení mistra, Krista Ježíše, kromě něhož žádného jiného mistra míti nemáme (Mat. 23, 8), a kterýž řekl: Nechte dítek, ať jdau ke mně, a nebraňte jim (Mar. 10), co předce je nejprw, proti wůli jeho, jinam powedeme? Leč se bojíme, aby při nich Kristus nezahálel, příliš snadně je nauče! protož je nejprw po kolika jiných dílnách [2]), ba (jak jsem řekl) psincích a hampejzích, powláčíme, a teprw je naprzněné a pokažené powedeme Kristu, aby je sobě podobil [3])? Ale komu hůř, nežli nebohým newinným ditkám? kteréž, aneb s odučowáním se tomu, čím nejprw zapáchli, po wšecken žiwot zápasiti musejí, aneb od Krista prostě odstrčeni, a satanu do učení [4]) dáni býwají. Nebo coť se Molochowi obětowalo, o to se Kristus s ním tahati má? Ach hrozné jsau to wěci! Pro milosrdenstwí boží prosím, nechať kněží, wrchnosti, a na komkoli to záleží, prohlédnau, a mládež křesťanskau, Kristu zrozěnau a na křtu oddanau, k Molochowi woditi nedopauštějí.

Druhé, klam jest, což prawí, že písmo swaté wysoké, hluboké [5]), nesrozumitedlné jest tomu wěku. Nebo zdali bůh slowu swému, jak ono wtipu našemu wysoké jest neb není, nerozuměl, když rodičům, aby je předkládali dítkám swým, a o něm s nimi mluwili dnem i nocí, poraučel? (Deut. 31, 11, 12, 13.) Zdali neprawí Dawid, že ono jest maudrost dáwající neumělým? (Žal. 19.) Nenazýwáliž to Petr swatý mlékem znowu zrozených dítek božích, k tomu, aby jím rostli, daným? (1. Petr. 2, 2.) Ach mléko jest slowo boží, znowu zrozeným dítečkám božím náležející. Pohanské pak matlaniny, co jsau u přirownání slowa božího? Skořepiny,

[1]) muzykant. [2]) werštatích. [3]) formowal. [4]) k mustrowání. [5]) subtylné.

kůry, pecky, kosti, pohlodky, twrdých zubů potřebující, a ještě třeba i ty hmoždící. Protož Duch swatý skrze Dawida dítek do swé školy wolá: Pojďte dítky, bázni hospodinowě wyučowati wás budu. (Žal. 34.)

Naposledy, jsauť hlubokosti w písmě, prawda jest, ale takowé (jakož swatý Augustin řekl), w nichž slonowé swěta (filosofi) tonau, beránkowé Kristowi (pokorné dítky boží) plynau. A třebali je po jednau na hlubinu wésti? Zdaž to po stupních jíti nemůž? Nejprw okolo břehu, poučowáním je katechismu; potom dál, w známost jim uwozowáním příběhůw[1] stwoření, wykaupení, poswěcení; pak jiné příběhy[2] písma; tož mrawné propowědi[3], naposledy tajemstwí wíry, ze zákona, proroků, žalmů, wše, kdy čeho čas. Tak od dětinstwí známosti písem wyučowáni jsauce, i před nákazami swěta zachowáni budau, i maudří učiněni k spasení skrze wíru w Krista Ježíše. (2. Tim. 3. 15.) Nebo kdoť tak bohu oddán býwá, a u noh Kristowých sedě, maudrosti té, kteráž s hůry jest, nastawuje ucha swého, nemožné jest, aby duch swatý swé milosti, pomoci a požehnání k nabýwání umění a rozumnosti prawé wyléwati neměl.

A protož záwírka nechť jest angelskými slowy: Nemůže dílo stawení lidského trpíno býti na tom místě, kdež se počíná město nejwyššího ukazowati (2. Ezdr. 10. 54.) A poněwadž bůh chce, abychom my slauli stromowé sprawedlnosti, štípení hospodinowa, proto prý aby on oslawen byl (Izai. 61. 3.), nemusejí tedy dítky naše býti strůmkowé štípení Aristotelesowa, Plautowa a t. d.; sic ortel pohotowě jest: Wšeliké štípení, kteréhož neštípil otec můj nebeský, wykořeněno bude. (Mat. 15. 13.) Ulekni se, jestliže proti bohu mudrowati, a proti umění božímu wzpínati se nepřestáwáš. (2. Kor. 10. 5.)

HLAWA XXVI.
O kázni škol.

Prawda to jest: škola bez kázně, mlýn bez wody. Nebo odejmešli mlýnu wodu, stane; odejmešli škole kázeň, oslabne; rowně jako rolí nepleješli, chamradí obilíčko

---

[1]) historie. [2]) historie. [3]) morální sentencí.

hubící roste; strůmek, neklestíšli, neokopáwáš, neošklubuješ, wlkowatí a t. d. A wšak z toho nejde, aby škola bití a křiku plna býti musela; než bedliwosti a pozorliwosti že plna býti musí, při učedlnících i učitelích. Kázeň zajisté co jest, než kázání, neb poraučení, aby řád ostříhán byl? A wšak se wůbec rozumí skutečné nad řádem ruky držení, a k němu přidržení slowy ostrými neb trestáním přísným. Musí tedy mládeže wůdce troje toto znáti: proč? oč? a jak kázeň při dítkách užíwati. Kázeň zajisté aneb trestání má se konati při tom, kdož zhřešil; ne proto, že zhřešil, než proto, aby napotom nehřešil. Protož bez wášně, hněwu a nenáwisti, powlowně a rozšafně konati se má, aby sám ten, kdož trestání přijímá, že se to z lásky k němu děje, poznati a skrze to tím wíce zahanbiti a k wýstraze sobě to wzíti musel. Nemá pak w škole kázeň nikdy býti o učení, to jest o nepochopení neb nezpamatowání neb neudělání něčeho. Nebo již ukázáno, že se to musí opatřiti, aby učení milé a libé, jako hra mládeži bylo, načež také spůsobowé [1]) napřed ukázáni. Neopatříli se toho, aby mysl jich za swau wnadau jdúc, sama s libostí wšecko chytala, daremné jest jisté cpaní, strkání, wtlaukání w ně toho, od čeho jim mysl odpadá; daremné jest, i lépe hned wšeho nechati, než tak cwičiti. Protož w té částce příwětiwosti a mnohé snášeliwosti potřeba, zwláště při počátečních; jakéž rozšafnosti příkladem swým nebeské slunce učí, kteréž ne hned z jara, na mladistwé, autlé zrostliny hříwá, aniž jich z počátku hned pálí a praží, než zahříwá pomaličku, potom teprw, když dorostají, a símě neb owoce dozráwá, ostřeji dojímá. Podobné opatrnosti zahradník užíwá, že na mladé ratoléstky kosíře nepauští, proto že rány ještě netrpí. Aniž hudebník [2]) citary, lautny, regálu, že mu trochu škřípí, a pojednau ho natahowáním sprawiti nemůž, zahazuje aneb naň pěstí bije. A takť jest i každý počáteční w každém umění; než se mu smyslowé, rozum, jazyk, prstowé s wěcí seznámí, snášení potřebuje. Potřeba pak i tu při někom ostruh; může se to bez mrskání se a natlaukání s žáky [3]) sprawiti; někdy slowem twrdším, pozahanbíc ho před jinými w nedbalstwí; někdy říci: Bopomozi tomu neb onomu!

[1]) grifowé. [2]) muzykant. [3]) discipuli.

on pilně wždycky pozoruje a wšecko zpamatuje: hleděl-bych také tak! Někdy ho wysmáti: hanba, tak snadné wěci newěděti, neb neuměti! Též [1]) zříditi jim každého téhodne, aneb aspoň každého měsíce hádání weřejné o místo [2]), kdežby každý nižší kohokoli z wyšších wybídnauti, a we wšem tom, čemu se předtím učili, wyslýchati [3]) mohl. A tu uhádáli ho, ať opanuje místo jeho, a druhý s hanbau ať dolů jde, tak jedněm zahanbení pokutau, druhým pochwala a poctiwost odměnau, a k další pilnosti podnětem bude. Jen aby se tím buď hříčky nedělalo, neb wášní neprowodilo, než oprawdowě a wážně postupowalo, učitel [4]) hleděti má. Můž wšak někdy jednomu hanbu jeho stížiti, druhého ctnost pochwáliti, wše rozšafně, aby nebylo s popauzením žádného. Naproti tomu zuřiwé trestání býti má pro tři wěci: 1. Pro nepobožnost, oplzlost, rauhání, a cokoli proti přikázaním božím čelí. 2. Pro zpauru, když kdo poraučením učitelowým [5]), neb kohokoli ze starších, zhrdaje, naschwál nečiní, co činiti má. 3. Pro pýchu a zámyslnau lenost neb záwist, když kdo od spolutowaryše požádán jsa, poučiti ho nechce. Prwní zajisté ten wýstupek boha uráží, druhý základ wšech ctností (pokoru a poslušenstwí) odwrací; třetí prospěchu hbitému w uměních překáží. Co proti bohu čelí, nešlechetnost jest, kteráž přísným trestáním wywraceti se má; co proti lidem a sobě samému, neslušnost, kteráž se žehráním a trestáním naprawiti můž; co proti mluwnici [6]) někdy se pochybí, o čež mnozí nerozumně nejwíc horlí, to maz jest, kterýž učitel [7]) rozumný lehkým hnutím [8]) (někdy zasmáním) smazati a setříti umí. Kázeň tedy k tomu a takowá ať jest, aby uctiwost k bohu, ochotnost k bližnímu, a ku prácem žiwost, we wšem pak tom upřímnost a sprostnost zachowána byla.

Spůsobu pak nejlepšímu kázně učí slunce nebeské, kteréž rostlinkám země slauží: 1. wždycky swětlem a teplem; 2. často deštěm a wětrem; 3. někdy toliko hřímáním a blýskáním, ačkoli i to jim k dobrému přichází. Tak tedy i mládeže wůdce dítky sprawowati a naprawowati má.

---

[1]) Item. [2]) disputací pro loco. [3]) examinowati. [4]) preceptor. [5]) preceptorowým. [6]) Priscianowi. [7]) preceptor. [8]) strichem.

1. Příkladem ustawičným, sám na sobě žiwý toho, co se dělati a nedělati má, obraz wždycky dáwaje. Čehož neníli kde, daremná jest wšecka další práce.

2. Slowy milými, buď že napomíná, neb poraučí, neb se domlauwá o něco, a žehře, neb i kárá a tresce, aby to wše činěno bylo duchem otcowským, ke wzdělání, ne ke zkáze směřujícím. Necítíli takowé milosti k sobě žák [1]), snadně sobě kázeň zlehčí a proti ní se zatwrdí.

3. Pakli kdo zawilý jest, a powlownější takowá slowná kázeň nestačuje, teprw se přijíti můž a má k skutečnému trestání metlau neb jinak; wšak wždy to obmýšleje, aby zahanbení wíc než rány bolelo, a jiní také hanby takowé wíc než bití aby se báli. Bez toho ani tato přísnější kázeň k užitku nebude. Protož aby žákům [2]) nezwetšela, nečasto jí užíwati; než když se užiwe, oprawdowě užiti; an lékařstwí, užíwáli se často, přiwykne mu přirození, a obrátí je sobě jako w pokrm, že potom nepůsobí [3]).

Úhrnek [4]) wšeho jest, že pěknými slowy a ostrým trestáním w bázni zdržowána býti má mládež, a že onoho užíwati stále, tohoto někdy toliko z přinucené potřeby, wšak i tu aby přísnost wždycky zase w lásku směřowala, a wšelijaké kázně záwírku činila. Nebo (ať ještě příkladně wyswětlím) kdoby zlatníka widěl samým tepáním a bitím obrázek sličný udělati? Žádný nikdá, lépe se leje do twořidla [5]). Aniž zůstaneli při něm co zbytečného wiseti, kladiwem opět na to pere, než otlauká kladíwkem, neb klíšťkami uštipuje, neb pilníkem odpilowáwá, wše opatrně; naposledy pak wždycky předce zase hladí.

Též kdo ryby lapati chce newodem, nejen s jedné strany olowo přiwěšuje, kteréž by jej hřížilo, ale přiwěšuje k druhé straně haubu stromowau, kteráž by mu zplýwati pomáhala. Tak tedy podobně, kdo s mládeží chce lowiti ctnosti, s jedné strany je zuřiwostí k bázni a pokoře shýbati, s druhé příwětiwostí k weselé ochotnosti pozdwihowati musí. Šťastný, kdo w to tré umí trefowati!

Naposledy při wšem tom dobře se kázni a počestnosti poslauží, jestliže se pacholata mužům, děwčata ženám roz-

[1]) discipul. [2]) discipulům. [3]) neoperuje. [4]) Summa. [5]) formy.

umným, wážným, počestným k cwičení dáwati budau. Protož pro druhé pohlawí školy obzwláštní a pod spráwau matek[1]) rozumných ať jsau; lečby kde w malé obci malý příliš mládeže počet byl; tu by spolucwičeni, wšak wždy aspoň třídami[2]) od sebe odděleni býti mohli.

HLAWA XXVII.

Rozložení cwičení mládeže podlé stupňů wěku lidského na čtyry školy.

Smýšlejí wůbec, aniž omyl jest, že člowěk na těle do dwadcátého čtwrtého neb pátého léta roste, potom se zastawuje, protože na wýš postawa dále nejde, toliko že audům ještě síly, tělu pak celému zmužilosti a ukázalosti přibýwá. A podlé tohotoť zdá se, že welmi případně to, co k zrostu mysli přináleží, wystihnauti můžeme; jmenowitě, že i ona k wycwičení swému dosti času má do těch let, čas ten dwadcítičtyrletní na čtwero rozdělíce: dětinstwí, pacholetstwí, mládenectwí, jinošstwí, tak totiž, aby prwních šest let člowěk w klíně mateřském strávil, druhých šest let w škole obecní učitelské[3]), třetích šest let w škole latinské, jazykům cizím a swobodným uměním se uče; we čtwrtých šesti létech w akademii a cestowání po swětě[4]).

Tyto čtyry školy kdoby dobře prošel, nazbyt hojně času má k nashromáždění wšelijaké maudrosti a umění, kteráž jej milau bohu i lidem nádobau, a užitečným církwi neb obci[5]) nástrojem učiní; jen když se dobře spořádá, co se w které té škole dělati má, a jak. O prwním w této hlawě se promluwí, o druhém w jiných wyučowání tohoto[6]) hlawách již ukázáno weřejně, částečně pak we školním řádu[7]) jedné každé školy a třídy[8]) její potom se ukáže.

Člowěku tedy na swět narozenému prwní škola jest klín mateřský, prwní učitelé[9]) jeho matka s chůwau, dozorci[10]) pak otec a pěstaunowé. Z této školy nežli wyjde člowěk, učen a naučen býti má rozuměti mateřské řeči, a též ji wýslowně mluwiti, pokud totiž wtip jeho sahá. W mrawích

---

[1]) matron. [2]) classemi. [3]) preceptorské. [4]) peregrinacích. [5]) politii. [6]) didaktiky této. [7]) in libellis informatoriis. [8]) klasy, [9]) preceptoři. [10]) inspektoři.

pak cwičen a wycwičen býti má tak daleko, aby uměl přímě státi, rowně choditi, rukama, očima a jinými audy trhů šaškowských se wystříhati, ostýchati se starších, báti se kázně, poslauchati rodičů bez prowozowání wášní a zlosti, a co k tomu podobného; w pobožnosti pak tak daleko zaweden býti, aby boha na nebi býti poznáwal, modliti se jemu každý den (a to na kolena klekaje, ruce spínaje, oči zdwižené neb spuštěné maje, bez sem tam zewlowání) zwykal, wíru swau wyznáwati, i ji w nejpřednějších článcích[1] (o bohu otci, synu, duchu swatém, o hříšnosti swé a hříchůw odpuštění, o smrti a wzkříšení, o žiwotu wěčném) wyrozumíwati uměl, přikázání boží z paměti říkal, též otázkám některým snadnějším z katechismu (Co jest pán bůh? Co jsi ty? a t. d.), až i weršíkům některým malým z písní naučen byl. To wše zdali tomu wěku nemožné jest? Zdali šestileté pacholátko neb děwčátko tím wším stkwíti se nemůž? Můž w prawdě lehaučce, powolně, milostně tak daleko přiwedeno býti. Ale jak při tom postupowati, to se na swém místě ukáže.

Druhá škola jest městská neb obecní, kdež nařízení k tomu mistři a učitelé[2]) shromažďující se mládež w literním umění, mrawích a pobožnosti cwičí. W této škole také pobyti šest let dosti bude, protože mohau powolně naučeni býti: 1. čísti a psáti česky, pěkně, wlastně, hbitě; 2. zpíwati písně[3]) wšelijaké skrze počátky hudební[4]); 3. počítati wšelijaké běžnější počty; 4. může w ně uwedena býti (skrze naschwál k tomu zhotowené knihy) summa wšelijakých lidských umění i známostí nejpřednějších božích skutků, dějů[5]) a příběhů swěta a t. d., wše podlé pochopitedlnosti wěku toho; tak wšak, aby se to s dalším wěkem samo jim rozwíjelo, a oni potom teprw časem swým plněji užitku cwičení toho wyrozumíwali. Naposledy mluwnice[6]) česká, a jiné wěci k důkladnému[7]) wyrozumění jazyku swému slaužící, předkládati se mohau, což jim i k utwrzení prawopisu[8]) českého welice napomáhati bude, i cestu znamenitě strojiti k latinské a jiných jazyků mluwnici[9]). W mrawích

[1]) artikulích. [2]) preceptoři. [3]) melodie. [4]) muzyky. [5]) historií. [6]) grammatika. [7]) z gruntu. [8]) orthographie. [9]) grammatice.

tu cwičení bude, aby uměli pokorně, poslušně, bedliwě, rozšafně, šwarně, wážně, prawdomluwně, wlídně a uctiwě sobě počínati. Pobožnost tatáž jako doma, wšak w hojnějších stupních, jim i předpisowána, i od nich (příkladem učitelůw[1]) ostříhána býti moci bude.

Třetí škola bude latinská, w níž mládenček od 12 do 18 let se pomeškaje, naučiti se může wolně: předně jazyku latinskému dokonale, řeckému pak a hebrejskému tak daleko, aby bez tlumočení w onom zákon nowý, w tomto starý čísti mohl; zatím w uměních wšemu tomu, cožkoli k základu mudrctwí, bohoslowí, lékařstwí a práwnictwí[2]) přináleží, jmenowitě celý okres wšelikého umění[3]); kdež obsaženo bude nejen slowútné to od starodáwna sedmero umění: mluwnice, dialektika, rhetorica, počitářstwí, zeměměričstwí, hudba a hwězdářstwí[4]), pro kteréž důstojnost magisterská na wysokých školách[5]) dáwána býwala, ale i jiná: siloskum, zeměpis, letopisy a dějiny[6]). Siloskum[7]) zajisté nejpřednější jest filosofie díl, a nejslawnější skutků božích diwadlo; kdež učena bude mládež naše znáti podobu swěta (jakž Šalomaun mluwí) a moc žiwlů a složení tworů, též rozdíly kmenů, powahy žiwočichů, přemyšlowání lidská a t. d. Předkládati se jim bude také zeměpis[8]), aby sobě w mysli wymalowali okršlek země a moře s krajinami a ostrowy w nich ležícími a jména jejich; též letopis[9]), aby chopili pořádek wěku swěta a dějiny swěta[10]), aby nejpřednějších příběhů w swětě a proměn pokolení lidského, zwláště církwe a národů přednějších, nepowědomi nebyli. Naposledy připojeno bude umění wýmluwnosti, aby připomenutým wěcem nejen rozuměti, ale i o nich rozumně, libě, mocně, latině i česky promlauwati mohli.

K šlechtění[11]) mrawů w tomto wěku může předkládána býti dokonalá již ethika křesťanská, aby znali půwod a základ, příčiny a rozdíly wšech ctností a t. d. Při umění

---

[1]) preceptorů. [2]) filosofie, theologie, mediciny a jurisprudentie. [3]) totam artium encyclopaediam. [4]) grammatica, dialectica, rhetorica, arithmetica, geometria, musica a astronomia. [5]) titul magisterstwí w akademiích. [6]) physica, geographia, chronologia a historia. [7]) fysica. [8]) geografia. [9]) chronologia. [10]) historia. [11]) formowání.

pak pobožnosti naučiti se již z písem swatých mají jisté a neomylné cestě spasení, skrze zřetelnau powědomost prawého smyslu článkůw [1]) wíry a prawého mínění přikázání božích a wyjewené w nich wůle boží.

Což wše zdáloliby se komu nepřislušné w tom wěku, nech wí, že na to z milosti boží takowí budau a jsau již prostředkowé, aby wšecko to w těch šesti létech tak snadně při mládeži sprawено bylo, jak snadně matka za prwních šest let dítě swé jísti, píti, běhati a šwitořiti naučí.

Čtwrtá teprw škola bude wysoká [2]), kdež mládenec w jazycích a uměních [3]) čistě projatý na swobodu bude puštěn, aby po wůli wšeliká písma procházel [4]), též aby cestowáním do swěta [5]) (potřebali) jazyků cizích, německého, wlaského, franského známosti došel, aneb se plněji w nich utwrdil, a při té příležitosti s muži jinde slowútnými w známost wešel. Naposledy přiložíli kdo k fakultě [6]) kterékoli (buď theologii neb medicině a t. d.) mysl, z týchž ostatních akademických šesti let několik [7]) jich wezma, dosti času bude míti.

A tak mládenec, skrze tyto čtyry školy prošlý, bude jako spanilý, urostlý, rozložitý strom, plný nejen listí a wětwowí, ale již i owoce rozkošného. W šesti létech zajisté pacholátko bude podobné štípku zdárně wkořeněnému, a již ratoléstky rozumu a ctností rozkládajícímu; we dwanácti létech mládeneček podobný strůmku plnému pupenců, w nichž co se zawinutého kryje, ačkoli ještě newiděti, k rozwinutí wšak že se již wšecko strojí, widěti; w osmnácti létech mládenec podoben bude rozkwětlému již, očím krásu, a chřípím wůni dáwajícímu, ustům pak jisté již owoce slibujícímu stromu. We čtyrmecítma létech bude jako owocem již dozráwajícím obwěšený strom, jehož sbírání čas přišel.

Podlé tohoto tedy rozměření musí býti

1. Škola mateřská w každém domě, kde bůh dítky dáwá; obecní česká w každém městě, městečku, wsi bez wýmínky (kde pak w městě wíce far jest, w každé osadě je-

[1]) artikulů. [2]) akademie. [3]) artibus. [4]) ut per omne authorum genus libere feratur. [5]) peregrinowáním. [6]) fakultátě. [7]) pár.

dna); latinská w každém wčtším městě; škola wysoká [1]) w jedné zemi jedna.

2. Musí býti wšech prací rozměření takowé, aby se každý rok, měsíc, den, hodinu wědělo, co dělati po wšech školách.

3. A na wšecka místa míti zhotowené knihy, pro učitele i učící se, aby wšickni každý rok na jisto prowedeni a dowedeni byli k uloženému cíli.

4. A aby se wšecko tak dálo, potřebí těch, kteříby dohlédali, a nade wším ruku drželi, jmenowitě školních představených [2]), kteříž také opatrowníci neb úředníci škol [3]) (neb školozorci) slauti mohau.

Částečnější wšeho rozměření w dalších knihách, o spořádání škol jednajících, [4]) se uhlédá.

HLAWA XXVIII.

Uwážení, jakby u nás takowé školy šťastně wyzdwiženy býti mohly.

Kdo až potud wěci tyto prohlédaje přišel, nepochybně že, jakby to šťastný spůsob byl, kdyby takowými školami naplněna byla která země, widí. Než jak pak dělati, aby to w mozku neb na papíře nezůstalo, ale k skutku přiwedeno bylo? Nebo již od sta let na neřády škol a spůsobů učení [5]) naříkáno, a od třidcíti teď obzwlášťně, jakby naprawceny býti mohly, razeno. A co platno? Zůstaly posawad, jaké byly. Začalli kdo co sám od sebe [6]), nešlo to, ustal hned, wysmán byw, aneb nechal tak, zasteskna sobě; tak že ne bez příčiny Jo. Caecilius horlí, že během tolika století žádný srdce neměl tak hrubých nespůsobůw při učených jednotách a wysokých školách naprawiti [7]) t. že žádný neduhům škol a akademií platného nepodal lékařstwí. Platného prawím; nebo podáwaliť, jakž jsem řekl, ale bez užitku, tak jako někdy lékaři snažně léky strojí i podáwají, ale bez platnosti. Jakož pak lékař, chceli nejen hojiti, než také zhojiti neduživého [8]), musí jemu netoliko dobře připrawený [9]) lék přistro-

---

[1]) akademie. [2]) scholarchů. [3]) curatores cholarum t. [4]) informatorních. [5]) metodů. [6]) privatim. [7]) tot saeculorum decursu neminem ausum tam barbaris collegiorum academiarumque consuetudinibus mederi t. [8]) pacienta. [9]) dobré temperatury.

jiti, ale i čas a spůsob užíwání jeho dokonale předepsati; protož, co se nám widí, jakby se naše milá wlast těchto poskytnutých pomocí ujíti a jich platně k šťastnému zastaralých neduhů swých zhojení užiti mohla, toho w sprostnosti srdce oznámiti neopomineme.

Wšecka pak nesnadnost na těchto článcích[1]) leží:

I. Kdo se toho ujíti, kdo začíti má?

II. Odkud bráti plat na školy a školní učitele?[2])

III. Kde nabrati učitelů[3]) tak rozumných, a tak mnoho?

IV. Kde nabrati knih těch nowých, nowým tím spůsobem[4]) psaných?

V. Jak možné wšecku mládež přidržeti ke škole? poněwadž mnozí rodičowé chudí jsau, odkudž dítek wychowáwati, owšem na ně nakládati, nemající; jiní jsau robotní, dítek swých doma a na poli ku prácem žiwnosti potřebující a t. d.

VI. Kde wzíti rozumné školní představené,[5]) kteřížby na wšecko pozor dáwati, a nad tím ruku držeti uměli a mohli?

VII. Poněwadž tím spůsobem[6]) nelze nic začíti, co pak s odrostlejšími dělati?

VIII. Naposledy, jak opatřiti, aby to wše stálé bylo, a nerciIi neustalo samo od sebe, alebrž sílilo se, a wždycky wíc školám našim swětla, řádu, síly přibýwalo?

Na jednu každau wěc co nejkratčeji se odpowí.

I. Komu stráž nad církwí poručena, tomu i nad školami, protože ony semeništěm církwe jsau. Poručena pak jest církew kněžím a wrchnostem, kněžím a učitelům, aby radili, napomínali, probuzowali k wzdělání církwí a škol. Protož Eliáš a Elizaeus obcházeli a prohlíželi[7]) školy prorocké w Betel, w Jalgala, w Jerichu. (2. Reg. 2.) Tak Origenes w Alexandrii hlučnau křesťanskau školu začal, z níž weliké množstwí učitelů wyšlo. Tak mistr Jan Hus škol zwláštním milowníkem a wzdělawatelem byl. Tak Dr. Luther léta 1525 stawů říše k wyzdwihowání a pilnému opatření

---

[1]) punktích. [2]) mistry. [3]) preceptorů. [4]) metodem. [5]) scholarchy. [6]) metodem. [7]) wisitowali. [8]) mistr Jan Hus.

škol wůbec wydaným spisem horliwě napomínal. Tak nyní kněží, děkanowé, konsistoře nade wšecko největší péči sem obrátiti mají, aby k čemu se z milosti boží tak mocná brána odwírá, to jejich pobízením šťastně cíle dojíti mohlo. Wrchnostem pak poručeno jest wychowáwati církew a školy. Protož chowačkami a pěstauny od boha samého nazwáni jsau. (Iz. 49. 23.) Ukazují pak příkladowé, že kdykoli pobožní králowé, knížata, panstwo pěstowáním tím neobmeškali, pán bůh žehnal, a kwětlo wšecko, jakž pod Dawidem, Šalomaunem, Jozafatem, Ezechiášem, Zorobabelem a t. d. bylo. Konstantin císař, když křesťanům po wšem swětě náboženstwí oswobodil, oswobodil i chrámy a školy; nébrž nákladem swým wyzdwihowati poručil. Karel Weliký, kterýkoli národ k wíře obrácen byl, hned jim také školy nařizowal, aby wíra křesťanská tím mocněji se wkořeňowala, a bylo tak. Po založení od Karla Čtwrtého (otce wlasti) wysoké školy [1]) Pražské w nemnohých létech dal bůh mistra Jana Husa a jiné nástroje swé, kteříž w mrákotách panujícího Antikrista odkrywše, swětlo prawdy národu našemu zase rozswítili. W říši také, když na horliwau žádost a napomenutí D. Lutera od knížat a měst škol nemálo wyzdwiženo, rozmnožili se učení lidé welmi, k sláwě celému národu jejich, a obdrženo tím, že jezuitští swodowé a praktiky ne tak prudce jíti mohly. Protož i našich wrchností ta powinnost bude, aby každá na swých gruntech domácí školy wyzdwihla; o obecních celá obec společně raditi powinna bude. Tím bohu milau wěc učiní, církwi pak a wlasti užitek weliký spůsobí; nýbrž i sobě, sobě tím spůsobem to opatrujíc, aby lidí k službám a úřadům hodných dostatek míti mohli. Páni tedy a kněží o školách zároweň raditi powinni jsau, proto že od boha k tomu zawázáni jsau, nýbrž i sami pro sebe, jeden staw pro druhý. Neb žádný na swětě staw s druhým spokojenější není, jako učení s urozenými. Oboji zajisté jsau netoliko jádro lidského pokolení, ale i podpora, poněwadž oboji obcím, městům, národům dáni jsau, aby spráwu drželi, jedni poučowáním, druzí ochranau, jedni radami maudrými, druzí rozkazy slušnými, oboji

---

[1]) akademie.

příkladem a kázní řád zdržujíce. Nýbrž i sobě staw tento jeden druhému napomáhá. Nebo učení a spráwa jejich potřebují pokoje, kterýž pod a od wrchnosti mají. Wrchnost pak pod břemenem prací swých potřebuje pomoci, kterauž od lidí maudrých míti mohau. Nebo to jsau ty koly a podpory wšeliké spráwy [1]) (Iz. 3. 2.), to ostnowé wáznaucí a hřebíkowé wbití (Eccles. 12. 11.), nýbrž mečowé ostří a střely uhlazené [2]) (Iz. 49. 2.). Protož wy, páni milí, nejsteli sami břitwy, býti wšak máte brusowé, ty, kteříž okolo maudrosti pracují, wlídností, štědrostí, napomínáním, dohlédáním k jadrnosti brausící; a budete milí bohu, jako setník onen, o němž pán Kristus swědectwí slyše, že školu Židům wystawěl, zamiloval ho a zázrakem zwláštním k němu lásky dokázal. (Luk. 7. 5.)

II. A z tohoť se již rozumí, že otázka o náklad na školy a učitele [3]) nepotřebná jest. Nebo wrchnost je opatřiti powinna. Powinna prawím opatřiti, aby mezi lidem jim swěřeným učení a cwičení bylo, a weřejně bylo pro wšecky, a bylo darmo. Tak zajisté bůh opatřil, aby slunce darmo wšechněm tworům swítilo, oblakowé darmo wšecky swlažowali, wítr darmo wšecky prowíwal; wrchnosti pak na místě božím jsauce, boží následowníci býti mají. A zdaž newede k témuž i horliwých předků příklad, kteří na kláštery co nenadali? protože tehdáž w klášteřích se dálo w literním umění cwičení, knih přepisowání, w ctnostech prospíwání. Činěnoliť jest to, aby někteří toliko zachowáni byli pobožní, učení, ctnostní, a knihy aby se množily, neb zachowány byly; což tedy nám z milosti boží tyto jistší prostředky (ne aby někteří, než wšickni, braušeni byli) majícím, učiniti neslušt? A wšak newelikých nákladů potřeba. Nebo ne to, abychom krmníků pro zaháliwé, tučné opět břichy nadělali, obmýšlíme; ale toliko, aby ti, kdožby z milosti k bohu a mládeži práce ty podnikati chtěli, powinnost učitelskau [4]) při čem konati měli. Protož učitele [5]) we wsi snadně uživí, když z důchodů swých páni (an je sobě někteří nad slušnost zwýšili) něco ulewíce, na ně obrátí. A poněwadž nebudau než čtyry

---

[1]) regimentů. [2]) wypolerowané. [3]) školmistry. [4]) preceptorskau. [5]) školmistra.

hodiny za den práce, bude moci jakýkoli řemeslník, neb písař, neb zwoník, to jest člowěk odjinud již díl wyžiwení mající, k tomu stačiti, tak aby ne wšudy naschwální učitel[1]) chowán byl, a na něj celý náklad šel. Staweníčko pak k škole wystawíli sama třeba wrchnost, což tu welikého bude? Wšak na owčírny, piwowáry, stodoly, pazderny swé wíc nakládají. Díli rozum: To jest jiná, odtud důchody mají! A což odkud pánu bohu důchod jde, tu wšelijak ruku zawřeme? Cti hospodina ze statku swého (dí písmo) a z nejpřednějších wěcí wšech úrod swých; i budau naplněny stodoly twé hojností, a lisowé twoji mstem oplýwati budau. (Přísl. 3. 9.)

Na školy městské hlučnější, i české i latinské, wíce bude nákladu potřebí, protože rozdílné třídy rozdílné učitele míti musejí; owšem pak na akademii. Ale na to již prwé jsau 1. školy na wětším díle wystaweny, zwláště akademických a jesuitských kollegií několik. 2. Důchodowé týchž kollegií a škol. 3. Důchodowé klášterští také ne jinam než na swaté potřeby[2]) obráceni býti mohau, t. na školy, na wychowání žákůw[3]) církewních a na wychowání sirotků chudých a t. d., tak že rozšafně to rozměříc, weliká odtud weřejným školám bude pomoc. Potřebíli pak mimo to ještě kde co, nastrojí bůh ducha některých, že se nebudau liknowati, wylíti nardowé masti i wlasů k namazání a wytírání noh páně, jakž příklady w jiných zemích (kde se lépeji, co učení maudrosti jest[4]), saudilo) máme. We Francauzích[5]) zajisté léta 1631 Hugonoté (když jim král, co z nařízení pana otce jeho na studenty wycházelo, odjal) swolili patý díl důchodů swých dáwati jedenkaždý, jen aby wždy mládež ku potřebám církwí a obcí cwičena byla. W Anglii někteří páni, dwa neb tři statky mající, jeden na wychowání studentů paušťějí; jakž učinil léta 1632 jistý pán[6]) Samuelowi Hartlibiowi, že jemu zámek swůj[7]) i s opatřením z důchodů wyžiwení, aby tam se dwadcíti urozenými mládenečky bydleje, studií hleděl, pustil. Časté také tam jest, jako i w Hispanii a Italii, že bohatí páni, neb kupci a měšťané, bez dědiců scházejíce,

---

[1]) rektor. [2]) in usus sacros. [3]) alumnů. [4]) sapientiae studia jsau. [5]) Frankreichu. [6]) N. N. [7]) N.

aneb sic dědicům ještě s potřebu necháwajíce, díl statku buď na studenty, neb na rozmnožení wědomostí[1]) t. na nowé wynálezky[2]), poručníky na to zřídíc, odkazují; jakž i u nás slawné paměti pan Petr Wok z Rožmberka, a w Slezsku p. Jiří Šenajch a t. d. učinili. Ještě pak jest tentýž bůh, kterýž srdce lidská kloniti umí.

III. Kde pak naberem učitelůw[3]) takowý zástup?

Odpowěd: z počátku snad nesnadnosti něco bude, napotom nic. Nebo w patnácti létech jediná dobře spořádaná škola na sta lidí učených, kteříž se jiným za wůdce hoditi mohau, dá, když každý skrze wšecko prowеden jsa, wšeho powědomosti nabude, a tak z každého učedlníka mistr býti moci bude. Mezitím pak udělati, jak na ten čas možné, wzíti jakéhokoli mládence, neb muže, neb starce, třeba od řemesla neb od pluhu, jen kdyžby čísti a psáti uměje, zkušený byl (načež se nejwíc hleděti musí) w pobožnosti a powahách dobrých; půjde to, protože když knihy žákům dobré i o užitečném jich užíwání plná zpráwa bude, nebude snadné, zmýliti se neb chybiti; zwláště kdyžby školní předstawení a dozorci[4]) rozumní byli, aby jim to ukázali, a potom přehlédati uměli.

IV. Co se knih dotýče, totoť suk nejwětší, proto že to základem wšeho; budauli ty sprawеny, o jiné bude tak snadno, jako o zawěšení a natažení hodin, když od mistra dobře udělány jsau. Protož abychom se nezdáli jiným něco nemožného ukládati, co nejtěžšího jest, tomu swá podstawujeme ramena, a takých knih podlé spůsobu přirozeného[5]) spořádání na swau práci bereme, silné té ku pánu bohu jsauce naděje, že poněwadž ukázal wěci takowé, požehná, aby dosaženy byly, skrze nás, jak býwá w počátcích možné, skrze pak potomky a učedlníky naše wšecko plněji. Načež i prawidla jistá[6]) pohotowě máme, aby wěděli i jiní po nás wšecky tyto nálezy[7]) jak dále wésti, ažby se bohdá k dokonalosti té, jaké nám pod nebem příti chtít bude pan bůh náš, přišlo. To o spisowání knih. Aby pak týchž knih do-

---

[1]) scientiarum Augumenta. [2]) inventa. [3]) preceptorů. [4]) scholarchowé a visitatorowé. [5]) metodu naturae. [6]) regule jisté. [7]) wšecka tato inventa.

statek a šwarně a bez chyby [1]) tlačeno, a wšechněm školám dodáwáno bylo, w tom knihtiskařská [2]) bedliwost, za to máme, nic neoblewí, jimž také my prawidel [3]) a pomocí jistých podati nezanedbáme.

V. Jak pak dělati, aby wšecka mládež k školám obrácena byla? S strany mateřské a obecní školy nesnáze není. Když sobě každý z rodičů knížečku (o umělém a rozšafném dítek až do šestého léta wedení sepsanau, a informatorium školy mateřské nazwanau) kaupí, dosti swětla widěti bude, jak dítě swé rozumně wypěstowati má. Do školy pak obecné (poněwadž učitelům [4]) platiti nebude žádný saukromý,[5]) cožby neposílali dítek swých wšickni rádi? A zdaž jich před dwanáctým létem k hrubé službě a práci potřebují? A byť potřebowali, na čtyryť je hodinky odpustiti mohau, jindy celý den doma je majíc. Nadto we wsech, času letního, jestliže kteří ku pasení dobytka neb pohánění obracejí, mohau se jim hodiny dwě aspoň nařídili o poledni, aby k učiteli[6]) dojdauc, poučeni byli, a toho, což sobě i na poli čísti a w paměti wkládati mohau, wyswětlení přijali. Podobně bude s mládeží městskau při škole latinské, že i na hodiny [7]) docházeti, i krom hodin těch čtyr rodičům a panům swým slaužiti mohau.

Jeden pozůstáwá k rozwázání suk: Co s dětmi lidí na prosto chudých, aneb s sirotky chudými dělati? jak ty místem a strawau, aby při škole držáni býti mohli, opatřiti? Odpowěd: daufejme bohu a králi swému, že s strany sirotků lepší než před těmito časy řád bude ustanowen, aby tak jako howádka opuštěni nebyli. Co dím jako howádka? Wšak howado každé má pána, a byť ztraceno bylo, najde se, kdoby se ho ujal; tito pak jako smeti a powrhel býwají. Oznámíme wšak, jak saudíme, žeby to opatřeno býti mohlo.

Předně, aby lidé, jimž bůh statecek dal, dítek nedal, od školních představených [8]) napomínáni, od wrchností pak, byloliby potřeba, přidrženi byli, sirotče nějaké neb chudých lidí dítě pro boží odplatu chowati a do školy posílati. Nebo

---

[1]) correcte. [2]) impressorská. [3]) regulí. [4]) preceptorům. [5]) priwátní. [6]) školmistru. [7]) lekcí. [8]) scholarchů.

dáwalilit páni psy poddaným robotau chowati, proč ne sirotčata raději?

Druhé: Nemáli kdo než jedno dítě, může přiwzíti druhé chudé k němu, bohatí pak kolik synů, tolik chudých pacholat, kolik dcer, tolik děwčat, chowati mohau. A to ne nerádi. Nebo toho čtwer zwláštní užitek bude. Předně zajisté ctí tím boha z statku swého. Druhé, dobýwají tím sobě a swým dítkám božího požehnání; nebo není možné, aby bůh takowé lásky bez odplaty nechati měl. Třetí, napomáhají dítkám swým, kteříž wedlé oněch, zwláště byliliby, jakž často býwá, wtipnější aneb wěkem a prospěchem trochu napřed mající, k braušení se dobrau pomoc, k zewnitřním pak potřebám od nich posluhu míti budau. Naposledy napomáhají samým tím již obci, když synowé jejich, hned z mládí služebníky majíc, rozkazowati jim (podlé wyměření wšak řádu a ctnosti) zwykají, a k tomu aby časem swým správu [1]) ujíti mohli, se hotowí. A bude každý takowý měšťan, kupec, řemeslník, sedlák z takowého schowance swého časem swým buď užitek, buď čest míti moci. Byloliby ještě chudých dítek něco, ostatek již obec každá ať opatří, částku důchodů obecních na to obrátíc. Tak budeli bůh řádem tímto ctěn (nebo jest bůh řádu, má w něm zalíbení), poctí zase, dá léta dobrá, pokoj, úrody, zdrawí, a wšelijaké požehnání.

Co se tkne školy wysoké, [2]) tam bude potřebí přidati, aby chudí studenti darmo měli byt, stůl, šaty, zwláště w theologii a medicině studujících dobrý počet; tolikéž na osoby politické z urozených, kteříž do studií pilně a platně mysl zawedše, kdoby na ně náklad wedl, nemají, peněžitau pomoc; načež, dříw nežby z štědrosti těch, které bůh wzbudí, stálý plat wycházel, sbírky [3]) nařízeny býti mohau; i jmenowitě na urozené od stawů aby každoročně něco skládáno bylo, podlé toho, jakby sněmem snešení bylo; na bohoslowce [4]) důchod bude ze sbírek [5]) církwí a správců jejich podlé toho, jakby se nařídilo; na lékaře [6]) pak ze sbírek [7]) měst a obcí celého králowstwí, jakby se potřeba ukázala.

---

[1]) regiment. [2]) akademie. [3]) kolekty. [4]) theologiae candidatos. [5]) z kolekt. [6]) mediky. [7]) z kolekt.

Tak bude bez welikého obtížení weliký počet lidí wychowán moci býti.

VI. K tomu wšak bude newyhnutedlně potřebí lidí rozumných, kteřížby za školní představené [1]) zřízeni jsauce přihlédali, aby se podlé předepsaného řádu wšecko dálo. Ti budau nad wysokau školau [2]) wybraní z pánů stawů akademie opatrowníci, [3]) učení, rozumní, rozšafní, slávy boží a obecného dobrého horliwě milowní muži; též dwa neb tři jim přidáni z kněžstwa. Nad gymnasium po městech budau dwa z senátu a dwa z obce, wedlé církewního swého správce; po městečkách pak a wsech, w každé osadě obzwlášť, farář se staršími církewními. Jichž powinnosti budau takowé:

1. Založiti w každé osadě (poněwadž některá města wíc osad mají; w kraji pak po několika wsech k jedné osadě přináleží) popisy [4]) mládeže, a do těch jména wšech tu se rodících neb wedlé rodičů swých od jinad se dostáwajících dítek zapisowati. Napotom pak hnuliliby se kteří rodičowé s dítkami jinam, aby swědectwí brali od správce swého církewního k tomu tam správci, a od úřadu swého k onomu úřadu, a tu jména rodičů do knih městských aneb obecných, jména pak dítek do knih školních aby se zapisowala, a bez takowého swědectwí a zapisowání žádný odnikud pauštín, žádný nikde přijímán aby nebyl, na to pozor dáwati.

2. Přidržeti rodiče, aby w každém domě měli, a sobě čtli, neb čísti dali knížečku, kteráž sepsána jest, informatorium (řád) školy mateřské, to jest, o umělém nemluwňátek a dítek až do léta šestého wedení. Tam zajisté zpráwy, jak sobě s dítkami swými pěkně, rozumně počínati a dalšímu od učitelů [5]) cwičení užitečně nastrojowati, nabudauc, mohau, aby se podlé toho chowali, na kázáních tytýž napomínáni býti, a od školních představených [6]), dějeli se to, dohlídáním a napomínáním přidržáni býti.

3. Školy obecní opatřowati stawením, aby z obecních důchodů wzděláwány, oprawowány, a sworně chowány byly. Protož dohlédati k školnímu stawení, každého čtwrt léta nejméně, obyčejně. [7])

---

[1]) scholarchy. [2]) akademií. [3]) akademiae curatores. [4]) registra.
[5]) preceptorů. [6]) scholarchů. [7]) solenniter.

4. Pečowati o mládež školní, přidržením totiž rodičů, aby když čas jest, dítky do škol obraceli, a je při tom bez odtrhowání chowali; též dopomáháním [1]) chudým dítkám k dítkám bohatých lidí, aby se wedlé nich žiwily a brausily, až i sirotkům místa a wyžiwení obstaráwáním.

5. Péče jejich také bude o preceptory a učitele školní,

1. aby byli;

2. aby byli osoby hodné, t. pobožné, ctnostné, umělé a rozumné;

3. aby záplatu swau neb wychowání swé měli;

4. aby powinnost swau konali, a náležitau wzácnost u mládeže a lidu měli. Za kteraužto příčinau jim potřebí, nejméně jednau w měsíc (wšak nenadále) do školy přijíti, a tu hodinu neb dwě posedíc, dělali se wšecko tehdáž a tak, kdy a jak se dělati má, dohlédati, aby při výslechu ročním[2]), kdež wšickni, neb na wětším díle, rodičowé a patronowé přítomni budau, sami také z nepilného dohlédání hanby neměli.

Tak když se i w dalších stupních powinnosti jejich jasně ukáží, nebude se bohdá i k tomu nedostáwati lidí rozumných a pilných.

VII. Řeklliby kdo: Ale tímto spůsobem[3]) cwičeni býti nemohau, leč kteří nyní w dětinstwí zastíženi budau. Co pak s odrostlejšími dělati budeme? Odpowěd: Kteří tak zanedbáni jsau, že ani čísti neumějí, aneb málo, mohau s šestiletými do prwní třídy wzati býti, byť oni w osmi, desíti neb wíc létech byli. Lépe někdy začíti, než nikdy, a wždyť za pět let českau školu projdauc, wíc uměti budau, než před tím deset let do ní chodíc. A budauli zatím do latinské školy kteří chtíti, času dosti, by pak we čtyrmecítma létech z ní wyjíti mohli: wynesau zajisté z ní wíc, než jsme prwé we třidcíti létech ze škol a akademií wynášeli. Co se tkne těch, kteří počátky dobré mají, třeba i latiny, w osmi, desíti, dwanácti i wíce létech jsauce, můž se s nimi česká škola od lucidáře a grammatiky začíti, a zatím hned do latinské. Co se těch, kteříž w létech patnácti, šestnácti a wýš jsauce, w latině a řečtině dobré počátky položili, dotýče, těm přáti budeme, aby o swé

[1]) fedrowáním. [2]) promocích ročních. [3]) metodem.

pilnosti [1]) našich knih užíwali, a uzří užitek, poněwadž se tak strojiti bude wšecko, aby kdo rozum má, i bez wykladače a wůdce wšudy wtipem proraziti mohl, ačkoli cwičení [2]) takowá, kteráž by jej zmocnělým w umění učinila, býti moci nebudau. Slowem [3]), když ruky přičiníme, ukáže se na wšecko wždy nějaká rada; nyní wšak nejpřednější o založení nowých nastáwajícímu nowému wěku škol wyhledáwání jest.

VIII. Aby pak to wše i šťastně začato, i napotom stálé bylo, můž se nejwyšší školní dozorce [4]) zříditi, buď wysoké školy [5]) Pražské rektor, aneb raději (poněwadž ten při škole té [6]) býti musí, a dosti práce má) jiná obzwláštní k tak weliké práci hodná, oswícená, pobožná, horliwá osoba; jejíž powinnost bude, na wšecky w celém králowstwí školy pozor dáwati a sprawowati, aby nejen wšecko, co jíti má, šlo, ale i rostlo a rozmáhalo se, s strany oprawdowosti a řádů dobrých wšelijakých. Protož on:

1. Objížděje nařízowati bude po městech krajských i jiných předních rektory, osoby tak rozumné, aby jim nejen domácí školy, ale i okolních wšech dohlídku [7]) bezpečně swěřiti mohl. Ten zas každý krajský rektor bude míti pod sebau zwláštní [8]) po městech, městečkách, wsech rektory, a ti zase swé subrektory po jiných k swé osadě patřících wískách; aby tak (poněwadž základ [9]) hlawní na to jde) žádný w žádném nikdež kautě opustěn nebyl. A wšak týž dozorce [10]) nejen k rektoru krajskému, ale i k celému jeho kraji a jeho w něm spráwě dohlédati musí, aneb aspoň na wšecko se wyptáwati, a ze wšeho počtu žádati.

2. Čemuž napomůže, aby týž dozorce popisy [11]) wšech škol a školek w celém králowstwí, i jména rektorů, correktorů i subrektorů, až i počet (jaký se kdy při dohlídce [12]) najde) žáků [13]) za sebau měl. Ač toto poslední můž toliko w latinských školách ostříháno býti.

---

[1]) privato studio. [2]) exercitací. [3]) Summau. [4]) scholarum visitator. [5]) akademie. [6]) akademii. [7]) inspekcí. [8]) partikulární. [9]) fundament. [10]) visitator. [11]) visitator registra. [12]) visitací. [13]) discentů.

3. Tentýž dozorce [1]) powinen bude, nejpřednější na rozmnožení wyučowacího [2]) umění pozor míti, a to i sám spůsobů dobrých [3]) wyšetřowáním, a wyšetřilli kdo w čem roku toho jaký spůsob takowý [4]) (žeby snáze, lépe, plněji něco býti mohlo, nežli předepsáno jest), na to se wyptáwáním a wšeho poznamenáním, i na cizí práce a nowé nálezky [5]), w říši a jinde pozoru dáwáním, a cokoli wyjde, pilným wšeho uważowáním i jiným k uwážení podáwáním. K jakéž potřebě dobréby jemu bylo, některé osoby míti ku pomoci (k oprawowání pak spůsobu učení [6]) w klassích klassické rektory) jimž wyšetřený nedostatek přednesa, a spůsob naprawení toho, ukáže, společným schwálením teprw impressorům k naprawení napotom toho a toho, w té a té knize, podá.

4. Za týmž dozorcem sbírky na rozmnožení wědomostí [7]) býti mohau; wšak tak, aby opatrowníkům wysoké školy [8]) ze wšeho počet činil. Pakli za nimi budau, tedy podlé jeho uznání a potřeby jimi nakládáno [9]) buď.

Tak když nejwyšší tento dozorce [10]) bude obrán muž oswícený a bohabojný, jemužby sláwa boží a obecné dobré nad jeho duši milejší bylo, a kterýžby wšeho swého činění králi, stawům, konsistoři, wysoké škole a jejím opatrowníkům [11]) wždycky se zprawowati hotow byl; nebude moci než akademie s krajskými školami dobře opatřena býti. Krajští pak rektoři s krajskými také školními představenými a opatrowníky [12]) jiné swé školy, a těch opět rektorowé s swými školními představenými [13]) drobné swé školky pilně opatrowati hleděti budau; a wšecko w ušlechtilém tom spořádání, za boží a wrchnosti milé ochranau, snadně ostojí.

HLAWA XXIX.

Proč na wyzdwižení a založení w celé zemi takowých škol i hned bez odkladu mysliti sluší?

Uzřelliby kdo z Jich Milostí pánů stawů neb kněžstwa neb učených našich, koho bůh wysokým rozumem obdařil

---

[1]) visitator. [2]) didaktického. [3]) fortelů. [4]) grif. [5]) inventa nova. [6]) metodu. [7]) visitatorem kollekty na augmenta scienciarum. [8]) curatoribus academiae. [9]) šafowáno. [10]) visitator. [11]) akademii a kuratorům. [12]) scholarchami a kuratory. [13]) scholarchami.

w těchto od nás podaných wěcech ještě neplnost jakau, a žeby dokonalejšího ještě něco žádáno býti mohlo, ten nech wí, že to widí, co i my widíme. Nebo dáwní boží rozšafnost známa jest, že nesype a nelejc wšeho na jednu hromadu w zahradě swé, ale rozsíwá a zawlažuje sem tam jedno za druhým dle líbeznosti swé; aniž toho w přirození nařídil, aby která bylinka, owšem strom, jednoho dne neb měsíce i wypučiti se, i zkwésti, i owoce k dozrání přiwésti, i plného swého zrůstu dojíti mohla; po stupních dnů, měsíců, let, dosti dlauho wšecko jde, nežli k plnému zrostu přijde. To hle w skutcích božích! a mělibychom my o swých předsewzetích něco božštějšího smýšleti? Odstup to. Počátkem toliko prawíme býti swé toto nawržení toho, čehož se budaucně nadějeme. A wšak protoli tímto pohrdáme? Hlaupě by se to stalo, poněwadž každá wěc wždy počátek míti musí; kterýž by nepatrný byl a mdlý, wždy wšak začatá dobře wěc dalším pilným šetřením k zrůstu wedena býti můž, a z jedinké jiskry, rozwíwáním jí a látky[1]) spůsobné přidáwáním, weliký oheň býti můž! Protož neliknujme se, o nejmilejší krajané! rozkřesaných již těchto jisker uchytiti, a z nich wlasti swé swětlo to, kteréž dalším rozhořowáním w neskonalý blesk wzjíti můž, zanítiti.

Neříkej žádný: Co my tak neobyčejnau wěc začíti máme? Nech začnau Francauzowé, Angličané neb Němci! Podíwáme se, jak se jim zdaří. Nebuďme, nebuďme, prosím tak leniwí, abychom po jiných toliko wždycky hleděli, a za jinými zdaleka se plaziti chtěli! Nech nás také někdy w něčem jiní před sebau widí. Ne wždycky wypůjčujme očí; také někdy swých, které nám bůh dal, užíwejme! O přemilí krajané, nebuďme tak zpozdilí k wěcem ušlechtilým! Co nám bůh zárowen s jinými neb před jinými dáwá, tím od sebe nestrkejme! K čemu máme oči, že co býti má, widíme, mějme i srdce, a ujměme se toho oprawdowě. Ach, přemilí Čechowé! námť jest, nám na tyto wěci nad jiné národy mysliti, protože předešlých let nad jiné špatněji školami opatřeni bywše, mimo jiné národy w stínu jsme stáli, a skrze to u cizích w pohrdání a posměchu byli, i úštipky rozličné

---

[1]) materie.

snášely, a ne bez příčiny. Nebo nejen jsme žádných slawných spisowatelů,[1]) kteřížby spisy[2]) swými swět oswěcowati pomáhali, neměli; ale ani k domácím potřebám lidí dosti nebylo, k wyslanstwím[3]) a úřadům, w obci[4]) i církwi. Protož přišlali jaká potřeba, k cizím jsme se obraceli, je do země wábili, penězi přeplacowali, se swau a celého národu hanbau, nýbrž škodau. Nebo cizí se mezi námi osazowali, sebe a ne nás wzděláwali, nás i jazyk náš zastěňowali, nýbrž tlačili. Naši mezitím wtipowé, při mnohých nad cizí oněchno jadrnější, zawozowali se do marnosti, lhostejnosti, bujností, zahálek a neřádů rozličných, že wzpomenauti na to, čím panstwo naše, rytířstwo naše, městský i sedlský lid náš čas tráwíwali, hrůza mne podjímá. A tím co spůsobeno? To, co widíme. Přišly na nás hlawy rozum nosící; Hispani, Wlaši i jiní přemudrowali nás, potlačili nás, rozptýlili nás, poplenili nás, protože jsme byli, jako na onen čas Jeruzalem, holí, a podpor swých, to jest reků udatných, mužů wálečných, saudců a proroků, mudrců a rádců wtipných a wýmluwných, nemající. (Iz. 3. 1. a t. d.). A kdyby hospodin zástupů nebyl odjinud zawolal udatných reků swých, kteréž sobě jako lesknaucí se[5]) střely byl přihotowil, a w taulu swém složil, bylibychom w potlačení a pošlapání zůstali na wěky. Ai tak, ač bůh rozptýlil wichrem swým nepřátely naše, my wšak zůstali jsme jako baudka w zahradě tykwowé (Iz. 1. 8.); pustota ještě dobrých řádů tlačí nás. Odkud to wše? jediné, že jsme dobrého mládeže cwičení neměli, aby lidí k osazowání obojí spráwy[6]) hodných dostatek byl; a neopatřímeli sobě toho, jisti buďme, že k stálému pokoji a bezpečnosti swých wěcí my ani potomkowé nepřijdeme. Stálost zajisté církwe i obcí na ničem, na ničem prawím, než na dostatku lidí rozumných podlé písma swatého swědectwí (Přís. 11. 14. a 15. 22.) nezáleží. Tak někdy Kaldejští, tak po nich Peršané, tak Řekowé, tak Římané, tak teď let minulých Hišpané maudrostí toliko a dobrau spráwau wítězili; a jiní zase, kdo se jim brániti a ubrániti mohli, ne jinak než rozumem a zdrawými radami mohli. Poněwadž tedy wšeho swěta příkladowé ukazují, že sláwa národů a

[1]) scribentů. [2]) lucubracími. [3]) legacím. [4]) policii. [5]) wypulcrowané. [6]) obojího regimentu.

rodů, měst a osad, obcí, církwí, toliko na lidech maudrých a rozumných záleží; my opětliž čekati budeme, aby nám lidé takowí, jako w lese dříwí, sami rostli? či z kamení jich sobě nebo ze špalků natešeme? či počekáme, až je nám pán bůh zázračným nějakým porodem, mimo běh přirozený, wywoditi začne? O nikoli, nikoli! Naše powinnost jest, o to se starati, aby naší bedliwau prací wychowáwáni byli; protož starati se začněme již aspoň jednau, a to hned bez odkladu.

Nebo aby nyní hned oprawdowě od nás na to myšleno bylo, wyhledáwá toho

I. wděčnost powinná;

II. potřeba náhlá;

III. příležitost dobrá.

Wděčnost, prawím, napřed nás wede a wésti má na ta myšlení, abychom, poněwadž nás bůh sobě (po takowém hrozném přetříbení) zase obnowiti chce, a to z kořene, [1]) nebyli nalezeni bohu odporní, nýbrž k tomu ochotně a horliwě napomáhali. Widíme, jak hluboko do swých smrdutých močidel Antikrist nás a wlasti naší mládež byl potáhl a pohřížil, že lidsky nebylo spomožení žádného; a ai wychwáceni jsme mocí boží! Co tedy nepospíšíme, dítek našich, z hrdla Molocha wychwácených, obětowati bohu žiwému? Odstup ta newděčnost.

A potřeba jest, abychom pospíšili. Nebo naprzněna jsau nebezpečně a nepáchla mrzutě Antikristowými ohawnostmi newinné mládeže srdce; potřeba je řádně [2]) z toho wywoditi, aby w nich nešťastní ti kořenowé udušeni byli, a aby k jiným potom ani puchu smradu toho nepřicházelo, zhájiti. Tak zajisté skrze školy prwní křesťanská reformací dobře šla, tak i druhá z Antikristství za Lutera a Filipa. Tak se Antikrist zase téhož grifu proti Kristu chytil skrze jesuitské školy; tak tedy i ostatkowé Antikristowých podešlých ohawností nejinak snáze wykořeněni býti mohau. O potřebě opatření obce [3]) a církwe již mlčím, poněwadž málo wýš nawrženo, že řádů dobrých ani wzdělati ani zdržeti nelze bez dostatku lidí rozumných, a těch že odjinud míti nemůžeme, než ze škol, kteréž jsau dílny lidí.

---

[1]) z gruntu. [2]) solenniter. [3]) politie.

Jak tedy po takowém zpuštění snázeji wzděláme i církew i obec,[1]) jako skrze škol wyzdwižení hlučné?

Wede k tomu, abychom k obnowení škol i hned ruku wztáhli, i přežádostiwá příležitost[2]), když hnízda Antikristowa wyprázdněna jsau, školy jesuitské a klášterowé mniššlí, i jakož stawení a místa sama, tak i důchodowé a opatření, kteréž na wychowání i učitelůw[3]) i mládeže chudé obrácena býti mohau a mají, tak že učenými, rozumnými, užitečnými lidmi země naplněna býti moci bude. Nyní tedy, poněwadž se zastkwělo po kruté zimě tak weselé jaro, orati, kopati, síti, štěpowati potřebí, abychom brzy hojnau, bohatau, weselau a rozkošnau žeň a weselé wína a owoce sbírání míti mohli. Nechť i tuto při nás napomenutí Kristowo k církwi, choti swé, místo má. Wstaň přítelkyně má, krásná má, a pojď; nebo ai zima pominula, prška přestala a odešla! Kwítečko se ukazuje w zemi naší, čas prozpěwowání přišel, a hlas hrdličky slyší se w krajině naší a t. d. (Ant. 2. 10. 11. 12.) Poslechnemeli, oslawen bude bůh, zwelebena církew, okrášleny obce, ozdoben celý národ náš před očima wšech lidí; požehnání boží bydleti bude s námi, maudrost prawá založí w nás kořeny swé; památka nesmrtedlná swatých snažností našich a šlepěje k následowání pozůstanau po nás potomkům našim, jimž poslaužíme, aby byli símě to, kteréž miluje hospodin, synowé wyučení od hospodina napořád wšickni, od nejmenšího z nich až do největšího z nich, znající hospodina, a hojnost pokoje mající a t. d., jakž bůh z zajetí Babylonského nawráceným zaslibowal. (Iz. 54. 13. Jer. 31. 34 a t. d.)

Neříkejž tedy žádný: Cožby to bylo, aby řemeslníci, sedláci, nádenníci, ženy, děwky učení byli, a s mudrctwím[4]) zacházeli? Coby dělali? Odpowídám: Potěšená wšickni budau míti myšlení při wšech prácech; mezi prácemi budau biblí a jiné užitečné knihy (protože je wnada mysli potáhne) čísti, wšecky a při wšem boží skutky zpytowati, wše a wždycky, cokoli hodné a celému zde rozumnému obcowání přináleží, wyšetřowati, wšudy ze wšeho boha chwáliti a k budaucímu se radostně strojiti. Nebudeliž to ráj rozkoší, jaký pod nebem býti může?

---

[1]) politii. [2]) occazí. [3]) preceptorů. [4]) filosofowáním.

HLAWA XXX.

Napomenutí wšech stawů země k oblíbení rady této a k žiwosti horliwé při wěci této.

Nuže tedy, wy milí dítek rodičowé, kterýmkoliw bůh žiwé obrázky swé za klenot swěřil! o těchto wěcech slyšíce, rozhorletež se, abyste bohu za šťastný prospěch a požehnání předsewzetí tohoto wraucně se modlili, u wrchností pak a kde můžete, přímluwami, prosbami a žádostmi swými napomáhali; dítky pak swé zatím pobožně w bázni hospodinowě wychowáwajíce, tomu obecnému šťastnému mládeže cwičení cestu připrawujte.

Wy tolikež dítek učitelé[1]), a kteří koli w práci mládeže cwičení potřebowati se dáte, žádejtež, aby pomoci tyto wám zhotowené brzo k swému hlučnému užíwání přijíti mohly. Nebo co wám na tom swětě milejšího a žádostiwějšího býti má, jako abyste práce swé hojný užitek widěli? K tomu zajisté, abyste štípili nebesa a zakládali zemi (Iz. 51. 16.), powoláni jsauce, čeho raději žádati máte, jako abyste umění swého ušlechtilý pořádek znáti, a jak to nebe a země štípení šťastně půjde, na to se díwati mohli? To tedy nebeské slawné powolání waše, a tolikéž rodičů, nejdražší swé klénoty wám swěřujících, k wám důwěrnost nech wám jest jako oheň w kostech wašich, nedáwající wám, a skrze wás jiným, pokoje, dokudžbyste newiděli, an hoří ohněm swětla toho božího wšecka wlast! Aniž komu na mysl přicházej, žeby hanba bylo učiti se neb přiučowati powinnosti swé. I bláznowstwím sama w sobě jsau myšlení takowá, i s hanbau a překážkau wšeho dobrého. Nebo zdaž kdo z lidí dokonalost sobě přiwlastniti může! Zdali nejsme, pokud na swětě jsme, wždycky učedlníci? K učení tomu, což potřebí jest, žádný wěk přestaralým se zdáti nemůže [2]), dí Augustin [3]); nebo ačkoli starcům wíce přísluší jiné nežli sebe učiti, předce wíce sluší učiti se, nežli neuměti; a Seneca: Co nerozumnějšího jest, než že jsi se dlauho neučil, proto se neučiti? Tak

---

[1]) školmistři, paedagogowé. [2]) Ad discendum, quod opus est, nulla aetas sera videri potest. [3]) Nam etsi senes magis docet docere, quam discere; magis tamen decet discere, quam ignorare.

dlauho učiti má se člowěk, jak dlauho čeho newí; a jak přislowí prawí, do smrti že člowěk se newyučí, tak že widěti jiného nic není, leda se učiti [1]).

Wy pak jiní učení, komukoli bůh oswícený rozum dal, aby o tomto předsewzetí saud činiti, a jemu radau, přioprawením, přípřežením napomoci mohl, myslteż také, abyste jiskry swé, podněty swé, wádla swá[2]) k zanícení a rozdmýchání ohně tohoto přinesli. Rozpomeňte se, prosím, jak odplatiti slibuje Kristus Ježís wěrným služebníkům, kteříž poděleni jsauce od něho hřiwnami, tak těží, aby co nejdříw nejwíc jiných hřiwen wyzískali! a jak zase na nedbalých sluhách mstíti strojí, že hřiwny swé na zisk newynaložili! (Mat. 25.) Bojtež se tedy, sami jen učenými býti, jiným pak (třeba wšechněm), mohauc, k témuž nenapomáhati. A zdaž newíte, co i Seneca, slawný mudřec, napsal? Cokoli wím, prawí, to wše do jiných přeliti wolím [3]). A opět: Kdyby mi s tau wýminkau dáwána byla maudrost, abych ji zawřenau chowal a nikomu jí nepowídal, nepřijalbych jí [4]). (Epist. 27.) Protož máteli i wy od boha sobě dané umění a maudrost, nezáwiďtež ho žádnému, ale říkaje: by wšecken lid hospodina proroci byli, a aby dal hospodin Ducha swého na ně! (Num. 11. 29.) Zwláště milé té mládeži a potomkům toho, čehož jsme sami nedošli, oni wšak ukázáním naším dojíti mohau, i přejme srdečně, i pomáhejme skutečně. Nebo mládež dobře wésti a zwésti, wětší jest sláwa než Troje dobyti, jakž kdesi Filip Melanchton ad Camerarium napsal. Mládež zajisté símě jest, z něhož aneb pšenice zdárná poroste, budeli se šetřiti, aneb kaukol, stoklas, sweřepec, chamrať neužitečná, nehodící se leč k spálení, zanedbáli se. A tu co Kristus říkati bude, jestliže se mu z jeho rewíčka nedbanliwostí naší trní nadělá? A poněwadž práwě mládeže hleděti že jest i wzděláwati i předěláwati církew i obec [5]); nám, kteříž tomu rozumíme,

[1]) Quid est stultius, quam quia diu non didiceris, non discere? Tam diu discendum est, quam diu nescias; et si proverbio credis, quam diu vivas, ut non alius videndi, quam discendi, finis sit. [2]) fochary swé. [3]) Cupio inquit, omnia, quae scio, in alium transfundere. [4]) Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, rejiciam. [5]) recte adolescentiam curare est efformare quoque et reformare ecclesiam atque rempublicam.

slušíliž mlčeti? slušíli wšeho tak, jak co jde, jíti nechati? Ach, prosím, buďme jednoho ducha, abychom, čím kdo můž, rádi napomáhali sláwě boží a obecnému dobrému! Kdokoli co k wěci poraditi a poslaužiti může, buď připomenutím ještě neb ukázáním něčeho, neb těch, na nichž to záleží, rozhorlowáním, ach neliknuj se, ach drahým se bohu, církwi, wlasti, nedělej! Byť kdo, sám k školám mysli nemaje, církewními neb občanskými [1]) neb lékařskými [2]) prácemi zanešen byl, wyňat wšak z tohoto společného o wyzdwižení škol usilowání býti se nedomníwej. Nebo jsili powolání swému a tomu, kdož tě powolal, wěren, powinen jsi nejen sám w něm státi, ale také, aby byl, kdožby po tobě na twé místo nastaupě, bohu, církwi, wlasti slaužil, opatrowati. Pro tu příčinu Socratesowi ku pochwale zapsáno jest, že moha podlé darů swých obec Athenskau sprawowati, wolil wšak akademii mládeže cwičením slaužiti, prawě, ten že prospěšnějším obci, kdoby mnohé ke spráwě její schopnými činil, nežli kdoby ji sám dobře sprawowal [3]). Prosím pak pro jméno boží, odložte při této wěci ohledu na osoby; a poněwadž, oč jest činiti, widíte, na sprostnost, hlaupost a jakékoli nedostatky těch, kdo tím hýbají, nic se neohlédejte. Odkud kdy poučení, ponuknutí, probuzení přichází, daremné jest tím se wázati; čeho ty newíš, to wí snad oslík [4]), řekl Chrisippus. My před boží twáří oswědčujeme, že w sprostnosti srdce okolo wěci té zacházíme, nic sobě odtud pro sebe [5]) nehledajíc, žádné chwály, žádného užitku, žádného pohodlí (kteréhožbychom lépe užili, práce takowé sobě nezačínajíc), než horliwost k bohu a církwi a k milé wlasti milost wede, pudí, nutí nás; nemůžem jinak, i často se bohu za wyjewení, jeholiby to wůle a dílo bylo, modlíwajíce, nic nenalézáme, než ostny ustawičné. Protož oswědčujeme, pohrdneli kdo tím pro osobu, že bůh, u něhož není přijímaní osob, podlé prawdy saud čině, jako o swau při ujímati se bude proti pyšným nadutcům, kteříž bohu i lidem

---

[1]) politickými. [2]) medickými. [3]) Utiliorem esse civitati, qui multos gubernandae reipublicae idoneos efficeret, quam qui ipse recte gubernaret. [4]) Quod tu non nosti, fortassis novit asellus. [5]) privátně.

sami se drahými činíce, jiným w dobrých předsewzetích, pro záwist a pýchu, raději překážejí, než pomáhají.

K wám se také obracím kněží hospodinowi, církwe Kristowy spráwcowé a stáda jeho pastýři! Wím, že na wás také záležeti bude něco, abyste buď překazili swatému předsewzetí, neb napomohli. Naklonítcli se k prwnímu, naplní se, což Bernardus říkáwal, že Kristus nemá wětších nepřátel, jako které okolo sebe má, a kteříž při něm prwotnost drží. Ale jinak jest naděje. Nechť jsau již ošemetní Kristowi přátelé pryč; wy upřímí k dílu páně zanechaní, dělejtež je oprawdowě, a aby děláno býti mohlo i pro wás tím užitečněji, napomáhejte, jakož wámť nad jiné přísluší, o wzdělávání škol péči wésti. Nejen Petrowi pán owce swé pásti poručil, také beránky, nýbrž napřed beránky (Jan. 21. 15.), protože snáze jest pastýřům owce pásti, když beránky pastwám žiwota, řádu stáda a berle kázně přiwyklé mají. Čemuž nerozumíli kdo neb rozuměti nechce, hlaupost swau pronáší. Který zajisté zlatník sobě nepřeje, aby mu hawíři co nejčistěji přehnaného zlata dodáwali? Který šwec nežádá, aby mu co nejwydělanější kůže k rukám přicházely? Buďmež tedy opatrní i my, synowé swětla, w swých wěcech, a aby nám školy co nejwycwičenějších posluchačů dodáwaly, toho žádejme. Záwist pak žádnému z wás, o služebníci boha žiwého, ani na mysl newstupuj! Nebo wůdcowé k lásce jste, a býti máte. Láska pak nezáwidí, nehledá swých wěcí, nemyslí zlého a t. d. Nezáwiďte, prawím, wy starci, mladým, že se jim dostati má, čeho wám se nedostalo. Neneste ani napomenutí těžce wyšší od nižších, že snad nač mysl waše nepřišla, o tom wám oni mluwí. Wezměte raději sobě Augustinowu mysl wšickni, kterýž napsal:[1]) Já prý starec od mládence, a po tak dlauhá léta biskup od pomocníka, sotwa ročního, hotow jsem učiti se. A za prawidlo[2]) každému u nás buď Řehořowo napomenutí:[3]) Wšickni prý, plni wíry jsauce, snažíme se wydáwati wždy nějaký zwuk bohu, abychom nástrojowé prawdy nalezeni byli.

---

[1]) Senex a juvene, et episcopus tot annorum a collega nec dum anniculo, paratus sum doceri. [2]) reguli. [3]) Omnes fide pleni nitamur aliquid sonare deo, ut organa reperiamur veritatis.

K wám přicházím, přemilé wrchnosti naše, kterékoli zachowal bůh k času tomuto, a sprawu[1]) wám w králowstwí, krajích a obcích dal; k wám se obzwláštně wztahuje řeč naše, protože wy jste ti Noéowé, kteříž pro zachowání dítek swých a wšeho semene božího koráb wzdělati dáti máte (Gen. 6.); wy ta knížata lidu, kteříž k stawení stánku hospodinowa napřed a nejwíc máte skládati, aby řemeslníci, které bůh naplnil duchem swým k wymýšlení wtipných wěcí, meškáni nebyli (Exod. 35.); wy ti Dawidowé a Šalomaunowé, kteříž k stawení domu hospodinowa řemeslníky shledáwati, a jim bohatě potřeb dodáwati powinni jste (1. Par. 29. a 1. Reg. 6.); wy setníkowé ti, kteříž, chceteli od Krista milowáni býti, lidu Kristowu školy stawěti máte (Luk. 7. 5.). Skrze Krista prosím, skrze zapuštěnau náramně mládež, skrze budaucí naše milé potomstwo, prosím, přiložte mysl! Wěc oprawdowá jest, weliká jest, slawná jest, weřejného wšech wzdělání se dotýkající. Smýšlím cele o wás, o, wlasti otcowé! že kdyby nyní někdo přijda, místnau radu dáti slibowal, jakby snadným nákladem města naše pro lepší napotom bezpečnost znamenitě ohražena, jakby mládež k wálečným wěcem snadně wycwičena, a k jakékoli potřebě wojsko hned pohotowě jmíno, jakby také dobrá obecní spráwa[2]) po wšech obcech nařízena byla, a jakby řeky wšecky plawné naše a kupectwím naplněné býti mohly a t. d., žeby slyšení měl, a péče jeho o waše a waší wlasti dobré žeby oblíbena byla? Ale ai, wíce jest tuto! Nebo cesta se ukazuje k dosažení lidí takowých, kteřížby wšelijakých řádů, bezpečnosti, pohodlí, ozdob a ušlechtilosti celé wlasti kořenem a podporau byli, a toho nad nynější pomyšlení wíce wymýšleti a wzděláwati uměli. Řekloliť se tedy městům říšským, že naložilli se kde na stawení a wzděláwání měst, hradů, pewností, zbrojnic a zbraní proti nepřátelům dukát jeden, sto wynaložiti na wycwičení jediného mládenečka, kterýžby dobrým a oswíceným mužem jsa, jiných užitečným wůdcem býti mohl, potřebí, proto prý, že pobožný a maudrý člowěk nejdražší jest w obci klénot, na němž wíc než na krásných domích a hradích, wíc než na hromadách stříbra a zlata, wíc

[1]) regiment. [2]) dobrý politický regiment.

než na měděných domích, branách a záworách záleží, čehož i Šalomaun přiswědčuje (Kazat. 9. 13. dokonce.); řekloli se prawím, že pro wycwičení třeba jednoho člowěka w maudrosti žádného nákladu litowati nesluší: což řekneme, když se teď k weřejnému, a tak mocnému, a tak snadnému a libému wšech wšudy cwičení brána odwírá! Co díme, když bůh prameny darů swých jako řeky hojné k nám obrací! Co když sláwa jeho zastkwíwá se, aby přebýwala s námi w zemi naší! Pozdwihněte o knížata swrchků bran swých, ať wejde král sláwy! Pozdwihněte wrat wěčných, ať se mezi wámi usadí sláwa jeho! (Žalm. 24.). Wzdejte welikomocní, wzdejte hospodinu sílu a čest! Wzdejte sláwu příslušnau na jméno jeho. (Žal. 29.). Buď každý z wás Dawidowa ducha; necházej do stánku domu swého, newstupuj na postel ložce swého, nedej usnauti očím swým, ani zdřímati wíčkám swým, dokudž byste nenašli odpočinutí hospodinu k utwrzení příbytku jeho (Žal. 133. 3.).

Neohlédejte se na nákladíček nějaký! Dejte bohu něco, a dá wám tisíckrát wíce zase! Rozpomeňte se, co bůh lidu swému z Babylona wrátilému slibowal, jestliže na dům jeho něco naloží; zkuste mne w tom, dí hospodin, nezodwírámli wám průduchů nebeských, a newylejili na wás požehnání, že neodoláte. (Mal. 3. 10.) Rozpomeňte se, jako jste příklady slepě horliwé štědrosti wídali na modlářstwí a powěrnau tu a powětrnau marných lidí boží službu! Pohleďte na samy třeba jesuitské školy! Co se tu nedáwalo, co nesypalo, jen aby nowowěrec neb chytrák jeden za druhým učiněn býti mohl! Měli hle swůdcowé swěta, skázcowé mládeže, zrádcowé obcí a měst takowé štěstí, že pod zámyslem mládeže cwičení přicházejíce, hrady wyzdwihowali, zboží a statky hltali, ode wšech ještě k tomu čest a pochwalu měli; a my Kristowi služebníci, Kristu, ne sobě shromažďující, ne wašeho než wás hledající, místa najíti moci nebudeme? Nastawěli oni pro Antikristowy mezky paláců takowých; a my pro Kristowy beránky jesliček wyzdwihnauti moci nebudeme? Mé jest stříbro, a mé jest zlato, dí bůh (Hozi. 2, 9.); protož jemu na jeho službu a poctu wšeho wynakládati žádný se neliknuj. Nebo šafářem jsa, nedáwáš swého nic, ale pánu swému k zalíbení jeho wlastní wěci wynakládáš. Sic nám

na oswědčení budau w den saudný modláři, a štědrostí swau nám k hanbě budau; kteříž kdyby jinak byli poznali, jinakby byli dělali; rozpomeňte se také, jaká jste po ty časy těžká břemena wystáli, jaké daně a kontribucí tyranům a modlářům, swým a dítek swých wrahům, dáwati museli! někteří částečku jmění swého, aby ji wám užiti dali, wykupujíce, a někteří, pro zachowání swědomí swého a dítek swých bez poskwrny, i to opauštějíce. Bůh pak, ai, wzal to tyranům z moci, a wrátil wám! A nebudete chtíti i tak předce obětí z toho bohu dáwati? Hleďtež, aby wás nepostihla neprawost, když by wás z newděčnosti k bohu wlastní srdce waše přeswědčilo, zwlášť, když bůh od wás ani desátého dílu nežádá toho, čeho tyrané na wás mocí dobýwali. Takližby pak lehýčké boží nad hrozné onono a olowěné Antikristowo břímě předce těžší se zdálo? Mnozí z wás, zmámeni jsauce od swůdců těch, sypali jste jim jměníčka swá, a strkali dítky swé. Nyní pak milosrdenstwím božím wychwáceni jsauce, nepospíšíte i dítek swých, z hrdla Molochu wychwácených, obětowati bohu žiwému, i k wzdělání stánku jeho snášeti dobrowolných obětí swých? Wy páni wracíte se k swým dworům, owčincům, lukám, chmelnicím, winicím, rybníkům a t. d. Přejtež tedy nám, abychom také boží dwory a owčince, boží rybníky a sádky, boží winičky a zahrádky (w nichž by rostla a množila se jako kwítkowé mlaďátka boží) pracowali a osazowali! A nejen přejte, aby se to dálo, ale pomáhejte, jako pomáhala knížata izraelská i wšecken lid Šalomaunowi, každý k stawení chrámů přinášeje do pokladu božího, co nejdražšího měl; tak že se weselil lid, jedni z druhých, widauc, že tak ochotně obětowali (1. Par. 29, 6, 9.)

Zawírka.

Dejž i nyní hospodine w srdce lidu swého a w srdce wšech předních w lidu swém ducha dobrowolného k obětowání tobě ochotnému darů a obětí k chrámu twému! Nebo twá jest, o hospodine, welebnost i moc, i sláwa i wítězstwí, i čest, ano i wšecko, což jest w nebi i w zemi; bohatstwí i sláwa od tebe jsau, a w ruce twé jest i to, koho ty zwe-

lebiti a upewniti chceš. Nebo kdo jsme my, abychom mohli moc míti k tak dobrowolnému tobě obětowání? I to z ruky twé jíti musí. Nebo my příchozí jsme před tebau a hosté, jako i wšickni otcowé naši; dnowé naši jsau jako stín, běžící po zemi, bez zástawy. Hospodine, bože náš, cokoli připrawujemo k stawení domu twého, jménu swatému twému, to wše z ruky twé jest, a twé jsau wšecky wěci. Šalomaunům tedy swým dej srdce upřímé k činění wůle twé a wzdělání tobě domu toho, k němuž připrawujeme potřeby a t. d. (1. Par. 29, 9. a t. d.) A poněwadžs powstal, hospodine, a roztrhli se nepřátelé twoji, utekli ode twáři twé, kteří w nenáwisti měli dědictwí twé, tak že sprawedliwí weselíce se před tebau poskakují, a plesají w chrámě twém; již tedy hospodine deštěm štědrosti hojně skrop dědictwí swé, a aby neumdlelo wíce srdce jejich, milosrdenstwím swým zawlaž a občerstwi je. Dej lidu swému slowo swé a zwěstujících je zástupy weliké. Prebýwejž na hoře swé, a osypej dědictwí swé dobrodiními swými. Potwrď toho bože, cožs působiti začal, mezi námi (z Žal. 68.). Budiž zřejmé při služebnících twých dílo twé, a okrasa twá při synech jejich. Budiž nám přítomná ochotnost hospodina boha našeho, a díla rukau našich potwrď. (Žal. 90, 16.). W tebe jsme daufali bože, nedej nám zahanbenu býti pro milosrdenstwí swé!

Nawržení krátké o obnowení škol w králowstwí českém.

I. Slawná obnowa a rozkošné církwe i politie české i wšeho národu před očima jiných národů zkwétnutí (když bůh wrchnost dá podlé srdce swého) na nowém maudrém a rozšafném škol založení záležeti bude.

II. Kterýmž nowým škol založením obmýšleti se musí:

1. Aby wšecka w národu našem mládež, bohatá i chudá obojího pohlawí, beze wší wýmínky, netoliko čísti a psáti učena byla, ale také známosti wšelijakých božských i lidských wěcí, cokoli jmenowitě člowěku k přítomnému i budaucímu žiwotu napomáhá, ke wšeho powědomosti aby jim slauženo i poslauženo bylo.

2. Tytéž školy aby byly mládeži mrawů počestných ke wšelijakému rozumnému na swětě obcowání ji formující.

3. A nad to aby byly prawé semeniště církwe, wšecku mládež celému křesťanskému umění a prawé boží bázni (na níž wšecko blahoslawenstwí záleží) práwě wyučující.

4. Mimo to pak wšecko, aby ještě každý rok na sta učených (a to práwě učených) w umění jazyků i wšeliké maudrosti dokonale wycwičených lidí z týchž škol wycházelo: odkudžby oswícení, maudří a wšelijak spůsobní spráwcowé církwí i politie we wšech stupních bráni býti, a wšecko čím dále plněji w kwět jíti mohlo.

III. K čemuž wšemu, aby to ani nemožné ani nesnadné nebylo, z milosti boží cesty nalezeny jsau, jestli že jen milé wrchnosti bohu se w tom propůjčiti, a aby to boží poskytnutí k cíli dowedeno bylo, napomoci chtíti budau.

Ukáže se tedy:

1. jak je to možné?
2. jak snadné?
3. čím tu wrchnost napomoci můž?

IV. Možné bude, aby wšecka celého národu mládež do 12 let wěku swého čísti a psáti (a cokoli k dalšímu wěku podlé napřed položeného nawržení potřebuje), jiní pak, kdo učenými slauti mají, do 24. léta jazykům čtyrem: českému, latinskému, řeckému a hebrejskému wšickni, a komu toho potřebí i německému, franskému, wlaskému, a přitom každý we wšem, což wěděti lze, prostředně [1]), swé pak professí dokonale, wynaučeni byli. Možné to, prawím, bude, jestliže se dobře školám čas a práce rozměří: totiž jestliže 1. dosti času k učení a k cwičení těch, kdož lidmi býti mají, bude wzato, a jmenowitě 24 let (od narození počítajíc); 2. čas ten rozdělen bude na 4 školy, aby každé škole šest let se dostalo; 3. a jestliže každá škola míti bude šest klassí, na každý totiž rok jednu; 4. a každá classis míti jisté swé pensum aneb aukol, co za ten rok sprawiti a kam dowésti, neproměnitedlně; 5. a to pensum bude-li na měsíce, dny a hodiny, pěkně proportionaliter rozměřeno, 6. a k tomu rozměření wšickni, učitelé i žáci [2]), budauli státi. Tak půjde a cíle swého newyhnutedlně dojde naměření.

V. Nebo jakož strom z maličkého jadérka neb semene se počíná, wšak co rok w jiné a jiné ratoléstky a k síle přichází; tak i s člowěkem jest, na těle i na mysli, jmenowitě, že se nerodí welikým, ale welikosti zrostem nabýwá. Aniž možné jest newzrůsti, jestliže se jen příčin k zrostu napomáhajících nedostáwá, a roste wšecko mile rádo, bez wšeho násilí, s libostí, když toliko zahradník umělý jest, toho, čeho k zrostu potřebuje, powlowně a rozšafně dodáwající. A jakož

---

[1]) in omni scibili mediocriter. [2]) docentes et discentes.

k zrostu těla lidského dost jest 24 let (kteréž také k tomu odměřil stwořitel), tak i k zrostu mysli, t. k wycwičení člowěka k wšelikému umění, tentýž čas postačuje. Nebo we čtyrmecítma létech mnoho jest hodin, a člowěk každau hodinu mnoho slyšeti, čísti, wyrozuměti a naučiti se můž, a dáno jest lidské mysli, aby nikdy zaháleti nežádala, nýbrž nemohla, než po nějaké libé pastwě wždycky oči, uši a wšecky smysly obracela. Protož trefili se jí toliko rozšafně wnad jejích dodáwati, nepodobné k wíře, jak sobě toho mnoho w nemnohých létech wypořádati můž.

VI. Ten tedy čas na čtyry šestiletí [1]) rozdělíc, budau k cwičení lidí moci býti čtyry školy:

1. Škola mateřská, t. j. mateřský klín, od narození až do léta wěku šestého. 2. Škola obecní, česká, w každém městě, městečku, wsi (bez wýmínky) jedna, w níž každý držán bude od léta 6. do léta 12. 3. Škola latinská, w níž jazykům a uměním wyšším učeni a do 18. léta zadržáni budau. 4. Akademia ku projití plnému té professí, k níž kdo oddán bude: theologie, mediciny, jurisprudentie, filosofie, též dwě neb tři léta k cestowání [2]), a to wše do léta 24. neb 25. aby wykonáno bylo, a každý již k swému powolání (jako strom, jehož owoce čas prišel) obrácen býti mohl. První škola bude w každém domě, kdekoli bůh dítky dáwá; druhá w každé obci, městě, městečku, wsi; třetí w každém městě krajském; čtwrtá t. akademie dosti bude jedna w celé zemi, w hlawním totiž městě.

VII. W každé té škole wšemu tomu trému, což člowěka člowěkem činí, (pobožnosti, mrawům a umění liternímu w známosti i wěcí i řečí) učeni býti musejí; wšak po stupních, aby wše jedno druhému cestu strojilo, jako na stromě z každého letošního pupence druhý rok bude ratoléstka, s swými opět pupenci, třetí, čtwrtý, pátý rok totéž opět; odkudž jde, že se každý rok wšecko samo sebau množí a sílí. A jakož se na stromu wždycky, které jemu na ten rok ratolesti přibyly, widí, tak cwičení mládeže na tak zřetedlné terminy rozděleno býti musí, aby newyhnutedlně [3]) každý rok prospěch patrný býti musel. Protož každá ta škola swé classes

---

[1]) sexennia. [2]) ku peregrinacím. [3]) necessario.

míti, musí (zwláště pak a nepromĕnnĕ česká a latinská), a to podlé let, každá totiž šest klassí, k tomu cíli, aby každý za rok jednu klassí[1]) projda, newyhnutedlnĕ toho roku w tom, w čem prospĕti má, prospĕl, a žádný ani pominut ani obmeškán býti nemohl.

VIII. Musí zajisté na každau klassí[2]) každé školy tak mnoho a takowých wĕcí, jak mnoho a jakých wĕk ten bez nesnáze za rok pochopiti, a w nich wycwičen býti můž, odmĕřeno býti.

IX. A musí opĕt wšecko to na mĕsíce, dny a hodiny tak rozmĕřeno býti, aby každá hodina, den, týden, mĕsíc swůj odmĕřený aukol mĕl, a chybiti nikdež nic nemohlo.

X. Jakož nechybí, jestliže jen wšickni, docentes a discentes, k tomu rozmĕření státi budau, aby se každý rok, mĕsíc, den, hodinu, co se dĕlati má, dĕlalo bez obmeškáwání.

XI. K čemuž státi nebude nesnadné, protože 1. čtyry toliko hodiny za den s učením se stráwí, ráno dwĕ a odpoledne dwĕ; ostatek doma ku prácem a posluhowání rodičům, aneb sic k cwičení jakémukoli jinému zanechá se, 2. a nebudau ani w tu hodinu přes moc hnáni, protože se nikdy wíc newezme, než co učitel[3]) za jedné čtwrt hodiny dokonale nejen předložiti ale i wyswĕtliti a k wyrozumĕní plnému podati moci bude; druhé čtwrt hodiny budau to sami opakowati[4]), psáti a w tom se cwičiti, spůsobem hry a na záwod[5]) jedni s druhými; naposledy přijda zase učitel, zkaušeti[7]) to bude. Tak každau hodinu maličko třeba přidaje, jen když bude najisto a pořád, jistý, stálý, mocný a weliký bude prospĕch.

XII. Což wše máli nejen možné, ale i snadné a libé býti, musí předně spůsob učení[8]) dobrý, jistý, snadný, libý ustanowen býti, aby wšecko učení a cwičení nejinak než jako ze hry šlo, a mysl mládeže jako wnadau, čím dál tím hlauběji, wábena a tažena byla. Jakýž spůsob[8]) z milosti boží již wĕtším dílem wyšetřen jest, a ostatek den po dni lépeji se dáwati bude.

---

[1]) classin. [2]) classem. [3]) preceptor. [4]) repetowati. [5]) koncertací. [6]) preceptor, examinowati. [7]) methodus docendi. [8]) metod.

XIII. Druhé, musejí podlé toho spůsobu [1]) wšecky knihy, co jich koli do wšech škol a klassí potřebí, formowány a zhotoweny býti, tak aby wšickni mládež cwičící, co který rok, den, hodinu dělati a udělati mají, jako na tabulatuře widěli, a o ničem pochybowati, na ničem se zatínati, na ničem meškati potřebí nebylo. Kteréž knihy dwoje budau: jedny, ježto se žákům [2]) do rukau dají, každá w sobě to, co tomu roku a té klassí náleží, plně obsahující. Druhé pro učitele [3]) budau, informatoria nazwané, ukazující, jak podlé oněch kněh se žáky [4]) w čem postupowati mají, aby wšecko s rozumem a užitkem děláno bylo. Oboje ty knihy budau krátké a jadrné, jimižby se jako klíčem rozum lidský odmýkal, a mysl k spatřowání a dowtipowání se sama z sebe diwných wěcí nastrojowána byla. A takowéť knihy již na několik klassí zhotoweny jsau.

XIV. Třetí, i to k tomu aby školy snáze opatřeny byly (zwláště z počátku; nebo potom se učení muží, bohdá rozmnoží jako wrbí po tekutých wodách), nýbrž aby podlé spůsobu [5]) toho nowého a knih těch zhotowených wšecko jíti mohlo, napomůž, jmenowitě aby w jedné klassí nebyl než jeden učitel, [6]) přes celý rok každau hodinu sám wšecko při wšech dělající, tak jako jediné slunce nebeské wšecken swůj swět samo oswěcuje, zahříwá, obžiwuje, a jediný peň neb snět celý swůj strom (by na tisíce ratolestí měl) sám zdržuje, nese, krmí, žiwí a t. d. Což widíme, že se s užitkem děje, a kdyby se jinak dálo, zmatek by byl. [7])

XV. Ale díš: Jak to býti můž, aby jediný učitel [8]) celé škole, zwláště hlučné, stačiti mohl? Odpowídám: Wyšetříny již jsau k tomu cesty, aby jak snadno slunce celé zemi swětla a tepla, a snět celému stromu mízy a síly dodáwati stačuje, tak snadně učitel [9]) by na sta bylo w klassí žáků [10]) wšechněm slaužiti mohl, nýbrž aby mu to nic tíže nepřicházelo se dwěma neb třmi sty pracowati, nežli jako se dwěma neb třmi pacholaty. Což může býti a bude bohdá takto: 1. Aby se do školy žáci nepřijímali leckdys (jako býwalo po-

---

[1]) metodu. [2]) discentům. [3]) preceptory. [4]) s discipuli. [5]) metodu. [6]) preceptor. [7]) confuzí by byla. [8]) preceptor. [9]) preceptor. [10]) discipulů.

sawad), než jednau w rok toliko, k. p. z jara na sw. Řehoře, aneb raději na podzim na den Wšech Swatých; a tu co jich koli bude, by na sta, wšecky spolu wzíti a wésti (již žádného ani nepřipauštěje) celý rok. Tak zajisté slunce nebeské jednau w rok (z jara) wšecko, co růsti má, spolu sobě na práci wezma, spolu k zrostu wede, a s nimi celé jaro, leto, podzim popracujíc, přes zimu jim zase odpočinutí dá. Tak impressor ne na každau knihu obzwlášť litery sází, než jedním nasazením co nejwíc jich tlačí, a jde wšecko míle od rukau a na jisto wždycky, když se jednom jen forma dobře spraw í. 2. Aby w jednu a tauž hodinu wždycky wšickni w škole jedno a též dělali, a žádnému jiného nic ani psáti ani čísti ani míti se nedopauštělo. Tak okolo jednoho předmětu [1]) wšech mysl brausiti se bude, jedni od druhých pochop bráti, a učitel [2]) bude beze wší roztržitosti w mysli swé, ješto když posawad nejednostejného prospěchu žákowé [3]) wedlé sebe byli, jeden to, jiný jiné dělaje, bez teskliwé, pracné a škodliwé roztržitosti jich samých i učitele [4]) býti nemohlo. 3. Aby s žádným samým učitel [5]) nikdy nepracowal w ničemž (jakž býwalo posawad buď podlé osob, neb že newěděli jak jinak) ale wšecko se wšechněmi, aby co se koli předkládá, na obec bylo, a wšechněm se hodilo. Jakož zajisté slunce na wýsosti stojíc, jedněmi a týmiž paprslky oswěcuje a zahříwá wšecku zemi; tak učitel [6]) na katedře stoje, jedněmi a týmiž slowy, jedním a týmž před oči psaním a malowáním, wšechno wšechněm ukazowati můž; jen budeli je sobě uměti pozorné učiniti, aby na usta a ruku jeho wždycky we wšem ohled majíce, po něm i hned wšeho wypowídati, psáti, dělati se cwičili. Načež, jak to býti má, také již spůsobowé [7]) neomylní wyhledáni jsau, jako i na to, jakby zkauška [8]) každé lekcí a každého cwičení [9]) krátce konána býti mohla, aby předce o wšechněch, že chopili a udělali, co chopiti a udělati měli, jist byl preceptor. 4. Může i pomocníky míti preceptor, kteřížby mu dohlédati ke wšechněm pomáhali, aby žádný nemohl býti obmeškán neb zapomenut, a to tak: Každý preceptor, když bude w čas promocí stádečko swé do wyšší

[1]) jedné materie. [2]) preceptor. [3]) discipuli. [4]) preceptora. [5]) preceptor. [6]) preceptor. [7]) grifowé. [8]) examen. [9]) každé exercitací.

klassí míti pustiti, nech sobě tolik z nich zanechá, kolik desátků nowých žáčků k swému cwičení přijíti má, a spořádaje je sobě po desíti, každému desátku jednoho z nich za decuriona představí; jehož powinnost bude (jakožto paedagoga): 1. šetřiti, aby wšickni wždycky tu byli. 2. Přehlédnauti jim, než učitel[1]) přijde, knihy a exercitia, máli každý, co míti má, s sebau. 3. Hleděti, aby pozorowali wšickni, když preceptor mluwí a učí, a dělali, když co dělati káže. 4. A poněwadž sami ti již minulého roku prošli, a wěci jim známé jsau, pomáhati také nowotným těmto, zwláště zpozdilejším, kde a w čem potřeba, poněwadž snáze a s menším ostýcháním rowný rowného i ptá se i učí. 5. Swornosti také a jiných ctností strážcowé budau též decurionowé, slowem[2]) pomocníci praeceptorowi w swém desátku, tak wšak, že učitel[3]) předce každý den ke wšechněm dohlédati přijde, protože opakowání a zkaušení[4]) častá budau a wesměs. Tak wšecko snadně wesele a s užitkem welikým půjde.

XVI. Ale tu na wrchnosti, jak nejwyšší, tak i jiných záležeti bude, aby to, což z wnuknutí božího dobře naměřeno, s pomocí boží a jejich šťastně také k skutku přiwedeno bylo. Napomoci pak může wrchnost: 1. Oddáním na školy důchodů Jesuitských a klášterních; kdež ty wěci bez toho pobožným aumyslem od pobožných předků obětowány bywše, jinam než na pobožná předsewzetí, sláwě boží, wzrostu církwe, wzdělání wlasti napomáhající obráceny býti nemají. 2. Opatřením po wsech, kde prwé žádných nebylo, škol a učitelů[5]). Školy se wystawěti a učitelům[6]) wychowání zříditi musejí, jmenowitě buď ze sbírky též obce, aneb bylaliby malá a chudá, z klášterních oněch důchodů, budauli moci na tak mnoho pramenů rozwedeni býti, aneb i ze swých důchodů wrchnosti něco na tak swaté předsewzetí upustic. 3. Opatřením dítek chudších rodíčů, a owšem pak sirotků, kde a odkudby wyžiwení míti mohli, dokud w škole budau. Načež nenesnadná cesta bude, aby kdo dítek nemá, na žiwnosti požehnání boží maje, chudé dítě neb sirotka jednoho neb wíc chowati powinen byl dle uznání wrchnosti. Neboť

---

[1]) preceptor. [2]) summau. [3]) preceptor. [4]) repeticí a examinowání. [5]) preceptorů. [6]) preceptorům.

musililiť pánům psy robotau wychowáwati, proč ne poddaných jejich? proč ne dítek božích? kteříž klenotem wlasti a církwe býti mají? Wšelijak sprawedliwé jest. Mimo to kdo nemá než jedno dítě, statček w rukau maje, může druhé chudé přiwzíti, a bude i almužnu konati. Bohatí, kolik synů a dcer mají, tolik cizích chudých pacholátek neb děwčátek chowati mohau, a budau tím boha ctíti z statku swého, napomohau obci a církwi potěšeně, a dobudau sobě i wlasti tím hojnějšího požehnání. Nebo bůh, když tím řádem ctěn bude, poctí nás zase, dá léta dobrá, pokoj, úrody, zdrawí a t. d. 4. Naposledy, napomoci powinna bude wrchnost zřízením inšpektorů a defensorů, kteřížby nad školami ruku drželi, a aby se wšecko podlé řádu, kterýžby ustanowen byl, dálo, přidrželi. Jmenowitě nad školau mateřskau dohlídači budau kmotrowé, rodiče, aby při dítkách powinnost konali, přidržející, nad obojími pak spráwce církewní s staršími jedné každé církwe. Nad školau obecní inšpektorem bude spráwce církewní každý w městě, městečku a wsech, kteréž k osadě jeho přináležejí, item úřad téhož města, městečka, wsi. Nad školau latinskau děkan kraje toho s přidanými rozumnými a pobožnými scholarchy. Nad akademií pak biskup (bylliby, neb administrator) a zwolení k tomu ze stawů wyšších scholarchae neb defensores.

XVII. To učiníli naše milé wrchnosti, budau z toho míti: Předně, swědomí dobré, že nepominuli za swého wěku poslaužiti wůli boží w tom, w čemž ji poznali. Zatím požehnání božího očekáwati moci budau; nebo nestawějícím chrám swůj na onen čas k žiwnosti čině napomenutí, a aby nelikňowali a nelitowali nákladu na poctu jeho, řekl: Zkuste mne w té wěci, dí hospodin, sneste desátky a prwotiny do domu mého, nenaplnímli wám stodol wašich. Naposledy užitek newýmluwný bude dostatek lidí potřebných w každé obci i celé wlasti, že k čemukoli platnému poddaných swých (dosti wybraušených majíc) užíwati moci budau, a i z nich muží welicí k ozdobě celé wlasti powstáwati budau.

Smiluj se Hospodine nad dědictwím swým, a dej, ať po žalostném tomto spuštění jako zahrada Eden zase zkwetneme k sláwě jediného twého jména bože požehnaný na wěky.

Maudrost starých předků

za zrcadlo wystawena potomkům

od

J. A. Komenského.

Připowídky, co a k čemu jsau, a odkud se berau.

Příslowí neb připowídka jest krátké a mrštné nějaké propowědění, w němž se jiné prawí a jiné rozumí; to jest, slowa znějí o nějaké zewnitřní, tělesné, známé wěci, a namítá se jimi něčeho wnitřního, duchowního, méně známého. Ku příkladu, když dím: „Slepý o barwách sauditi nemůže", míním to, že čemu kdo nerozumí, o tom mluwiti a saudu wynášeti nemá. „Mezi sršně nedmýchej", t. j. hněwiwého člowěka nepopauzej. „Kdo chce žíti, musí síti", t. j. kdo chce užitek bráti, pracowati musí; kdo chce učeným býti, učiti se musí a t. d. Z čehož widěti, že každé příslowí (wlastně tak řečené) contracta quaedam similitudo jest, to jest, tajné wěci k wěci přirownání a podobenstwí s sebau nese, toliko že se jedna z nich (apodosis) wymlčuje. Nebo plně mluwě řeklbych: Jakož slepý o barwách sauditi nemůž, tak o umění ten, kdo se mu neučil. Jakož mezi sršně dmýchati jest bauřiti je, tak člowěka popudliwého drážditi, jest bauři začínati. Jakož oráč žádné žně míti nemůže, jestliže pole neosel, tak nepracowitý lenoch užitku ať nečeká. Protož se někdy slowíčka přirownání namítající přidáwají: *jako, co, není než, diw že* a t. d. k. p. Upřímý jako motowidlo. Má se drle, co chodec na brle. Není než wlk (lakomec). Diw že neošediwí (t. starostí) a t. d.

Berau se také někdy za přísloví prostá powědění, když jen pěkná a w krátkých slowích smyslu mnoho wypowídající jsau, jako: Čiň dobře stále, a neboj se císaře ani krále. Pokud wíry, potud člowěka. Komu nelze raditi, nelze pomoci. Wěc bohem sauzená nemine. Kde není kázně, není bázně. Wšeho do času. Nauze nedá zwůle, neb: Nauze wůli hamuje a t. d. Ale to, wlastně mluwě, adagia t. přísloví neb přípowídky, nejsau, než gnomae neb sententiae, t. stručná powědění, kteráž ačkoli také swau užitečnost a platnost mají, onano wšak mají wždy wětší líbeznost, protože mysl hned na dwé se rozwírá, i na to, co se literně jmenuje, i na to, co se pod tím míní; a tak wěc tím jadrněji w mysli wázne, čím patrněji podobenstwím wyswětlení béře.

Z čehož widěti, že pro dwě příčiny adagií se užíwá: jedno pro ozdobu řeči, kteráž se jimi jako kwítky neb perličkami rozkošnými prowíjí; druhé pro jadrnost rozumu, aby mysl i w pozornosti snáze zadržána býti, i snázeji a mocněji chápati mohla. Takowé paroemiae neb adagia, t. přísloví, berau se ze wšelijakých wůbec známých wěcí, a směřují wždycky k formowání w nás rozumnosti a opatrnosti při wěcech, žiwota a obcowání se dotýkajících. Ku příkladu:

I. Z wěcí přirozených, žiwlů, kowů, zrostlin, zwířat a t. d. jako, když se dí: Proti praudu plowati. Newše zlato, co se třpytí. Strom jednau ranau nepadá. Wlk leže netyje a t. d.

II. Z wěcí řemeslných, od lidí wymyšlených a spořádaných, jako: Dal se bez wesla na moře. Jak zapřáhl, tak jede. Na jedno jsau kopyto. Komu se chce tancowati, tomu snadno pískati a t. d.

III. Z historií neb wěcí někdy při někom stalých a zběhlých, jako: Saul mezi proroky. Nepodařilý Absolon. Wředowitý Lazar. Mistr nauze naučil Dalibora hausti a t. d.

IV. Z básní a fabulí, kterýmiž někdy mudrci lidské činy wyobráželi, jako: Beran wlku wodu kalí. Kráwa muškátu rozumí. Hlawa bez mozku a t. d.

A tohoť i tuto pořádku při wypisowání českých adagií šetřiti se bude, aby nejprw z wěcí přirozených wzatá, potom z řemeslných, pak z historií, naposledy z fabulí,

předkládána, a nač se jedno každé wztahuje, místo wýkladu hned přidáno bylo.

A.

Od wěcí přirozených.

Lepší něco než nic (aliquid nihilominus.)

1. *Přísloví od boha a angelů wzatá.*

Bohu říci učiniti jest.
Bůh štěstím wládne.
Člowěk myslí (míní), pán bůh obmyslí (mění).
Jest boží a Michalů; (o opilém říká se). *)
Boha nepřewrátíš.
Bůh není náhlý, ale jest pamětliwý. Žal. 50, 21.
Jak tě najde, tak tě sauditi bude. Ezech. 33, 12.
Nekázal pán bůh bláznit. (Učinil nás k obrazu swému; maudře sobě weďme.)
Pěkný jako angel.
Dobře bude, když čert umře a peklo shoří. (Neważní říkají; a wšak se i ważně užíwati může, když wyznamenati chceme, že w swětě darmo lepšího spůsobu čekati, protože ďábel, lidi swozující, neumírá).
Čert ďábla šklube, (t. o zlých sebe dojímajících).
Léhá na čertowě plachtě.
I s čertem on trefí.
Nedarmo čert swau matku bil, že se neuměla wymluwiti.
Trefil čert na ďábla.
Nebude po čertowě wůli.
Čert wždy musí swau wywésti.
Chybila mu modla. **)
Práwě dokřtěný.
Neobřezaný Žid, vel: křtěný Žid.

2. *Přísloví od oblohy wzatá.*

Komu slunce swítí, {co mu do měsíce? / nedbá hwězd:} t. j. komu pán bůh neb někdo mocný přeje, postranní záwisti se nebojí.

---

*) To sluší k nějaké historii. *Poz. Komenského.*
**) Hicne, an inter artificialia? religiosa, owšem. *Poz. Kom.*

Ještě se nebe hýbe, (t. ještě čas jest; co se nestalo, státi se můž).

Myslí, že jemu samému slunce swítí. Také ještě před našimi wraty bude.

Měsíce při nastání nechwal (t. konec ukáže).

Wypadl po měsíci.

Chtělby nowé wěci z dewátého ponebí slyšeti.

Chce hwězdy zobati.

Diw nebe čelem neprowrtá (o pyšném wzpínajícím se.)

Strach, by se nebe nezbořilo.

Strach, by slunce neswítilo.

Protoť slunce wyjde.

Na štíru býti s někým.

Swítá mu w žaludku (o wylačnělém říkáme.)

K samému swítání i mladí kohauti pějí.

Po tmě jako w noci.

3. *Od času.*

Po času přišel (t. příležitost zmeškal.)

Rok má krok, a žiwot w patách smrt.

Některý týden z neděle.

Kdo má čas, a času čeká, čas tratí.

Dočkej času, co hus klasu.

Zítra také den bude.

O zítřek se nestarati.

Ještě wšem dnům wečer nepřišel.

Za rána se staral.

Ještě není po času.

A ty létos, jako lůni.

Cos wčerejší? Wčeras přišel? (Znamená hlaupost).

Kdo wí, co wečer přinese? (t. že konec nejistý.)

W prawaus hodinu přišel.

Nikomu není tak šťastná hodina, aby někomu nešťastná nebyla.

Již jsau tomu neděle.

Z wečera kwas, z rána rada.

Druhý den wždycky maudřejší.

Přijde čas, přijde rada. (Kommt Zeit, kommt Rath. Dies diem docet).

Ne wšecko pojednau.
Co rozum nedáwá, čas přináší.
Časem swým sobě usmyslí.
Dnem se leto nespozdí. (Parum pro nihilo.)
Nyní se bere podíl.

4. *Od mısta.*

Wšudy má těsno.
Již jsme na prostranně.
Swět je široký.
Co napřed, to napřed.
Dotud až potud.
Wrt sem, wrt tam. (O wrtkawém).
Kudy sem, tudy tam.

5. *Od ohně a swětla.*

Oheň za ňadry nositi.
Kdo chce škody zbýti, nedej jiskře ohněm býti.
Když u sauseda hoří, kdo můžeš, odstaw swého.
Ohně olejem nehasí.
Kde sláma a oheň blízko sebe leží, rádo hoří (se chytá).
Podpalowati.
Co w ohni stojí, by železné bylo, rozpálí se.
Pospíchá jako z ohně.
Cos pak pro uhlí přišel?
Co tě nepálí, nehas.
Do ohně by wskočil. (O služebnosti).
Jeden se řeřawý uhel od druhého hřeje; wel: Uhel žiwý, přiložený k jiným, i mrtwé obžiwuje.
Kdo daleko od ohně, nespálí se.
Wedlé suchého hoří i surowé.
Spálil se, t. chybilo mu naměření; wel: Hleď, aby se nespálil.
Přilil horkého k teplému.
I to nejtlustší přehoří, t. dřewo. (Míní se, že každá wěc neustálau snažností přemožena býti můž. In specie: Že se statek, jakkoli weliký, utratiti můž).
Co tě (koho) nepálí, nehas.

Pro teplo i dým (snášeti musíme) (t. pro pohodlí i nepohodlí něco strpěti). Vel: Kdo chce míti oheň, musí i dým snášeti.

Lepší se, co řemen w ohni.

Až se z něho (mu z očí) jiskří, (t. o hněwiwém.)

Zapálený, žeby od něho rozžehl.

Nenechá, by hořelo.

Jakoby mu kůl nepohořel.

Dobře w čas jiskru uhasiti.

Hleď, aby mu močidla newypálil.

Hleď, aby se nespálil. Spálil se.

Slunce jedno za wšecky hwězdy stojí.

Komu kahánce třeba, naléwej oleje.

Swíce, lidem slaužíc, sama se strawuje. (Aliis inserviendo consumor).

Swíčky netřeba než do dne.

Wíce swíc, wíce swětla (t. wíceli rádců wíce rady: nepřijdeli na něco jeden, přijde druhý.)

Bylo mu swětlo (mnoho očí na se obrácených má: na toho hledí).

Stín mne tu jest, mysl wšecka jinde (jinam).

Onen mu zaslání.

6. *Od powětří a wětrů.*

Lepší pták na talíři pečený, nežli w powětří wznešený (t. lepší wěc jistá, než nejistá.)

Wětrem žiwu býti nelze.

Sprawí to jako wítr (mauku, plewy, pastuší chalupu).

Oni tam s té strany wětru naháněji.

Aby naň wítr newál, (t. rozkošníček.)

Kam wítr, tam plášť. (O wrtkawém člowěku).

Pudiwítr, t. blázen.

Korauhwička se obrátila, (t. wítr s jiné strany jde, což korauhew na wěži jinak obrácena ukazuje. Užíwá se o proměně štěstí.)

Jiný wěje wítr. (O témž.)

Po bauři býwá jasno, po jasnu mračno.

Po nečasu býwá čas.

Kdo wětrů šetří, nebude síti, a oblaků, nebude žíti.

Wítr lapati.
Fučí mu w kotrbě.

7. *Od oblaků, deště, sněhu, mrazu, ledu, hřímání.*

Co z nebe prší, to žádnému neškodí.
Spadne s něho, co s husi dešť.
Po nečasu býwá čas.
Z welikého mračna (neb powětří) malý dešť.
Rozešlo se mračno bez deště.
Kdo doma zmokne, ani ho bohu líto není.
Trefil z deště pod žlab.
Zmokl pod střechau (pod wíchem). Ráno nepršelo. (O opilém).
Stálý jako letní sníh, (t. wrtkawý).
Hůř, než by mrzlo.
Na holo zahřmělo. (t. chybilo naměření).
Na hromu lehne, na hromu wstane.
Na ledě se zhříwati.

8. *Od wody, studně, řek, moře.*

Špatná shoda s ohněm woda. (Contraria nunquam coeunt).
Jistý co w koši woda.
Wodu w stupě opíchati, potřebná wěc (sc. inanis opera).
Na wodě psáti. (In aqua scribere).
Wodu měří.
Říčicí wodu wážiti. Item: Do děrawé nádoby líti.
Kdo do wody upadne, třeba trnu se chytí.
Tichá woda břehy podmílá (býwá hluboká); prudká pak předce běží.
Teč wodo, kam pán káže, (káže, t. strauhu udělaje).
Kam woda má spád, tam teče.
Woda za led slibuje, (t. méně jistý za nejistého).
Trefil z lauže do bláta, vel: Nepřiléwej lauže k blátu. (Incidit in prunas cupiens vitare patellam).
Co z bláta se dobýwá.
Proti praudu plawati těžko. (Inanis opera).
Kaupá se drže se břehu.
Bezedné jezero, čím se wíc do něho sype, tím wíc lační.

Potok chce s mořem wálčiti.
Do moře wody přiléwati.
Moře přeplauti nesnadno.
Pomáhá potoku soliti.
Dwau břehů se držel, a oba se s ním utrhli, (t. chybilo mu naměření).
Podemlenému břehu newěř.
Již jsem na břehu, t. již rozumím.
Již jsme wybředli (res est in vado, t. z nebezpečenstwí).
Kdyby řeč jeho byla mostem, nechtěl bych já po něm choditi (o lháři se užíwá, aneb snadně slibujícím a neplnícím).
Má řeči co wody.
Woda aukropu není řidší.
Coby se po něm woda slehla.
Jakoby w moři utonul.
Mnoho dotud wody uteče.
Jde mu co z wody.
Moře newypiješ. Moře nepřepiješ.
Do moře wody nenos.
By se břehu chytil, wšecko se s ním utrhne.

9. *Od země, rowin, hor.*

Wšudy jest země páně.
Mohlby se do země wraziti. (O starostliwém říká se).
Mohlby se propadnauti, klna.
Jakoby se z bahna dobýwal.
Práší se.
Ani za prach, coby do oka padlo.
Pole má oči, les uši; chowej se wšudy jak sluší.
Slibuje hory doly, a když k skutku přijde, nepodáť wody.
Ještě je to za horami.
Z mrawence horu děláš.
Jakoby ze mne hora spadla (když kdo těžké práce aneb starosti odbude.
Nad propastí státi. (Inter incudem et malleum versari).

10. *Od kamení.*

Nepohnutý co skála.
Čím kámen dél na místě leží, tím wíc mechem obroste.

Pes hryze kámen.
Twrdá skála.
Písek w snopky wázati.
Z písku prowaz plésti.

11. *Od kowů.*

Lepší zlata funt, než olowa deset.
Ne wše zlato, co se blyští (třpytí) (t. nehleď powrchně jen na wěc, mýlí zewnitřní blesk často).
Zlaté hory slibowati.
Aby mu zlato sypal, nešelby.
Rez z železa pilník stírá.
Železo železem se ostří.
Moc železo láme.

12. *Od jiných mineralních wěcí.*

Z akšteina starého wypáchla wůně, z bohatých štědrost.
Milý, co w očích sůl.

13. *Od zrostlin, tráwy, kwití, stromů.*

a) wůbec.

Strom, kterýž se za mladu shýbá, býwá přímý.
Strůmek se z mládí dá ohýbat, k starosti nic.
Zuwířelé dřewo těžce se zpřímí (t. zwyk zastaralý).
Strom po owoci znáti.
Jednau ranau strom nepadá.
Strom dlauho roste, a pojednau se podetne.
Tak dlauho třeští, až se dolomí.
Haužewný.
Zasekal se hanebně.
Dříwí do lesa, wody do moře.
Čím dále w les, tím wíce drew. (Dato uno absurdo infinita sequuntur).
Jako w lesy.
Kdo se bojí chřestu, nechoď do lesa, (t. když se raubá a dříwí kácí. Na bázliwé, když sobě z ledačehos strach dělají).
Na pohybné dřewo i kozy lezau. (Quercu cadente quivis ligna colligit).

Za mízky ti lyka dříti. Neb: Dokud se lyka drau, tehdy na ně s dětmi jíti.

Hluchý jako peň.

Dřewo, kam se šine, tam padne.

Prwe dozrál, než dorostl.

Bylina, Strom, Štěp bez kwětu, panna bez studu, řídko přichází k jakému užitku.

b) po různu.

Dříwí do lesa wozit.

Přestal tráwy tlačiti, (t. umřel).

Co se komu líbí, tráwa neb sláma.

Nerádby, aby po něm tráwa rostla (znamená záwistiwého, když toliko sám sobě žiw jest).

Kopřiwa nezmrzne.

Co se kopřiwau býti strojí, hned s země leza pálí.

Znám tě kopřiwo, že pálíš.

Pod růží mluwiti.

Růže wije (o tom, kdo w dostatku sedí a pohodlí užíwá).

Čas růží přináší.

Nepodobno pazdeří k té čerwené růži.

Nebude z té rže mauka.

Má se jako hrách u cesty.

Zadusil se w konopích.

Příjemný co pazdero w nohy.

Snadno píšťalky dělati we třtí sedě.

Tresť se neklátí bez wětru, (t. Musíť něco býti).

Klátí se co tresť na bahně.

Za mladu se trn ostří. (Urit mature).

Jest mu trn w očích.

Seděl jako na trní. (Znamená tesknost).

Chce trn z swé nohy wynít, a do mé wstrčit.

c) od stromowí a owoce.

Zdání swé na topolowém listu zawěšuje; (t. nemůž se ustanowiti).

Jest dubowého sluchu.

Dubowý hlas.

Nepálený dubowý popel dobrý jest pro lámání.

Co brzy zrá, brzy dozrá, (t. wěci kwapné býwají nestálé).

Nechme se toho odležeti; (po druhé se lépe dá, jako twrdé owoce, když se trochu odleží).

Na holičkách zůstati, (t. zmýlen býti w naději. Nedozralé třešně holičky slowau, jimž podobni jsau prwní troštowé, kteříž, když k sezrání nepřijdau, na holičkách že se zafaly, říkáme).

Nestojí za borowau šišku.

Totě wýlupek.

Místo ořechů škořepiny.

Kdo chce jádro jísti, musí ořech rozlaupiti.

To byly jahody, toto je ořech. (Když se wěc snadná k nesnadné přirownáwá).

Když hrušky zrají, tehdáž je česati a třásti.

Zralau hrušku snadno střásti.

Twrdo hrušku hryzti, nechej jí.

Já o hruškách, on o sliwách.

Já o sliwách, on o cibuli.

Slanské slíwy připomíná.

Kobylí jablka mezi pomorančími.

Jablko nedaleko stromu padne; paklif padne, rádo se zase špičkau obrátí.

Daleko to jablko od stromu padlo.

Za zelena česaný neb trhaný kyselý bude.

Kozích wratec sobě necháwá.

Diwná Mandragora.

Wí jméno hubám.

14. *Od žiwočichů.*

α. weřejně.

A kdež to jest? (weřejně).

Udělati něčemu nožičky (t. uměti uštemflowati, a wěc jako na nohách postawiti, aby stála).

β. po různu.

a. od ryb weřejně.

W weliké wodě weliké ryby.

W malé wodě malé ryby.

Cof rybě u wodě škodí? (Znamená zdrawí).

Blaze rybám we wodě (říkáme o člowěku, když má, co žádá).

Osákl, co ryba na blátě.

Newždycky w saku ryba, také někdy žába.

Čeho dost, snadno tím plýtwati; (jako ryba wodau, kterauž ustawičně do sebe usty paušti, plýtwami wypauští.

b) od ptáků weřejně.

Pták je radši wně, než w kleci, by ty ho jak krmil (o swobodě).

Když pták z klece wynikne, nečekej, by se wrátil.

Ptáka zpěw prozrazuje.

Každý pták tak zpíwá, jak mu narostl nos.

Ptáka po peří, wlka po srsti, člowěka po řeči (t. poznáš). (Cauda de vulpe testatur.)

Každý ptáček swým se nosem žiwí.

Malý pták, malé hnízdo.

Newím, čehoby u něho nebylo, leč ptačího mléka (o hojnosti se mluwí).

Podobného peří ptáci k sobě se táhnau.

Wšecken z brku wyražený (t. smutný).

Nechal po sobě pérka.

Roztahuje křídla (o pyšném říká se).

Wšecko mi z rukau letí.

Nelétej, dokud křídla nezrostau.

Prw létá, než se opeřil, neb: ještě mu brky neodrostly.

Holopliště chce létati.

Coť to pískle sprawí? (t. wšetečný.)

Cizím peřím létá (znam. dluhy).

Rádby doletěl.

Wíra za moře zaletěla.

Uč ty ptáka létati (říkame, když kdo učiti neb štrafowati chce toho, kdo umění swého mistrem jest).

Nazobal wole (říkáwají o někom, kdo úřadu jako humence dopadna, statku sobě nahnal).

Diwný pták koba; diwná koba (t. krkawec).

Brzo wysedl na wětwičku (o spěšně dospíwajících; nebo ptáčat mladých prwní z hnízda wnada jest na wětew).

Obraziti mu křídla, aby tak prudce nelétal.

Wytrhati mu brky, aby tak netcyral.

c) od zwířat weřejně.

Z cizí kůže snadno široké řeménky krájeti.

Na cizí kůži snadno bubnowati.

Po srsti hladiti.

Kde ocas řídí, tu hlawa blaudí.

Umí ocasem wrtět. (Cauda blandiri.)

Rohy zdwihati, bráti.

Myslel sem, že má rohy.

Sraziti mu rohy, aby netrkal.

Měchýřem by ho zastrašil (t. jako děti do měchýře hrachu dajíc, kočky straší).

d) Od ryb porůznu.

Auhoř mezi rybami, (t. o swárliwém).

Auhoře za ocas držeti.

Welryba do saku (chtíti lapati, nemaudrost.) (Užíwati se můž o nerozwážliwě smělých a špatnými přípravami o weliké wěci se pokaušejících).

Welryb w saku (o nenadálém welikém štěstí, jehož malý někdo dochází).

Uwázl na udici. (Kdo chtiwě na nějakau wnadu bere, uwázne).

Ze wšeho se auhoř wywine. (Ze wšeho wyklauzne co auhoř).

Rozdíl jest mezi heryňkem a lososem.

e) Od raků.

Rak starý, tresceli mladého o zpáteční chod, musí mu jinak ukázati.

Učiti raka přímo choditi.

Rak od wody.

Raka do wody (t. uwrhl).

Leze opak co rak.

Chudému wždycky spíše w saku žába než rak.

Leze jako rak s kwasnicemi.

f) Od ptactwa wšelijakého, pitomého i diwokého, porůznu.

Ne wšickni ptáci jsau páw aneb orlice. (Si bovem non possis, asinum agas.)

Lepší wrabec w hrsti než jeřábek w lese (t. lepší málo jisté, než mnohé nejisté).

Mnoho čápů, málo žab (t. mnoho hostí, málo jísti).

Wyšel z dobrý (sic), co čáp z konopí.

Umí čápem točiti.

Usedlý co hawran na topoli. (Užíwá se o nejistém dlužníku).

Není než holub.

Teď holube zrno (o hlaupích se říká, jimž se wšecko do očí a do ust wstrčiti musí).

Na holuba netřeba než necek (t. prostého snadno podtrhnauti).

Lepší holub w ruce, než jeřábek na střeše.

Točí se co holub na báňce.

Hus za moře, hus domů. (Pilum, non animum mutant, qui trans mare currunt.

Kde husi, tu štěbety, kde ženy, tu klewety.

Rozumím, odkud hus pije.

Dbá on, jakoby mu hus zapískla.

Písknešli, písknu (od husí wzaté; z nichž jedna když pískne, druhá se hned ozwe. Tím pak slowem jeden druhému trucuje, powíli naň co, že on zase).

Rádby hauserem berana wylaudil. *)

Čekám času, co hus klasu. Přehoditi někoho přes hus.

Káně umoklá.

Kawka leť kam leť, wždy jest kawkau.

Kawka jest { černá, / kawkau, } když se w bílém sněhu wálí.

Kdo nejsa kohaut kokrhá, pokoj mrhá.

Zakohautil se naň.

Kohaut na swém smetišti hrdina; (neb: rád kokrhá a zpíwá).

Ke dni i mladí kohauti zpíwají (t. když je staří probudí, aneb když swětlo widí.

Chodí jako uklwaný kohaut.

Běda kohautu, na kterého jestřába pauštějí.

I černá slepice bílé nese wejce.

Běda té slepici, na kterau jestřába štwau.

Slepičího mozku člowěk, který wýš na hřadu leze, dokud nad sebau co widí, až třeba spadne.

Tele učí slepici kdákati.

Slepice kdáčíc zrna w ustech nezdrží.

---

*) Ad fabulas referendum. *Pozn. Kom.*

Doma kdáče, jinde nese.
Když trefí kos na kosa, jeden z nich umyká nosa.
Maudřejší kuře než slepice (zn. wšetečnost).
Ano kuře se prw rodí než wejce.
Ani kuře nerádo darmo kutá a hrabe.
Dělá se, jakoby neuměl kuřátka rozwázati.
Dobrá kwíčala z krmníka (t. krmný wepř).
Lelky lapati.
Uč ty orlici létati.
Orel much nelapá; (ale zajíce, srny, sokoly a t. d.) (Aquila non captat muscas.)
Páw potřásá ocasem.
Newí ještě, kam pěnkawa nosem sedá.
Má sojky w hlawě, (zn. třeštíka).
Když sokol oprší, i wrána ho ukluwe.
Slawíček z úlehle, (t. krkawec.)
Zimní slawíček, (t. wlk).
Rozwázal špačky.
Rozpauští špačky.
Straka ze kře, a tři w keř (když se co proti wůli naší množí, že ubrániti nelze).
Ukázati straku na wrbě (t. nejistým troštem potěšiti.)
Já o strace, on o wráně.
Hluchý tetřew.
Prawý weyr.
Wrabci se hádají o cizí prase.
Jde mi z tebe strach, co z pečeného wrabce.
Hledí co těhotný wrabec (o leniwém neb o neweselém.)
Lepší wrabec w hrsti, než na střeše pět.
Wrabci w trní.
Medle, uč ty wrabce létati.
Když se wrána zjestřabí, hleďte se ptáci.
Wrána wráně oka newykline.
Wrána neumí než kwákati.
Ani kwákati, ani kwokati, (o hlaupých wzní).
Chytrý co mladá wrána.
Když přijdeš mezi wrány, musíš krákat jako ony.
Jako wlaštowička šweholí, (t. o řečňowání).
Prawý zewel.
Sám do swého hnízda naprášiw, musí zase do něho wlézti.

g) Od zwířat porůznu.

Ježí se co ježek.

Píchawý ježek.

Lapil ježka.

Jelenu rohy nejsau těžké (rozumí se o zwyku w každé wěci, kterýž wšecko lehké činí).

Když liška dříme, hleď se kohaute (o chytrém šibalů na prostáky číhání se říká).

Dřímající liška.

Liščího užiti. Kde wlčiny nestačuje, liščiny nasaditi (t. j. chytrosti).

Každá liška swůj ocas chwálí.*)

Stará liška.

Lišku po ocase (t. poznáš).

Laudí se co liška.

Hladí liščím ocasem, (t. pochlebuje).

Liškau podšitý.

Z liščího ocasu nesnadno trúbu dělat.

Zdrahá se co nedwěd k medu.

Mumlawý nedwěd.

Nedmi nedwědu w ucho.

Nezápasej s nedwědem.

Pije na nedwědí kůži, když ještě nemá.

Lwa a nedwěda po pazauru poznáš.

Ne wše kusé, co s ocasem. (Kusá jest opice, s ocasem liška. Tato k činům swým opatrná wždycky; onano jen se po jiných přetwáří; jako sic někteří hlupci neb chlubci).

Komáry cediti, welblaudy požíwati.

Neskládaný welblaud.

Welblaud chtěje rohů, i uši ztratil. (Camelus cornua desiderans etiam auriculas amisit).

Sluší mu co welblaudu uši (cepy).

Wlk i čtené (znamenané) béře; (o laupežnících).

Co wlk chwátí, nerád wrátí.

Wšecko se domu wrátí, co wlk nesní.

Třebas ho wlk wzal.

My o wlku, a wlk za humny.

---

*) To do fabulí. *Pozn. Kom.*

Aby kozy celé byly, a wlci syti.
Wlk leže netyje.
Jakoby mu o železném wlku powídal.
Každý wlk jest šerý.
Wlk srstě nezmění.
Wlk w rauše owčím.
Dotud wlk wláčí, až i jeho powlekau.
Wlk wlka neruje.
Wlka po srsti (chodu) poznáš.
Není dobře stáda wlku poručiti.
Wlkem orati; vide: psem orati.
Poruč wlku berana.
Leze co wlk po břiše.
Prawé wlčí střewo.
Od wlčího moru (t. nikdy; nebo wlčího moru nebýwá.)
Zajíc odewřenýma očima spí (t. bázliwý nedowěřuje nikdy).
Zaječího užil (fortele, t. utekl, skryl se).
Zaječí srdce. Zaječího srdce člowěk.
Starý zajíc, (o chytrých se říká).
Pilen co zajíc bubna.

h) Od howad porůznu.

Beran w něm sedí.
Beran na swé rohy se spauští.
Berana po raunu poznáš.
Twrd kozel dojit.
Čí koza, drž se jí rohů.
Jako by mu zlatau kozu dal.
Staré kozy také rády sůl lízají (o zwyku rozuměj).
Bude z něho hospodář, co z kozla zahradník.
Jest wlny na koze, jako chlupů na žábě.
Když owci střihau, koze řiť lupá.
Nechati sobě kozích wratec.
Rozumí tomu co šerá petrželi (t. koza).
By kůň o swé síle wěděl, žádnýby na něm neoseděl.
Kůň o čtyrech nohách, a potkne se.
Jakoby ho na kůň wsadil.
Ani kůň netáhne wíc než můž.

Swého stínu se bojí (od plachých koňů příslowí wzaté, o bojácných).

Kůň brůna, žena Důra, Janek pacholek, řídko z toho trého co whodného bude.

Co wlk a kůň skausají, po tom se nerádo hojí.

Co kráwa nejapný.

Čerstew jest, co kráwa na ledě.

Zná se na tom, co kráwa na muškátowém kwětu. (Quid sui cum amaro vino? vel graculo cum fidibus? (Rozumí, co kráwa muškátowému kwětu.)

Nastaupila mu černá kráwa na nohu (t. chudoba).

Žádná kráwa toho newylíže, ani straka newydrápe.

I černá kráwa bílé mléko dáwá.

Osel oslu nejpěknější.

Osla bíti přes pytel, (jest, někoho po straně dojímati, jinému domlauwaje, aby se jiný wtípil. Nebo kdo w pytel na oslu ležící bije, to oslu doléhá, ačkoli se w něj nebije.)

Wždycky jej musí hnáti, co osla na most (t. o leniwých).

Oslu, když se dobře wede, tehdy jde na led tancowati.

Oslowé wespolek se drbí.

Chodí jako owce, a trká jako beran.

Jest prawá owce.

Ukálená swině ráda jiné kálí.

Swině do každého lejna nos wstrčí.

Swini netřeba než mláta.

Kdyžť prase připowědí, hned pro ně s pytlem.

Nedal pán bůh swini rohů, aby netrkala.

Swini hausle, oslu buben.

Jakoby swini osedlal (když se nehodnému dá úřad. Mustelae crocoton addere.)

Kdo nechceš od swiní sněden býti, nepleť se mezi mláto.

Sytá swině wěchtem zmítá (o těch se říká, kdož pro lahůdky jinými wěcmi zhrdají.)

Staulil kwiky (o tom, kdo hanbau umlkl; od swině wzaté, když kwičí, dokud můž, pak mlčí) vel: Stul kwiky, (t. přestaň mudrowati; wzaté od swině, když ráda rochce a kwičí.)

Swině rozlila děbán oleje.

Kanec na staro řezaný.

Který pes nejwíc štěká, nejméň kauše (bojí se; t. kdo hrozí, bázeň pronáší).

Neběží od něho psi s koláčky, (t. nepředá se.)
Jen se co pes otřese; item: wšecko s sebe střese jako pes; vel: otřesa se, běží odtud. Ze wšeho se wylíže.
Shoří jako na psu.
Pes k wýwratku.
Člowěka sobě, by psa, wáží.
Smrdí psinau.
Psem orati. Hryze co pes. (Mordet dente canino.) Ochalebný pes.
Musilby weliký hlad býti, aby pes psa jedl.
Psem spícím netrhej.
Psu sádlo swěřiti.
Psa proti srsti nehlaď (t. nedražď.)
Bitému psu jen hůl ukaž.
Jednomuliž psu balka říkají?
Když se pes na slaniny zmlsá, nerád nechá.
Wychowal psa na swau nohu; (newděčnému dobře činil.)
Který pes trefen, ten skuwičí.
By ty swému psu nohu uťal, on za tebau poběhne.
Wždycky leze, jako pes do kuchyně (o nestydliwých a nezbedných.)
Zažiwe toho co pes sádla.
Psu koblihy poručiti.
Snědl to, co pes horký koblih.
Škoda psu bílého chleba.
Krátce uwázaný (pes na řetězu, když se tím wíc wzteká a štěká).
Mnoho na psa celý pecen.
Ukázal mi psí zub, (t. zlost, newděčnost).
Bude dobrý, až pes na lišku wleze.
Snáší se co pes s kočkau.
Laskaw naň, co pes na kočku.
Drží swá slowa, co pes půst.
Nebyl, kde psům ocasy utínají.
Mezi psy kost wrci.
Dwa psy jednu kost hlozau.
Nemá na něm co pes utrhnauti.
Kauše okolo sebe jako pes.
Pes psu blechy wybírá.

Kdo se psy léhá, s blechami wstáwá.
Kdo chce psa bíti, najde kyj.
Také štěncům zuby dorostají.
Krade se pozadu, jako pes.
Jest beze cti, co pes bez ocasu.
Musí odštěkati.
Nemůžli pes kosti hrýzti, bude ji lízati.
Dobré tele půl kráwy.
Wola by přes wšecken swět zwodil, nebude než wůl.
Chytrý jako wůl (ironice.)
Wyšlo tele, wrátil se wůl.
Nebéře se z jednoho wola dwau kůží; aneb: jeden wůl nemá dwau koží; item: nejsau na jednom wolu dwě kůže.
Ani wůl dwěma smrtmi neumírá.

i) Od menších a rozličných žiwočichů.

Dbá on, coby ho blecha ukausla.
Wine se co had (o chytrém.)
Mezi hady a štíry (o nebezpečenstwí.)
W jedno dychání; jeden mají dychánek.
Kdo chce hada bíti, opatrnosti potřebí.
Hada za ňadry sobě chowá. (Anguem in sinu fovet.)
Štípe co had.
Hlemeyždi w skořepině nejlép.
Ráda kočka ryby jí, než do wody nechce (wáhá.)
Když kočku pohladí, hned ocas zdwihne.
Malý to kocaur na tak weliký polet slanin.
Kác kotě od mléka.
Když kocaur přijde, myši w kaut lezau.
Má kočky w hlawě.
Cedí komáry, a welblaudy požírá.
Stará kuna (o chytrých užíwá se.)
Každý má swého mole, kterýž ho hryze.
Mol w drahém rauše, žiwá ryba na suše, wlk mezi kozami, žák mezi pannami, kozel w zahradě, Němec w české radě, můž tomu každý rozuměti, že ty wěci bez škody nemohau býti.
Leze co mucha z pomyjí (o leniwém.)

Maucha mu přes nos přeletěla; vel: přelezla (o hněwajícím se bez příčiny.)

Myš w stoze, trn w noze, kozel w zahradě, nepřítel w radě; kde to čtwero býwá, tu dobře nebýwá.

Učkali myši kocaura z domu (říká se, když kdo nemaje správce na očích, odpauští sobě.)

Myš jedné díře nedowěřuje, vel: myš jest malé zwíře, a newěří jedné díře.

Wzácný jako myší dryák w kraupách (t. malé wážnosti.)

Wstrčil hůl mezi osy (t. dráždění.)

Nedražď sršňů. (Crabrones non irritandi.)

Mezi sršně dmýchati.

Sršně zdrážditi.

Sršeň bez medu (t. bezbožný.)

Uštípl ho sršeň.

Má sršně w hlawě.

I brauček se hněwati umí.

Mezi wčely dmýchati.

Od wčely pochází med, od hada jed. Mnoho díla, málo medu.

Těžko poslauchati, když weš kašle.

Wybral mu wešky.

Netřeba wši do kožichu sázeti, dobře sama wleze.

Odmokly mu hnidy.

Ten se wypíná, a za ňadry mu wši na wardu hrají.

Má on blechy po krejcaru (o chlubných, wšecko swé zweličejících a wysoce šacujících.)

Žába močidlu přiwykla.

Žába nepřejde od močidla, (t. zwyk.)

B.

Od člowěka a od wěcí lidských.

1. *Přípowídky od samého člowěka a těla jeho wzaté.*

Pěkná duše, pěkné tělo.

Nešlechetná duše (t. o nestydatých.)

Do čeho to pán bůh duši wstrčil! (Rustici dicunt; sed blasphemia est.)

Rozdělilby tu duši (o štědrých.)

Dobrá mysl, půl zdrawí.

Kdo druhému w mysli sedí.

Swědomí dáwá hbitý rozum. (Conscius ipse sibi de se putat omnia dici.)

Kdo sobě swědom, zasměje se klewetám. (Conscia mens recti famae mendacia ridet).

Mnoho welkých pátků pamatuje (t. mnoho let starý jest.)

Kolik hlaw, tolik smyslů.

Diw hlawa na mně (t. od starostí.)

Diw s sebe hlawy nestrhne (hořem a žalostí.)

Hlawa bez mozku (znamená hlaupost. Caput cerebro vacuum).

Jest swé hlawy člowěk (t. diwný, cerebrosus).

Co hlawa, to rozum.

Hlawa žiwá klobaučku dobýwá.

Já tomu newím jak hlawy zlomit. (Ferendum, non culpandum, quod mutari non potest.)

Twář zwrasklá, mnohého powědomá (sw. Řehoř.)

Nestydaté twáři.

Kams oči poděl? (t. hleděti pilně.)

Hleď očima.

Kde milost, tu oči; kde bolest, tu ruka.

Pozbyl očí.

Bolí ho oči, (t. záwistiwý jest.)

Co oči widí, o tom mohau usta mluwiti.

Oči jsau nesytá wěc.

Oči se mu smály (znamená weselost.)

Oči má pro jiné (t. maudrý jiným.)

Oči wíc widí, než oko (t. zdání a rady cizí poslechnauti neškodí.)

Co z očí, to z mysli.

Čeho oči newidí, toho srdce nežele.

Byliby oči wylaupili (o Galatských apoštol.)

Má slzy na hřebíčku.

Dobré s předu i zadu oči míti.

Jest mu míl, co sůl w očích.

Rád o něčem slyší, coby mu sůl w oči sypal.

Radši ho widím, aby byl dál ode mne.

Oběma ušima poslauchá.

Nastaw uši. (Arrige aures.)
Tenké má uši.
Má tlusté uši (t. neslyší dobře.)
Jest w tom po uši.
Po něčem ucho wléci.
Oceliwé čelo (o zatwrdilém.) (Frons ferrea, chalybea, adamantina.)
Otřelého (otrlého) čela. (Perfrictae frontis homo.)
Newěstčí čelo (nestydaté čelo.)
Bez čela člowěk (t. nestydatý.)
Došel čelem místa (když kdo běže, o zeď zawadí, aneb padna, ležeti zůstane, t. zahanbení w něčem dojde.)
Potáhne se za swůj nos. (Wzaté buď od nešetrných praeceptorů, za uši, za wlasy, za nos tahajících, aneb od pěstaunek, nešwaru dítěcí utíráním nosu ošetřujících).
Wodí ho za nos.
Člowěk wybraušeného nosu. (Emunctae naris.)
Nikdá mu huba neustane (t. o klewetném.)
Nemá huby (o tom, kdo newčas mlčí, kde mluwiti má.)
Wezmi usta s sebau.
Jest nectné huby (o zlolejstwí.)
Co slina k hubě přinese.
Usta a srdce některému člowěku daleko od sebe stojí.
Usta mu zawázali.
Mlčí, (mlčel) jakoby mu usta zamrzly (o nemluwném neb zahanbeném.)
Má prostranný jazyk (t. o klewetném.)
Nemá jazyka přirostlého.
Nemá w jazyku kosti (t. mluwný jest.)
Co mu na jazyk přijde.
Měj jazyk za zuby; neb: dobře jazyk za zuby míti.
Třetí jazyk rychlejší než pták. Eccles. 10. 70.
Řídké má zuby (t. snadno skrze ně cedí, rád klamá.)
Za zubůtě se chleba najísti.
Diw sobě pysků neuhryze.
Kdo dal zuby, dá i chléb.
Smrdí mu z hrdla.
Spadl mu čípek.
Žíly dobré w něm není.

Krwe by se w něm nebyl dořezal.
Jde do něho krew.
Srdce mu dojali (upadlo). (Animus in pedes decidit. Homer.)
Není mu k srdci.
Kamenné srdce (t. zatwrdilý).
Srdce by rozdělil.
Studeného jest žaludka (o nemlčeliwém, když nic zažiti neumí, wšecko wrací.) Nic mu w žaludku nezůstane (nemůž zůstati.)
Z plíc se toliko směje.
Chlubné plíce lezau z hrnce.
Wíc lže než dýše.
Břicho neuprositedlná wěc, (t. o hladu).
Taktě mu břich měkký, jako mně.
Rozpuklby se on, kdyby co w sobě zadržel.
Má kosti w břiše, nemůž se ohnauti.
Rozpuklby se záwistí.
Není ho než břich. (Abdomini natus.)
Má lepké ruce, neb dlauhé.
Když ruka ruku myje, býwají obě pěkné.
Štěstí jde pod rukau, (t. poddáwá se.)
Leniwá ruka, hotowé neštěstí.
Ruky když nepřičiníš, samo se nedělá.
Wstrče ruku za pas, bych to udělal.
Čtyry ruce wíc udělají, než dwě (t. nepohrdati pomocí).
Několika rukám snáz.
Přejímají sobě ruce. (Tradunt operas mutuas).
Podati ruky.
Oběma rukama (t. rád) začal (t. usilowal).
Nelitowal rukau.
Již jest před rukama (t. o přítomné wěci).
Wěrná ruka nic netratí.
Wěřím, co w rukau držím.
Položím ruku na usta swá. Job. 39. 34.
Mnoho rukau, málo díla. (Viele Hirten, übel gehütet.)
Již ho má w hrsti.
Přišla mu wíra do hrsti.
Holo na dlani (kde nic není).

Řídko sobě co lidé z prstu wyssají. (Non omnino falsum est, quod populi rumore jactatur.)

Prstem se ho dotekl.

Podášli mu prstu, ujme tě za celau ruku.

Noha nohu podpírá, a stojí obě dobře.

Daleko pata oka.

Na swých wlastních nohách choditi.

Paty bych mu líbal.

Diw mu paty nemluwí.

Patami napřed choditi (t. naopak něco dělati, kwapně).

Ze wšeho on nohu wytáhne. (Unde sumptum? Z blátali? či z klády žalářné?)

Kráčej ty swým krokem (t. dělej tak, jak můžeš ty, ne jak jiný).

Nechať sobě nehty obřeže, aby se nezdrápal (o hněwiwém se říká.)

Drbá se, an to neswrbí.

Wydrbal mu slušně.

Jest prawé kopí.

Prawý pídimužíček.

Dobrý, až na něm kůže praští (co to?)

Ten neodejde s celau koží.

Dobrá wůle koláče jí, zlá hlawu tepe, a řídké piwo pí.

Co musí, to on rád.

Dobrá mysl, půl zdrawí.

Wěc paměti hodná.

2. *Přípowídky wzaté od rozličných případnosti těla lidského.*

Lidé jsau lidé.

Zaschla w něm duše.

Není ten člowěk w temeno uražen.

Kdo roste neboje se, stará se nestydě se; neb: Kdo roste bez kázně, stará se bez bázně.

Mladý ze wšeho wyroste. (Užíwá se o nemoci, o chudobě, o zlých nawyklostech.)

Mladý na léta, starý na rozum.

Když let (wěku, žiwota) ubýwá, nepřibýwá.

Přibýwání wěku, ubýwání žiwota.

Starý newrlý.

A wzpomněla sobě babka dědka plakati (když kdo po něčem starobylém se roztaužíc litowati začne).

Můž od té chwíle léta swá počítati.

Dnes se znowu narodil.

Utiká mu se swoboda před rozumem.

Jaký rozum, takowá řeč.

Na obrátku se jinak namyslí.

Ledcos se mu w kotrbě zawrtí.

Jiné sedě, jiné stoje.

Můž být, ale já takto smýšlím.

Fantazí mu překáží (o bláznu říká se).

Fučí mu w kotrbě.

Má třísku za uchem (t. třeští).

Diwného mozku člowěk.

Kdo k čemu má chuť, najde toho dosti.

Kdo po čem dychtí, potkáwá se s tím.

Rozumí tomu, co slepý cestě.

Rozumí tomu, co swině petrželi.

Snadno blázniti, když rozumu není.

Jest fifidlo.

Hněw bez síly marný.

Síla bez rozumu sama se kazí. (Vis consilii expers mole ruit sua.)

Pokud chodí, potud se hodí.

Strach má weliké oči. (Metus omnia majora reddit.)

Do smíchu mi jest.

Wámtě do smíchu, ale mně pohříchu.

Komu směšno, nech se směje.

Směje mu se na to hubice (t. rád).

Z lonského smíchu pláč.

Z ženského pláče smích.

Wyspal se z toho (t. kdo mnoho slíbil, a nic neplní).

Spí sobě bezpečně. (In utramque dormit aurem.)

Kdo snům wěří, stín lapá.

Bych sobě sna měl ujíti.

Nedospal se toho.

Co se zdá, to jest sen.

Kdo se nestydí, nedojde hanby.
Má dar nestydatosti.
Stydí se jako sedlská newěsta.
Pýř barwa ctnosti (nebo kdo se pýří a rdí, znamení studu.)
Přejiť jako sobě sám.
Co sobě, to tobě.
Wážím ho sobě, jako oka swého.
Nebolí toho hlawa, kdo to stawěl (w dwojnásobním smyslu se béře, buď o boháčích, když dostatek wšeho majíc nestarají se, neb o mrtwých).
Má z předu i ze zadu oči.
Hledě naň, řeklby, že je něco. (Quum faciem videas, videtur esse quantivis pretii).
S wysoka na jiné hleděti (o pyšném).
Zdwihá obočí.
Slepý šilhawého dojímá (et contra.)
Natřel mu dobře uši, wycpal ho, dal mu na kabát.
Drbá se za uchem (t. smutný jest, neb má starost).
Třísku má za uchem.
Kde tě swrbí, nedrbej, aby příčesu neudělal.
Hluchého kárati.
Wšudy musí nos wstrčiti.
We wšecko aby nos wstrčil (t. o wšetečném).
A by mi se třikrát w nos ukausl, neuwěřilbych.
Potřebowalby berillum na nos.
Potáhni se sám za nos (sáhni do swých ňader, sám k sobě přihlédni).
Dal mu čackau šňupku pod nos.
Kyjemby z něho slowa newyrazil.
Tichý, ale lichý.
Ani cknauti (páchnauti) nesměl.
Nedomluwíšli se, nedoleníš se.
Wšeho se on odmlčí.
Nepowím žádnému, co prawíš (t. nerozumím, neb neslyším).
Můžeš na jeho slowo wšecko dáti.
Powíme jim, když tudy půjdau.
Němému nerozuměti.

Jedno minaut, druhé swinaut, třetímu mlčet, cesta ku pokoji.
W cizím domě nejlépe být hluchým, němým, slepým.
Nerád se potí.
Patami napřed chodíš.
Patami platiti.
Snadno sytému postiti se.
Práce bezděčná nebýwá wzácná.
Dělá, co musí.
Nic bez práce nepřichází.
Bez práce nebudau koláče.
Dobrý počátek půl práce.
Co jsem na swé nohy wstal.
Nahlídni do swých ňader.
Nahému za ňadra schowáwati.
Nahého těžko swléci.
Neříkej huj, až přeskočíš.
Ještěs nepřeskočil.
Bezpečněji krokem, než skokem.
Za wlas ho neujde.

3. *Od stawitelstwí.*

Co se prudce stawí, rádo se boří.
Jedním komínem wšecko hnáti.
Kwapné neb spěšné dílo řídko dobré.
Prostawil statek (t. w konwičkách.)
Oči hospodáře střehau domu.
U kamen teplo, u oken swětlo (t. drž se příjmu.)
Leze co na horká kamna (o ožralci.)
Znenáhla dělaje wíc uděláš.
Na písku stawěti.
Pískem lepiti.
Kdo při cestě stawí, mnoho míwá sprawowatelů.
Účinek chwálí mistra.
Každému jeho dílo wlastní nejlepší.
Není na swětě tak pewného prawidla, aby se hnauti nemohlo. (Transfertur ad juris personas.)
Swau střešku napřed přikryj.
Praha není za jeden rok wystawena.

Kdo příkře přistawuje, rádo se s ním odwracuje.

4. *Od orby neb sedlstwí.*

Přes meze přeoral.
Zaoře ním i zawláčí.
Těžko wlkem orati (Asinus ad lyram) vel: Kaž wlku orati).
Kdo chce žíti, musí síti.
Co kdo seje, to bude žíti.
Kdo plewy seje, málo nažne.
Jiný sel, jiný žne.
Žeň býwá jednau za rok.
Ještě twá žeň nedozrála (t. ještě čas nepřišel).
Wpauštěti srp na žeň cizí (zn. wšetečnost).
Třiti se do cizího aukola.
Má lán w Třešti (t. jest blázen).
Bláznů (hlupců) netřeba síti, sami se rodí.
Jakoby hrách na stěnu sypal a metal.
Kaž sytému sedláku mlátiti.
Sedlák z prosby do lesa jede.
Nerowná spřež neráda spolu dobře táhne.
Cizím oslem býti, těžká wěc.
Až se za ním práší (t. za sedlákem, když w suchém oře, a za lhářem, když nestydatě lže).
Pro plewy zrna najít nelze. (Mnoho plew, málo zrna).
Ani stýbla (t. nic).
Kůň, kterýž owsa dobýwá, nejméně ho jí.
Z slámy nebude než sekanina.
Cepby mu slušel (t. o bláznu).
Sluší mu (swědčí) co nedwědowi cepy.
Umí zacházeti co nedwěd s cepem.
Čije kosa kámen.
Sraziti někomu železa (t. wyraziti mu z rukau nástroje, překazit dělati; jako když se sedláku z pluhu železa srazí, nemůž orati).
Tak naše niwa rodí (sic nostra est sors).
Strašidlo na wrabce (říkáme, když nás kdo něčím ustrašiti chce).
Lépe státi za swým snopem, než ležeti za cizím mandelem.

5. *Od mlynářstwí.*

Na starém do mlýna.
Mlýn bez wody.
Každý rád na swůj mlýn nahání wody, (t. každý sobě nejwíc přeje).
Darmo we mlýně hausti.
Jakoby mu we mlýně haudl (o urputných, když pro zlost a swéwolnost napomínání tak málo slyší, jako se we mlýně húsliček slyší).
U samé wody mleyn; blíž toho než dále.
Jak sobě kdo nasype, tak se mu pomele.
Pustil jen na šrot (o práci na odbyt, ledabylo).
Dwá twrdí kamenowé nemelí dobře.
Pozdě melí boží kola.
Nyní se twá mele.
Syt Hawel mauky, nechce otrubů.
Koho oči bolí, nechoď do mlýna.
Na rownauť míru odměřím.
Měrau, kterauž kdo měří, bude mu odměřeno.
Coť se na jeho říčici dostane, umí zopálati (t. o klewetném).
Dáti mu pytlem (t. chybilo mu naměření).
Děrawý pytel.
Domnění mnoho w pytel wchází.
Blázna, by w stúpě opíchal (neodejde od něho bláznowstwí).
Chlauby s pytel, lží se dwa.
Newzalby mlýnského kamene.
Když se domílá, nejwíc rampluje.

6. *Od šlejfířstwí.*

Brus, aby nepřebrausil.
Na obě straně braušený.
Čije kosa kámen. (Novacula cotem sc. sentit aut patitur).

7. *Od pekařstwí.*

Z horka nakwašený (říká se o člowěku příliš k něčemu chtiwém, jemuž co se zamane, hned to míti chce, tak jako těsto z horka nakwašené prudce kyše, a do peci chce.)

Z lopaty zmítá.

Snědený chleb peče.

Wšecko pekaři.

Kdo w peci býwal, jiného tam ožehem šťárá.

8. *Od malířstwí.*

Jinau barwu dáti.

Přidám já jemu barwy (t. zahanbím ho.)

Kdo chce malowati, musí mít barwy (t. kdo chce wymlauwati, musí wěděti čím; kdo chce někoho přemudrowati, musí míti rozum.

Mluwí jako slepý o barwách (t. čemu nerozumí.)

Wymalowal ho žiwými barwami. (Suis eum pinxit coloribus.)

Černý, bílý, newím (an albus sit, nescio.)

K líčení třeba líčidla.

9. *Od pastýřstwí.*

Newím kam koz hnáti (t. nemá rady, úzko mu. Aqua ibi haeret.)

Wlku owci poručil.

Každý žiwočich swé pastwy hledá.

Kráwa newí kam jít, než za stádem.

Prosíš holi od owčáka.

Když owci střihau, koze řiť lupá.

Mnoho wřesku, málo wlny.

Ani srsti (t. nic.)

Tak dělati, aby wlci byli syti, a kozy celé.

Rozmazané máslo. Měkčejší másla.

10. *Od mysliwectwí, čihařstwí.*

Mnoho psů zajecí smrt. (Jednomu neb dwěma chrtům předce se někdy wytočí, a wyklíčí, ale když jich mnoho, sotwa. Tak kdo mnoho nepřátel má, pomohau sobě naň.)

Smekl naň (t. pustil; nebo se chrti na smečce wodíwají.)

Starau lišku těžko chytit.

Wyštweš wlka z lesa.

Drží jako wlka za uši.

Žádný se jemu newyběhá; (o klewetném se rozumí.)
Honěný, (ictus sapit, opatrný.)
Kličkám dobře rozumí.
Spadlo mu z kličky (t. chybilo naměření.)
Lučiště tuze napiaté puká.
Wlka na kulhawém koni honiti.
Pozdě bycha honiti; (factum infectum optare.)
Stopy se držeti.
Zaskočiti od díry (myši, králíku, syslu, t. wzíti někomu útočiště.)
Když se psům nechce lowu, darmo štwáti.
Nebude dobré štwaní, zíwá se psům.
Wywedli ho na opice; (nebo opic neštwáwají.)
Na rozdílnau zwěř rozdílná čížba.
Huš tele na wlka.
Předce našel mezeru.
Bez prachu střílí (t. o chlubném.)
Střílí co w (na) holuby (o lháři Metaf. protože se nejen kulkau střílí, ale lukem; tak lžiwý člowěk rozličných klik se chytá.)
W samu špičku trefil.
Případně doložil.
Dokládá na ořech.
Zajíce w měchu nekupuj.
Se šwagrem na zajíce, s bratrem na nedwěda (bratr bratru jako město hražené.)
Poštwal ho na zajíce.
Uhodil (trefil) Mělníkem w Hošťku, až se Raudnice zatřásla.
Zastřelil holuba, motowidlem střelil.
Umí lišku štwáti.
Uwázl jako na lep (t. jižť jest sklamán.)
Bláznu weyra poručiti.
Kdo jinému jámu kopá, sám do ní upadá.
Welikých ptáků pod pomeč nelapají.
Na holuba netřeba než necek.
Kdo ptáky chce lapat, nemusí mezi ně kyjem házet.
Ptáčník sladce píská, když ptáka chce přiwábiti (zn. chytrost.)

Položiti mu wnadu.
Podsypáno humence.
Kdo jednau ptáka z ruky pustí, na střeše ho těžko lapati.
Domníwá se, že lapil bílau wránu.
Neumí holubůw lapati.
Z brku někoho wyrazit (jako ptáka když - - -)
Lepší wrána w pytli jedna, než na wrbě tři.
Lepší wrabec w ruce, než wrána na střeše.
Nešklub ptáka, než ho lapíš.
Nowé roztahuje síti. (Novum exercet aucupium).
Umí dobře s ručnicí pod wodau (o opatrných, opatrnost swau tajících, užíwá se.)
Chtě lapiti káče, uhonil lysku.
Pole záležel.
Pes lowčí neužíwáním zawalený. (Užíwá se o těch, kteříž lhostejností něco zameškají).

11. *Od rybářstwí.*

Ryby na lep, ptáky na udici lapati.
Wítr do saku lapati.
Kdo chce lowiti, musí do wody.
W strništi ryby lowiti.
Před (za) sakem ryby lowí (t. zameškati příležitost).
Za kale nejlíp se lowí.
Umí on w kalném lowiti.
Jistý jest co woda w saku (o lháři rozumí se).
W rákosí suku hledati.
Wehnal ho do měcha.
Ulowil, nač sít roztahowal.
Mnoho zatáhl, strhá se mu síť.
Umí rybám nástrahu strojiti.
Nepůjde ten po druhé do wrše.
Od kádí rád ryby kradeš.
Welryba do saku.
Uwázl na udici.
Ze wšeho se auhoř wywine.

12. *Od řeznictwí.*

Spaříš mu dršky studenau wodau.
Umastil se jako chudý řezník.

Trefný co jelito.
Dosáhl ho w žiwý, neb do žiwého.
Z jednoho wola dwau kůží neberau.

13. *Od kuchařstwí.*

Ze psa, by ho jak chtěl kořenil, zwěřina nebude (t. z lotra dobrý člowěk).

Newypítwaný knot, (t. newycwičený, z něhož traupstwí newybrali, jako z ryby střew, smradí se).

Tento drží rožeň, onen jí pečeni. (Říká se o dwau, z nichž jeden práci wede, a druhý užitky bere).

Zlého nawaříš.
Kde mnoho kuchařů, nesjpíše přesolí.
Poseďte kraupy, až hrách uwře.
Nezapomní hrušky w popele.
Ne toho pták, kdo ho šklube.
Zůstáwá on we swé jíše.
Rozlil ocet.
Kyselého přiléwati k octu.
Strojnýs, co na ruby jelito.
Zawoněla mu lepší pečeně (t. pro zisk).
Mastné wždycky po wrchu zplýwá.
Čím hrnek nawře, tím zapáchá (zwyk trwá).
Chlubná plíce lezau z hrnce.
Na každau smrdutau zwěřinu jíšku uměti dělati (t. chytrost).
Pod pokličkau oni to waří.

Kdo wí, co w hrnci wře, když je pod pokličkau? (t. newěřiti).

Cos pro oheň přišel?
Coť se dopeká, to krájej.
Nemíníšli wařiti, nezasekáwej.
Kdo w peci býwal, jiného tam hledá (štárá).

W naději hrachu newař (t. nemášli do něho slanin, netroštuj se, žeť někdo dá).

Z tučného masa tučná políwka.
Potřebná kuchyně.
Nahlédá, co pes do kuchyně.
Za nowá řešátko (na stěně býwá, staré pod lawicí).
Holub pečený žádnému do ust newletí.

Tučné swini řiť mastit.

Třebali slanin mastit?

Přepepřil (říkáme, když kdo něco na schlaubu příliš slušně, až neslušně dělá.)

Komu peprno, nech nejí.

Peprná jest to jícha, ne každý jí jísti můž (de morosis.)

Ne wšecko jsau kuchaři, kteří dlauhé nože nosí.

Wře w něm.

Pomalu dobrého, aby dlauho bylo.

Přidal mu chuti.

Kde oběd, tu milá, kde wečeře, tu jiná.

Umí wíce, než hrách wařiti.

Wyňali mu z hrachu slaniny, a maso z políwky.

Wyřezal mu sádlo z libowého.

Wrtí se, co šiška na másle.

Waruj se příliš zdrawých krmí (t. surowých, čerstwých ještě.)

Kauří se za ním.

14. *Od winařstwí, piwowárnictwí, šenkýřstwí.*

Wína nemají. Johann. 3.

Nemůž wždycky plným jíti kohautkem.

W škaredém sudě můž také býti dobré wíno.

Našel wěník.

Sud nešwarný, i co se do něho wleje, zanečistí.

Leje do se, co do sudu; nemá dna (o ožralci.)

Jde z jiného sudu.

Wím já, co se do něho wléwá (mnoholi se do něho wléwá; totiž, seč může býti, jak učený, maudrý, rozumný jest. Jestiť člowěk nádoba, w niž se dary boží wléwají.)

Pij piwo, jakéhos sobě nawařil.

Za nowa piwo kyše, než se ustojí. (Principium fervet, medium tepet, ultima frigent.)

Ani ocet ani piwo.

Bylo někdy piwo; než již jsau kwasnice neb ocet.

Ne sám ten piwo pije, kdo je waří.

Jižtě s ním na náklonku.

Zdrahá se co kule do piwnice.

15. *Od formanstwí.*

Kdo bývá na koni, bývá i pod koněm.

Po wywedení koně marštal zawírati.

Když se koní oprau, wůz musí.

Chtiwého koně příliš nežeň.

Dwa koní wíc utáhnau, než jeden.

Koně za wozem zápřáhati.

Ano, nebožtíku koni owsa (opálati.)

Bez ostruh na koně nesedej.

Dodal mu ostruh.

Potřebuje uzdy, neb ostruhy (o drzím a o leniwém říkáme.)

Když podsedný nehýbá, náručnímu těžko.

Nerowná spřež (de morosis conjugibus, vel collegis.)

Lačný osel ani kůň nepotáhne.

Starý forman rád biče třeskání slyší.

Forman w blátě formanstwí se odříká, a do hospody přijda, zase maže wůz.

Sytý táhne. Nesytý nepotáhne.

Kdo maže, ten jede.

Reydowati někam (t. radami směřowati k něčemu).

Dojeltě (t. zle wěc k cíli wywedl).

Nemůž se do toho wrýdowati.

Wozili se před námi; budau i po nás.

Ujeda míli, postůj koňmi chwíli; ujeda tři, čela jim potři; ujeda šest, dej jim jést.

Wytrhl na sucho.

Newí z místa kam hýbati; (buď že koní neumí sprawowati, aneb cesty newí.)

Kam oje, tam wůz.

Mlčenau obrátíš, kam chceš.

Ohlédati se na zadní kola (t. při reydowání hleděti, aby nejen předek, ale i zadek dobře jíti mohl.

Páté kolo u wozu; neb: jest ho potřebí, co pátého kola u wozu.

Pěšky jako za wozem, wše fůra.

Není wozu, není koní, jedna psota druhau honí. Šim. Lomnický.

Nemazaný wůz těžce se táhne.

Připřáhnauti.
Přijel mi w cestu.
Kdo zawadil, nech odwadí.
Caufá, (t. bojí se).
Jak zapřáhl, tak jede.
Zastaw.
Uzdu pustiti.
Co z ust wypustíš, šesti koňmi toho newtáhneš.
Wzal na kel (t. kůň twrdoustý uzdu. O urputile swéwolných a z poslušenstwí se wydobylých říkáme).

16. *Od reitharstwí.*

Kdo má koně, najde sedlo.
Brzo wypřáhl, (kdo powinnost neb práci brzo opustil).
Hodí se pode wšecka sedla. (Homo omnium horarum).
Do chomauta netřeba než slámy, (Bovi foenum. Psittaco saccarum. J. Scaliger); nehodí se než sláma, a kraupy do jelita.
Kde prowaz tenký, tam se trhá.
Trojnásobní prowaz nesnadně se přetrhne.
Nedojeda skácel.
Wezl na trh cibuli, zase přines ošlejch.
Hodí se wzadu na wůz, aby brzo wypadl (t. špatná wěc).
Wsedl na koník.
Bude Janek na koníku.
Již wozí psem zelí.
Ujíti mu obroku, aby tak neskákal.
Uwázl.

17. *Od plawectwí.*

Bez wesla na moře (t. nemaudrý se dáwá, a potom newí kam).
Přeplynuw utonul.
Již wybředl. (In vado).
Těžce wybředem.
Hluboko zabředl (zn. škodu nenabytau).
Snadno jest z břehu na tonaucího se díwati.
Když neumíš plaut, do wody neskákej (t. wšetečnost).
Kaupej se, drže se břehu.

Již jsem na břehu.
By se břehu chytil, wšecko se s ním utrhne.
Koštowati brodu.

18. *Od wandrownictwí.*

Pro stezku silnice neopauštěj.
Proraženau cestau leckdos trefí. (Inventis facile est addere.)
Těžko toho wodit, co nemůže chodit.
Woditi za nosem (t. škrábati).
Wšudy byl; wšudy nos wstrčil.
Přišlo mi skrze oheň a wodu jíti.
Wleče se co můra (o leniwém se říká).
Nekráčí šlepějemi otce.
Wyjdi, nač wyjdi.
Oběma nohama utíkal.
Na čtyrech nohách dál zajde, než na dwau.
Jak běžel, tak běžel.
Běž jak skoku stačuje.
Pospíchej znenáhla.
Pomalu jda, dál ujdeš.
Patami napřed kráčeti neb choditi.
Patami zaplatiti (t. utéci).
Paty ukázati.
Nepůjde snadně zpátkem.
Nedowandrowal (t. nepřeučil se).
Šel jako s listy.
Co prudce běží, skoro dobíhá.
Jest na poskoku; jest na té cestě.
Hotow pěšky i na koni.
An chodí, coby mu z nosu kapalo.
Nemůžemli tudy, půjdem jinady.
Ukrátiti mu skokůw, aby tak nehcysal.
Hleď, aby nezblaudil.
Až kulhawý přijde (t. poslednější posel přinese něco jiného, než prwní pokřik).
Již sem se odtud wrátil (t. myslí, t. o čem mi prawí, již sem na to sám myslil.)
Nemášli koně, choď pěšky.

Dojde čelem místa.
Zawésti něco.
Opět zawadil.

19. *Od kupectwí.*

Kaupilby wes, a peníze kdes.
Bez peněz na trh, bez soli domů.
Penězi se wšecko sprawí.
Na peníze žene.
Peníze milejší než hrdlo.
Peníz jeden druhého brání.
Za peníze sobě nepřítele kaupil.
Kdo sobě halíře neważí, (nebude bohat) ani zlatého.
Krejcar střeže kopy.
Také náš krejcar 6 denárů platí.
Také přijde čas, že můj krejcar 6 peněz platiti bude.
Tak ta mince platí.
Jeden za osmnáct, druhý bez dwau za dwadcet, (t. jak jeden, tak druhý).
Nedá se prodati.
Trefil kupec na kramáře (t. klamář na lháře).
Wšeholižby se dokaupil?
Jak jsem kaupil, tak prodáwám.
Chcešli míti blázna, kup ho sobě.
Slepá kaupě.
Nekupuj w měchu prasete.
Zaplatilby několik jiných.
Wyplatil košili, a zastawil sukni.
Kupecké wěřowaní a ženský pláč na strych se neměří.
Jak mi půjčíš, takť odplatím.
Wíra lepší než hotowé peníze.
Lepší míra nežli wíra.
Starau prodáwáš.
Ne se wším na trh neb na krám (t. o chlaubě).
Coby kdo rád odbyl, to chwálí.
Jde mu to, jakoby darmo dáwal.
Jen že toho darmo nedáwají (zn. lacino).
Kdo neprohlédne očima, prohlédne měšcem.
Cena do měšce nejde.

K čemu několik měšců trhat?
Snáze z několika měšců, než z jednoho.
Potáhl ho dobře za měšec (zn. draho).
Jest na wahách (t. na rozmysle).
Prawás wáha.
Příliš náramně swau cení (o chlubných říká se).
Kdo tě nezná, kaupilby tě, a kdo zná, darmoby tě newzal.
Ten jináč nedá, než zač procení.
Nedá jináč než za hotowé. Od panny hedbáwí.
Neb ztráta neb zisk. Zač jeho twaroh.
Pokud měšce potud přítele.
Ona do měšce nejde. Na lepším lepší zisk. Lepší zištěk než škodka.
Lepší škodka, než škoda.

20. *Od tkadlcowstwí a saukennictwí.*

Zarazil dříw, než přisaukal.
W jedno brdo tkaní.
Osnowy dosti, autku málo.
Autku nestáwá.
Ani osnowy, ani autku nemá. (Když kdo nic nemá, odkudby žiwnost neb práci začal.)
Tu je uzel.
Bije w jeden kraj.
Po niti klubko (t. dojíti, domakati se wěci, doptati se něčeho, najda znamení jisté).

21. *Od řemenářstwí.*

Delší krájeti řemeny, než kůže stačuje.
Naprawil se, co řemen w ohni (stříbrné a zlaté wěci w ohni se čistí a naprawují; řemen jen se skrčí a pokazí).

22. *Od krejčowstwí.*

Šít jako párat, wše robota (t. jedno jako druhé).
Nepárá se mu po wrubu. (Nedaří se mu po jeho wůli.)
Nechce se po šwu párati.
Sobotním štychem (t. na odbyt, spěšně, ledabylo).
Šijí komusi kuklu. (Aliquid monstri alunt. Ter.)

Muselby mnoho plátna míti, kdoby chtěl lidem usta zašíti.

Lež, by jak premowal, lež zůstane.

Po niti klubko.

Jižbych jehlu našel.

Trefí se w sedm loket w kuklu.

Podšitý šibalem (alluditur na kožich podšitý sobolem; homo duplex).

Jest liškau podšitý.

23. *Od šewcowstwí.*

Na jedno kopyto dělaní (dwa neb tři sobě w něčem podobní).

Na jedno kopyto boty wšechněm šíti.

Šwec dokad jednoho bota neušije, druhého nezačíná.

Žádný newí, kde koho třewíc hněte, než kdo w něm chodí (zn. zármutek).

Nechce se pošwu párati.

Lepší celé, než oprawowané.

Látej staré střewíce, jak chceš, nebudau nowé.

Látané není nowé.

Roznosil to na střewících.

Nemudruj šwec přes kopyto. (Ne sutor ultra crepidam).

An to Malostranští šewci na kopyta pískají (o wěci již wůbec známé).

Běží jako šwec na trh.

Tajnýs, co šídlo w pytli; vel: nemůže se šídlo w pytli tajiti.

Dratew jde za štětinau.

24. *Od šatstwa.*

Jiný staw, jiný kroj.

Nowý kŕtalt wede.

Tuhý jako zmrzlá košile, (t. wrtkawý).

Bližší košile než kabát.

Hodil kabátem, (o lháři mluwí se).

Dal mu na kabát.

Nedá na sobě pláště trhati; vel: šetří pláště. (O tom, kdo se rád dá při kwasu, neb jinde, kde rád jest, zdržeti).

Což na sobě šaty dát trhati?

Foremný jako na ruby kožich.

W kožiše maudrost nositi, (t. nádhernost).
Pro prým kožicha nekaz.
Zpeř mi kožich a nemáčej.
K starému kožichu nowé rukáwy.
Chodí, co kožich na rukáwech.
W rukáwě to mám.
Sukně musí míti rukáw.
Lépe rukáwem zatkati, než celau sukní.
Ne wše aksamít, co se černá.
Hedbáwný (t. rozmazaný).
Damaškowé zwůle užíwá.
Žiwá hlawa klobauček nachází.
Pokorný, okolo prstu by ho obwinul.
Obul se w cizí škorně; jakť laškuje!
Rozpásalliže se? (t. o lháři).
Nepáře se po šwě.
O několik dírek popíti.
Wypadl z rukáwu.
Utekl se w kožíšku do wody.
Punčocha za klobauk, (Das schickt sich wie sechs Finger in einen Handschuh).
Ano, tref se punčocha za klobauk.
Nahého swlékati.
Tak řemen táhni (natáhni), aby se nepřetrhl.
Našla hadra onuci.

25. *Od hawiřstwí.*

Zlaté hory slibuje.
Ne z každé rudy býwá zlato.
Každý kow má trusky.
Z rudy nebude kow bez ohně.
Zlato nejhlaubě leží (an?) wel: Zlato se nejtíže dobýwá, a nejméně ho.

26. *Od kowářstwí, zámečnictwí.*

Proto kowář kleště má, aby se nespálil (t. čeleď).
Byl jsem mezi kladiwem a nákowadlím. (Inter malleum et incudem).
Raději užíwá kowáře než kowáříka (t. řemeslníka než hudlaře).

Nemůžli kowati, pomáhá dýmati.
Nyní se twá kuje.
Horké železo nejlépe se kuje; vel: Za horka se železo nejlépe kuje.
Brzo wyhasil (brzo přestal, brzo swatwečer učinil).
Není než kladiwo (mlaziwo) t. nejapný, wáhawý. (Tardum inutile.)
Zamkl mu usta.

27. *Od bradýřstwí.*

Trefil holič na bradýře. (Incidit novacula in cotem).

28. *Od mydlářstwí.*

Práwés mýdlo, (o rozmazaném).
Namydlil se.
Daremně se mydlíš (t. očišťuješ, wymlauwáš).

29. *Od tesařstwí a truhlářstwí.*

I mistr tesař se utne.
Ztlusta teše. (Crassa Minerva.)
Jemu wšecko po šňůře jíti musí. Ne po šňůře. (Ex amussi.)
Pod hwězdau měří stěny (t. o opilém).
Tužil se, a když k suku přišlo, oslábl.
Trefil na suk; přišli jsme na suk. Tu suk.
Na twrdý suk twrdého třeba klínu, neb palice. (Malo, duro, nodo malus cuneus quaerendus.)
Klín klínem wyraziti.
Když praští, rádo se láme.
Nerád w twrdém wrtá (o lenochu nepracowitém).
Oportet twrdý nebozíz.
Z prkna nebude než drtina.

30. *Od saustružnictwí.*

Mé milé trdlo za tři groše. (O hlaupém se užíwá).
Wšecko chce na saustruh míti.

31. *Od hrnčířstwí.*

Chtěl udělati článek, a když zatočil kruhem, udělala se pernička. (Říká se o těch, jimž předsewzetí jinak než chtěli, a směšně nějak, wychází).

Bezedný čbán (t. lakomý).
Hodná poklička toho hrnečka.
Hrnec kotel káře, oba černí.
Propekl pánwičku.
Hrncují se, prawí dwa chodci.

32. *Od stawení.*

Do kauta někoho wehnati (do nesnadnosti, odkudž nemůž).
Kdo nemá okenice, můž slamau zahraditi.
Leda se wěchtem díra zastrčila.
Wtípil se došků trhati.
Slaměná to přikrýwka (t. mdlá zástěra neb wýmluwa).
Spadl s lawice.
Jakoby té stěně mluwil (o zatwrdilém).
Stěna zbílená (o pokrytci).
Lže we wšecky hambalky (t. směle rozpauštěje).
Před cizími dweřmi mésti. Meť před swým.
Nemnoho já mu dweří polámu.
Nemnoho kličky ohladím.
Nestrkej prstu, kde se dwéře scházejí.
Již jest we dweřích.
Wšecko se na něm odwírá a zawírá.
Špatně wrzá (o mizerném řečníku).
Hlawau zdi neprorazíš.
U prahu skáceti (a janua aberrare).
Netrefiti do dweří.
Jakoby za stěnu zastaupil.

33. *Od lázně a lazebnictwí.*

W horké lázni.
Leje, jako na horká kamna (o nesytém opilci).
Kdo chce nowin, jdi do lázně neb do krčmy a k šestinedělce, najdeš.
Jakoby holého zmyl (t. spěšně se něco wykonalo).
Trefil holič na bradýře.
Bez břitwy holiti.
Neholí se trdlem.
Z wysoka podholený (o pyšném se říká).

Neholený blázen (de moroso).
Hol na dlani.
Cizí špinau se umýwati, (cizími hříchy swé wymlauwati).
Maudře to třeba holiti.

34. *Od jídla, kwasu, hodowání.*

Chléb se solí, s dobrau wolí.
Wšudytě chléb jísti.
I jinde chléb jedí o dwau kůrách.
Jednau rukau chléb podáwá, w druhé drží kámen.
Cizí chléb (dobré bydlo) míwá (má) rohy.
Cizí chléb wždycky sladší, neb chutnější.
Lepší kus suchého chleba s pokojem, než ne.
Kdo za stolem sedě, jídlo zmeškal.
Kdo za stolem jídlo zmešká, bohu ho není žel.
Lépe za swým pecnem, než za cizím krajícem.
Těžkoť jest jísti, když není co.
Zítra se také bude chtít jísti.
Lačnému wšecko k chuti.
Ani se najísti nesmí.
Diw po sobě nejí.
Ne nadarmo hubě jísti dáwám; nech mluwí, co já chci.
Mysl již dáwno w mísy. (Plautus.)
Chléb má rohy, nezwůle nohy.
Syt chleba neodcházej, ani w horko šatůw.
Ten se chléb k tomu seyru můž hoditi.
Dwa obědy se nerwau.
Z přijedku hlawa nebolí.
Ještětě to mezi usty a lžící. (Multa cadunt inter calicem supremaque labra).
Komu peprno, nech nejí.
Komu neslano, přisol sobě.
Bez práce se člowěk nenají.
Wzácný jest ten, jako popel w kaši.
Kdo chce užíwati sladkého, musí prwé zkusiti kyselého.
Neníli z wůle, přestaň na mále.
Májowé máslo (t. rozmazaný).

Mastnéť wždycky powrchu zplýwá (t. sauditi se s wyšším nesnadno.)

Kaž se lačnému postiti.

Sytý lačnému nerozumí.

Ne každý wesel, kdo zpíwá.

Sám sobě hude, sám wesel bude (když si sobě kdo sám w swých wěcech lahodí.)

Nechwal hodů, až z nich půjdeš (t. konec ukáže).

Ne wždycky hody, někdy hůdky. Newždycky poswícení.

Každý den huj, buj.

Od hospody krokem, k hospodě skokem.

Není té krčmy, aby při kwasu někdy swády nebylo.

Tak dnes utrácej, aby i zítra měl co.

Šestiřada se ho chytá, neb jímá (t. o chudobě).

Nachowal stýskal, promrhal wýskal.

Jak nabyto, tak wybyto.

Zle dobyté, zle odbyté neb užité.

Nebožátko, nedali mu píti.

I ještě jste wšeho nedopil.

Snědl mnicha, a kápě mu w hrdle zůstala (t. ochrapěti).

Wšeckoby rád sám pohltal.

Kdo má koláč, najde i družbu.

Co střízliwý w sobě kreje, to opilý z sebe wen wyleje.

Co wypiji a sním, to že jest můj podíl, wím.

Mohau spolu peníz propíti.

Toťby se pilo, ne to Páchowské.

Nalil mu zase wrchowatau.

Wodyby mu nepodal, (říkáme, když se někdo neb něco někomu rowná, jakoby s ním na bratrstwí píti chtěl, an druhý špatnost jeho proti sobě wida, aniby mu wodau nepřipil.)

Jest mezi lžící a usty.

Těžce to musíš wypíti.

Nebo pij, nebo se bij.

Kdo břicho naláduje, jazykem rád šermuje.

35. *Od manželstwí a příbuznosti et contra.*

Kdo má pokojné manželstwí, w swobodném jest stawu. (Ex Hieron. p. 70).

Není toho manželstwí, aby se w něm něco odporného nepřihodilo.

Dobrá žena, drahá směna, neb cena; vel: Dobré ženy nemají ceny. Zlosti ženské není lékařstwí.

Ženy dlauhé wlasy, krátký rozum.

Ještě ženská matka neumřela.

Na ty tanty wanty já dcery nedám (o nejistých hoších).

Žena zlá, trpké zelí.

By panna (t. stydliwý).

By bratra (t. bez nadsazowání ceny).

Nekaždému bratru wěř.

Lotr ne bratr. (Kurwa ne sestra).

Neznámost, nemilost. (Ignoti nulla cupido).

Milý jest, když jde wen.

Milý na milém wšecko snese.

Milý jest milý, byť byl na poly shnilý, vel: Každému swé milo, byť na poly bylo shnilo.

Rowné k rownému se táhne.

Každý sobě sám nejbližší.

Nejprw sobě, potom jinému.

Hodné můž stát za podobné.

Lépe míti sto přátel, než jednoho nepřítele.

Dobrý přítel zlato přewažuje.

Starý přítel a staré wíno řídko chybuje.

Lepší blízký sansed, než daleký přítel.

Přítel přítele bůh.

Přítel jest on mého měšce, ne můj, než mého štěstí.

Přítel dobrá wěc, ale běda, kdo jich mnoho potřebuje.

Častý počet přátely činí.

Od přítele i rány milé.

Chcešli nepřítele míti, učiň někomu dobře.

Rozkmotřiti se.

Swěř se tetě, rozsnese tě po wšem swětě. (Paronomasia).

Měšec nejjistší přítel (hoc a pecunia).

Wrhl se po strcyci (po matce, tetě, newím po kom).

Nechtě hawranům strýc.

Štěstí a neštěstí sausedy sobě jsau.

Zdrahá se co sedlská newěsta.

Prawá baba.

Nepočítal otců. (De spuria nato incertus patre).
Měl matku dobrého roku (z lewého boku).
Bezděčná milost, a wytřená čerwenost za nic nestojí.
Kde milost, tu oči, kde bolest, tu ruce.
Když se žení, tolary mění; jak se oženi, peníze není. (Paronomasia).
Ještě mléko mateřino na bradě, a chce se ženiti.

36. *Od domowní spráwy.*

Wšudy dobře, doma nejlíp.
Přestaň na domácím.
Již jsme doma.
We swém domě každý jest pánem.
Není žádného doma.
Wlastní chalupa peklo i ráj.
Doma zroste tele (o neprowandrowalém).
Za pecí wálený (též).
Nemá wšech doma (t. rozumu; nemůž wšeho rozumně říditi, jako hospodář, když čeledi doma nemá).
Kdo w peci býwá, jiného tam štárá.
Dům jeho jest špižírna chudých. (O štědrých).
Nezawírá před přítelem domu swého.
Wšeckoť se to domů wrátí.
Pan Drbal z Nemánic k němu se přistěhowal.
Schowané se hodí. (Bonus Servatius facit bonum Bonifacium).
Jednau špic, po druhé nic. (Paronomasia).
Málo k málu, a wády wíc.
Peníz, který přichowáš, jest tak dobrý, jako ten, který wyděláš.
Nejde z twého měšce.
Čí chleb jím, toho píseň zpíwám.
Pán hrdý, chléb twrdý; ohlédnu se jinde. (Do Paronomazii).
Po obědě lžíce hledati.
Psa kusem chleba spokojí.
Malé děti, malá starost; hrubé děti, hrubá starost.
Zwláštních lidí děti nezdary. (Heroum filii noxae).
Wěrný slauha nezaplacený klénot.
Není dobré znamení, když čeládka mnoho tratí, aneb nachází.

Uč swé děti kaši jísti.
Swého hledět jest nejlép.
Mezi dwěma stoličkami na holo sedl (t. chybilo naměření).
Za nowa řešítko na hřebíčku býwá, potom pod lawicí.
Upřímý co motowidlo.
Kdákání slepičí pro wejce.
Máš mne za onuci.
Našla hadra onuci.
Našel pod lawicí běže za wozem.
Ten nerád darmo s lawice spadne.
Před swými umétati.
Tlustě přede.
Dotud se se čbánkem pro wodu chodí, až se rozrazí, (t. wšecky wěci konec mají).
Dobro mílo, odkudkoli. (Míl statek jakýkoli).
Jinde toho hledá, čeho doma nazbyt má.
Spraw swé doma, neštrafujíc cizího.
Kdo chowá swého, nebude žáden cizího.
Kdo swého nehledí, nedlauho dědí.
Propálil řešátko.
Groš na střechu uwrže, a spadnau mu dwa.

37. *Od rozličných wěcí w městě.*

Když se možní množí, chudých přibýwá. (Nebo když někteří dwory, rolí, luky skupují a spojují, chudině co zůstane ?).
Bohatnauti není hřích, když se děje bezněčího ochuzení.
Bohatnauti není nejwětší umění, ale s bázní boží bohatnauti, to jest něco.
Měšťan a sedlák čím se dělí? Zdí.
Kdo we wšech ulicích bydlí, zle bydlí.
Wědí sausedi, jak kdo sedí.
Dobrý saused drahý klénot.
Wedlé sausedů zlé i dobré trpěti.
Každý má dotud pokoj, pokud mu ho saused přiti chce.
Sám se chwálí.
Zlé má sausedy, (t. o chlaubě).
Když u sausedů hoří, odstaw swého.

Na mau střechu hází, a na jeho padá. (Když sansed sausedu škodu dělá, sobě tím nic neoprawuje, protože wěci blízce spojené wšeho jakauž takauž společnost neb účastnost mají. Míní pak se příslowím tím, že když kdo jiného drbe neb stíhá tím, w čem sám jest, sebe drbe).

Správný co bratrské hodiny.

On nebeře auroku, protože se mu hlawní summa nedostáwá.

Dluh má nohy.

Řeči dosti, skutek utek.

Mlčením člowěk mnoho řečí odbude.

Hrdý se pyšnému rowná.

Spadlo mu s kličky.

38. *Od wěci práwních.*

Co smíš radit, směj sám činit. (Patere legem, quam ipse tuleris).

Dobře radí, kdo lidí newadí.

We dwau rada, we třech zrada.

Holé přísné práwo holé bezprawí. (Musí z opatrnosti něco wždycky býti přimíšeno).

Práwo slauží bdícím, ne spícím.

Toť jest již přes práwo.

Na myšlení práwo nejde.

U starých rada.

Jiným radí, sám newí co dělati.

Nemá wšech doma, (t. radních pánů rozuměj).

Bez rady nic nečiň, a po účinku nepykneš.

Jsili mladý, uží té rady, ctnostně se chowej.

Komu raditi nelze, nelze pomoci.

Dobrý rádce za boha.

Někdo i s dobrau radau zůstáwá w zadu.

Dobrého se potázal, neb poradil, (t. dobrého měl rádce, dobře udělal, jakoby nejmaudřejší rádce powěděl).

Kwap jest zlý rádce.

Pán bůh wysoko, král daleko, prawdy a sprawedlnosti w swětě málo.

Poradil se s Waňkem.

Ani do rady, ani do wády.

Chcešli míti nesnáz, dej, půjč aneb slib.
Nesrozumění nesnáz činí.
S bláznem se o palici newaď.
Wymlauwá se, an ho ještě newiní.
Očitého bych swědka winšowal.
Dobré swědomí, tisíc swědků.
Jeden člowěk žádný člowěk.
Saud má dwě strany.
Rukojmě, hrdlo jmě, (vel: ukoj mě).
Kdo za jiného slíbí, chystej swé; (aneb: Po slibu škody čekej. Kdo slíbí, ten dej).
Maceše křiwdy žalowati, u kata milosrdenstwí hledati.
Prawda se z něho wy-(pro-)pukla.
Prawda w háji.
Skutek prawdu wykládá.
Co prawda, to prawda.
S prawdauť jest před boha.
Směle prawím, nech to, kdo chce, slyší.
Ne barwy, ale prawdy slyším.
Není toho fochu, aby w něm nebylo prawdy trochu.
Ne wše prawda, když se pěkně mluwí.
Pochybowati, půl pře pryč.
Co se dlí, to se mdlí.
Jižtě to na řepě zajato. (Co se při jistině zastihne, těžko toho wymlauwati).
Na wlasu jeho žiwot wisí.
Neběží o řemen, než o celau kůži.
Dáwá na lidi (t. porozumíwá swé mdlé při, přestáwá faunčti, dáwá se na jiných rozeznání).
Do černých knih zapsati.
Běží mu o grunty.
Z cizího u prostřed moře.
Powolující s činícím jednostejnau odplatu berau.
Čím kdo hřeší, tím trestán býwá.
Sprawedlnost do nebe utekla.
K ničemným wěcem wosk tlačí.
Mysl cla nedáwá.
Mysl projde wšudy.
Jakoby groš biřici dal.

39. *Od wěcí kostelních a církewních.*

Nejsem kněz (říká, kdo něco promluwiw opětowáwati nechce. Kněží zajisté, aby lépe w mysl wložili, co potřebí, jednu a túž wěc několikkrát w témž kázání opětují.

Nic se newí, kdo kněz, neb kaplan.

Knězi na faře nejlíp.

S knězem na faru.

Maudrýližby ho kněz křtil?

Jakobych se knězi zpowídal (t. tak prawdu mluwím, tak nic netajím. Jiní říkají: pánu bohu).

S prorokem do lauže (když kdo zlého něco předpowídá).

Chudá fara, sami mniši zwoní. (Znamená chudobu).

Odera kostnici, přikrýwá kostel.

Po obědě ke mši (říká se, když kdo pozdě přijde; nebo u papeženců mše po obědě držána býti nemohla).

Půjde po hřbetě ke mši.

Není toho kostelíku, aby w něm jednau do roku poswícení nebylo.

Jest práwě dokřtěný.

Nekřtím, (říká, když kdo jmenowati neb wyslowiti čeho nechce; protože při křtu jména dáwají).

Hle swátost! nedotýkejte se ho (t. o rozmazaném).

Kdo oltáře newídal, peci se klaní, (t. kdo zwláštních wěcí swědom není, ledčemus se diwí, za zwláštní drží. Z modlářského papežstwa wzaté adagium).

Požehnal jsem se. (Od powěrného papežského zwyku, když se čeho lekli, aneb jim neobyčejného co přišlo diwného na oči, křížem se žehnali t. podiwil jsem se z ustrnutí).

O rybách a angelích nesnadno kázati.

Dal mu ostrau kapitolu, (t. domluwu).

Kočičí modlitby nebe neprorazejí.

Ještětě na boží milosti.

Ale s pánem bohem.

Wítej swatá prawdo.

Zkušujte duchů.

Mnoho pamatuje welikých pátků.

Leniwým jest wždycky swátek.

K dobré wěci přináleží chwíle.

Chybila mu modla (t. to, w čem naději složil; z pohanstwa ještě připowídka).
Slyšel zwoniti, ale ne sezwáněti.
Stará wíra.
Zaplatíť na malé letničky.
Swá wůle každého zepsuje.
Swá wůle w pekle hoří.
Štědrého dárce pán bůh miluje.
Starý hřích nowau hanbu činí.
Ten méně wěří bohu, než swému tlumoku.
Trp míle, dáť pán bůh wíce.

40. *Od wěcí wálečných.*

Kyj má dwa konce. Za holau špici korda neujímej, hleď by k jílcům přišel.
Kdo chceš pokoji, nečiň zmínky o boji.
Dal mně pět pohlawků, a ještě mne bíti chtěl.
Zawra oči, bíti se a potýkati.
Nesnadno se s holým rwát.
Na čertaby dotřel.
Hotow pěšky i na koni.
Na wlas neustaupím.
Stojím při tobě, dokud který wlas.
Wen z rány býti.
Není přes něj, kdo jest sám.
Nemohuli wíc, aspoň budu škaredě hleděti.
Něříkej huj, až přeskočíš. (Netriumfuj před wítězstwím).
Kausalby se s někým.
Schowaje se dobře, nic se nebojí.
Dal mu přes pysk.
Hodmo, bodmo, wše bije.
Kdo chce koho bít, musí sám při tom být.
I bázliwý utíkajícího honí.
Bázliwý nemnoho sprawí.
Bázliwého matka nepláče.
Přijel mu we stu, (t. platně na pomoc přišel).
Na boha nelze s palicí.
Ne se wším nahoře, také něco w záloze.
Zawěs buben.

Trefil pištěc na bubeníka.

Kdo hrozí, ten wystříhá (Kdo wystříhá, jest milostiwý nepřítel.)

Kdo škoditi nemůž, hrozí.

Snáze jest hrozit než škodit.

Jako by ho na kůň wsadil.

Přijel mu w cestu (t. na pomoc platně přispěl).

Radšíby w kordy šel, nežli slowo zamlčel.

Čert kuši wěř, když jest napiata.

Dožene jako šíp.

Kyj má dwa konce.

Wšecko se lidmi přemůž.

Dwa jednoho pán, tři celé wojsko.

Deset zbrojných u jednoho nahého nic newezmau.

Meče za ostří bráti nelze (než za jilce: proti těm, kdož neopatrně řeč začínají).

Byl jsem pod mečem.

Ženy mají místo meče jazyk.

Moc s mocí ráda se potýká.

Lepší moci s hrst, než sprawedlnosti s měch, neb s pytel.

Smíli kdo, smím i já. (Paulus).

Nedá se měchýřem zastrašiti, slíbím za to.

Wšemi mocmi směřowal (t. usilowal).

Moc železo láme.

To na nepřátely přijde. (Dan. 4, 16).

Násilím se někomu něco wzíti můž, dáti nemůž.

Slowo není oštipem.

Proti palici není šermu, ani žádného fortele.

Dal mu dobrý podsport, můž na něm přestati.

Shořelo mu na pánwici.

Selhala mu.

W holuby střeliti (t. selhati).

Přímo, jakoby motowidlem střelil.

W šanc saditi, jest něčeho se odwážiti (protože do šanců rád nepřítel wpadá a šancíře morduje neb zajímá).

I baba za zdí smělejší.

Zasekati cestu někomu, (jest předsewzetí překaziti; odtud wzaté, že se nepříteli wpád obmýšlejícímu w lesích, horách cesty zasekáwají).

Hrubě mu cestu zalehl.

Zmásti někomu šiky. (Conturbare aciem; rationes perplexum reddere).

By sebau o zem bil, s ním býti nemůž.

Šňupku za šňupku, štych za štych.

41. *Od wěcí školních.*

Nečije žáka doma (t. na kohoby pozor dáti musel. Nebo sedláci školmistry žáky nazýwají).

Znej kantoře mistra.

Na žáka sluší knihy, a k knihám přináleží pulpit.

Ani žák, ani dwořák. (Neque ad chorum, neque ad forum).

Já té křídě nerozumím, (t. tomu písaři, hbitě a chytře počítajícímu. Ix cum vocali).

Každá liška swůj ocas chwálí.

Sluší mu, co oslu Donat.

Darmo osla učiti čísti.

Učí wlka páteřům, onby raději owci.

Rci wlku páteř, a on wždy k owci.

Židká metla dobré činí dítky.

Nedarmo se dal w zadek mrskati.

Sám na sebe metlu ulomil.

42. *Od umění wšelijakých.*

Ani B ani C, (nic neodpowěděl).

Lepší *počkej* než *bych*. (Znamená t. lép na příležitost počekati, nežli se ukwapiti, a potom litowati).

Proplákl sobě latinau ústa.

Musí od učení dáti. (Když kdo w začátku škodu wezme).

Wíce zapomněl, než se jak žiw (někdo) naučil (o mudrácích.)

Mlčeti umět, není leda umění.

Přemudrowal; item: Wíce než rozumí, chce mudrowati.

W čubě nosí maudrost.

Peníze ani čuba maudrého nečiní.

Na penězích, opatrnosti a wíře wždycky spíš při počtu nedostane, nežli nadbude.

Wšak prawé ctnosti na zbyt není.

Woní kahánccm, (olet lucernam).
Umí jako otčenáš; (jako z biče, jakoby peří dral).
Děti po ulicích to umějí.
I nejwětším kunštýřům umění chybuje.
Řeklby, že do pěti načíst neumí.
Po tmě se učil, nedáwal Candelares.
W biblí jako w lesy.
Prwní wýklad nebezpečný.
Cwičení a zkušení dáwá umění.
Dělá kalendáře, (t. o smutných se říká. Item: Má Cornelia. Žádný přijatých dobrodiní do kalendáře nezapisuje. Seneca.)

43. *Od muziky.*

Sladce zpíwá (t. mnoho slibuje).
Nemohl jiné melodie najíti, kteráby se mu trefila.
Já té notě nerozumím.
Ne každý wesel, kdo zpíwá.
Odzpíwali mu, (t. umřel; nebo se při pohřbu mrtwým zpíwá).
Není žádné tak dlauhé písně, aby neměla Amen, (t. wšecky wěci konec mají).
Tak se dlauho píseň zpíwá, až někdy má konec.
Kdo wysoko začne, musí míti dobrý hlas, anebo přestati brzy, (t. když kdo z prudka co začíná dělati, běžeti, utráceti a t. d., aneb musí míti hojný dostatek, aneb ustane brzy).
Zpíwej co umíš, dělej, co můžes, jez co máš, nesahej wýše sebe, ostojíš, poznáš.
Jest sám swým trubačem (t. o chlaubě).
Každý swau hude.
Jednostejně hudau (Eandem canunt cantilenam).
To jest až přes čáru.
Potud čara. Potud až pokud.
Jsau na jedné líně.
Napsáno mu bylo. (Fuit in fatis).
Dwa jednoho pána. (Ne Hercules quidem contra duos; ab arithmeticis: binarius non expedit unitatem.

44. *Od lékařstwí.*

Nepotřebují zdrawí lékaře.

Hořké se hořkým zahání, zlé zlým.
Teprw ho traňk rozchází.
Eleboru by mu třeba.
Nespomohlo bábě ani koření.
Ohledal mu wodu.
Zahojenau ránu zase jitřiti.
Apatéka swiním smrdí.
Ani newoní, ani nesmrdí.
Komu nesmrdí, tomu newoní.
Smrdí mu to welmi.
Zlým čím wíce se hýbá, tím wíce smrdí.
W ustech med, w srdci jed.
Ač mnoho pro bůh dáš, wšak lékařůw ani kněží nikdy nenadáš.
Udělá z lejna muškát.
Třebaby mu apotéky (t. nemocný jest. Aesculapio sibi opus).

45. *Od žebráctwí.*

Kdo chodí s kabelí, toho pán bůh nadělí. (Od žebráků wzaté; učí důwěrnosti k božímu opatrowání, wšak aby se měl i sám na pozoru).
Žebrák syt, než kabele nic, (vel mošna nic).
Pyšný žebrák nic newyprosí.
Newyprosíšli, newylaješ.
Starý dwořák, hotowý žebrák (t. o změnění štěstí).
Lekl se toho, co chodec krejcaru.
Máš se drle, co chodec na brle.
Chudému bůh není chudý.
Prosíš mošny od žebráka.
Hrncují se, prawí dwa chodci.
O chudého každý nohu otře.
Nahého ani sto zbojníků nemůž obrati.
Nezbýwá mu.
Nauze zwůle nedá.
Přemohl chudobu.
Kdo se bojí nauze, nerád pro bůh dáwá.

43. *Od auřadů a powinností.*

Úřad nemýlí; netečeli, ale kape.

Úřad neumírá.
Žádný úřad tak špatný není, aby šibenice nezasloužil.
Jak sprawuješ, wšaks w úřadě!
Přeswědčens, nehodíš se do úřadu.
Jest ho s tu práci a powinnost.
Můž swého místa zastati.
Zastaupiti swé místo.
Pánem welkým být, jest welká newole.
Pánu chlap ustaupí.
Chlapa na pána nesázej.
Když se páni swadí, sedláci musejí wlasů nastawiti.
Chudý pán, poruče jinému, musí sám.
Dwa jednoho páni, a tři celé wojsko.
Páni, když z sněmu jedau, maudřejší býwají.
Urozený co třetí břewno pod lawicí.
Někdy wážný, nyní žádný.
Jakť jedné hlawy nestane, takť jest o twé zlé, neb weta.
Když wrchnost žádnému do židowin nesáhne, a makowice ssaditi nedá, zlé se množí.
Opatrnosti nezbýwá.
Spraw to lépe, než možná wěc.
Ani hlawy měkce nepoložím, dokud toho nesprawím.
Hlawy dosti nalámal.
Čiň ty, co máš, a nech lidí mluwiti, co chtí.
Kdo po wysokých wěcech tauží, po neštěstí tauží.
Čím kdo wywýšenější, tím býwá sebau nebezpečnější.
Wýše chce zadkem, nežli můž hlawau dosáhnauti.
Sprawedliwé se neztratí.
Potrestání neb domluwa žádnému hlawy neproraží.
Powěz wrátnému, a wrátný každému.
Krejcar waruj grošowi.
Halíři! dej místo groši.
Každé slowo zapečetí.
Směl to na duši wzíti.
Po ký chodím, po tý se hodím.
Není sám swůj.
Powýšil erbu. (Mutavit colores.)

47. *Od conversací.*

Společné utrpení, společné potěšení.

W témž jsme potupení.

Při kulhawém kulhati se naučil. (Plut.)

Kdo na zíwajícího hledí, chce se mu také.

Daremná řeč nemá odpowědi.

Wěc za wěc, řeč za řeč. (Res vis, res porta; pro verbis verba reporta).

Po chodu a po řeči poznáš člowěka.

Zlý jazyk mnoho zlého natropí.

Kdo mluwí, co chce, slyší, co nechce.

Kdo mnoho mluwí, lže aneb se chlubí.

Dobré slowo nachází měkkau odpowěd.

Dobrý dí, dobrý splní.

Dobrý neučiní než dobře.

Dobrý člowěk každému se užiti dá.

Dobré s dobrým, a zlé samo.

Dobrého pro jeho ctnost, zlého pro jeho zlost (odbyti, aneb snésti.)

Jeden o wozy, druhý o kozy. (De coepis et aliis).

Jakť mne pozdrawíš, takť poděkuji.

Jakť mně půjčíš, tak oplatím.

Děkowalbych sobě (t. dobřebych byl udělal, rádbych byl; nebo když nám kdo jiný dobře učiní, neb poradí, děkowáwáme).

Na wšecko třeba odpowídati.

Jeden blázen wíce můž otázek nadělati, než mu deset maudrých stačí odpowídati.

Dítě, opilý a blázen nejspíš prawdu powědí.

Prawda nenáwist plodí. Terent.

O čem chceš, aby žádný newěděl, žádnému neupraw.

Mně z ust, a tobě (jemu) mimo uši šust, (o neposlušných.)

Jedním uchem poslauchati.

Lépe jest slyšeti: příteli posedni wýše, nežli: příteli dej tomuto místo.

Každý radší, když ho chwálí, nežli haní, a wšak wlastní chwála smrdí.

Newšeho zwídej, budeš dlauho mlad.

Neptej se na wšecko, budeš dlauho mladý.

Weta za wetu.

Chcešli přítele ztratit, půjč mu peněz.

Čeho nemáš, neslibuj.

Kdo slíbí, ten dej.

Kdo mnoho slibuje, málo plní.

Kdo přichowáwá swého, nebude žáden cizího.

Blázen kdo dáwá, a dwojnásobný, kdo nebere (tak swět; ale Kristus: blahoslaweněji dáti nežli bráti!)

Blázni se sliby kojí.

Kdo jest trošty žiw, budeli bohat, bude diw.

Nespolehej na trošty cizí.

U welikého dwora wšeho dostatek, než počkati třeba. (Tak u boha).

Stud dwořenína nekrmí. (Viro egenti inutilis est pudor.)

Co whod, to dobro; co příliš, to mnoho.

Žádný není bez *než*. (Nulli sunt visi, qui caruere *nisi*.)

Co nás mrzí, to se nás drží.

Kdo má škodu, o posměch se nestarej.

Jaká půjčka, takowá oplátka.

Kdyžs pil, plať.

Wždycky má nowiny,

Chceli kdo nowinu, jen k němu.

Při zlém často dobrý utrpí.

Nedowěřowati jest opatrnost; item: Není to newěřiti, ale k wíře dohlídati.

By se on rozpřísahal, já mu newěřím.

Wěř, wšak komu, wěz.

Kdo k wěření snadný, snadný k oklamání.

Dwojí jsau na swětě lidé, jedni, co se rádi hněwají, druzí, co na ně nedbají.

Minulé wěci nepykej, nepodobné newěř, a čeho míti nemůžeš, nežádej.

Dobré se dlauho pomní, a zlé ještě dél.

Nenarodil se člowěk ten, kterýžby se zlíbil lidem wšem.

Kde tě rádi widí, nečasto býwej, a kde nerádi, nikdy.

Dobré zachowání za bohatstwí stojí.

Starému, býwalému a welikému pánu musí se wěřiti.

Kdyby nebylo přijimačů, nebyloby zlodějů.

Pán bůh stwořil wolky, a čert spolky; hleď každý swé tobolky.

Wšecko možné (když zdwořile něčí wyprawowání w pochybnost běřeme.)

Netřeba hádati; kdo wí, nebudeli tak.

Netřeba pětkrát říkat, (t. můž se státi.)

Newděčnému nic není wděk, by mu pak i pěstí za krk dal.

Kdes nepoložil, neběř.

Domnění mnoho w pytel wchází.

Čí chléb jíš, toho píseň zpíwej.

Chlub se cizím, kdo swého nemáš. (Daedali alae).

48. *Od her a kratochwílí.*

Wyhraná twá (naše) (dí hráč towaryši swému, když fortel widí). Zawedená naše (jeho, má) (když we hře šáchů obskočeno. Redigi ad incitas.)

Má hra dobře stojí.

Nehrej, neprohráš.

S jistým hrej.

I we hře přítele pozná.

Ještě hra nemá konce (t. konec ukáže.)

Ještě jsau karty na stole.

I ta béře.

Když nejlepší (nejmilejší hra), přestaň.

O twau se tu hlawu hrá (zn. nebezpečenstwí.)

Přehlídnutá.

Prohraná.

Jižť jest wěc ztracená.

Sotwa přijde lepší.

Sadím zase.

To w nic (t. o stálosti.)

Kdo chce hráti, musí saditi.

Trefil do rumla. (Rumel jest w karetní hře na wěži nejwyšší místo, do něhož kdo trefí, hru béře. Do rumle tedy trefiti, jest na něco trefiti, což odpůrce poráží.)

Palec podmazati (t. darem zaslepiti.)

Béře od swětla (karet) i od kostek.

Chce wždycky dwanáct sraziti, i kde jich nesedí než dewět (o pyšných, chlubných, opowážliwých.)

Nechť sedí na čáře.

Nedwědího s někým hráti (t. nesnadniti se, mstíti.)
Chytrák na chytráka (t. našel swůj swého).
Proti každému forteli fortel se najde.
Z žertu člowěka prodá (t. zrádce.)
Nežertuj, s kým jsi nerostl.
Sedneli jednomu štěstí, sto jiných za to zmýlí.
Neříkej huj, až přeskočíš; neb: Newýskej, ještěs nepřeskočil.
On ten řád wede (Choragum agit. Tanečník-přední, jiných půwod.)
Wzali ho na pádlo. (Pádlo jest kůže, na níž někoho wzhůru a dolů zmítají, jakž někudy obyčej. Míní se tedy někoho takowé žertowné a dojímawé obírání, když jeden pustí, druhý chytí.)
Snadno tomu hausti, komu se chce skákati.
Dbá na to, jako by mu hus zapískla.
Hlediž, aby sobě ze mne geyd neudělal.
Osla učiti tancowati.
Do tance wíce náleží, než pár čerwených třewíčků.
Oblaupil ho tauš.
Pohořel od kostky.
Wyhráš co Wawrda w kůty.
Wyhrál jako onen zadu běže.
Netáhni, ještěs newyhrál.
Ten by rád swau králku wywedl.
Žíž, ciňk nedá, eš, tauš nemá, kotr dryje zaplať. (Dworská přípowídka).
S takowau kuklau na blázny.
Skrze prsty hleděti (od dětí na mžít hrajících).
Až mi dáš jísti, teprw mi pískej.
Jak dudy nadmeš, tak hrají.
Kostka kostce nepřekáží.
Jako čamrda (t. ohebný, obratný). (Versutior rota figuli.)

49. *Od bolesti, nemocí a smrti.*

Jedna bída za druhau.
Jedna těžkost druhau stíhá.
Bída se s bídau potkáwá.
Zwí, po čem hoře platí.

Nebojí se nauze.
Nedotkliwý wřed.
Bolawého wředus se dotekl (t. drážditi).
Na podobnau nemoc stonati.
Jako by ho na nože bral.
Jest, coby s nežitem zacházel.
Má křeč na jazyku (nesmí prawdy powěděti).
Po nemoci, po pauti, těžko dobrým slauti.
Strach weliká wěc, a smrt holé nezdrawí.
Strach se smrti rowná.
Smrt nebéře, kde není.
Smrt ukáže, kdo co má (buď statku neb swědomí; ono před lidmi, toto před bohem).
Smrt k němu nesmí.
Má proti smrti privilegia.
To jeho smrt (t. nerádu býti).
Proti smrti není lékařstwí.
Chodí co po smrti (t. o smutném).
I nejmenší čerwík, když se na něj nastaupí, krautí se a brání smrti.
Smrt jest hořký traňk.
Kdo umřel, ten tam.
Lépe poctiwě umříti, než potupně žiwu býti.
Smrt bez příčiny nepřijde.
Smrt sobě příčinu najde.
Mrtwý pes nekauše.
Smrt newybírá, bére pořád.
Lepší sláměnný žiwot, než hedbáwná smrt.
Mladý umříti může, starý musí.
Smrt na zuby nehledí (t. mladýli kdo, či starý: Přípowídka od konířů, když koně nekupují, leč podlé zubů).
Zapomněl dychati.
Zabral se: Odebral se k starému haufu.
Schowal se: Skryl se: Zawřel oči.
Wšecken na onen swět hledí (zn. smrt).
Žiwí se wšeho dočekají, a mrtwí doleží.
Žiwé a mrtwé, bylé i nebylé sprawiti (t. klewetný přesaudí).
Již ho hlawa ani zuby nebolí.

Umrlého snadno bíti (t. jazykem, když za sebe již odpowídati nemůž, mortuos flagellare).

Nemocnému wšecko hořko.

Bolest mlčeti nedá.

50. *Od pohřbu a hrobařstwí.*

Smrdí kerchowem.

Chodí jako umrlý; (vivum cadaver).

Kdo komu jámu kopá, sám do ní upadá.

Ten darmo nebude stříci hrobu božího.

Mrcha mrše nesmrdí.

51. *Od měst, městeček, wsí, hradů a panstwí.*

I w Praze nekaždému blaze.

Praha není za jeden rok wystawena (strom weliký newyroste za rok).

Pamatuj na Wracow (t. wrátiti se; Wracow jest w Morawě blízko Bzence a Kyjowa).

Kdo má zlau ženu, weď ji na paut do Kyjowa, též do Buchlowa, naposled do Modřic.

Pán z Nemánic a na Chudobíně.

52. *Od wlastností národů.*

Mauřenína myješ (t. daremnau práci dělás; nebo Mauřenín nezbělí).

Wždycky se cikanuje (t. taulá).

Zlýby z tebe byl Cikán, neumíš hádati.

Cikána myji.

Není než žid (t. lichwář, lakomec).

Židowským oštipem statku dobyl.

Co kdo měl a nemá (bylo a není), na to Žid nepůjčí, (t. wšecky wěci konec mají).

Žid křtěný, (wlk doma chowaný), mnich z kláštera wypuštený a kanec na staro řezaný, z toho trého, diw, budeli co dobrého.

Zachowá jako Žid wíru.

Přišel k řeči, co Turek k šawli.

Sedlák se neumí skrýti; když ho i pod lawici strkají, wšak mu wždy boty wyhlídají.

Jest pacholek od Žamberka.

53. *Od příhod.*

Chudoba cti netratí.
Příhoda mnoho můž.
Nemoc nepěstuje.
Co se stalo, neodestane se.
I slepý podkowu najde (když o ni nohau zawadí).
Trefil (přišel) z kyje na palici.
Jinak míněno, jinak sedlo.
Wždycky se neděje, jak se kdo naděje.
Samo mu to přišlo.
Buď jak buď, wždyť nějak bude.
K wěcem stalým nejlépe jest nemnoho říkati.
Co se jednau nezdařilo, můž se po druhé zdařiti.
Ne po každé se zdaří.
Swět se mění, a my w něm.
Lidské wěci se w kole točí.
Neštěstí nechodí po dříwí, než po lidech.
W malé chwíli mnoho se změní.
Najiti wěc neztracenau.
Kdo chce příliš mnoho, nemíwá nic.
Co přes třetí usta přejde, již jest obecné, již toho nezadržíš.
Netrefil na šťastnau hodinu.
W čas trefil.
Příhoda se nezpowídá.
Příhoda swé práwo má.
By ne příhody, bylby swět co hody.
Těžko zloděje okrásti, lháře obwésti.
Zloděj šetří, aby postížen nebyl.
Kdo jest w neštěstí, wšickni se ho štítí.
Zboží pozdwihuje aumysla. Aumysl činí peychu; peycha dělá wálku; wálka působí chudobu; chudoba dáwá pokoj.
Přílišné štěstí, pauhé neštěstí.
Neštěstí wždycky hotowo.
Také blázen někdy prawdu mluwí.
Nejspíše blázen a dítě prawdu powí.

Nejspíše spilý prawdu powí.
Kdo mnoho slibuje, málo plní.
Čím wíce chlapce prosíš, tím ho wíc popauzíš.
Nekaždému dlauho štěstí slauží.
Bohatstwí přibýwá, ctnosti ubýwá.
Bohatstwí (peníze) mnoho mohau.
Boháč a swiňka, po smrti zwěřinka.
Kdo čeho dosti má, rád tím pleytwá.
Budiž to za wšecko neštěstí.
Lepší prwní škoda, než poslední; vel: Lepší škodka než škoda.
Samo třeba ohledání we wěcech dobrých škodau není.
Newěra se swému pánu do ňader wrací.

C.

Od příběhů nějakých,

1. *w nichž se osoby nejmenuje, než jen na wěc stalau naráží.*

Uchwátil požehnání. (Říká se o tom, kdo druhého w něčem předstihne, jako Jakub Ezauchowi prworozenstwí předchwátil.)
Twrdoť jest proti ostnu se zpěčowati Skut. 9.
Slepý slepého wůdce, oba do jámy.
Býwal, kde liškám ocasy swazují.
Prorok není beze cti, jediné we wlasti swé.
Trefil swůj na swého.
Přímo bratře králi! přímo.
Není má peřina, řekl onen w prostřed ležící, když se krajní o swrchnice (an je zima dojímala) tahali. (Užíwá se, když kdo sám dostatek maje jiných se o nedostatky hádati nechává).
By jednoho až do Říma nesl, a tam ho neposadil po wůli, wšecko poděkowání sobě zkazil člowěk.
Nemudruj přes kopyto. (Ne sutor ultra crepidam, řekl Apelles k šewci, o obrazu saud wynášejícímu).
Koně hledá, a na koni sedí.
Darowanému koni na zuby nehleď.
Nelámej hříběte.
Stará se, diw neošediwí.

Tlampy žwampy, zač bábo twaroh.
Řečník, hudec, kurwa, ti tři, kdo nejwíc dá, toho šetří.
Čím dále, wždy hůř, jakž ona bába řekla.
Dali mu točiti prowázek.
Kázali mu tři krále napsati.
Obé dobré, hus i prase.
Neprodadíť plátna, mnoho mluwíš.
Wydalby do posledního.
Říkej drozde, dáli bůh.

2. *Od příběhů, w nichž se osoby jmenují (podlé liter abecedy.)*

Na Abrahama wolá, (t. za milost prosí, jako bohatec onen w pekle: Otče Abrahame, smiluj se nade mnau. Luk. 16.) Půjde k Abrahamowi, (t. umře).

Achabowské pokání, (jest pošmaurné a neupřímné, 3. král. 21).

Prawý Achilles (t. smělý).
Aléna, Kateřina, wše jedna materia, řekl kněz.
Bůh opatří.
Bůh štěstím wládne.
Komu pán bůh, tomu wšickni swatí.
Komu pán bůh co dá, sw. Petr mu newezme.
Wěc bohem sauzená nemíjí.
Kde pán bůh církew wzdělává, ďábel kaplici.
Pán bůh s námi, a zlé preč.
Srazí bůh pyšným rohy.
Pyšným se bůh protiwí.
Drž pane bože káry, ať se wůz nezwrátí.
Blažkowi dlužen za čepici.
Do Boleslawi dlužen za kosy.
Ďábel opice boží.
Ďábel w angela swětlosti se proměňuje.

Mistr nauze naučil Dalibora hausti; (t. z nauze se člowěk ledačehos chytí, jako Dalibor nějaký zchudna do muziky se dal a hudbau se žiwil.)

Prawý Epikura (t. lhostejný člowěk, jen o břich pečující.)
Ewě není dobře býti samotné.
Prawý Faraon (t. tyran.)

Jidášowo políbení (říká se o nepříteli lstiwém, kterýž přítelem se dělaje, zlé obmýšlí.)

Prawý Goliáš (t. smělý).

Gabaonitská wěž, (t. sešlá).

Nekausal Jidáše w koleno, (říká se o lidech upřímých, kdož s pokrytstwím nezacházejí).

Jidáš ho wačkem uhodil.

Heleně by se wrownala, (t. w kráse.)

Čemu Janek z mládí zwykne, toho se Jan dokud žiw drží (t. zwyk).

Kainowská wlídnost.

Nechci já býti jemu Kainem.

Nebyl, kde Krista zrazowali, (t. o nepowědomém.)

Slzy krokodilowy.

Hlaupý Klíma, dal wejce za žejdlík wína.

Ne pro Lazara, než pro Martu.

Mammonu služebník.

Wí sw. Martin, zač dáwá plášť.

K matce boží platí wosk, (t. kdo se ženy bojí, aneb jest in mandatis.)

Mojžíš s Aronem (zn. pomoc.)

Získal co Michal na swiních. (Michal, pekař Pražský, kaupil od slowútného čarodějníka Žita wepřů koliks tučných s zápowědí, aby jich do wody nehonil. On pak, když je domů hnal, a oni se pokáleli, pustil je do řeky, a ai, místo wepřů, doškowé zplynuli).

Jak Mikeš, tak Aneška.

Jak se Petr ke dworu dostal, tak se z něho lotr udělal.

Petr jako Hawel.

Hodilby se do ráje (o zdrželiwém).

Prawý Samson (t. rek.)

Saul mezi proroky (říkáme, když koho mezi těmi widíme, mezi něž nepřináleží.

Napadl ho duch Saule proroka (t. zlobiwost neb wzteklost ho podjala.

Sardanapal (t. obžerný.)

Držel mu Šimona (t. naháněl.)

Šimoniti, (simulare, vel dissimulare; proto že Simon Petr, kde mu na tuhau šlo, zapíral).

Nedowedeš wody na Tábor.
Uriášowské listy. (Bellerophontis literae).
Umí wěníky dělati (t. wýmluwy, zástěry strojiti).
Poradil se s Waňkem.

D.

Přípowídky wzaté od fabulí.

Berane nekal wody.
Beran wlku wodu zakalil dole stoje.
Boha wzýwej, a ruky přičiň (admota manu Deos invoca).
W bahně wězí.
Onť jest již na břehu.
Fortunatů pytlík, (Aureum vellus).
My se, jablka, kaupáme; (vel: My jablka plyneme) řekl kobylinec, mezi jablkami po wodě plyna.
Hada za ňadry chowáš.
Hauserem wyraziti berana (t. menšího něco pro něco wětšího. Dat pileum ut accipiat pallium).
Hrnci s kotlem se potýkati těžko.
Kotel hrnec káře, a oba černí. (Vae tibi, vae nigra! dicebat cacabus ollae); aneb: Hrnec kotel káře, oba jako saze.
Kyselé jsau (t. hrozny), řekla liška dosáhnauti jich nemohši.
Klobásau polet sraziti, (o těch se říká, kdož málo něco obmyslně darowati umějí, aby wíc wzali).
Kdo w letě zpíwal, nech w zimě tancuje. Aesopus.
Ezopa pes; přestaň na jednom kusu, aby i toho neztratil.
Pes na seně, sám ho nejí, a kráwě nedá (o záwistiwém.)
A w tom jsem procítil.
Wytrhl na sucho.
Kde nemůžeš přeskočiti, podlez.
Abychme jeden druhého nezašlapali, řekl kohaut mezi koňmi se kutaje, když se hnikati začali. (Užíwá se o těch, kdož se wětším rownají).
Laupež wlku wydírati.
Ne wše kusé, co s ocasem: wzaté od lišky a opice.
O kozí srst nesnáz. Horatius.

Wrabci se o cizí proso hádají. Užíwá se o těch, kdož sobě o cizí při nesnáz dělají).

Nadýmá se jako žába (kteráž chtíc býti tak weliká jako wůl, nadýmala se, až se rozpukla).

(Do adagií českých.)

Těžko poslauchati, když weš kašle.
Čertaby wzal, kdyby se mu netřepal.
Či nemáš dna?
Kamž se díti? Co tomu říci?
Nemá rozumu, coby howno osolil.
Příhoda má swé místo.

Připowědky udělané paronomazií (t. podobností slowa k slowu a z rýmu.)

Rok má krok.

Bohatý, rohatý.

Dlužen Blažkowi za čepici. (Fingitur Blažek kožišník, od něhož kdo kaupil čepici, jenž jest přikrytí hlawy; a míní se, že má hlawu zmotanau bláznowstwím.

Lepší Tomáš než Adam: (to — máš, než já — dám t. lepší dar daný než slíbený.)

O málo je málo.

Dotud až potud.

Kdo zroste bez bázně, zstará se bez kázně.

Kdo swého nehledí, ten nedlauho dědí.

Wrt sem, wrt tam (o wrtkém, neustawičném.)

Prawý wrtoch.

Skoč wzhůru neb dolů.

Na twrdoli skočit přišlo.

Index eorum, quae incertis sedibus errant.

Dal by mu o tom pohádku.
Paní záwist ještě žiwa.
Jen že zwonce nemá (o bláznu).
Přiwázati zwoneček.
Wšecko mu milo krom dobrého.
Škoda příliš dobrým býti.

Nedoléhá mu cosi.
Jedno lepší než druhé.
Hodí se, aby ním kobyly strašil.
Lepší prwní ostuda, než poslední.
Lepší trochu dobrého, než mnoho zlého.
Nenechawec.
Krátce přiwázaný.
Dlauze přiwázaný.
Dali mu na zamčení.
Ne wše krása, co se líčí.
Rádby (bez poroka) undaje se snědl zase.
I to wylej.
Daloby se, není odkud.
Kdy se pyšnému rowná.
Kdo swého nehledí, ten nedlauho dědí.

Varia.

Zdrahati se neškodí.

Pozdrahaje se, přijmi a poděkuj.

Tanty wanty, zač babo twaroh. (Apinae tricaeque et si quid vilius istis).

Šibenice hodný. (Culeo dignus).

Katowa práce, (t. člowěk nešlechetný, k šibenici aneb meči rostaucí).

Není se kdy ani ohlédnauti: nemá se kdy ani zastawiti (o zaměstknaném člowěku; Cui nec ad aures scalpedum otium est).

Když se páni swadí, sedláci nastawte wlasů. (Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.)

Hodmo, bodmo, wše bije. (Adverbium starých bylo na *mo:* sečmo, bodmo, řežmo, hodmo, a ještě říkáme řekmo (řkomo). Když se totiž před saudcem wymlauwal, že nebo[illegible] jen uhodil; saudce: hodmo, bodmo, wše bije.

Kdo má zlau ženu, weď ji na pauť do Kyjowa, a z Ky-jowa do Buchlowa, a z Buchlowa do Modřice, — naprawí se.

